
3 1761 04940996 4

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS,

DER

CHRISTENEN.

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS,

DER

CHRISTENEN,

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

VIERDE DEEL.

MET PLAATEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCI.

INHOUD

VAN HET

VIERDE DEEL.

DERDE BOEK.

Bevattende het derde tijdperk, van de regeering van den Keizer KONSTANTYN den Grooten, in het begin der vierde eeuw, tot de opkomst van MOHAMMED, in de zevende eeuw.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

KER-

KERKELIJKE GESCHIEDENIS.

DERDE BOEK.

BEVATTENDE HET DERDE TYDPERK; VAN DE REGEERING VAN DEN KEIZER KONSTANTYN DEN GROOTEN, IN HET BEGIN DER VIERDE EEUW, TOT DE OPKOMST VAN MOHAMMED, IN DE ZEVENDE EEUW.

EERSTE HOOFDSTUK.

Toestand van het Christendom en der Wereld — Staat der Geleerdheid, onder de Heidenen, Christenen, en Jooden.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Beschrijving van den toestand van het Christendom.

Daar wij een nieuw en merkwaardig Tijdperk aanvangen te beschrijven, in hetwelk de Christelijke Godsdienst de Godsdienst van den Staat, in het Romeinsche Keizerrijk, is geworden, en de hoogste magt der Keizers denzelven, met hunne bescherming, heeft begonnen te verwaardigen, zal het nodig zijn, dat wij vooräf een oog slaan op den toestand, waar in zich het Christendom, en de overige wereld, met betrekking tot den Godsdienst, zeden, en geleerdheid, met het begin van dit Tijdperk, bevond.

De Christenen, die zich, nu reeds drie eeuwen,

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

in de wereld, ſtaande gehouden, en, op eene zoo verbazende wijze, hadden vermenigvuldigd, niet alleen in alle de Gewesten van het Romeinſche Rijk, maar zelfs in *Perſië*, en andere Oosterſche Landſchappen, dat zij allerwegen aanzienlijke, en talrijke wel ingerichte, Gemeenten uitmaakten, hadden tot hier toe, in het hoofdzaaklijke, de eenvouwigheid hunner leere, en het wezenlijke van den Godsdienst van JESUS en zijne Apostelen, behouden, zonder aan menschlijke voorſchriften en bepalingen onderworpen te zijn; hunne Heilige Boeken, de Schriften van het Nieuwe Testament, hielden zij, benevens die van het Oude Testament, voor de eenige bron van hunne wetenſchap en geloof, in de Godsdienstleere; aan deze Schriften, die openlijk, en aanhoudend, in hunne Gemëenten werden voorgelezen, onderwierpen hunne Leeräars alle hunne voorſtellen, alles wat zij leerden en ſchreven. Dezelfde eenvouwigheid heerschte ook nog, over het algemeen, in hunne Godsdienst-oefeningen. In hunne vergaderingen, in daar toe geſchikte gebouwen, bijëengekomen, werden de Heilige Schriften gelezen, eene pligtvermanende Leerreden gehouden, gebeden, gezangen tot lof van God, en de plegtigheden van Doop en Avondmaal, gevierd. Hunne feestdagen waren, behalven den Zondag, weinige, en omtrent dezelve en andere omſtandigheden van vasten enz., gebruikten en beweerden de onderſcheidene Gemeenten hare vrijheid; de zedentucht werd zorgvuldig geöefend, en op deugd en godzaligheid, volgends de voorſchriften van den Godsdienst, acht gegeven.

Aan de Godlijke kracht der waarheid dezer eenvou-

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

vouwige leere, en aan den ijver der Christenen voor Godzaligheid, en voor hunnen Godsdienst, kan de verbazende voortgang van het Christendom alleen worden toegeschreven, door dezen toch werd zoodanige geestdrift in de gemoederen ontstoken, dat dezelve, in sommige gevallen en personen, zelfs te overdreven, tot Dweeperij oversloeg, waar van wij, in het voorgaande, voorbeelden ontmoet hebben. Trouwens, het was 'er zoo ver af, dat deze voortgang door eenige menschlijke magt of invloed bevorderd werd, dat het Christendom, integendeel, deze drie eeuwen lang, te kampen had, met de magt der Overheden, met den haat der Priesteren, met de vooröordeelen des volks, en zelfs met de scherpzinnigheid der Wijsgeeren, die allen tot één doel werkten, om dezen Godsdienst te keer te gaan, en zelfs, zo mooglijk, uit te roejen, waardoor derzelver belijders de zwaarste vervolgingen hebben moeten ondergaan, zonder dat ons eenige blijk voorkomt, dat de Christenen zich, met openbaar geweld of oproer, ooit tegen deze vervolgingen verzet, maar vele, dat zij die met onbegrijpelijke lijdzaamheid en standvastigheid ondergaan en doorgestaan hebben.

Onze verbazing over dezen voortgang der Christenen moet nog toenemen, wanneer wij opmerken, hoe vele omstandigheden bij de Christenen zelve, van tijd tot tijd, wezenlijk nadeel aan hunnen Godsdienst toebrachten. Menschlijke geleerdheid en schranderheid, van welke men, in alle andere gevallen, iet goeds voor eenig genootschap of samenstel zou verwachten, hoe zeer zij dienden, om de

III BOEK I Hoofdſt. na C. G. Jaar 313.

Heidenſche Bijgelovigheden ten toon te ſtellen, en de ſpitsvinnigheden der Heidenſche Wijsgeeren te wederleggen, ſtrekten te gelijk, om de eenvouwigheid der Christelijke leere en zedekunde te verbasteren. De Geleerden en Wijsgeeren, die het Christendom omhelsden, en beleden, lieten zich veeläl verleiden, om de Christelijke leere, naar het één of ander ſamenſtel der Wijsgeerte, voornaamlijk naar dat van PLATO., te ſchikken, of daar uit, zoo zij waanden, op te helderen, waar door zij vele menschlijke begrippen bij de leerſtukken des geloofs voegden, en den geheel eenvouwigen voordragt van JESUS en zijne Apostelen in eene ſoort van Wijsgeerig ſamenſtel hervormden, waar uit verſcheidene dwalingen, onbeſtaanbaar met het waare Christendom, haren oorſprong genomen hebben.

De Leeräars en Opzieners der Christelijke Gemeenten, die, als Geestelijken, zich van de gemeene Leken begonnen te onderſcheiden, werden, naar mate het getal en aanzien der Christenen aanwies, meer hoogmoedig en heerschzuchtig; ſommigen beproefden zelfs, met ſtoutheid, de vrijheid der Christenen aan banden te leggen, en hunne gevoelens omtrent leerſtukken en Kerkgebruiken aan hun op te dringen. Dit, benevens eene verſcheidenheid van gevoelens, bracht partijſchap, en ſcheuringen voort, welke aan de Heidenen ſchijnbare tegenwerpingen tegen de Christenen aan de hand gaven.

Eene al te overdreven ſtrenge zedenleer, en eene onderſcheiding van min of meer volmaakte Christenen, onderſteund door eene neiging en overhelling

tot

tot zinlijke denkbeelden en begrippen, gaf aanleiding tot eene vermenigvuldiging van Kerkplegtigheden, en tot verscheidene bijgelovigheden, waar door men zich aan eene uitwendige vertoning van eene meer verhevene deugd vergaapte, terwijl de kracht der Godzaligheid door velen verwaarloosd werd, zoodat men, voornaamlijk, wanneer tijden van vrede en rust verädeming van vervolging vergunden, al spoedig over zedenbederf, en allerhande ondeugden, onder de Christenen hoorde klagen.

Ondertusschen werd dit zedenbederf, gelijk ook de heerschzucht van sommige voorgangers der Gemeenten, telkens, beteugeld en in toom gehouden, bij het uitbersten eener nieuwe vervolging, welke, terwijl zij de Christenen bedoelde te verdelgen, in de daad, dit uitwerkzel had, dat der Christenen geloof en liefde tot de vorige zuiverheid daar door terug gebracht, of ten minsten de verderflijke uitwerkzelen van het één en ander verhinderd werden.

Het was, bij zoodanigen toestand der Christenen, te duchten, dat, indien eens de Christen-Godsdienst eindelijk zegevierde, en de vervolgingen, die tot hier toe het uitbersten der heerschzucht en des Bijgeloofs wederhielden, geheel een einde namen, door de verändering van de gezindheid der regering, weldra het Christendom geheel gevaar zou lopen, om van zijne oorspronglijke zuiverheid en edeläartigheid, te verbasteren. Deze verändering gebeurde, in het begin der IVde eeuw,

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

en de gevolgen daar van leerden spoedig, dat dit vooruitzicht meer dan te veel gegrond was.

Burgerlijke staat der wereld en des Romeinschen Rijks.

Het Romeinsche Keizerrijk, hetwelk lang, door binnenlandsche oorlogen en de invallen der barbaarsche volken, was geschokt geweest, stond, na de nederlage van MAXENTIUS en MAXIMINUS (*), onder de heerschappij van KONSTANTYN, die in het Westen, en LICINIUS, die in het Oosten regeerde, doch eenen oorlog tusschen deze twee Vorsten ontstaan zijnde, behaalde de dapperheid en krijgservarenheid van den eersten de overwinning, zoodat nu het geheele Romeinsche Keizerrijk met alle deszelfs uitgestrekte landschappen weder onder één opperhoofd, KONSTANTYN, vereenigd werd, die daaröm den titel van *de Grooten* voert, en dien men, in de daad, als den hersteller van de majesteit des Romeinschen Rijks kan aanmerken, hetwelk hij, door zijne magt en zorg, beveiligde tegen alle invallen der nabuurige volken, om welke te beter in toom te houden, hij ook den zetel des Rijks van *Rome* naa *Byzantium* overbracht, welke stad, van toen af, naar zijnen naam, *Konstantinopolen* genoemd is geworden. Ten Oosten bleef de vrede met de *Perfen*, wier Rijk door den Tigrisstroom van het Romeinsch gebied gescheiden was, geduurende zijne regering, ongestoord. Terwijl de overwinningen, die KONSTANTYN op de Noordelijke volken van *Germanië*, de *Gothen*, die een

(*) III. *Deel*, *Bladz.* 356 en 363.

III BOEK I Hoofdſt. na C. G. Jaar 313.

een magtig rijk, van de zwarte zee af, langs den *Donau*, tot aan den *Theis*, geſticht hadden, de *Franken* en *Alemannen* aan den *Rhyn*, en de *Saxen* en *Friezen*, daar deze rivier zich in zee ontlastte, behaald had, het rijk van die zijde genoegzaam beveiligden.

Heidenſche Godsdienst.

Het aanzien en gezag van den *Heidenſchen* Godsdienst, die tot nog toe de *heerſchende*, of de Godsdienst van den Staat was, had, naarmate de Christelijke Godsdienst zich meer uitbreidde, veel van haar aanzien verloren, maar bleef echter nog ſteeds, onderſteund door het burgerlijk gezag, de vooröordeelen des volks, aanprijzing van hare oudheid, en verband met den welvaard des rijks, als ook door de pracht der uiterlijke Kerkgebaren, ſtandhouden. Terwijl de Wijsgeeren hun best deden, om, door *Allegoriſche* Verklaringen, en door hunne ſpitsvinnige onderzoekingen, nopens de natuur, eigenſchappen, en werkingen der Goden en Geesten, het ongerijmde en wanvoeglijke van dezen Godsdienst weg te nemen.

Wijsgeerte. JAMBLICHUS.

In de Wijsbegeerte, had de *Eclectiſche* of *Nieuw-Platoniſche* (*), bijzonder door het vernuft en de pogingen van PLOTINUS en PORFYRIUS (†), alle de oude leerſtelzels, alleen de *Ariſtoteliſche* uitgezonderd, verdrongen, en den hoogſten bloeiſtand bereikt. Deze ſchool had, onder de regering van KONSTANTYN, eenen grooten voorſtander aan JAM-

BLI-

(*) Zie het II *Deel*, *Bladz.* 319 volgg.

(†) III. *Deel*, *Bladz.* 213.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

BLICHUS, eenen *Syriër*, die in Wijsgeerige en Meetkundige Geleerdheid uitmuntende, behalven de Griekſche, ook de Egijptiſche en Chaldeeuwſche Wijsgeerte beöefende. Deze wist zich zelven, door zijne ſtrenge zedenleere en dweeperijën, den naam te bezorgen, dat hij met geesten verkeering had, en door hun vermogen, wonderen kon verrichten. Men verhaalde van hem, dat men hem, onder het doen van zijn gebed, in de lucht had zien zweven, en eene ſchitterende gedaante aannemen; op een' anderen tijd zal hij twee beſchermgeesten van warme bronnen hebben opgeroepen. Hij heeft verſcheidene werken geſchreven, in eenen duiſteren en ruwen ſtijl, in welke hij het waggelend Heidendom zoekt te onderſchragen, zonder echter tegen het Christendom, waar uit hij zelfs verſcheidene zedenkundige voorſchriften overnam, openlijk haat te betonen; trouwens, de verändering der tijden en omſtandigheden raadden hem behoedzaamheid en voorzichtigheid aan (*). Hij ſchreef, in navolging van FILOSTRATUS en PORFYRIUS, eene *Levensbeſchrijving* van PYTHAGORAS, welken Wijsgeer hij, als wonderdoener, tegen over CHRISTUS en de Apostelen ſtelde. Deze Levensbeſchrijving van PYTHAGORAS door JAMBLICHUS is van LUDOLF KUSTER te *Amſterdam* 1707 in 4to uitgegeven. Voornaamlijk is zijn Werk *over de Verborgenheden* of *Mijſteriën* bekend geworden-

(*) EUNAPIUS, *de vitis Sophist. p.* 37. *Baſil.* 1594. 4to. zelf een Wijsgeer van dezen aanhang, ſchrijft daar aan ook zijne opzetlijke duiſterheid van ſtijl toe.

worden, waar in hij eene hoogere wijsheid wil leeren, waar door de Christelijke nutteloos zou gemaakt worden, maar welk Werk, door duisterheid, grootendeels onverstaanbaar, en vol dweeperij is. Hij verklaart, in dit Werk, uit Egijptische, Chaldeeuwsche, en andere beginselen, inzonderheid, de *Theurgie*, of de geheime wetenschap van de werking der geesten, en de wijze, om met dezelve gemeenschap te krijgen, en daar door wonderdadige kunsten te verrichten; ten dien einde ontvouwt hij de kennis van God, Goden en *Demons*, de Voorzienigheid der Goden, gebeden, offeränden en soortgelijke onderwerpen. Dit Werk is door THOMAS GALE, in het oorspronglijk Grieksch met eene Latijnsche Overzetting, en geleerde Aantekeningen, te *Oxford* 1678. 8vo, in het licht gegeven. JAMBLICHUS overleed, omtrent het jaar 333, en liet zijnen Wijsgeerigen aanhang in zeer ongunstige omstandigheden, naardien deszelfs leden zich, uit vrees voor de Christenen, verborgen, en met vervolging gedreigd werden. Ten minsten, één van zijne vermaardste leerlingen, SOPATER, die zich aan het Hof van KONSTANTYN te *Konstantinopolen* waagde, om, indien mogelijk, den ijver van dien Vorst ten voordeele der Christenen, en tegen den Heidenschen Godsdienst, door zijne vertogen te lenigen, maakte hier door den haat der Hovelingen tegen zich gaande, en als tegenwinden den toevoer van granen naa de hoofdstad verhinderden, waar door duurte van levensmiddelen ontstond, en het volk riep, dat de toveraar

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

SOPATER de wind had vastgekluisterd, was KONSTANTYN zwak genoeg, om hem ter dood te laten brengen, ten einde men hem niet verdenken zou, dat hij weder tot het Heidendom neigde.

Geleerdheid en kunsten.

De overige wetenschappen en kunsten waren, onder de Heidenen, thans sterk aan het afnemen; men had slechts eenige op zijn best middelmatig te noemen Geschiedschrijvers van de *Keizerlijke Geschiedenis*, (*Historiæ Augustæ Scriptores*,) VOPISCUS, LAMPRIDIUS, en JULIUS CAPITOLINUS. De oude Romeinsche Welsprekendheid werd door de *Oude Lofredenaren*, onder welken NAZARIUS thans de vermaardste was, nog geöefend, maar verbasterd, doordien men zich vergaapte aan spitsvinnigheden of gezwollenheid van uitdrukkingen en gedachten. De *beeldende* en *bootzende* kunsten kwijnden, en verloren van tijd tot tijd hare waarde, door het invoeren van eenen valschen smaak. Ook hadden zij in de laatste Heidensche Keizeren weinige begunstigers of aanmoedigers gevonden; de pracht van den Heidenschen Godsdienst had haar nog steeds voedzel gegeven, maar ook dit verminderde van tijd tot tijd, naar gelang van het verval van dezen Godsdienst. Allengs gingen zij, toen de voordelen en aanmoedigingen van den kant der Christenen begonnen toe te nemen, tot deze over, welke, ten dezen tijde, gelijk wij, in het voorgaande Deel, gezien hebben, reeds verscheiden geleerden mannen onder zich hadden. Zelfs begon de Dichtkunde onder hen te ontluiken, in welke CAJUS VETTIUS AQUILINUS JUVENCUS, die uit een voor-

naam

naam geflacht in *Spanje* afftamde, en aldaar bij eene Christelijke Gemeente den post van *Ouderling* bekleedde, omtrent het einde der regering van KONSTANTYN den Grooten, eenigen roem verwierf (*). Hij fchreef de *Euangelie-Gefchiedenis* in *vier Boeken*, Latijnfche zesvoetige Verzen. (*Hiftoriæ Euangelicæ Libri* IV.) Hij volgt deze Gefchiedenis, bijzonder naar het Euangelie van MATTHEUS, op den voet, en maar zelden veröorlooft hij zich eenige weinige bijvoegzelen, hoewel het hem niet geheel aan Dichterlijke bekwaamheid fchijnt ontbroken te hebben; in zijne Voorrede belooft hij zich, in navolging van OVIDIUS, in het flot van zijne *Herfcheppingen*, de onfterflijkheid van zijn Werk, welke de ondergang der wereld hem niet ontroven zal. Voorts matigt hij zich vele vrijheid aan, in het fmeden van nieuwe woorden, en is tevens onächtzaam omtrent de maat der Lettergrepen. Zijn arbeid kon zeker veel nuts ftichten, om de Heidenen met de Euangelie-Gefchiedenis bekender te maken, men kan zelfs nog heden van denzelven eenig gebruik maken, om de toen heerfchende uitlegging van fommige plaatzen te leeren kennen, als ook om 'er enkele verfchillende lezingen uit op te zamelen, waar omtrent evenwel behoedzaamheid nodig is, omdat de Dichter nu en dan een ander woord tot opheldering gebruikt. GEORGE FABRICIUS heeft dit Dichtwerk, in zijne Verzameling van oude Christen-Dich-

(*) HIERONYM. *Catal. SS. Eccles. Cap.* 84. *Ep.* 84. *ad Magnum. Comment. in Matth. Cap.* 6.

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

Dichters, (*Poetæ Veteres Ecclesiastici p.* 451. *sqq. Basil.* 1564 4to.) geplaatst; de beste en volledigste uitgave is van ERHARD REUSCH (*Frankf.* en *Leipzig* 1710. 8vo.) Nog heeft EDUARD MARTENE (*) de Dichtkundige Overzetting van het eerste Boek van MOSES, (*Liber in Genesin*,) van JUVENCUS het eerst in het licht gebracht, waarvan de vier eerste Hoofdstukken, onder den naam van TERTULLIANUS, ook wel van CYPRIANUS, reeds te voren gedrukt waren geweest. Een ander gedicht van JUVENCUS, hetwelk, waarschijnlijk, de *Kerklijke plegtigheden* beschreef, onder den Titel, (*Sacramentorum Ordo*,) is niet bewaard gebleven.

Staat der Jooden.

De toestand, in welken de *Joden* zich, in het begin van dit Tijdperk, bevonden, was niet ongunstig. Zij waren, in de meeste landen van het Romeinsche Rijk, voornaamlijk in het Oosten, als ook in *Persië*, zeer talrijk, en hadden het genot van vele burgerlijke en kerkelijke voorrechten. Hun *Patriarch* was het opperhoofd der overäl verstrooide natie, in alles, wat den Godsdienst en Wetenschappen betrof; ja zelfs in de uitöefening van het burgerlijk Recht, zoo ver het met de Romeinsche Regering, en derzelver omstandigheden bestaanbaar was. Aan dezen *Patriarch* gaven de Keizers zelve den titel van *Illustris* en *Clarissimus*; hem werd jaarlijks de schatting betaald, die de Jooden voormaals ten behoeve des Tempels te *Jerusalem* plagten op te brengen, en onder hem stond eene aanzien-

(*) *Nova Collectio vett. monum. T.* IX. *p.* 16. *sq.*

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313.

zienlijke menigte van Opzieners, Richters, en Leeraars, onder welke de *laager Patriärchen* behoorden, die over de Jooden in bijzondere Gewesten het bestuur hadden. Behalven hunne *Sijnagogen* en *Sijnedriën* hadden de Jooden ook nog verscheiden bloejende *Schoolen*, onder welke de voornaamste waren *Tiberias* in *Palæstina*, *Sora*, *Pumbeditha*, en *Nahardea* in *Babylonië*. De voornaamste oefening der Leeräaren op dezelve, die ten dezen tijde *Amoreën* genoemd werden, was de uitlegging der *Mosaïsche* Wet, en de verklaring der *Mischna*, waar uit de *Gemara*, of *Commentarius* over de *Mischna*, ontstaan is; evenwel verwaarloosden zij ook andere Wetenschappen niet geheellijk. Kort na het begin van dit Tijdperk, hadden de Jooden onder andere geleerde Mannen, voornaamlijk, *Rabbi* HILLEL den Jongen, die omtrent het jaar 358 hunne Jaarrekening, of *Kalender*, in die orde bracht, waar in dezelve zich nog heden bevindt. Onder de regering echter van KONSTANTYN, kwamen reeds verscheiden Wetten uit, die de Jooden naauwer in hunne voorrechten bepaalden, ten einde hunne pogingen tegen te gaan, waar door zij zich onder de Christenen zochten uit te breiden, en voornaamlijk hunnen dikwerf betoonden haat tegen den Christelijken Godsdienst te beperken.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis der Christenen, onder de regering van Konſtantijn *den Grooten.*

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Gods-dienst van KONSTANTYN.

In dezen ſtaat van zaken, gebeurde die groote verändering, waar van wij reeds hebben begonnen te ſpreken, waar door het Christendom de *heerſchende* Godsdienst, in het Romeinſche Rijk, geworden is, zedert de Keizer KONSTANTYN *de Groote* openlijk het Christendom heeft omhelsd en beleden.

KONSTANTYN, wiens Vader, KONSTANTIUS CHLORUS, den Christenen, in zijn gebied, reeds begunſtigd, en zich hunnen vriend betoond had, openbaarde, toen hij zijnen Vader in het jaar 306 in de regering opvolgde, dezelfde goede gezindheid jegens hen, door hun vrijheid van Godsdienst-oefening te verlenen (*). Naar het ſchijnt, volgde hij het gevoelen van zijnen Vader, en geloofde in éénen opperſten God, doch tevens mindere Godheden en hemelſche wezens erkennende, die door de menſchen verſcheidenlijk konden gediend en verëerd worden; waar uit voortvloeide, dat elk in zijnen Godsdienst vrij en onbelemmerd behoorde te wezen. Wij kunnen deze gevoelens van KONSTANTYN met genoegzame zekerheid opmaken, niet alleen uit het bevelſchrift

(*) Zie ons III. *Deel Bladz.* 309.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ſchrift van het jaar 311, hetwelk eigenlijk door GALERIUS, ten behoeve der Christenen, werd uitgevaardigd (*), maar voornaamlijk uit dat van het jaar 312, hetwelk zijnen oorſprong van KONSTANTYN had, en door hem en LICINIUS werd afgekondigd (†), waar in deze Vorſten, volgends LACTANTIUS (§), zeggen: „ Wij hebben, derhalven, „ goedgevonden, dezen onzen heilzamen en op de „ allerbeste redenen gegronden wil vast te ſtellen; „ dat in 't geheel aan niemand de magt geweigerd „ worde, om de inzettingen of Godsdienst der „ Christenen te volgen of te verkiezen; maar dat „ het een' iegelijk vrijſta, zijne zinnen op dien „ Godsdienst te vestigen, welken hij voor zich den „ ooirbaarſten vindt; opdat de *Godheid*, *wier dienst* „ *wij*, *met ongedwongen gemoederen*, *opvolgen*, ons „ in alles hare gewone gunst en goedertierenheid „ moge bewijzen." Deze Godheid, welke de Keizers zeggen, *met ongedwongen gemoederen* te dienen, is *de Godheid des Hemels*, *welke die ook zij*, gelijk zij zich een weinig te voren, in dat zelfde Bevelſchrift, hadden uitgedrukt.

Dus was dan KONSTANTYN, indien men wil, een *Deist*, die eene vrijheid van Godsdienst voorſtond, en uit dien hoofde ook de Christenen niet wilde vervolgd hebben; maar voor het overige volgde hij, in het eerst, den eeredienst van den Heidenſchen Gods-

(*) III. *Deel*, *Bladz*. 352.
(†) III. *Deel*, *Bladz*. 359.
(§) *De Mortib. Perſecutt. Cap*. 48.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Godsdienst, als zijnde den Heerschenden of den Godsdienst van den Staat; hij nam deszelfs plegtigheden waar, en vierde zelfs de wreede openbare schouwspelen, in welke hij, na eene overwinning op de *Franken* behaald te hebben, hunne gevangen Koningen voor de wilde beesten liet werpen.

Hij begunstigt de Christenen van tijd tot tijd meer, en wordt eindelijk een belijder van het Christendom.

Van tijd tot tijd echter, betoonde hij den Christenen meer gunst en genegenheid, voornaamlijk, na zijne overwinning over MAXENTIUS, in het jaar 312, hoewel hij, nog zeven of acht jaren na deze overwinning, in openbare Wetten, den Wichelaren vrijheid gaf, om hunne kunst, mids in het openbaar, te oefenen (*), ja, indien wij ZOSIMUS, eenen Heidenschen Geschiedschrijver, geloven mogen (†), leende hij, nog langen tijd, na het bezit des Rijksbestuurs verkregen te hebben, het oor aan deze Heidensche Wichelaren, en gaf hun, in vele gevallen, geloof. Eindelijk, ook LICINIUS, den laatsten Medekeizer, in het jaar 323 uit den weg geruimd hebbende, kwam KONSTANTYN meer openlijk voor den Christelijken Godsdienst uit, en gaf zoodanige verördeningen, door welke hij denzelven tot den *heerschenden* of den Godsdienst van den Staat maakte, ook gedroeg hij zich voorts zelf als een Christen, die dezen Godsdienst beleed, alhoewel hij, eerst op het einde van zijn leven, door den Doop, plegtig in de gemeenschap der Kerk is aangenomen.

Hoe

(*) *Cod. Theodos. Libr.* IX. *Tit.* 16. *Leg.* 1 en 2. en *Libr.* XVI. *Tit.* 10. *Leg.* 1.

(†) *Hist. Libr.* II. *pag.* 103. *Ed. Oxon.* 1679. 8*vo.*

Hoe zeer men, den ſtaat der wereld, en het beloop van zaken, menschkundig, nagaande, dit gedrag van KONSTANTYN zeer natuurlijk zal kunnen vinden, en in dit natuurlijke zou kunnen berusten, hebben nogthans, van eerſten af, de Geſchiedſchrijvers, zoo Christenen als Heidenen, die de daaden van KONSTANTYN hebben beſchreven, nader onderzoek gedaan naar de redenen van den overgang dezes Keizers, tot het Christendom, en, door hunne verſchillende berichten daarömtrent, voor later geleerden dit onderzoek min of meer noodzaaklijk gemaakt.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Redenen van zijnen overgang tot het Christendom.

EUSEBIUS, een tijdgenoot van KONSTANTYN, die aan zijn Hof verkeerd, en gemeenzaam met den Keizer was, geeft ons, in zijne beſchrijving van het leven van dezen Vorst (*), een breedvoerig verhaal van een hemelsch gezicht en godlijken droom, welke voor KONSTANTYN de aanleidende oorzaak tot zijne bekeering en overgang tot het Christendom zal geweest zijn. Zijn verhaal komt hoofdzaaklijk op het volgende neder. Toen deze Keizer, in het jaar 311, beſloten had, de Hoofdſtad *Rome* te bevrijden van de overweldiging van MAXÈNTIUS (†), en nu den togt ſtond te aanvaarden, maakte hij zwarigheid, uit hoofde der toverkunſten, waar van de Dwingeland hulp zocht, om, zonder den bijſtand van een hooger Wezen, den oorlog te ondernemen. Derhalven, overwegende, wel-

Verhaal van EUSEBIUS, aangaande het teken des kruis, door hem aan den hemel gezien.

(*) *Libr.* I. *Cap.* 26. volgg.

(†) Vergel. ons III *Deel*, *Bladz.* 356.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

welken God hij tot zijnen beschermer zou verkiezen, herïnnerde hij zich, hoe de meesten zijner voorzaten in de regering, die vele Goden gediend en veréerd hadden, door valsche voorzeggingen en Godspraken bedrogen, en eene ongelukkige dood gestorven waren; doch dat zijn Vader alleen, die, geduurende zijn geheele leven, den éénigen en allerhoogsten God had gediend, door dezen beschermd en met alle heil beschonken was — Ook was van die Vorsten, die met eene menigte Goden MAXENTIUS hadden beöorloogd, de één, (SEVERUS,) van zijn volk verlaten, ter dood gebracht, terwijl de ander, (GALERIUS,) met schande terug had moeten keeren. Deze overwegingen deden hem besluiten, om alleen den God zijns Vaders te veréeren. Dezen bad en smeekte hij dan, allerërnstigst, dat hij zich aan hem te kennen geven, en hem bij de tegenwoordige onderneming zijnen bijstand verleenen wilde.

„ Als de Keizer dus bad en ootmoedig smeekte," vervolgt EUSEBIUS (*), „ is hem een zeer vreemd godlijk wonderteken verschenen. Hetwelk, indien het door iemand anders verhaald was, niet gemaklijk zou aantenemen zijn. Maar, alzoo de zegevierende Keizer het aan ons, die deze Geschiedenis beschrijven, langen tijd daarna, toen wij met zijne verkering en vertrouwen verwaardigd waren, naauwkeurig heeft verklaard, en zijn verhaal met eeden bevestigd heeft, wie zou dan zwarigheid maken, om dit

(*) *L. c. Cap.* 28.

dit verhaal geloof te geven? voornaamlijk, omdat III
de volgende tijd een waar getuigenis aan hetzelve BOEK II
heeft bijgezet. Hij verhaalde dan, op den middag, Hoofdst.
als de zon naa het westen begon te hellen, met na C. G.
zijne eigene oogen, aan den hemel, het zegeteken Jaar 313. tot 337.
des kruis, uit licht bestaande, boven de zon geplaatst, gezien te hebben, met dit bijschrift: *Overwin hier door!* welk gezicht hem en alle de krijgslieden, die hem op zekeren togt verzelden, en dit wonderteken ook aanschouwden, ten hoogsten ontstelde. Nog echter bleef de Keizer, gelijk hij zeide, onzeker, wat dit verschijnsel betekende. Hier over denkende en alles overleggende, kwam de nacht aan, in welken hem, in den slaap, de CHRISTUS van God verscheen, met hetzelfde teken, dat hij aan den hemel gezien had, hem gebiedende, eene afbeelding van dit, aan den hemel verschenen, teken te laten maken, en hetzelve tegen alle de raadslagen zijner vijänden als een beschermmiddel te gebruiken. Met den dageraad opgestaan zijnde, verhaalde de Vorst dit geheim aan zijne vrienden. Vervolgends de kunstenaars in goud en juwelen ontboden hebbende, beschreef hij de gedaante van het wonderteken met woorden, hun belastende, hetzelve van goud en edelgesteenten na te maken." Hetwelk wij, zegt EUSEBIUS (*), meermalen met onze oogen gezien hebben. Het was van de volgende gedaante: Een lange spies, met goud overtrokken, had een dwarshout, in de vorm van een kruis, bo-

(*) *L. c. Cap.* 30.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

boven op de punt van alles was eene kroon, van kostbare juwelen en goud ſaamgeſteld, vastgemaakt. Daar op was het teken der heilzame aanroeping, zijnde de beide eerſte letters van den Griekſchen naam, Χρισος, in malkanderen gevlochten, hetwelk de Keizer naderhand ook gewoon was, op zijn' helm te dragen. Aan het dwarshout hong eene vierkante banier of ſtandaard, van purper geborduurde zijde, met juwelen omzet, en met goud geſtikt, hetwelk door zijnen ſchitterenden luiſter en onbeſchrijſlijk fraaje vertoning aller oogen tot zich trok. Boven hetzelve, onder het teken des kruis, zag men de borstbeelden van den Keizer en zijne Zoonen, van goud. Dit heil-aanbrengend teken voerde de Keizer overäl met zich, als een beſchermmiddel, tegen alle de magt zijner vijänden, ook liet hij dergelijke naar dit voorbeeld vervaardige veldbanieren voor alle zijne legers vooruit dragen. Doch dit had naderhand plaats. Thans door het wonderbaar gezicht verbaasd, vastgeſteld hebbende, geenen anderen God te vereëren, dan die aan hem verſchenen was, ontbood hij de uitleggers zijner verborgenheden, welke hij vraagde: wie deze God ware, en wat de verſchijning van dit teken beduidde? Deze verklaarden hem, dat het God was, de eeniggeboren Zoon van den éénen en eenigen God; en dat het hem verſchenen teken het teken der onſterflijkheid zij, het zegeteken der overwinning, welke deze, weleer op aarde gekomen, over de dood behaald had. Tevens ontvouwden zij hem de redenen van deze zijne komst, en van zijne menschwording, naauwkeurig,

en

en alles wat hij onder de menfchen verricht had. konstantyn gaf hun onderwijs gehoor, terwijl hij zich over de Godlijke verfchijning, die hem gebeurd was, verwonderde; en het één met het ander vergelijkende, werd hij in zijn gemoed verfterkt, zich verzekerd houdende, dat deze kennis hem van God zelven geleerd was. En nu begon hij zelf de Godlijke fchriften te lezen, en terwijl hij de Priefters van God tot zijne verkering toeliet, begreep hij den God, die hem verfchenen was, op het hoogst te moeten veréeren. In dit goed toeverzicht op Hem, trok hij voorts tegen den dwingeland op, om deszelfs woede uit te blusfchen.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bericht van andere Schrijvers.

Het is, in de daad, opmerklijk, dat eusebius, of liever de Keizer konstantyn, op wien eusebius zich beroept, en uit wiens mond hij dit bericht te boek ftelt, de eenigfte getuigen is van dit wonderbaar gezicht aan den Hemel. Geen ander Kerklijk Gefchiedfchrijver, zulken uitgezonderd, die het verhaal van eusebius, letterlijk, overfchrijven, fchijnt 'er iet van te weten. lactantius, insgelijks een tijdgenoot van den Keizer konstantyn, wiens Zoon, krispus, hij onderwees, fchrijft blootlijk het volgende. „ Daags vóór den flag, werd „ hij, konstantyn, vermaand, in den flaap, dat „ hij het *hemelsch teken van God* zou afmalen op „ de fchilden zijner foldaten, en dus den flag be- „ ginnen. Hij deed, gelijk hem bevolen was, en „ tekende christus op de fchilden, met de fchuin- „ fche letter X, met de bovenfte punt een weinig „ omgebogen. Met dit teken gewapend, vat zijn

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

,, leger het geweer op." (*) SOCRATES, die omtrent honderd jaren later schreef, verhaalt het gezicht, genoegzaam met dezelfde woorden van EUSEBIUS, doch voegt 'er bij (†), dat de Keizer, zijne oogen niet recht vertrouwende, aan de omstanders gevraagd heeft, of zij hetzelfde met hem gezien hadden? ook was hij, door hun bevestigend antwoord, te meer, door het wonderbaar en godlijk gezicht, versterkt en bemoedigd geworden. Doch, SOZOMENUS (‡), die, ten zelfden tijde genoegzaam als SOCRATES, schreef, en het geheele verhaal van EUSEBIUS overschrijft, zegt in zijn eigen bericht, hetwelk vooräf gaat, dat de Keizer het teken des kruis, in *eenen droom*, aan den hemel heeft zien schitteren, en als hij daar over ontstelde, hadden hem Engelen, die bij hem stonden, gezegd: ,, Hier door, ô KONSTANTYN! *zult gij overwin-* ,, *nen!*" PHILOSTORGIUS, insgelijks een Schrijver van denzelfden tijd, schrijft (§), volgends het uittrekzel bij FOTIUS, dat de overwinning op MAXENTIUS de oorzaak geweest is van den overgang van KON-

(*) LACTANT. *de Mort. Persec. Cap.* XLIV. Dat deze Schrijver, het teken, waar van hij spreekt, *Coeleste Signum Dei* noemende, daar mede op de *verschijning* van het kruis *aan den hemel*, zou gedoeld hebben, welk vermoeden VENEMA oppert, *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 69. is zeker te ver gezocht. *Coeleste Signum* is eenvouwig de benaming van het teken van het kruis.

(†) *Hist. Eccles.* I. 1. (‡) *Hist. Eccles.* I. 3.

(§) *Hist. Eccles.* I. 6.

KONSTANTYN tot het Christendom, bij welke gelegenheid het teken des kruis, *tegen het Oosten* (*), ver uitgestrekt en ongemeen glansrijk aan den hemel gezien is; met eenen krans van starren rondöm, in de gedaante van eenen regenboog, welke starren letters vormden, die deze Latijnsche woorden uitmaakten: *Overwin hier door!*

III. BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Aanmerkingen over deze berichten.

Wij zullen ons niet bevreemden, dat de Heidenen, die omtrent den Christelijken Godsdienst ongelovig bleven, deze geheele Geschiedenis van het kruis, door KONSTANTYN, het zij dan wakend, of in den slaap, gezien, voor een verdichtzel of lozen vond, ten behoeve van het Christendom uitgevonden, aangezien hebben (†); aan den anderen kant hebben 'er de Christenen der volgende eeuwen, die dit gezicht, als eene onmidlijk beslissende uitspraak des hemels, in den twist tusschen het Christendom en Heidendom, aanmerkten, zoo veel werks van gemaakt, dat niemand hunner zich, eeuwen lang, verstout heeft, hetzelve in twijfel te trekken. Eindelijk heeft men, in de XVIIde eeuw, deze Geschiedenis, onpartijdig, begonnen te onderzoeken; en verscheidene geleerde mannen hebben 'er de waarheid van in twijfel getrokken, of wel geheel ontkend, onder

(*) Dus kan men deze woorden van PHILOSTORGIUS κατ' ανατολας verstaan, welke SCHRÖCK *Kirch-Gesch. T.* V. S. 69. vertaalt: *in de Oosterlanden.*

(†) Dit bericht ons, in de daad, GELASIUS *van Cyzicum Volum. Actor. Concil. Nicæni L.* I. *C.* 4. *p.* 352. *Tom.* I. *Concilior.* HARDUINI.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

der welken JO. HOORNBEEK (*), zich het eerst onbewimpeld verklaard heeft, hebbende vervolgends zeer vele navolgers gekregen, waar onder JAC. OISEL (†), JAC. TOLLIUS (‡), CHR. THOMASIUS (§), en GODFR. ARNOLD (**), ligtelijk de voornaamste zijn. Ook heeft het laatst de geleerde CHAUFEPIEE (††) alles wijdlopig en naauwkeurig onderzocht en ontwikkeld — Daarëntegen hebben anderen de waarheid van dit verhaal, met alle krachten, pogen te verdedigen, onder welken LE BEAU (‡‡), en nog later, de Benedictijner MATTHEUS JACUTIUS (§§) en de Abt DE VOISIN (***), verdienen genoemd te worden. Eenigen der voornaamste aanmerkingen, die van de ééne en andere zijde zijn aangevoerd, zullen den Lezer tot voorlichting kunnen dienen, in het bepalen van zijn eigen oordeel over dit onderwerp, hetwelk toch, met betrekking tot de waarheid van het Christendom zelve, van weinig aanbelang is.

Voor-

(*) *Comment. ad Bullam Urbani* VIII *de Imaginibus.*

(†) *Thes. Numism. antiq. p.* 463.

(‡) *Ad* LACTANT. *de Mort. Persecc. C.* 44.

(§) *Observatt. Hall. Tom.* I. *pag.* 380.

(**) *Kerk- en Kett. Hist.* IV. *Boek.* II. *Hoofdst. Bl.* 209.

(††) *Supplem. au Diction. de Baijle art. Quien de Neuvil.*

(‡‡) In zijne *Histoire du Bas Empire Tom.* I. *pag.* 142-153.

(§§) *In Sijntagm. quo adparentis Magno Constantino crucis historia complexa est universa. Romæ* 1755. 4to.

(***) *Dissertation critique sur la vision de Constantin. Parys* 1774. 12.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Redenen tegen de geloofwaardigheid van dit verhaal.

Vooréérst is het merkwaardig, dat EUSEBIUS de eenigſte Schrijver is, op wiens gezag het verhaal van het gezicht van het kruis bij dag ſteunt, daar alle de anderen, RUFFINUS zelf (*), niet van een gezicht, maar van eenen droom, ſpreken. Bovendien verhaalt EUSEBIUS, welke in zijne Kerkelijke Geſchiedenisſen (†), waar hij 'er van had kunnen ſpreken, 'er geen enkel woord van rept, dit gezicht alleenlijk, in zijne levensbeſchrijving van KONSTANTYN, welke, gelijk wij elders (‡) gezien hebben, echter meer naar eene Lofreden dan naar eene eenvouwige Geſchiedenis gelijkt, uit den mond van dien Vorst, op die wijze, dat hij niet duiſter te kennen geeft, hoe hij zelf voor zich moeite heeft, om dit verhaal te geloven, hetwelk hij, alleen op het gezag van den Keizer, en deszelfs eed ter bevestiging, overneemt.

Ten tweeden: De Kerkelijke Schrijvers verſchillen, niet alleen daar in, van het verhaal van EUSEBIUS, dat zij alleen van eenen droom ſpreken, maar ook komen zij niet overéén, ten opzichte van den tijd. Volgends EUSEBIUS, zal het gezicht aan KONSTANTYN gebeurd zijn in *Gallië*, of *Frankryk*, toen hij tot den krijgstogt tegen MAXENTIUS beſloot, maar volgends anderen, zal hij zijnen droom gehad hebben, kort vóór den beſlisſenden veldſlag in *Italië*, waar in MAXENTIUS geſlagen werd.

Ten

(*) *Hist. Eccles.* IX. 9.

(†) *Hist. Eccles. L.* IX. *C.* 8, 9.

(‡) III. *Deel*, *Bladz.* 411.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ten derden: Het moet ons bevreemden, dat EUSEBIUS het nodig vindt, zich op het gezag en den eed van Keizer KONSTANTYN te beroepen, bij eene gebeurenis, die, indien zij waarlijk plaats gehad heeft, zo al niet des Keizers geheele leger, hetwelk uit EUSEBIUS woorden niet blijkt, echter ten minsten het geleide, of de lijfwacht, welke de Vorst toen bij zich had, tot ooggetuigen zal gehad hebben. Indien waarlijk zulk een openbaar teken door velen gezien was, zou hetzelve niet eerst twintig jaren daar na door den Keizer verhaald, en met eenen eed hebben behoeven bevestigd te worden; dan zou LACTANTIUS, die zijn Werk eenige jaren vroeger dan EUSEBIUS, en dus nader bij den tijd des gebeurden wonders schreef, van hetzelve geweten, en niet slechts van eenen droom melding gemaakt hebben.

Ten vierden: Behalven dat wij, uit verscheidene voorbeelden, reeds gezien hebben, hoe ligtgelovig zelfs de Christenen, in dezen tijd, waren, omtrent gewaande of verdichte wonderwerken, verschijningen, of droomen, zoo brengt, in het bijzonder, het verhaal, nopens het gebed, door eenen Engel, in den droom, aan LICINIUS geleerd, kort vóór zijnen beslisfenden veldslag met MAXIMINUS, hetwelk, in het volgende jaar na de overwinning van KONSTANTYN op MAXENTIUS, gebeurd zal zijn (*), en welk verhaal duidelijk een tegenhangzel of eene nabootzing is van het gezicht of wel den droom van KONSTANTYN, veel toe, om de geloofwaardigheid van

(*) Zie ons III. *Deel*, *Bladz.* 364.

van dit laatstgemelde te verzwakken. In de daad, even gelijk de Heidensche Wijsgeeren, in dezen tijd, den strijd met de Christenen ook voerden, door verdichte wonderwerken aan het ligtgelovig volk te verhalen, zoo schijnen de toenmalige Vorsten, insgelijks, van deze geneigdheid, om wonderwerken gretig aan te nemen, zich bediend te hebben, tot hun voordeel. Aan MAXENTIUS en MAXIMINUS worden dus toverkunsten en het te hulp roepen der Heidensche Goden aangetijgd, waar tegen KONSTANTYN het kruis, in een gezicht of droom, gezien, gelijk LICINIUS het gebed, hem in den droom door eenen Engel geleerd, gezet zal hebben.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ten vijfden: De Griekfche trek van den naam van CHRISTUS, met deszelfs eerste letters, het zoogenoemde *Monogramma Christi* ☧, heeft den oorsprong geenszins van deze verschijning, en het gebruik, dat KONSTANTYN 'er vervolgends van maakte. Dit teken was bij de Christenen reeds van veel ouder oorsprong, gelijk JOAN BURKARD MENCKE (*) bewezen heeft.

Ten zesden: Ook strekt het, tot geene geringe verzwakking van de geloofwaardigheid van dit gezicht, en tot bewijs van de ligtgelovigheid dier tijden, dat de Geschiedschrijvers meermalen dit teken van het kruis laten verschijnen. Volgends NICEFORUS (†), zag KONSTANTYN het, ten tweedenmalen, toen hij, na zijne overwinning over LICINIUS, By-

(*) *Dissert. Academ. pag.* 85. *sqq.*
(†) *Hist. Eccles. L.* VII. *C.* 47.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Byzantum belegerde, ook met het omschrift: „door „ dit teken zult gij alle uwe vijänden overwinnen." En, voor de derde keer, in eenen oorlog, dien hij tegen de *Scijthen* voerde (*). Onder de regering van zijnen Zoon KONSTANTIUS, zal te *Jerusalem* het teken van het kruis insgelijks in de lucht gezien zijn (†), waar van ook een breedvoerig verslag gedaan wordt, in eenen Brief van CYRILLUS, toenmaligen Bisschop van *Jerusalem*, in de uitgave zijner Werken te vinden, aan den Keizer KONSTANTIUS zelven geschreven, doch welks echtheid, met reden, door VENEMA in twijfel wordt getrokken (‡); ook wanneer GALLUS, de neef van KONSTANTIUS, door dezen ter verdediging van het Oosten gezonden, terwijl de Keizer zelf tegen den Dwingeland MAGNENTIUS naa het Westen optrok, zijne intrede te *Antiöchië*, de Hoofdstad van *Syrië*, deed, zag men een balk of kolom in de lucht, dragende het teken des kruis, tot verbazing van alle de aanschouwers (§). Ja, eindelijk werd de zaak zoo gemeen, dat zelfs het teken des kruis aan bijzondere personen verschenen zal zijn, waar van SOZOMENUS ons een voorbeeld verhaalt (**). Zoodanige vermenigvuldiging van de verschijning van het kruis maakt zeker alle soortgelijke verhalen bij schrandere opmerkers verdacht.

Ten zevenden: Tegen den inhoud des verhaals zel-

(*) *L. c. C.* 49. (†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* IV. *C.* 5.

(‡) VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 70.

(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 28.

(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 3.

zelve, kunnen verscheidene bedenkingen gemaakt worden. Des Keizers Vader wordt in hetzelve op die wijze beschreven, als of hij een Christen geweest ware, en evenwel kent KONSTANTYN den God der Christenen niet? Het eerste is eene onwaarheid, en het laatste zou 'er, indien het eerste waar was, mede strijden. Is het te geloven, dat God zoodanig wonder, waar van geen voorbeeld tot hier toe in de Geschiedenis des Christendoms geweest is, tot deszelfs uitbreiding zou daargesteld hebben, daar zijne Voorzienigheid nu drie eeuwen in stilte ten behoeve van hetzelve werkzaam geweest was? dat CHRISTUS zelf aan eenen Vorst, althans niet beter dan andere, zou verschenen zijn, om hem de overwinning op zijnen vijänd te beloven, en hem te zeggen, dat hij het teken van het kruis op zijne vaanen zou laten malen? Is het geloofbaar, dat aan KONSTANTYN een teken zal verschenen zijn, welks beduidenis hij niet verstond, dan na daar over met anderen geraadpleegd te hebben? en welke dergelijke vragen hier meer kunnen gedaan worden.

Ten achtsten: Waar toe, vraagt men, kon toch dit gezicht anders dienen, dan om den eerbied voor het teken van het kruis in bijgelovigheid te veränderen; gelijk wij dan, in het vervolg, zien zullen, tot welke hoogte deze bijgelovigheid terstond daar op geklommen is? Hier zij het genoeg, aan te halen, het geen EUSEBIUS, gedeeltelijk weder uit den mond des Keizers zelven, verhaalt (*): De banier of

(*) *De Vita Constant. L.* II. *C.* 7, 8, 9.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

of ftandaard, met het kruis getekend, (het *Labarum*,) maakte des Keizers leger onverwinlijk. Wanneer eenig gedeelte van hetzelve door den vijänd in het naauw gebracht was, werd deze banier daarheen gebracht, en terftond was de wanörde gelukkig herfteld. Ook had de Keizer vijftig kloeke, dappere, en godvruchtige mannen, uit zijne lijfwacht bepaaldelijk uitgelezen, die deze banier droegen en befchermden. Als ééns, bij eenen geweldigen aanval der vijänden, een fchrik, en daar uit verwarring in het leger ontftond, gaf de geen, die toen deze banier droeg, ten einde zich uit het gevaar te redden, dezelve aan een' ander over; doch, naauwlijks was dit gefchied, of hij werd door een' pijl getroffen, en ftortte levenloos neder. Maar hij, die ze overgenomen had, bleef, in eene bui van fchichten, die van alle kanten op den ftandaard gericht waren, veilig en ongekwetst, en zoo veilig waren deze vaandragers ten allen tijde.

Eindelijk, ten negenden: Daar men had moeten verwachten, dat KONSTANTYN, op zijn gebed, om zekerheid te mogen hebben, welken Godsdienst hij behoorde te volgen, met dit wonderverfchijnzel verëerd zijnde, terftond den Christelijken Godsdienst, als den eenigen waaren, omhelsd zou hebben, om nu niet van zijne foldaten te fpreken, die mede aanfchouwers van hetzelve waren, en van welke men verders niets meer leest; evenwel, fchoon het waar is, dat KONSTANTYN de volkomene overwinning op MAXENTIUS behaalde, welke dit teken

hem

hem zou beloofd hebben, doch welke hij, ook zonder dit vooräfgaand teken, kon behalen, waar toe verscheidene omstandigheden samenliepen, en alhoewel KONSTANTYN, na deze overwinning, meer en meer de Christenen openlijk begunstigde, bleef hij zelf, nog verscheidene jaren, de Heidensche gewoonten eerbiedigen, en zelfs, nadat hij zich daadlijk voor eenen Christen verklaard had, vindt men in zijn gedrag die groote verändering en verbetering niet, die men, indien hij, op eene zoo buitengewone wijze, van de waarheid van dezen Godsdienst ware overtuigd geworden, zou verwacht hebben. Hij bedreef zelfs, een Christen zijnde, wreedheden, niet min verfoeilijk, dan hij te voren, nog Heiden zijnde, gepleegd had.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Redenen voor die geloofwaardigheid.

Zoo vele en meer bedenkingen zijn tegen de geloofwaardigheid van dit wonderteken aangevoerd geworden, welke wel de ééne meer de andere minder gewigt hebben, maar nogthans, samengenomen, die geloofwaardigheid zeer verminderen. De onpartijdigheid, de hoogste wet voor eenen Geschiedschrijver, gebiedt, dat wij hier tegenöverstellen, de gronden, met welke anderen voor de waarheid van het verhaal van EUSEBIUS gestreden hebben: Zij zijn de volgende:

Vooreerst: EUSEBIUS beroept zich op het verhaal van Keizer KONSTANTYN zelven, hetwelk deze Vorst, met eenen eed, bevestigd heeft. Dit gezag, oordeelt men, genoegzaam te wezen, om alle twijfeling weg te nemen. Doch, men weet daartegen, dat KONSTANTYN, niet alleen ligtelijk zijne verhalen,

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

len, met eenen eed, bevestigde (*), maar ook dat hij, in ſommige gevallen, niet zoo naauw gezet omtrent denzelven was, gelijk uit zijn gedrag omtrent LICINIUS bekend is. Zelfs, al wilde men de oprechtheid van den Keizer niet in twijfel trekken, kan men nog aanmerken, dat hij zich door zijne verbeelding misſchien heeft laten misleiden, en daar hij dit verhaal, vele jaren nadat het geval zou gebeurd zijn, aan EUSEBIUS gedaan heeft, kan hij het wonderbare in de zaak zeer vergroot en opgeſchikt hebben.

Ten tweeden: Dit verhaal, zoo als het bij EUSEBIUS gevonden wordt, is door niemand tegengeſproken; eeuwen lang, heeft niemand aan de waarheid van dit gezicht van KONSTANTYN getwijfeld. Hier ſchijnt men niet in aanmerking te nemen, dat evenwel LACTANTIUS enkel van eenen *droom* gewaagt, en dus werklijk van EUSEBIUS verſchilt. Het verhaal, uit den mond van den Keizer, gretig ontvangen door de Christenen, kreeg, onder de regering van zijne zoonen en opvolgers, in tijden, in welken men met het wonderbare verkuischt en vermaakt was, zoo veel eerwaardigheid, dat niemand ligtelijk beſtaan kon, hetzelve in twijfel te trekken; zonder dat de korte regering van JULIAAN hier in aanmerking kan komen, welke, in zijne ſchriften, wel niet van dit wonder gewaagt, doch, naar het ſchijnt, om geene andere reden, dan, omdat hij het ge-

(*) Men zie 'er een voorbeeld van III. *Deel*, *Bladz.* 323. en 324.

gelijk wij van de Heidenen in het gemeen weten, voor eene fabel gehouden heeft.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ten derden: Beroept men zich op verscheidene openbare gedenktekenen dezer gebeurenis, onder anderen op het opschrift van den Triumfboog van KONSTANTYN (*), waar in hij erkent, ,,dat hij en ,, zijn leger, door eene Godlijke ingeving gedre- ,, ven, den Staat van de onderdrukking eens dwin- ,, gelands verlost heeft." Dus zijn ook penningen, en standbeelden, behalven de Keizerlijke hoofdbanier, of het *Labarum*, als mede feestdagen, in de Grieksche of Oostersche Kerken, ter gedachtenis dezer gebeurenis verördend, gelijk men meent, zoo vele bewijzen voor derzelver waarheid. Dit alles echter bewijst, in de daad, niets meer, dan dat men het verhaal, eenmaal gelovende, op allerleie wijze, heeft trachten te verëeuwigen, terwijl, in den grond, toch alles alleen op het gezag van den Keizer nederkomt.

Eindelijk, vraagt men, indien dit verhaal van KONSTANTYN, hoe zeer met eenen eed of plegtige verzekering bekrachtigd, voor een' leugen verklaard zou worden, welke reden kon toch de Keizer hebben, om zoodanigen leugen te verdichten? Men kan daar voor niets bedenken, dan, of dat hij hier door den moed zijner soldaten heeft willen aanvuuren, of den Christelijken Godsdienst aanzien bijzetten; doch, daar zijn leger voor het grootste gedeel-

(*) *Ap.* GRUTER. *Inscript. Antiq. p.* CCLXXXII. N. 2.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deelte uit zoogenoemde barbaren, of buitenlandsche krijgsbenden bestond, die in zijnen dienst getreden waren, en de Romeinen zelve, die zich in zijn leger bevonden, ten minsten wat het grootste getal betreft, Heidenen waren, kan men zich niet verbeelden, welken invloed het teken van het kruis op deze krijgslieden, tot opwekking van hunnen moed, zou hebben uitgewerkt; en ten opzichte van het Christendom, weten wij, dat hij zelf, hoe zeer hetzelve begunstigende, echter nog lang gedraald heeft, om het Christendom te belijden.

Deze zijn over en weder de voornaamste aanmerkingen, welke men over dit gezicht van KONSTANTYN gemaakt heeft. De kracht der redenen, welke het ongelooflijk maken, dat een zoodanig wondergezicht zou gebeurd zijn, als het verhaal van EUSEBIUS behelst, en aan den anderen kant, de hardheid, om het verhaal van KONSTANTYN, en zijnen eed, voor een' leugen te verklaren, hebben laater geleerden naar een middel doen omzien, om de eere van KONSTANTYN te handhaven. MOSHEIM heeft dus dit gezicht enkel voor eenen droom willen houden, tot welken de gevaarlijke oorlog, door KONSTANTYN tegen MAXENTIUS ondernomen, hem aanleiding had kunnen geven, en meent, dat KONSTANTYN, het geen hij in dien droom gezien had, een' geruimen tijd daarna aan EUSEBIUS verhalende, dit verhaal, met bijvoeging van eenige omstandigheden, op die wijze zal hebben ingericht, dat EUSEBIUS hem begrepen hebbe, als of alles dus, in waarheid,

en

en daadlijk, was voorgevallen (*). Niet zonder grond, echter, is op deze gedachten van MOSHEIM aangemerkt, dat deze onderstelling van eenen droom niet meer geloof kan verdienen, dan het gezicht van het kruis over dag in de lucht; alzoo het één zoo wel als het ander op hetzelfde gezag van KONSTANTYN steunt, terwijl 'er geene reden is, om hetzelve, in het éène geval meer of min te laten gelden, dan in het ander.

De geleerde J. A. FABRICIUS (†), heeft nog eenen anderen weg ingeslagen, op welken hij, wat de hoofdzaak betreft, door VENEMA (‡), SCHRÖCK (§), en anderen gevolgd is. Deze schrijvers meenen, dat 'er toch iet moete gebeurd zijn, hetwelk KONSTANTYN heeft kunnen aanmerken en verhalen, als een wonderverschijnzel, te meer omdat men zelfs bij eenen Heidenschen Lofredenaar, NAZARIUS (**), spooren aantreft, van zekere luchtverschijnzelen, die KONSTANTYN gezien zal hebben. Het is, zegt hij, door geheel *Gallië* bekend, dat zich krijgsbenden in de lucht, en van den hemel nederdalende, vertoond hebben, aan welke alles verwonderlijk was, en wier wapentuigen een vrees-

(*) Zie MOSHEIM, *Nodige Ophelderingen*, III. *Deel*, *Bladz.* 541. *Kerkel. Gesch.* II. *Deel*, *Bladz.* 15-18.

(†) In eene afzonderlijke Verhandeling, geplaatst in zijne *Biblioth. Græc. Vol.* VI. *pag.* 11. *sqq.*

(‡) *Hist. Eccles. Tom.* III. *pag.* 69.

(§) *Kirch-Gesch. T.* V. *p.* 76. volgg.

(**) *Panegijr. Constant. Cap.* 14. *p.* 71. *Genev.* 1625. 4to.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

vreeslijk vuurigen glans van zich gaven; deze had men hooren zeggen: Wij trekken naa KONSTAN-„ TYN, wij komen hem te hulp." Zij denken dan, dat KONSTANTYN en die bij hem waren eenig luchtverschijnzel, eene bijzon, of kring of krans om de zon, of iet dergelijks gezien kunnen hebben, een natuurlijk verschijnzel, dat door de kracht der verbeelding, zoo van KONSTANTYN, als andere aanschouwers, als een gunstig voorteken der overwinning, aangemerkt, en van elk, naar zijne wijze van denken, is verklaard geworden, zoodat de Christenen daar in het teken des kruis, met de belofte van voorspoed door hetzelve, maar de Heidenen hemelsche hulpbenden, beschouwden. Eindelijk, vinden zij het natuurlijk, dat KONSTANTYN daar op, door die zelfde werking der verbeelding, in eenen droom het zelfde teken gemeend hebbe te zien, en het één en ander voor iet Godlijks en wonderbaars zal genomen hebben.

Ieder zal, ongetwijfeld, deze oplossing voor schrander, bestaanbaar, en gematigd keuren; evenwel kan men niet ontkennen, dat dezelve hare zwarigheden heeft, bijzonder, omdat EUSEBIUS duidelijk meldt van een omschrift, hetwelk KONSTANTYN om het teken des kruis gezien zal hebben: *Hier door zult gij overwinnen!* hetwelk men, niet zonder dwang, dus verklaart, dat EUSEBIUS hebbe willen zeggen: dat het kruis een beeld, van eenen krans naamlijk, om zich had, hetwelk zoo veel betekende, als of 'er met leesbaar geschrift geschreven was: *Hier door zult gij overwinnen.*

De

De Lezer zal, door al het bijgebrachte, in ſtaat geſteld zijn, om zelf eene keuze te doen, en zijn oordeel te bepalen; voor mij zelven kan ik niet ontveinzen, dat het geheele verhaal mij verdacht blijft. Bij gelegenheid van groote omwentelingen, is het niet ongewoon, dat het gerucht melding doet van verſchijningen, of zeldzame gezichten, droomen: deze worden, voornaamlijk in ligtgelovige eeuwen, gretig aangenomen en verſpreid; zulk een tijd van omwentelingen was het begin der vierde eeuw; elk had ook den mond vol van vreemde voortekenen, wonderen, verſchijningen (*), en de Vorſten ſchikten zich naar deze algemeene ligtgelovigheid; en hoe kan het dan vreemd wezen, dat KONSTANTYN, insgelijks, een lopend gerucht, niet wel zelf uitgedacht, maar aangekweekt en door opſchikking en vergroting onderſteund kan hebben, hetwelk hem, bij de Christenen, als eenen gunſteling des hemels kon aanprijzen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Hoe het ook met dit gezicht gelegen zij, en alhoewel men hetzelve niet moge houden voor eene reden van KONSTANTYN's overgang tot het Christendom; de reden, die de Heidenen daar van hebben opgegeven, is zeker de waare niet. Zij verhaal-

Wat de Heidenſche Schrijvers zeggen, van de reden

(*) Dus verhaalde men, dat, vóór den oorlog met LICINIUS, en de overwinning door KONSTANTYN op hem behaald, in ſteden, aan LICINIUS onderhevig, verſchijningen van krijgsbenden van KONSTANTYN gezien waren, als overwinnaars, in die ſteden intrekkende. EUSEB. *Vit. Conſt. Libr.* II. *Cap.* 6.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van KONSTANTYN's overgang tot het Christendom.

haalden, zegt SOZOMENUS (*), dat deze Vorst, sommigen van zijne bloedverwandten omgebracht, en in de dood van zijnen Zoon KRISPUS bewilligd hebbende, daar over berouw had, en met den Wijsgeer SOPATER raadpleegde, hoe hij zich van deze euveldaden zuiveren, en zich met de Goden verzoenen mogt. Deze zal hier op geäntwoord hebben, dat voor zoo groote overtredingen geene reiniging plaats kon hebben. De Keizer, hier over treurig geworden, zal met Bisschoppen in gesprek gekomen zijn, die hem beloofden, door boete en den doop, van alle zonden te zullen zuiveren. En deze verklaring, dus volkomen naar zijnen wensch, zal hem tot eenen Christen gemaakt hebben. ZOSIMUS (†), een Heiden, en tijdgenoot van SOZOMENUS, omtrent honderd jaren na KONSTANTYN, geeft, wezenlijk, deze reden op voor de Godsdienstverändering van KONSTANTYN, met bijvoeging, dat KONSTANTYN, bijzonder wegens het schenden van den eed, geene reiniging van de Heidensche Priesters hebbende kunnen bekomen, door zekeren *Egyptenaar*, die uit *Spanje* te *Rome* gekomen was (‡), verzekering ontving, dat de Christelijke Godsdienst alle zonden uitdelgde. Men vindt het dergelijks, en misschien wel den oorsprong van dit

(*) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 5.

(†) *Hist. Libr.* II. *Cap.* 29.

(‡) Men gist, dat ZOSIMUS, door dezen, HOSIUS Bisschop van *Cordua* bedoeld hebbe, die in groot aanzien en gunst bij KONSTANTYN gestaan heeft.

dit voorgeven der Heidenen, bij Keizer JULIAAN, gemeenlijk den *Afvalligen* genoemd, in één zijner bitterste schimpschriften (*), waar in hij alle de voorgaande Keizers doorstrijkt, en KONSTANTYN, wien hij in den bloede bestond, terwijl alle de Keizers zich de bescherming van den éénen of anderen God verkiezen, zich in de armen der wellust en dartelheid laat werpen, die hem de verzekering geven: „ Elk hoereerer, elk moordenaar, elk ver„ vloekte en verbannene, kome getroost herwaards. „ Zoodra hij met dit water gewasschen zal zijn, „ zal ik hem terstond geheel zuiver maken. En, „ indien hij op nieuw in zulke ondeugden stort, „ zal ik hem weder reinigen, zoodra hij zich op „ de borst en voor het hoofd slaat." Het is bekend, dat de Heidenen, de waare leere van het Christendom verdraajende, al vroeg deze beschuldiging tegen hetzelve hebben ingebracht, dat het geene deugdzame menschen, maar zondaren opzocht, en vóór anderen tot belijders aannam (†); zoo ligt de ongerijmdheid dier beschuldiging kan aangewezen worden; even zoo gemaklijk kan ook dit voorwendzel nopens KONSTANTYN van ongegrondheid overtuigd worden (‡). Immers, daar het zeker is, dat

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Cæsares p.* 31. *ed. Heusing. aliis p.* 245.

(†) Zie een voorbeeld bij CELSUS in ons II. *Deel, Bladz.* 76. volgg.

(‡) Dit hebben reeds SOZOMENUS *l. c.* en EVAGRIUS *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 40. *sqq.* alhoewel elk op zijne wijze, aangetoond.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat KONSTANTYN zijnen Zoon KRISPUS en zijne Gemaalin FAUSTA eerst ter dood heeft laten brengen, nadat hij reeds eenige jaren openlijk als een Christen gehandeld had; zoo kan ten minsten het berouw daar over zijne verändering van Godsdienst niet te wege gebragt hebben. Ook weet men, dat de Heidensche Godsdienst, op zijne wijze, middelen van verzoening en zuivering, ook voor de zwaarste zonden, aan de hand gaf. HERKULES liet zich, door de geheime plegtigheden van de Godin CERES, zuiveren van gepleegde moord aan zijne kinderen. Ook kan men zich de Heidensche Priesters niet zoo onstaatkundig voorstellen, dat zij, in tijdsömstandigheden, waar in hun Godsdienst, van dag tot dag, oogschijnlijk, in achting en gezag, afnam, eenen zoo magtigen Vorst zouden getergd hebben, door hem af te wijzen, indien hij zich aan hunne plegtigheden van zuivering had willen onderwerpen.

Of KONSTANTYN enkel uit staatkunde een Christen geworden is?

In de twee laatst verlopene eeuwen, hebben verscheidene Geleerden, op voorgang van CHRIST. THOMASIUS (*), en BURCH. GOTTH. STRUVIUS (†), den overgang van KONSTANTYN tot het Christendom alleen aan staatkunde toegeschreven. Deze eerzuchtige Vorst, zegt men, die niets minder bedoelde, dan, na het uit den weg ruimen van alle Medekeizers, alleen de oppermagt des Romeinschen Rijks in zich te veréénigen, in aanmerking nemende, het groot aantal der Christenen, en hunne tot dweep-

(*) *Observatt. Hallens. l. c.*

(†) *Diss. Constantinus ex rationibus politicis Christianus.*

dweepzucht en geestdrift toe gaande trouwe en ijver voor hunne geloofsgenoten en beschermers, wilde zich van hunne genegenheid verzekeren, gelijk zij hem dan ook zoo krachtdadig onderfteunden, dat hij zijnen wensch daadlijk vervuld zag. Zijne mededingers, MAXIMINUS, MAXENTIUS, en LICINIUS, hadden, gelijk wij gezien hebben, insgelijks, pogingen aangewend, om de Christenen in hunne belangen over te halen, maar, dewijl zij hun woord, bij voorkomende gelegenheden, niet geftand deden, ftelden deze geen vertrouwen in deze Vorften. KONSTANTYN, integendeel, nam geheel den fchijn aan, van zelfs een lid van hun genootfchap te wezen, vleijdde hunne Geestelijkheid en Bisfchoppen, aan welke hij inkomften en voorrechten rijklijk fchonk, en die hij met eerbied behandelde, terwijl de Christenen, in het gemeen, door hem eene gewenschte rust, vrijheid, en veiligheid genoten. Men kan niet ontkennen, dat 'er, in deze wijze van befluiten, veel fchijnbaars is, doch, met dit alles, ontbreekt daar aan gefchiedkundig bewijs. Men merke flechts op, dat KONSTANTYN's leger grootendeels uit Heidenen beftond, welke ook nog, in het geheele Romeinfche Rijk, de magtigfte en talrijkfte partij uitmaakten, dat hij, toen hij de hulp der Christenen meest nodig zou gehad hebben, wel hun begunftigde, doch hunnen Godsdienst echter nog niet aangenomen had, maar denzelven eerst, na het overwinnen der Medekeizeren, toen hij geenen mededinger meer had, heeft aangenomen, en van tijd tot tijd zich een' ijveriger vriend van de Christenen betoond,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eenvouwig voorstel van zijne verandering.

die ook nooit aan zijne oprechtheid getwijfeld hebben, en wier geestelijkheid hij, in zijne omstandigheden, niet nodig had te vleijen.

In de daad, gelijk wij reeds, in het begin, zeiden, wij hebben geene buitengewone verschijnselen, geene gezochte redenen, van een knagend geweten, of staatkunde ontleend, nodig, om van eene geheel natuurlijke en uit de omstandigheden eigenäartig voortvloejende gebeurenis, gelijk deze overgang van KONSTANTYN tot het Christendom blijkt geweest te zijn, rekenschap te geven. KONSTANTYN had reeds in zijnen Vader een voorbeeld, die aan zijn Hof, in zijn heir, en in alle standen van zijn Rijk, met een goed gevolg, van Christenen gebruik gemaakt, en aan de Christenen zijne gunst bewezen had; deszelfs regering was door geene oproeren noch inwendige bewegingen geschokt geweest, en hoe meer kennis KONSTANTYN van den Godsdienst der Christenen kreeg, hoe meer hij daar door, als ook door de ondervinding zelve, overtuigd werd, dat die Godsdienst, volgends deszelfs eigen wezen, strekte, om goede, en geruste Burgers aan den Staat te verschaffen; hij zag, dat het getal der Christenen, genoegzaam daaglijks, aanwies; hij had gezien, dat men te vergeefs, door middelen van geweld, dien voortgang had zoeken te stuiten; hij begreep, dat hij hun kon begunstigen, zonder de Heidenen te vervolgen, en dus aan alle zijne onderdanen genoegen geven; hunne geestelijkheid en opzieners, onder welken zich vele geleerde en waarlijk eerwaardige mannen bevonden, verëerden hem, overbodig,

en

en verhieven, om ſtrijd, zijnen lof; dit alles moest hem noodzaaklijk, in zijne gunſtige denkwijze omtrent de Christenen, verſterken, en eindelijk ten vollen overhalen, om hunnen Godsdienst zelf te belijden, en dien tot den Godsdienst van den Staat te maken, uit al hetwelk wij beſluiten, dat deze Vorst, in zoo ver, te goeder trouw te werk is gegaan. Eene andere vraag is het, en niet ligt te beäntwoorden, of hij een waar *Christen* geweest zij, in den verhevenen zin van deze benaming, dat is een Christen, wiens hart en daaden geſtemd en gericht waren, volgends de leere en lesſen van dezen hemelſchen Godsdienst? Hier omtrent zal het verhaal van zijne volgende verrichtingen, tot hetwelk wij nu overgaan, ons misſchien opheldering geven kunnen (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN begunſtigt de Christenen na de overwinning op MAXENTIUS.

Na de overwinning, in het jaar 312 op MAXENTIUS behaald, welke dwingeland in den *Tiber* verdronken was, liet KONSTANTYN te *Rome* een ſtandbeeld voor zich oprichten, houdende het kruis in de hand, met dit opſchrift: „ Door dit heilzaam „ teken, een overtuigend bewijs van waare dapper„ heid, heb ik uwe ſtad van het juk der dwing„ landij verlost en bevrijd; en den Raad en het „ volk van *Rome* in vrijheid herſteld hebbende, de „ aloude eere en luiſter wedergeſchonken (†). " Vervolgends gaf hij, ook op den naam van LICI-

NI-

(*) Men vergelijke hier mede MOSHEIM, *Nodige Ophelderingen*, IIde *Deel*, *Bladz.* 507.

(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* I. *Cap.* 40.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

NIUS, die zijne vriendfchap tegen MAXIMINUS nodig had, nog in hetzelfde jaar, en in het volgende 313 te *Milaan*, die beide openbare bevelfchriften, van welke wij in het voorgaande *Derde Deel* (*), reeds gewaagd hebben. Voorts, bewees KONSTANTYN zijne milddaadigheid jegens de Christenen door hunne Kerken te vergroten, en die met rijke gefchenken te verëeren (†).

LICINIUS vervolgt de Christenen.

De eensgezindheid tusfchen KONSTANTYN en LICINIUS hield echter niet lang ftand; nadat de laatstgemelde MAXIMINUS overwonnen, en door deszelfs dood, zich meester van zijne landen gemaakt had, brak tusfchen hem en KONSTANTYN, reeds in het jaar 314, een burgerkrijg uit, die met eenen nadeeligen vrede voor LICINIUS eindigde, welke, van dien tijd af, in het jaar 319, de Christenen in zijne landen, of omdat zij te veel genegenheid voor KONSTANTYN hadden laten blijken, of door zijnen ijver

(*) *Bladz.* 359. Bij het gezegde aldaar moeten wij hier nog voegen, dat fommigen aan het woord *αἱρέσεις*, hetwelk anders *gezindten*, *aanhangen*, te kennen geeft, in het tweede bevelfchrift voorkomende, de betekenis geven van *Conditio*, voorwaarde, en dus hetzelve uit LACTANTIUS verklaren, in dien zin, dat, in het eerfte bevelfchrift, de vrijheid der Christenen, niet zonder eenige bepalingen, zal gefchonken zijn, welke bepalingen in het tweede opgeheven zijnde, nu die vrijheid *volkomen*, en *zonder eenige voorwaarde*, gefchonken werd. Vergel. VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 347.

(†) EUSEB. *Vit. Conftant. Libr.* I. *Cap.* 42.

ijver voor het Heidendom, van zelf daar toe aangespoord, begon te vervolgen. Eerst alle Christenen van zijn Hof verwijderende, vervolgends de soldaten, die in de steden bezetting hielden, indien zij weigerden te offeren, uit den dienst ontslaande, verbood hij eindelijk de Godsdienstige vergaderingen, ten minsten voor zoo ver vrouwen en mannen dezelve samen bijwoonden. Met dit alles niet voldaan, liet hij verscheiden Bisschoppen, aan welke hij, onder levensstraffe, verboden had, met anderen Kerkelijke vergaderingen te houden, vatten en ter dood brengen, dreef anderen in ballingschap, verbood', dat men de gevangenen in den kerker eenige hulp zou toebrengen, zoodat zij, zonder bijstand, daar in van honger versmachten moesten. Ook liet hij de Kerken der Christenen sluiten, en sommigen afbreken, en met den grond gelijk maken. Deze vervolging trof voornaamlijk de Christenen in de stad *Amasia* en andere steden in het landschap *Pontus*, ook werd zij, onder allerhande voorwendzels, meer dan met openbaar geweld, uitgeöefend, alzoo LICINIUS genoodzaakt was, KONSTANTYN te ontzien; tot dat de beide Vorsten, in het jaar 323, op nieuw, met malkanderen in oorlog geraakten (*). Wij behoeven ons zoo veel te min te verwonderen, over deze vervolging der Christenen, door LICINIUS, waar van zelfs een Heidensch Schrijver ge-

(*) EUSEBIUS *Hist. Eccles. Libr.* IX. *Cap.* 8. *sqq. Vit. Constant. Libr.* I. *Cap.* 51. *Libr.* II. *Cap.* 1. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

gewaagt (*), nadien hij, ook volgends getuigenis van den Keizer JULIAAN, hetwelk in dezen niet verdacht kan zijn, te boek ſtaat, als een ſnood Dwingeland, tot allerleië zelfs de ongehoordſte ſnoodheden geneigd (†). Evenwel ſchijnt het gerucht, vervolgends, deze vervolging merklijk vergroot te hebben, gelijk wij, bij voorbeeld, ſchijnen te kunnen opmaken, uit eene redenvoering van BASILIUS den Grooten, tot lof van *veertig Martelaren*, uit den krijgsſtand, die in dezelve zullen omgekomen zijn, van welke EUSEBIUS niet alleen zwijgt, maar ook uitdruklijk zegt, dat de ſoldaten, die weigerden te offeren, alleenlijk van hunne eere beroofd, en afgedankt werden (‡).

Dood van LICINIUS.

LICINIUS, die, waarſchijnlijk, ook uit ſtaatkundige redenen, deze vervolging tegen de Christenen had ondernomen, alzoo hij oordeelde, dat zij niet anders wenschten en zochten, gelijk ons een Ker-

(*) AURELIUS VICTOR, *de Cæſar. Cap.* XLI. *pag.* 435. *edit.* ARNTZENII: *Licinio ne inſontium quidem ac nobilium philoſophorum ſervili modo cruciatus adhibiti modum feeere*, de zin van welke woorden is, dat deze wreedäart *onſchuldige* en *voortreflijke Wijsgeeren*, met ſtraffen voor ſlaven geſchikt, vervolgd heeft. Wij weten toch, dat vele Heidenen de Christenen, ten dezen tijde, voor eenen aanhang van Wijsgeeren hielden.

(†) *Julian, Cæſares. p. m.* 202.

(‡) Men vergelijke VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 363.

Kerkelijk Geschiedschrijver (*) bericht, dan KONSTANTYN alleen tot Keizer te hebben, waar tegen hij zich door de magt der Heidenen zal getracht hebben te versterken, gelijk hij dan in eene aanspraak aan zijne soldaten verklaarde, den oorlog tegen KONSTANTYN ondernomen te hebben, om den ouden Godsdienst te wreken en te herstellen, belovende, indien hij de overwinning behaalde, alle de veráchters van den ouden Godsdienst geheel te zullen verdelgen (†), terwijl de Heidensche Priesters hem, door hunne Godspraken, van de overwinning verzekerden (‡), slaagde echter, in dezen oorlog, die in het jaar 323 eenen aanvang nam, zoo ongelukkig, dat hij zich, nog in datzelfde jaar, als een' gevangenen, aan KONSTANTYN moest overgeven. Deze beloofde hem, bij plegtigen eede, dat hij zijn leven zou sparen, doch liet hem kort daar na ter dood brengen, „ naar het recht des oorlogs," zegt EUSEBIUS (§), of gelijk anderen, ter veröntschuldiging van KONSTANTYN, voorwenden, omdat de soldaten den dood van LICINIUS eischten, of omdat KONSTANTYN hem nog voor een' gevaarlijk vijänd hield, doch alle welke redenen zoodanige schending van den eed, en wreedheid tegen eenen Vorst, die, door het huwlijk met KONSTANTYN's Zuster, zijn zwager was, nooit verschonen kunnen. KONSTANTYN,

III BOEK I Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 7.
(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 5.
(‡) *Idem Libr.* II. *Cap.* 4.
(§) *De Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 18.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN, met de dood van LICINIUS niet vergenoegd, liet ook MARTINIANUS, die door LICINIUS tot *Cæsar* verklaard was, en zelfs den Zoon van LICINIUS, ook LICINIUS genoemd, een kind van elf jaren, van het leven beroven, behalven nog vele voorname lieden van LICINIUS aanhang. En deze wreedheden zijn te min te ontkennen, hoe zeer ook EUSEBIUS alle de fchuld op LICINIUS poogt te fchuiven, en aan de handelwijze van KONSTANTYN eenen glimp te geven, door hen voor te ftellen, als lieden, die tegen God geöorloogd, en daar toe geraden hadden, dewijl zij vooräl niet voegden voor eenen Vorst, die, behalven het boven verhaalde wonder, en de geheiligde krijgsbanier, nog zoo groote vertoning van godsvrucht maakte, dat hij, in eene afzonderlijke tent buiten de legerplaats, God gewoon was te bidden, en zulks ook in den oorlog met LICINIUS deed, dat God hem met zijne bijzondere gunst en bekendmaking van zijnen wil zou bijftaan (*).

Zijne wetten ten voordeele van het Christendom, bijzonder der Geestelijkheid.

KONSTANTYN, eenmaal zich voor de Christenen verklaard hebbende, toonde zich zeer ijverig ten hunnen voordeele, door menigvuldige wetten en verördeningen, welke in het eerst wel de Heidenen, in de vrijheid van hunnen Godsdienst, gelijk KONSTANTYN uitdruklijk verklaarde, dat elk en een ieder zijner onderdanen deze vrijheid van Godsdienst, naar zijne eigene verkiezing, moest behouden, ongeftoord lieten, en alleen de Christenen en bijzonder de

(*) EUSEB. *de Vita Conftant. Libr.* II. *Cap.* 12.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de geestelijkheid begunſtigden, maar in vervolg van tijd ſtrenger werden, en meer ſtrekkende, om den Heidenſchen Godsdienst afbreuk te doen, en den Christelijken uit te breiden; terwijl door dezelve ook vele en gewigtige veränderingen in den toeſtand en inrichting van de Christelijke Kerk en derzelver Leeräaren en Opzieneren te weeg gebracht werden (*). Wij zullen eenigen der voornaamſte van deze Wetten hier moeten bijbrengen, nademaal zij ons met de heerſchende denkwijze van de Christenen, in deze en de volgende eeuwen, kunnen bekend maken.

De geestelijkheid vrij verklaard van burgerlijke lastposten.

Eéne zijner eerſte merkwaardige verördeningen, ten behoeve der Christelijke Geestelijkheid, gaf, in het jaar 313, aan de rechtzinnige Leeräars in *Afrika*, vrijheid, van het bekleden van burgerlijke lastposten; opdat zij door dezelve niet zouden gehinderd worden, in het waarnemen van de pligten van hun ambt; welke vrijheid, (*immunitas*,) vervolgends tot alle Christen-Leeräars in het gantſche Rijk werd uitgeſtrekt. Maar als hier op vele rijke burgers zich onder de geestelijken lieten aanſchrijven, om dit voorrecht met hun te genieten, verbood de Keizer, in het jaar 326, dat zulke burgers, die

(*) J. A. FABRICIUS *Lux ſalut. Euang. toti orbi exor. Cap.* 13. heeft deze Wetten verzameld; men vindt de meesten bij EUSEB. *Hist. Eccles.* X. 7. *ſqq.* en in den *Cod. Theodos.* en *Iuſtinian.* zij zijn opgehelderd en verklaard door FRANC. BALDUINUS in een afzonderlijk werk: *Conſtantinus ſeu de Legg. Conſtant. Halle* 1727. 8. met eene Voorreden van N. H. GUNDLING.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

die tot dergelijke lastposten van *Decuriones*, *Curiales* enz., verpligt waren, niet in den geestelijken ſtand zouden overgaan, maar alleen minvermogenden, die, zegt hij, billijk van de rijkdommen der Kerk onderſteund mogten worden; ook mogten geene geestelijken in bediening geſteld worden, vóórdat 'er plaatzen door de dood van anderen waren opengevallen (*).

Milddadigheid van KONSTANTYN jegens de geestelijkheid en de Kerken.

Deze gemelde wet ſpreekt wel niet algemeen, ook is 'er geene uitdruklijke wet van KONSTANTYN voorhanden, welke de geestelijkheid vrij verklaart van het dragen der openbare belastingen, men mag nogthans uit de milddadigheid van dezen Vorst beſluiten, dat zij hier van, ten minſten gedeeltelijk, ontſlagen geweest zal zijn. Deze milddadigheid toch was zoo groot, dat zij wezenlijk den grond gelegd heeft tot de volgende onmetelijke rijkdommen der Kerken. Behalven vele geſchenken in geld, graan, en landerijën, wees hij, in elke ſtad, vaste inkomſten aan, voor de geestelijkheid aldaar, uit de gewone belastingen (†). In het jaar 321 gaf hij aan ieder de vrijheid, om, bij uiterſten wil, aan de rechtzinnige Kerk zoo veel van zijne goederen te vermaken, als hij goedvond (‡). Van deze bezittingen en derzel-

(*) EUSEB. *Hist. Eccl. L.* X. *C.* 7. *Cod. Theodos. Libr.* XVI. *tit.* 2. *de Episcop. Eccles. et Cleric. Leg.* 1, 2, 3, 6, 7.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 6. SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 8. *L.* V. *C.* 5.

(‡) *Cod. Theodos. L.* XVI. *tit.* 2. *l.* 4. *Cod. Iuſtin. L.* I. *tit.* 2. *de SS. Eccleſiis etc. l.* 1. Deze wet, eigen-

zelver inkomften, aan de Kerken gefchonken, werd wel alleenlijk een gedeelte voor de geestelijkheid en de Bisfchoppen, en het overige tot onderhoud der armen, weduwen, aan God gewijde maagden, en tot onderhoud, vergroting, en verfraajing der Kerken, beftemd, doch, daar de Bisfchoppen en andere geestelijken 'er het beftuur van hadden, maakten zij 'er fpoedig zoodanig gebruik, ook voor zich, van, als zij goedvonden. Spoedig nam ook de bijgelovige mening de overhand, van welke KONSTANTYN zelf niet vrij was, gelijk blijkt uit de redenen, door hem voor deze zijne milddadigheid gegeven, dat men bijzondere gunst van God verwierf, als men veel aan de Kerk en hare dienaren fchonk, uit hoofde van hunne gebeden en zegeningen.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Onder andere eerbewijzen en voorrechten, met welke KONSTANTYN de Bisfchoppen, in het gemeen, overlaadde, was ook dit, dat lieden, die een plijtgeding hadden, zich op de beflisfing der Bisfchoppen mogten beroepen, wier vonnis de ftadhouders en hunne onderbedienden ten uitvoer moesten brengen (*). Dit fteunde zeker op eene misduiding van PAULUS woorden, I. KOR. VI. 1-8. Onder-

Andere voorrechten der geestelijkheid.

genlijk, aan het volk van *Rome* gericht, is misfchien alleen eene bevestiging en uitbreiding van deze vrijheid, welke de Kerken reeds zedert het jaar 312 fchijnen gehad te hebben; gelijk GOTHOFREDUS gist *ad l. c. Cod. Theodos.* hetwelk echter ERNESTI *de Avaritia Eccles. Opusc. Theolog. p.* 557. niet waarfchijnlijk vindt.

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dertusfchen is eene andere wet, welke KONSTANTYN insgelijks zal gegeven hebben (*), en waar door de Bisfchoppelijke rechtbanken nog veel verder worden uitgeftrekt, verdicht en van later tijd (†). Ook gaf KONSTANTYN, in het jaar 316, aan de Christenen dit voorrecht, dat meesters hunne flaven, zonder de gewone plegtigheden in acht te nemen, in de vergadering der Christenen, ten overftaan der geestelijken, hunne vrijheid fchenken mogten; ja, indien een geestelijke aan zijnen flaaf de vrijheid wilde fchenken, kon hij, volgends eene nadere wet, in het jaar 321, zulks doen, zonder eenige getuigen, fchriftelijk, of met monde; wordende zoodanige vrijlating erkend, als wel en wettig (‡).

De oude Wetten tegen den ongehuwden ftaat afgefchaft.

De Romeinen hadden van ouds wetten, welke den ongehuwden ftaat, door zekere boeten, tegengingen, en het huwlijk bevorderden; fommigen derzelven, als de *Papifche* en *Poppeïfche*, waren, om de bevolking des Rijks te bevorderen, vrij ftreng, als die niet alleen tegen ongehuwden, maar zelfs tegen getrouwde doch kinderloze mannen, zekere boeten bepaalden. Deze wetten ftonden de neiging van vele Christenen, en hunne hoogächting voor den ongehuwden ftaat, die thans meer en meer onder hen veld won, te fterk in den weg. KONSTANTYN fchafte dan dezel-

(*) *Cod. Theod. Tom.* VI. *P.* 1. *p.* 339. *fq. ed. Ritteri.*

(†) Dit heeft GOTHOFREDUS voldoende bewezen.

(‡) *Cod. Juftin. L.* I. *tit.* 13. *de his qui in Eccles. manumitt. l.* 1, 2. *Cod. Theodos. Libr.* IV. *t.* 7. *l.* 1. SOZOMEN. *l. c.*

zelve wetten, die reeds te voren zeer verzacht waren geweest, geheellijk af, houdende het daar voor, zegt SOZOMENUS (*), dat het dwaas ware, te denken, dat het menschlijk geslacht door den vlijt en zorg der menschen zou kunnen worden uitgebreid, als zijnde deszelfs vermenigvuldiging of vermindering alleen van eene hooger Voorzienigheid afhangende. Welke vrome maar weinig klemhebbende reden den Vorst, waarschijnlijk, door de Geestelijkheid aan de hand was gegeven, gelijk dan ook EUSEBIUS (†) hem, wegens de affchaffing dezer wetten, ten sterksten prijst. Zelfs vergunde KONSTANTYN, volgends SOZOMENUS, aan Christenen van beiderleië kunne, die ongehuwd bleven, de vrijheid, om, zelfs nog onmondig zijnde, hunnen uitersten wil te mogen maken, oordelende, dat de gene, die zich alleen aan den dienst van God en eene gestrenge deugd toewijdt, ook in alle dingen verstandige en wijze maatregelen neemt.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De Christenen hadden, van eersten af, den Zondag, den eersten dag der week, waar bij vele gemeenten nog den *Zaturdag*, of *Sabbath*, voegden, gevierd en verëerd, echter is 'er geene blijk, dat deze verëering bestaan hebbe, in eene volstrekte rust, en geheele staking van alle werk en bezigheid, maar thans, nu de Christenen, naar mate zij in waare godsvrucht en deugd verkoelden, des te ijveri-

Viering van den Zondag geboden.

(*) *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 9.

(†) *De Vita Constant. L.* IV. *C.* 26.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

riger werden, omtrent uitwendige plegtigheden, voerde KONSTANTYN, in het jaar 321, door eene wet (*), eene ſtrenger viering van den *Zondag* in: „ Alle Richters en ingezetenen der ſteden," dus luidt deze wet, „ook de werklieden in alle kunſten, „ zullen op den eerwaardigen Zondag rusten. Al- „ leen mogen de landlieden, met alle vrijheid, den „ landbouw voortzetten, alzoo het vaak gebeurt, „ dat de landerijën en wijnbergen, op geenen an- „ deren dag, zoo voegzaam beärbeid kunnen wor- „ den. Dus behoort dit, door de hemelſche Voor- „ zienigheid aangeboden, niet bij gelegenheid van „ een kort oogenblik, verloren te gaan." Kort daarna vergunde hij, dat men ook op den Zondag lijfëigene ſlaven in vrijheid kon ontſlaan, omdat dit eene weldadige handeling was (†). Terwijl voorts de Christenen onder zijne ſoldaten verlof hadden, op den Zondag, ten einde hunnen Godsdienst te kunnen waarnemen, moesten de Heidenſche ſoldaten naa buiten op het open veld trekken, en daar, op een gegeven teken, het volgende, door den Keizer voorgeſchreven, gebed ſpreken: „ U alleen erkennen wij „ als God; U belijden wij, als Koning; U aan- „ bidden wij, als helper; van U hebben wij de „ zege ontvangen; door U hebben wij de vijänden „ overwonnen. U danken wij voor het ontvangen „ goede; van U hopen wij het toekomende. U

„ ſme-

(*) *Cod. Juſtin. l.* III. *t.* 12. *de feriis l.* 3.

(†) *Cod. Theodos. L.* II. *t.* 8. *de feriis l.* 1.

„ fmeken wij ootmoedigst, dat gij onzen Keizer „ KONSTANTYN, en zijne Godgeliefde Zoonen, bij „ een lang leven, gezond en overwinnende, bewa- „ ren wilt!" (*) De bewoordingen van welk gebed zeker niet ftreden met de denkbeelden van verftandige Heidenen omtrent het Opperwezen, zoodat zij aan Heidenen, zonder aanftoot, konden voorgefchreven worden. Nog verördende hij, dat men den Vrijdag insgelijks, door dergelijk ftilftaan van allen arbeid, zou vieren, ter gedachtenis van het geen JESUS, op dien dag, geleden heeft (†).

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313 tot 337.

Na de dood van LICINIUS, in het jaar 323, openbaarde KONSTANTYN, van tijd tot tijd, zijne genegenheid voor de Christenen, duidelijker. Eéne zijner eerfte zorgen was, de vervolging, die LICINIUS tegen de Christenen, in zijne Oosterfche landen, had aangericht, te doen ophouden, en derzelver nadeelige uitwerkzelen te herftellen. Een aanfchrijven des aangaande aan de Beftuurers van *Palæftina*, is ons door EUSEBIUS (‡), bewaard, waar bij KONSTANTYN beveelt, dat de Christenen, welke uit hun vaderland verdreven, of tot openbare landsdienften veröordeeld, van hunne goederen beroofd, op eilanden gebannen, tot de mijnen en bergwerken verwezen, van eere en vrijheid ontzet, uit krijgsposten verftoten waren geworden, of die men, tot befchimping, onder de vrouwen had doen wol fpin-

KONSTANTYN herftelt de Christenen in alle hunne bezittingen.

(*) EUSEB. *Vit. Conftant. L.* IV. *C.* 19. en 20.
(†) EUSEB. *l. c. Cap.* 18. SOZOMENUS *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 7.
(‡) *Vit. Conftant. L.* II. *C.* 24. *fqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ſpinnen en linnen weeven, of tot ſlaven en lijfeigenen gemaakt had, weder in hunne vrijheid en vorigen ſtaat herſteld zullen worden, zoodat het hun vrij zal ſtaan, een beroep, naar hunne vrijë keuze, aan te vaarden. De nagelaten goederen van Martelaren en belijders zouden aan hunne naaste erfgenamen, of, indien deze ontbraken, aan de Kerk, waar toe zij behoord hadden, door de tegenwoordige bezitters, herſteld worden, uitgezonderd echter het vruchtgebruik, dat zij 'er van genoten hadden. Eindelijk moest ook de Keizerlijke kamer de verbeurd verklaarde goederen aan de Christelijke Kerken wedergeven.

Hij verbiedt den Heidenen het offeren.

Voorts ſtelde KONSTANTYN alöm, ten minſten voor het grootſte gedeelte, Christenen aan, tot ſtadhouders en beſtuurers der Provinciën (*). Aan die beſtuurers en allen, die hooge waardigheden bekleedden, zelfs de *præfecti prætorio*, welke Heidenen waren, verbood hij te offeren; niemand mogt Beelden der Goden oprichten, wichelaarskunſten, en ſoortgelijke waarzeggerijën oefenen, noch offerdieren ſlachten (†). Doch, alhoewel EUSEBIUS dit, bij deze gelegenheid vermeldt, ſchijnt men dit verbod nogthans tot de laater jaren van KONSTANTYN's regeering te moeten brengen, alzoo hij nog in de jaren 319 en 321 (‡), drie wetten had gegeven, in

(*) EUSEB. *Vit. Conſtant. L.* II. *C.* 44.

(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* II. *Cap.* 44, 45. *L.* IV. *C.* 23, 25. SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 8.

(‡) *Cod. Theod. L.* IX. *t.* 16. *de malef. l.* 1, 2. *L.* XVI. *tit.* 10. *de Paganis l.* 1.

in welke hij de waarzeggerijën en wichelarijën vrijlaat, mids dat zij in het openbaar geschiedden; dus ook het offeren in de huizen, maar niet in de openbare Tempelen verbiedt. Gelijk ook LIBANIUS (*) verzekert, dat de Keizer de oefening van den Heidenschen Godsdienst ongestoord heeft gelaten, ja zelfs voegt ZOSIMUS (†) 'er bij, dat hij, ten dezen tijde, zelf dien Godsdienst nog toegedaan is geweest. Sommige geleerden hebben daaröm het bericht van EUSEBIUS tot huislijke offers, en tot zulke, die de Romeinsche Overheden in naam van den Keizer gewoon waren te offeren, willen verstaan. Doch de woorden van EUSEBIUS zijn al te duidelijk en algemeen, ook beroepen de Zoons van KONSTANTYN, als zij in het jaar 341, het offeren aan de Heidenen verbieden (‡), zich op de wet van hunnen Vader, waar uit duidelijk blijkt, dat deze zoodanige wet gegeven heeft, alhoewel dezelve niet streng zal ten uitvoer gebracht zijn, omdat nog te veel rijke en aanzienlijke lieden het Heidendom bleven belijden, dan dat hetzelve met geweld in ééns zou hebben kunnen uitgeroeid worden. Verders deelt EUSEBIUS (§), den Brief van den Keizer mede, aan hem, als Bisschop van *Cæsareën*, geschreven, gelijk soortgelijke aan andere Bisschoppen geschreven werden, met vrijheid en last, om de Christen-Kerken, die vervallen waren,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Orat. pro Templis gentilium.*
(†) *Hist. Libr.* II. *Cap.* 29.
(‡) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 10. *leg.* 2.
(§) *De Vit. Constant. Libr.* II. *Cap.* 46.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Hij verklaart zich echter, in het eerst, tegen alle vervolging.

ren, te herſtellen, ze grooter en ruimer op te timmeren, en nieuwe te ſtichten, waar toe de Beſtuurers der Provintiën hun behulpzaam zijn, en de kosten verſchaffen moesten.

Gelijk KONSTANTYN zich echter, in het begin, verklaard had, voor de vrijë oefening van allen Godsdienst, zoo bewees hij aan zijne nieuwe onderdanen van den Heidenſchen Godsdienst, in het Oosten, in het eerst, alle zachtzinnigheid. In eenen Brief aan hun, met zijne eigene hand, in 't Latijn geſchreven, welken EUSEBIUS ons bewaard heeft (*), waar in hij hun de ijdelheid van den Afgodsdienst, en de redenen voorſtelt, die hen behoorden te bewegen, om tot den Christelijken Godsdienst over te gaan, bidt hij God (†): „ Ik bid, dat uw volk in vrede en zonder oproeren leve, ten algemeen nut der wereld, en van alle menſchen. Dat de dwalenden het vermaak van vrede en rust gelijklijk met de gelovigen vrolijk genieten mogen; alzoo deze herſtelling der gemeenſchap tusſchen deze beiden veel vermag, om de menſchen op den rechten weg te brengen. Niemand doe den anderen moeite aan; maar elk doe, wat hem behaagt. Evenwel moeten de welgezinden overreed zijn, dat die genen alleen heilig en onſchuldig leven zullen, welke gij zelf geroepen hebt, om in uwe heilige wetten te berusten. Maar zij, die zich onttrekken, mogen, wijl zij dus willen, de Tempelen hunner ijdele leere be-

(*) *Vit. Conſtant. Libr.* II. *Cap.* 48. *ſqq.*
(†) *Cap.* 56.

behouden. Wij hebben het glansrijke huis, dat gij ons met de natuur gegeven hebt. Dit bidden wij ook voor hun, opdat zij ook zelve in de algemeene eensgezindheid hun genoegen hebben mogen." Hij besluit zijn geschrift (*), met eene herhaalde vermaning: „ Dat niemand een' ander, om verschillende inzichten omtrent den Godsdienst, beledige; maar dat elk met zijne kundigheden, zoo veel zulks geschieden kan, nuttig zij, doch den anderen begaan late, indien zulks niet geschieden kan. Want, zegt de Keizer, het is iet anders, gewillig den strijd voor de onsterflijkheid te ondergaan, iet anders, anderen met geweld te noodzaken. Dit heb ik alles wijdlopiger verklaard, omdat ik het waar geloof niet heb willen verbergen, maar voornaamlijk, omdat sommigen, gelijk ik verneem, uitstroojen, dat de plegtigheden der Tempelen en de magt der duisternis geheellijk zijn afgeschaft en vernietigd; hetwelk ik wel aan alle menschen geraden zou hebben, indien niet de geweldige wederstand der snode dwaling zich al te vast in sommiger gemoederen gevestigd had."

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De behandeling van KONSTANTYN omtrent de Heidenen was echter, op den duur, niet zoo zachtzinnig. Hij oordeelde, in vervolg van tijd, scherper maatregelen tegen hen te moeten nemen, het zij daar toe gedreven, door de stoutheid der Heidenen (†), het zij door zijnen ijver voor het Christen-

Hij laat de Tempelen der Heidenen sluiten, en hunne beelden vernielen.

(*) *Cap.* 60.

(†) Tot een voorbeeld diene het volgende: KONSTANTYN had, bij eene verördening, in het jaar 323 nog

ze-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tendom, of door de voorſtellen van deze of gene geestelijken aangeſpoord, of om het volk genoegen te geven. Hoe het zij, KONSTANTYN deed de Tempelen der Heidenen ſluiten (*), welke niet verder bezocht nog in ſtand gehouden wordende, van zelf, vervielen, hetwelk ook het lot was van anderen, van welke hij het dak deed afnemen, en het voorportaal omverwerpen (†). Sommigen, van welken bleek, dat 'er buitenſporige wellust in bedreven was, liet hij geheel ſloopen (§); ook zulken, van welke de Heidenen geloofden, dat de Goden 'er wonderen in deeden (**), of die op eenen grond ſtonden, welke voor de Christenen eerwaardig was geworden, bij voorbeeld, waar het ligchaam van CHRISTUS gemeend werd begraven te zijn, of waar ABRAHAM de drie Engelen onthaald had (††). Om deze Tempelen te ſlopen, was het ge-

zekere openbare offeränden, (*Luſtrorum Sacrificia*,) toegelaten, maar de Heidenſche Overheid misduidde deze vergunning zoo zeer, dat, waar zij de magt in handen had, zij ook Christenen noodzaakte, die offeränden bij te wonen, hetwelk KONSTANTYN, bij eene nadere wet, onder ſtraf van ſtokſlagen, en eene zeer zware boete, verbieden moest. *Cod. Theod. tit. de Episcopis.* VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 348.

(*) EUSEB. *Vit. Conſtant. L.* IV. *C.* 23.

(†) *Idem Libr.* III. *Cap.* 54.

(§) *Idem Libr.* III. *Cap.* 55.

(**) EUSEB. *l. c. Cap.* 56. SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 18.

(††) EUSEB. *l. c. Cap.* 26, 53.

genoeg, eenige Hofbedienden aftevaardigen, die 's Keizers last ten uitvoer ftelden, zonder de fterke hand van foldaten te behoeven (*). Evenwel erkent EUSEBIUS (†), dat men nu en dan, bij voorbeeld, bij den vermaarden Tempel van APOLLO te *Ægen*, foldaten gebruikt heeft. Nog werden vele Heidenfche Tempels, op verfcheidene plaatzen, door het gemeen omvergehaald, gelijk uit de klagten en verwijten der Heidenen, ten tijde van JULIÄAN, en vervolgends, blijken kan.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 437.

Op gelijke wijze beval KONSTANTYN nu en dan Heidenfche Afgodsbeelden te verbranden (§), velen werden door het gemeen, voornaamlijk door lieden, die zelve onlangs Heidenen geweest waren, eigener gezag verbrijzeld (**). Beelden, die uit goud of andere kostbare metalen beftonden, werden, tot een voordeeliger gebruik, naa de munt gezonden (††). Van anderen, die met goud of zilver overtrokken waren, werd dit afgefcheurd, en het houten blok aan deszelfs verëerers met fpot overgelaten. Men befchimpte ze verders openlijk, op allerhande wijzen. Dan fleepte men ze met koorden bijëen, dan mismaakte men ze, en ftelde ze aan het algemeen gelagch bloot. De Priesters werden

(*) EUSEB. *l. c. Libr.* III. *Cap.* 54.

(†) EUSEB. *l. c. Cap.* 56.

(§) EUSEB. *l. c. Cap.* 53.

(**) EUSEB. *l. c. Libr.* IV. *Cap.* 39.

(††) EUSEB. *Orat. de laud. Conftant. Cap.* 9. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* L. II. C. 5.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den genoodzaakt, ze uit het binnenste Heiligdom des Tempels te voorschijn te brengen, en alzoo men daar ook doodsbeenderen en andere vuiligheden vond, haalde men die, insgelijks, tot beschaming der Heidenen, voor den dag (*). Evenwel behield de Keizer velen van deze beelden, die kunstwerken waren, welke hij tot versiering van zijne nieuwe hoofdstad *Konstantinopolen* bestemde (†), alhoewel anderen, die deze zelfde achting waardig waren, ongetwijfeld, door den ijver der Christenen vermorsseld zullen zijn. Nog verbood KONSTANTYN, zijne eigene beeldenis in Heidensche Tempelen te plaatzen (§). Doch,

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* III. *C.* 54, 57. SOZOMEN. *l. c.*

(†) EUSEBIUS *l. c.* SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 16. ZOSIMUS *Hist. Libr.* II. *Cap.* 31.

(§) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 16. SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 18. verhaalt juist het tegendeel: „ De Keizer," zegt hij, „ plaatste zijne eige„ ne beeldenissen in de Tempels." Doch, met recht, heeft VALESIUS reeds deze plaats van SOCRATES voor bedorven verklaard, en volgends EUSEBIUS te verbeteren. De gissing van JO. WILH. HOFFMANN, (*Ruina Superstitionis paganæ p.* 18. *Viteb.* 1738.) dat SOCRATES door deze *eigene beelden* des Keizers zulke verstaan zou hebben, welke personen of gebeurenissen van den Christelijken Godsdienst verbeeldden, is geheel van waarschijnlijkheid ontbloot, alhoewel nogthans het bericht van CEDRENUS (*Compend. Hiss. p.* 272. *ed. Paris.*) dat de Keizer verscheidene Tempelen aan de Christenen tot hun gebruik heeft ingeruimd, zeer wel waar kan wezen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Andere middelen om het Heidendom afbreuk te doen.

Doch, behalven de gemelde, werden nog andere middelen door den Keizer in het werk geſteld, om het Heidendom afbreuk te doen. Dus ontnam hij aan de Tempelen de vaste goederen en inkomſten, die tot onderhoud der Priesteren en de kosten van den Godsdienst beſtemd waren (*). Ook verbood hij, ten minſten in ſommige Provintiën van het Oosten, de kampſpelen, van welken de Christenen, met recht, eenen afkeer hadden (†), hoewel zij te *Rome*, alwaar het volk 'er zeer driftig op gezet was, nog lang na hem ſtand hielden. Somtijds liet hij geld onder de arme Heidenen uitdeelen, om hen tot het Christendom uit te lokken (§). Aan vlekken, in welke alle de ingezetenen het Christendom beleden, ſchonk hij het burgerrecht, en zijnen eigenen naam (**).

Hij vestigt zijn verblijf te Byzantium, welke ſtad Konſtantinopolen genoemd wordt.

Indien wij ZOSIMUS (††) geloven, haalde deze behandeling der Heidenen KONSTANTYN den haat en de vervloekingen der inwoners van *Rome* op den hals, om welke te ontwijken, deze Heidenſche Schrijver verhaalt, dat KONSTANTYN het beſluit genomen zal hebben, om zijn Hof naa elders te verplaatzen, waar toe hij *Byzantium* uitkoos, hetwelk hij ongemeen vergrootte en verfraaide, en in het jaar

(*) EUSEBIUS *de Vit. Conſtant. Libr.* III. *Cap.* 1. LIBANIUS *Orat. pro templis gentilium.*

(†) *Cod. Theod. L.* XIV. *t.* 12. *de gladiatorib. l.* 1.

(§) EUSEB. *l. c. Libr.* III. *Cap.* 58.

(**) *Idem. l. c. Libr.* IV. *Cap.* 38.

(††) *Hist. Libr.* II. *Cap.* 29, 30.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

jaar 330 tot eene nieuwe ſtad inwijdde, noemende ze *Nieuw-Rome;* hoewel zij naar zijnen naam, naderhand, tot onze tijden toe, *Konſtantinopolen*, (KONSTANTYNS *Stad*,) genoemd is geworden. Zoo veel is waar, dat KONSTANTYN zich zelden te *Rome* ophield, en dat de Heidenen te *Rome* aan hunnen Godsdienst ſterk verkleefd waren, zoodat het één en ander tot des Keizers beſluit, om eene andere Hoofdſtad des Rijks te ſtichten, iet kan hebben toegebracht. Evenwel ſchijnen roemzucht, en ſtaatkunde, de waare redenen van deze onderneming aan de hand gegeven te hebben. Ondertusſchen wilde de Keizer, dat zijne nieuwe ſtad geheel eene Christelijke ſtad zou wezen, waaröm hij in dezelve den Heïdenſchen eeredienst geheel afſchafte, de Tempelen in Christen-Kerken veränderde, en verſcheidene nieuwe en prachtige Kerken bouwde, terwijl hij de ſtad aan den God der Martelaren toewijdde (*).

Vele Hei-

De Heidenen, die buiten twijfel, ook van bijzondere Chris-

(*) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* III. *Cap.* 48. *ſqq. Libr.* IV. *Cap.* 58. SOCRAT. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 16. SOZOM. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 3. ZOSIMUS (*L. c. Cap.* 31.) ſchijnt dit bericht wel tegen te ſpreken, daar hij verzekert, dat de Keizer te *Konſtantinopolen* twee Tempels geſticht, en daar in de beelden van twee Godinnen geplaatst heeft; maar uit zijne beſchrijving van één' derzelven blijkt genoeg, dat de Keizer deze Tempelen en Beelden tot fieraad van zijne ſtad, en gedeeltelijk tot beſchimping van den Afgodsdienst, heeft laten ſtaan.

Christenen, door het voorbeeld van den Keizer, opgewekt, vele onäangenaamheden hebben moeten dulden, klaagden nu, op hunne beurt, over vervolging, die, hoewel zij het geweld en de bloeddorstigheid der Heidensche vervolgingen ver of na niet evenäarde, nogthans in de Christenen niet kan worden goedgekeurd. Echter verschoonde de ijver van KONSTANTYN nog de groote steden, in welke het Heidendom te diepe wortelen geschoten had, en waar men geweldigen tegenstand duchten kon. Ook dient voornaamlijk tot verschoning van dezen Vorst, dat hij zijne schikkingen, in dit opzicht, zelf niet, als eene vervolging, zal beschouwd hebben, dewijl hij niemand noodzaakte, zijne gevoelens te veränderen, maar alleen het Bijgeloof en de bedriegerijën der Heidensche Priesters openbaarde, en in het licht bracht, hetwelk, in de daad, ook dit gevolg had, volgends EUSEBIUS (*), dat de Heidenen nu met hunne eigene oogen eene daadlijke wederlegging van hunne dwaling zagen, en, tegen hunne verwachting, in de Tempels en beelden hunner Goden niet het geringste kenmerk van derzelver tegenwoordigheid vonden, waar door een groot aantal bewogen werd, om de leere van CHRISTUS te omhelzen, terwijl anderen, ten minsten, die Goden en plegtigheden thans bespotten, die zij voorheen zoo Godsdienstig veréërd hadden. De Heidenen begonnen nu ook meer den Christelijken Godsdienst te leeren kennen, lieten zich door de Bisschoppen of Munniken onderwijzen; ja 'er

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

denen gaan tot het Christendom over.

(*) *Vit. Constant. L.* III. *C.* 57.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

'er waren 'er, die zeiden, door dromen en wondertekenen, tot het omhelzen van het Christendom bewogen te zijn (*); doch onder deze aankomelingen bevonden zich ook velen, huichelaars en bedriegers, die geene andere reden hadden van hunnen overgang tot het Christendom, dan om den Keizer te behagen en zijne gunst te verwerven (†); welk bericht van EUSEBIUS ons in ſtaat ſtelt, om den toeſtand des Christendoms van dezen tijd juist te beöordeelen, welke zich, uitwendig, en voor het oog, wel gelukkig vertoont, daar geheele ſteden, en menigten van duizenden Heidedenen, zich tot het Christendom bekeerden; maar inwendig en wezenlijk gevaar liep, van verbastering, omdat, onder die duizenden zoo velen hunne Heidenſche Bijgelovigheden en vooröpgevatte gevoelens en meningen bleven behouden, en in het Christendom overbrachten, welke tot nieuwe Bijgelovigheden en Heidenſche gevoelens, onder eenen Christelijken naam, aanleiding gegeven hebben.

Wetten van KONSTANTYN tegen de Jooden.

Omtrent de Jooden was het genoegzaam evenééns geſteld; velen van dezelven beſloten, ten einde zich van 's Keizers gunst te verzekeren, zich te laten doopen, terwijl de overigen zich niet alleen aan de mishandelingen der gemeene Christenen, die hen als vijänden beſchouwden, en op des Keizers gezindheden ſteunden, vonden blootgeſteld, maar ook door verſcheidene wetten en verördeningen naauw bepaald wer-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* II. *C.* 5.
(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. L.* IV. *C.* 54.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

werden. Zij waren gewoon, die genen, welke van hun tot de Christenen overgingen, met alle bitterheid te vervolgen, dit verbood KONSTANTYN, in het jaar 315, onder ſtraffe, dat hij, die zulk eenen met ſteenen werpen, of op eene andere wijze mishandelen durfde, op ſtaande voet, met alle zijne medepligtigen in het vuur geworpen en verbrand zou worden. Terwijl hij zulken, die tot de Jooden overgaan mogten, dezelfde ſtraffen met deze dreigde (*). Eenige jaren daar na verklaarde hij alle Joden, in ſteden wonende, en vermogen genoeg bezittende, verpligt tot de lastposten en dienſten, van welke zij te voren, door Keizerlijke wetten, vrij waren geſteld, evenwel vergunnende, dat twee of drie in elke ſtad daar van verder verſchoond zouden blijven; welke vrijheid de Keizer vervolgends uitſtrekte tot alle Leeräars en Opzieners der Jooden (†), en in 't gemeen tot allen, die in hunne Sijnagogen dienst deden (§). Verders verbood hij hun, Christenen tot ſlaven te hebben, dewijl het niet betaamde, dat de verlosten des Heeren het juk der dienstbaarheid zouden dragen van hun, die de Profeeten en den Heere zelven hebben omgebracht. Zoodanige ſlaven moesten in vrijheid geſteld, en de Jooden,

(*) *Cod. Theodos. L.* XVI. *tit.* 8. *de Judæis &c. l.* 1. *Cod. Inſtin. L.* I. *tit.* 9. *de Judæis et Coelic. l.* 3.

(†) *Qui legi ipſi præſident, Archiſijnagogi, Patriarchæ, Presbijteri cet. Cod. Theod. t. eod. leg.* 2, 3.

(§) *L. c. leg.* 4.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den, bij welke men hen vond, met geldboeten gestraft worden (*). Volgends CHRYSOSTOMUS (†), ondernamen de Jooden, onder de regering van KONSTANTYN, hunne stad *Jerusalem* en den Tempel weder op te bouwen, hetwelk de Keizer hen belette, latende een groot aantal van hun, als oproerigen, de ooren affnijden en brandmerken. Doch, dewijl men zeker weet, dat *Jerusalem* reeds lang te voren, als eene nieuwe stad, herbouwd was, en thans eenen Christen-Bisschop had, wordt dit bericht, met recht, als zeer verdacht, verworpen (§).

Groote veränderingen in het bestuur der Christen-Kerk.

De overgang van Keizer KONSTANTYN tot het Christendom, en zijn ijver voor deszelfs welvaart en uitbreiding, moest natuurlijk gewigtige veränderingen, ten opzichte van de uiterlijke inrichting en het bestuur der Christelijke Gemeenten, voortbrengen.

Gezag en invloed van KONSTANTYN.

De Christenen hadden, tot hier toe, als een genootschap, op zichzelven gestaan, zonder als zoodanig eenige betrekking tot de Burgerlijke magt te hebben, dan dat zij door dezelve zeer dikwijls waren vervolgd en hard behandeld; alleen hadden zij, eene enkele keer, doch als burgers, derzelver hulp

(*) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. *C.* 27. *Cod. Theod. L.* XVI. *t.* 9. *ne Christianum mancipium Judæus habeat. leg.* I.

(†) *Homil. tertia advers. Jud. pag.* 433. *Opuscul. T.* I. *Francof.* 1698. *fol.*

(§) Vergelijk BASNAGE *Histoire des Juifs Tom.* VIII. *pag.* 115. *à la Haye* 1716. 12.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hulp ingeroepen, om eenen door hen afgezetten Bisschop, het Gemeentehuis, waar in de Bisschoppen woonden, en hetwelk aan de gemeente toekwam, te doen ruimen. Als Christenen maakten zij wel één genootschap uit, verëenigd door het zelfde geloof in JESUS, en door denzelfden regel van hun geloof en zeden, die in de Heilige Schriften vervat was; doch, verders genooten zij alle vrijheid, zoodat hun geloof aan geene menschlijke voorschriften onderworpen was, elke bijzondere gemeente bestelde hare zaken naar goedvinden, ook met betrekking tot de uiterlijke Kerkplegtigheden, feest- en vastendagen enz. Deze gemeenten hadden wel hunne Opzieners en Leeräars, wien het onderwijs, het bezorgen van de gemeene belangen der gemeente, en de handhaving en uitbreiding van het Christendom, door middelen van overreding, bijzonder was aanbevolen, doch even dit stond te gelijk aan alle de leden der gemeente vrij, die daar toe gelegenheid en bekwaamheid hadden, gelijk die ook in alle gewigtige voorvallen plagten gekend en geraadpleegd te worden. Deze gemeenten hielden, zoo veel mogelijk, naauwe verbindtenis en verëeniging met malkanderen, door brieven en afgevaardigden, malkanderen de gewigtigste gevallen en besluiten, omtrent Ketters en Dwaalleeräaren, mededeelende, maar voor het overige gelijke rechten behoudende; van tijd tot tijd echter, was, gelijk wij gezien hebben, het gezag der Bisschoppen en Geestelijkheid tot eene aanzienlijke hoogte geklommen: maar, wanneer nu Keizer KONSTANTYN den Christelijken Godsdienst

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zoo ijverig voorstond, dat deze de Godsdienst van den Staat werd, kreeg dezelve ook op den Staat eene naauwer betrekking. Velen van de rechten, die de Bisschoppen en Geestelijkheid tot hier toe hadden uitgeöefend, gingen nu tot den Keizer over, die aan de Christenen niet alleen zijne bescherming verleende, maar ook ijverig deel nam in alles, wat voor hunnen Godsdienst gewigtig en nuttig kon wezen. Hij zocht alle onrust en tweedragt onder de Christenen bij te leggen, en de nadeelige gevolgen daar van voor te komen; hij gaf eene menigte wetten omtrent Godsdienstige en Kerkelijke aangelegenheden, begaf Kerkelijke ambten, zette Geestelijken af, en strafte hen, liet Kerkelijke twisten, onder zijne voorzitting, beslissen; met één woord, hij besteedde, in velerleie opzichten, magt, inkomsten, waakzaamheid en zorg, ten behoeve van de Christenen, naar zijn beste weten, dat hij omtrent dezelve had, of van de geestelijken ontving.

KONSTANTYN *Pontifex Maximus* en Bisschop der Christenen.

Zedert den Keizer AUGUSTUS, hadden deszelfs opvolgers zich den titel en het ambt van *Pontifex Maximus* of *Opperpriester*, door den Romeinschen Raad laten opdragen. Uit hoofde van dit ambt hadden de Keizers het opper-opzicht over alle Godsdienstige gebruiken en plegtigheden, en over alle de Priesters en andere personen, die tot den Godsdienst behoorden; dezen titel en dit ambt bezat ook KONSTANTYN, gelijk ook de volgende Christelijke Keizers, tot GRATIANUS toe, dezen eernaam gevoerd hebben. Behalven uit het bericht van ZOSI-

MUS

MUS (*), blijkt dit, ten opzichte van KONSTANTYN ook uit twee opschriften, die ter zijner eere in het jaar 325 zijn opgericht (†). Deze eertitel verpligtte hem niet tot eenige Afgodische handelingen, maar gaf den Vorst, zelfs bij de Heidenen, een eerwaardig aanzien, en tevens de magt, om omtrent den Godsdienst gewigtige bestellingen te doen. Op deze wijze, schrijft de Kerkgeschiedschrijver SOCRATES (§) te recht, dat, zedert de Keizers Christenen zijn geworden, „ de Kerkelijke zaken van hun afhingen, terwijl ook de grootste Kerkvergaderingen „ naar hunnen zin gehouden zijn, en nog, (zegt „ hij,) gehouden worden." Geern droegen de Christenen, zelfs de Bisschoppen en Geestelijken, aan dezen van hun geliefden Vorst, wiens Leeräars zij toch altijd bleven, en op wien zij zoo veel invloed hadden, deze aanzienlijke magt op. De Geestelijken hadden zich reeds lang den naam en rechten der Joodsche Priesteren begonnen aan te matigen, zij erkenden dus ligtelijk in den Christen-Keizer het recht en de magt in Kerkelijke zaken, gelijk de Joodsche Koningen die ook geöefend hadden, welke toch altijd, door het gezag der Priesteren, bepaald waren; en op deze wijze, werd KONSTANTYN,

(*) *Hist. Libr.* IV. *Cap.* 36.

(†) Men zie J. ANDR. BOSEN *Exercitatio posterior de Pontificatu Maximo Imperat. Rom. præcipue Christianorum pag.* 387. *ed. Walch.* alwaar deze opschriften uit GRUTERUS worden bijgebracht.

(§) *Libr.* V. *Hist. Eccles. Prooem.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN, gelijk EUSEBIUS schrijft (*), „als een algemeen, „door Gods bestuur, (εκ Θεȣ,) aangestelde Bisschop der Christenen." Dezen titel liet KONSTANTYN zich ook welgevallen. Op zekeren tijd, eenige Bisschoppen ter maaltijd onthalende, liet hij zich verluiden, dat hij ook zelf, in zekeren zin, Bisschop was: „Gijlieden," zeide hij tot de Bisschoppen, „in de dingen, die *binnen de Kerk* zijn, „(των εσω της Εκκλησιας,) maar ik ben in de dingen, die *uitwendig* zijn, (των εκτος,) Bisschop, „van God aangesteld (†)." Overëenkomstig deze zijne woorden te werk gaande, had hij, voegt EUSEBIUS 'er bij, het opzicht over zijne onderdanen, die hij, met al zijn vermogen, aanspoorde, om een Godzalig leven te leiden. Dewijl dit gezegde enkel, als eene tafelreden van KONSTANTYN, verhaald wordt, zal men niet gemaklijk kunnen bepalen, wat de Vorst eigenlijk bedoeld hebbe, met zijne onderscheiding tusschen de *uitwendige* en *inwendige* zaken der Kerk, of hoe verre hij, eigenlijk, zijne rechten omtrent Kerkelijke zaken wilde uitgestrekt hebben. Genoeg is het, dat wij, uit zijne verrichtingen zelve, kunnen opmaken, dat dezelve vrij aanmerkelijk geweest zijn.

Algemeene Kerkvergaderingen door hem

In het bijzonder openbaarde hij deze zijne rechten, in het beschrijven en bestuuren van *Kerkvergaderingen*. Tot hier toe, hadden wel de Christenen, van tijd tot tijd, bij voorkomende gelegenheden, Kerkverga-

(*) *Vit. Constant. L.* I. *C.* 44.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. L.* IV. *C.* 24.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

gaderingen, van Bisschoppen, Ouderlingen, enz., gehouden, om te raadplegen over de gemeene belangen, of om ontstane twisten en verschillen over gevoelens of Kerkplegtigheden te onderzoeken, bij te leggen, of te beslissen. Doch, deze hadden zich enkel tot de gemeenten van één gewest, of van weinige nabuurige gewesten bepaald, en hadden ook geene verdere verbindende kracht, dan die zij door overreding en vrijwillige schikking verkregen. Maar thans behield KONSTANTYN zich het recht voor, om zulke vergaderingen te beleggen, en hunne besluiten te bekrachtigen, zonder welke bekrachtiging des Keizers zij geen gezag gerekend werden te hebben. Ook was deze eene groote verändering, dat KONSTANTYN *algemeene Kerkvergaderingen*, (*Sijnodi* of *Concilia Oecumenica*,) bijëen deed komen, tot welke alle Bisschoppen, of andere afgevaardigde Ouderlingen, van alle de gemeenten in het Romeinsche Rijk, (οικȣμενη,) geroepen werden, die gezamenlijk hunne besluiten namen, welke, door des Keizers goedkeuring bevestigd, de kracht van wetten kregen, die nu alle gemeenten in alle de gewesten tot onderhouding en gehoorzaamheid verpligtten. Deze Kerkvergaderingen werden door de Keizers voortäan beschreven, en bijëengeroepen, door aanschrijving aan de *Metropolitanen* of Bisschoppen der hoofdsteden in de gewesten (*), welke te voren gewoon waren geweest, de Kerkelijke bijëenkom-

beschreven.

(*) RICHER *Hist. Concil. General. L.* I. *C.* 1. *p* 26.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

komsten te beschrijven, en daar op voor te zitten, welk recht van voorzitting zij ook nu nog bleven behouden, doch zoo, dat de Keizer, als Landvorst, en Opperhoofd der Kerk, zelf in persoon of door zijne wereldlijke afgevaardigden, tevens voorzat, en dus zijnen invloed in Kerkelijke zaken handhaafde.

Vermeerdering van het gezag der Bisschoppen.

Hoe groot de invloed van KONSTANTYN op de Kerkelijke zaken der Christenen, op deze wijze, zijn mogt, tevens echter nam het *gezag der Bisschoppen* in de Kerk, bij deze groote verändering, zichtbaar toe. Te vooren hadden de besluiten der Kerkvergaderingen, onder hunne voorzitting gehouden, alleen tot voorschriften gediend in hunne bijzondere gewesten, thans nu de Kerkvergaderingen *algemeen* werden, werden derzelver besluiten ook algemeen verbindend voor alle de gemeenten in het geheele Romeinsche Rijk, en door den Keizer bekrachtigd, kregen zij het aanzien van wetten. Het gezag van zoodanige algemeene Kerkvergaderingen was ook schijnbaar gewigtig. Alle, of ten minsten de voornaamste, Bisschoppen en Geestelijken kwamen bijëen, en raadpleegden over Kerkelijke twisten, gevoelens en andere belangen der Kerk, en deeden daar over uitspraak; deze uitspraken hadden dus het voorkomen, van het gevoelen der Christenen in het gemeen te wezen. Ook betoonde KONSTANTYN de hoogste achting voor de Bisschoppen, die hij *Vaders* noemde, en voor de Kerkvergaderingen, schrijvende, ,, dat alles, wat in de heilige vergade-

,, rin-

„ ringen der Bisfchoppen gefchiedt, naar den God- „ lijken wil voltrokken wordt (*), en, in eenen Brief aan de Bisfchoppen, die eene Kerkvergadering te *Arelate*, (*Arles*,) gehouden hadden, fchreef hij reeds in het jaar 313 (*): „ Het oordeel der „ Priesteren moet aangezien worden, als of de „ Heere zelf, tegenwoordig zijnde, het oordeel „ velde. Want zij kunnen niet anders denken of „ oordeelen, dan zoo als zij door het onderwijs „ van CHRISTUS geleerd zijn." Ondertusfchen kon men op zoo talrijke vergaderingen niet altijd een volkomen vrij, onpartijdig, en welwikkend oordeel van elk der leden verwachten. De invloed van vermaarde, ijverige, welfprekende, en eerzuchtige Bisfchoppen moest zich dikwijls openbaren; zulke onder hen, die bij den Keizer bijzonder in gunst waren, boezemden hem hunne gevoelens in, en men kon veeläl den uitflag der Kerkvergadering, waar de meerderheid van ftemmen besliste, en vele leden bijöogmerken hadden, ligtelijk vooräf voorzeggen, wanneer men het gevoelen van zoodanige aanzienlijke Bisfchoppen kende. Dus won de Geestelijkheid, niettegenftaande de Keizer de bekrachtiging hunner befluiten voor zich behield, en hij fommigen nu en dan dreigde, en zelfs wel zijn ongenoegen deed ondervinden, zeer veel in magt en gezag, bij deze verändering.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Door deze verändering, gebeurde het ook, dat de

Het be-

(*) EUSEB. *Vit. Conftant.* L. III. C. 20.
(†) HARD. *Act. Concilior.* T. I. *p.* 268.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bestuur der Kerk schikt zich naar het wereldlijk.

de wijze van het Kerkelijk bestuur zich begon te schikken naar de inrichting van het wereldlijk en burgerlijk bestuur des Romeinschen Rijks. KONSTANTYN, naamlijk, voerde, in het jaar 331, eene geheel nieuwe schikking in het bestuur van zijn Rijk in. Het voornaamste bewind der burger- en krijgszaken was tot hier toe in handen van twee Staatsdienaren geweest, *præfecti prætorio*, (Bevelhebbers der Lijfwachten) genoemd. Maar KONSTANTYN scheidde vooreerst het Burgerlijk bestuur van het bewind in krijgszaken af, stellende twee bijzondere algemeene Bevelhebbers over de soldaten aan, onder den titel van *magistri militum*. Aan het hoofd van het burgerlijk bewind stelde hij vervolgends vier, in plaats van de twee vorige staatsdienaren, onder denzelfden naam van *præfecti prætorio* aan, die naar *Italië*, *Gallië*, *Illyricum*, en het *Oosten*, den naam hadden, en aan elk van welken een zeker getal van gewesten, of kreitzen, ringen, (*dioeceses*,) toegewezen waren; deze hadden weder hunne bijzondere stadhouders, (*vicarii*,) onder zich, die in de hoofdstad van elk gewest hun verblijf hadden. De kreitzen waren elk in 120 Provintiën verdeeld, die van zekere *Opzieners* of *Voorzitters* bestuurd werden, onder den naam van *Præsides*, *Proconsules*, *Consulares*. Elke Provintie had hare hoofdstad, (*Metropolis*,) en somtijds meer dan éëne, die dan met den naam *prima*, *secunda*, *tertia*, werden onderscheiden. (*).

Naar deze inrichting van het burgerlijk bestuur, schik-

(*) ZOSIMUS *Hist. L.* II. *C.* 31, 32. heeft deze inrich-

ſchikte zich, van dezen tijd af, het beſtuur der Kerk. Reeds vóór lang hadden de drie Bisſchoppen van *Rome*, *Alexandrië* en *Antiöchië*, boven de anderen in aanzien uitgemunt, thans kwam hier de Bisſchop van *Konſtantinopolen* bij, welke vier Bisſchoppen, als 't ware, de vier Opperſtadhouders der Kerk werden, aan welke de gemeenten van verſcheiden kreitzen onderhorig waren; in elke kreitz was weder één Bisſchop de voornaamſte, als *Metropolitaan*, ſomtijds waren 'er meer. Dus ontſtond 'er eene ondergeſchiktheid, waar door alle de gemeenten verëenigd en verbonden werden, waar uit ook onderſcheiden Kerkelijke rechtsgebieden den oorſprong namen, doch hetwelk ook, door de heerschzucht der Bisſchoppen, twist over den rang en magt, en het invoeren van wereldlijke titels en waardigheden in de Kerk voortbracht (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Het gezag der Bisſchoppen van *Rome* neemt toe.

Onder alle Bisſchoppen en Geestelijken, trok de Bisſchop van *Rome* het grootſte voordeel, tot vermeerdering van zijn gezag, niet alleen in het gemeen, door den overgang van KONSTANTYN tot het Christendom, maar bijzonder door de verplaatzing van

richting beſchreven, maar te gelijk gelaakt. Breeder bericht van dezelve, en de volgende veränderingen in de vijfde eeuw, vinden wij in een opſtel, van eenen ongenoemden: *Notitia dignitatum utriusque imperii, cum commentario Guid. Pancirolli Lugd. Batav.* 1608. *fol.* en in GRAEV. *Thes. Antiquit. Roman. T.* VII. *p.* 1309. *ſqq.*

(*) FR. SPANHEIM *Geogr. Sacra et Eccleſiaſt. Tom.* I. *Opp. pag.* 75. *ſqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van den Rijkszetel van *Rome* naa *Konstantinopolen*. De Bisschoppen van *Rome*, die te vooren reeds, wegens het aanzien dezer stad, als de hoofdstad des Rijks, veel aanzien hadden, hadden, door de afwezendheid des Keizers, voor zich eene schoone gelegenheid, om dit aanzien en gezag verder uit te breiden, waar van zij ook niet verzuimden, naarstig gebruik te maken. Zij zouden zelfs, door de milddadigheid van KONSTANTYN, thans reeds, als wereldlijke Vorsten, gebied over de stad *Rome* bezeten hebben, indien de verhalen, die men daar van, in laater eeuwen, verspreid heeft, eenigzins grond van waarheid hadden.

Fabel van den doop van KONSTANTYN door den Roomschen Bisschop SYLVESTER.

Het verhaal, hetwelk wij bedoelen, is tweeledig: Volgends het eerste was KONSTANTYN, eene vervolging tegen de Christenen aangevangen hebbende, met melaatsheid gestraft. Op raad van eenige Heidensche Waarzeggers, was hij voornemens, ten einde zijne gezondheid weder te bekomen, eenige kinderen te laten ombrengen, wier bloed hem tot een geneesmiddel zou moeten dienen; maar nu verschenen hem de Apostelen PETRUS en PAULUS, die hij voor Goden hield, in eenen droom, hem belastende, den Bisschop SYLVESTER te ontbieden, die hem zeggen zou, wat hij, tot zijne genezing, doen moest. De Bisschop, ontboden zijnde, onderrichtte hem eerst, dat deze geene Goden maar Apostelen van JESUS waren, en overtuigde hem hier van, door hem hunne beelden te vertonen, die hun volmaakt geleken, zoo als hij hen in den droom gezien had. Vervolgends onderwees de Bisschop hem, voor zijne zonden

den boete te doen, legde hem de handen op, en doopte hem, waar op de Keizer terstond van zijne melaatsheid genezen was. Dit zou gebeurd zijn in het jaar 324. Welke tijdsbepaling en zoo vele andere omstandigheden de valschheid van dit verhaal genoeg aantonen, waar van noch EUSEBIUS, noch iemand der oudste Kerkschrijveren, iet weet, die ons, gelijk wij gezien hebben, den Keizer, welke nooit beschuldigd wordt, de Christenen vervolgd te hebben, reeds 12 jaren te voren, als een' vriend der Christenen en zelven een' Christen, hebben doen kennen. Ook verhaalt EUSEBIUS uitdruklijk (*), dat KONSTANTYN zich eerst in het jaar 337, kort vóór zijne dood, te *Nikomedië* heeft laten doopen (†). De verdedigers van dit vertelzeltjen (§), hebben daar tegen geene bewijzen, dan eenige schriften van onzekere Schrijvers en onzekeren tijd, in welke zij zelve erkennen moeten, dat vele verdichtzelen voorkomen (**), ter-

(*) *Vit. Constant. Libr.* IV. *Cap.* 61.

(†) Dit wordt ook door de naastvolgende Kerkschrijvers bevestigd. Men vergelijke ook den Brief van de Kerkvergadering van *Ariminum* of *Rimini* bij SOZOMENUS *Hist. Eccles.* IV. 18. waar in deze Kerkvaders zeggen, dat KONSTANTYN *gedoopt zijnde uit de wereld in zijne rust is ingegaan.*

(§) BARON. *Annal. ad ann.* 323. *et* 324. SCHELSTRATEN *Antiq. Eccles. Illustr.* P. II. *Diss.* 3. *C.* 6. MATTHIAS FUHRMANN *Histor. Sacr. de Bapt. Constant.* M. *Rome* en *Weenen* 1742-1746. II Deelen in 4to.

(**) *Acta Silvestri, Liberii etc.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

terwijl zij, de geloofwaardigheid van EUSEBIUS en andere echte getuigen niet kunnende loochenen, de ellendige uitvlucht verzinnen, dat de Keizer zich tweemaal hebbe laten doopen. De eer der Roomsche Kerk scheen te vereïschen, dat KONSTANTYN te *Rome* door den Bisschop dezer Kerk moest gedoopt zijn, ook scheen de eere van KONSTANTYN te vereïschen, dat hij vroeger is gedoopt geweest, dewijl hij anders, tot het einde van zijn leven, de voorrechten van eenen Christen, en het Avondmaal, niet heeft kunnen genieten. Dus ontstond het vertelzeltjen in de V of VIde eeuw, en werd het eerst nagefchreven door GREGORIUS *van Tours*; en eenige eeuwen daar na ook door de Grieken overgenomen (*).

Fabel van de gift van KONSTANTYN aan Paus SYLVESTER.

Dit eerste vertelzel heeft den grond gelegd tot een tweede, op hetwelk, voor een groot gedeelte, de geheele wereldlijke magt van den Stoel van *Rome* gegrond is, en hetwelk hier in bestaat; KONSTANTYN, van zijne melaatsheid, door den Doop, genezen zijnde, schonk, uit dankbaarheid, aan den Paus SYLVESTER, en zijne navolgers, zijn Paleis van *Lateraan* (†) te *Rome*, deze stad zelve, *Italië*, en alle de

(*) PAPEBROCH *Acta* SS. *Maji Tom.* V. *pag.* 14. PAGI *Crit. in ann. Baron. ad ann.* 323. *et* 324. TENZEL *Examen fab. Romanæ de dupl. baptism. Constant. in Excerec. select. P.* I. *p.* 302.

(†) Dit Paleis had den naam naar eenen Heiden LATERANUS, die door NERO ter dood gebracht is. HIËRONYM. *Epist.* 30. *Epitaph. Fabiolæ.*

de Westersche Provintiën des Rijks, de eerstheid boven alle Christen-Bisschoppen, eene gouden kroon, scepter, en andere sieraden, vele rechten en eerbewijzingen — Alles strijdig, met den aart en verrichtingen van KONSTANTYN, en met de Geschiedenis der volgende eeuwen, gelijk men 'er ook geen spoor van vindt, vóórdat de Roomsche Bisschoppen 'er zich, op het einde der VIIIste eeuw, eerst op beroepen, ten welken tijde, het verdichtzel, bij gelegenheid van het schenken van landen aan den Paus, toenmaal geschied, schijnt ontstaan te zijn (*). Toen bestond ook reeds de oorspronglijke giftbrief van KONSTANTYN, die vervolgends wijdlopiger en korter, in het Latijn en Grieksch, doch altijd van denzelfden inhoud verspreid is, maar zich, door het opstel, genoeg als onëcht verraadt. KONSTANTYN zal daar in onder anderen zeggen, dat de Roomsche Bisschop, door de geheele wereld, grooter magt heeft dan de Keizer zelf; dat de Keizer den stijgbeugel hield, als de Paus te paard steeg enz. dingen van welke men, in de VIIIste eeuw, nog naauwlijks iet wist. In de middel-eeuwen werd deze giftbrief geëerbiedigd, als de grondslag van alle wereldlijke magt der Pausen, zoo is zij dan ook in het Pauslijk Wetboek, doch waarschijnlijk, niet door GRATIANUS in de XIIde eeuw, maar eerst na hem, ingevoegd (†).

Ein-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) PETRUS DE MARCA *de Concord. sacerdot. et imper. Libr.* III. *Cap.* 16. MOSHEIM *Institt. Hist. Eccles. antiq. et recent. pag.* 298. *n. i.*

(†) *Decretal.* P. I. *Dist.* 96. *Cap.* 14.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Eindelijk was in de XVde eeuw LAURENTIUS VALLA ſtout genoeg, om dezen giftbrief en het geheele verhaal, met zoo veel kracht van bewijzen, aan te tasten, en van verdichting te beſchuldigen, dat men daar bij naauwlijks iet meer voegen kan (*). Hij werd op het voetſpoor gevolgd door ÆNEAS SYLVIUS, en andere geleerden, in de Roomſche Kerk. En met de Kerkhervorming ſtortte dit geheel verdichtzel voor altijd in (†), niettegenſtaande nog in laater tijd, BARONIUS en andere verdedigers van den Roomſchen Stoel getracht hebben, iet ter verſchoning van hetzelve in het midden te brengen, doch zonder één' enkelen ſchijn van bewijs te kunnen aanvoeren, dat de Kerk van *Rome*, vóór de VIIIſte eeuw, dergelijke bezittingen gehad hebbe.

Vermeerdering van pracht en toenemen van Bijgeloof onder de

De bovengemelde veränderingen omtrent het bestuur der Christelijke Kerk, en het gezag der Bisschoppen, waren niet de eenige, noch zelfs de ergſte gevolgen van de groote verändering in den uitwendigen toeſtand van het Christendom. Het toenemen van uiterlijke pracht in den Godsdienst en Kerk-

(*) Zijne Verhandeling ſtaat in eene verzameling: *De Tranſlat. Imp. Rom. ad German. etc. Matthia Flac. Illijr. auct. Baſel.* 1566. 8vo. *p.* 265. *ſqq.*

(†) LUTHER gaf over dit onderwerp eene verhandeling uit, onder den titel: *Einer aus den hohen Artickeln des Allerheiligſten Päptstlichen Glaubens, genannt Donatio Conſtantini* (*Wittenb.* 1537. 4to.) Men zie andere Schrijvers aangehaald bij FABRICIUS *Biblioth. Græc. Vol.* VI. *pag.* 4. *not. f.*

Kerkgebruiken, en het invoeren van het Bijgeloof, onder velerhande gedaanten, deeden hetzelve geheel van zijnen oorſprong verbasteren. De neiging tot het één en ander had zich reeds te voren, in deze en gene bijzonderheden, gelijk wij, in onze Geſchiedenis, gezien hebben, geöpenbaard; dit toch is de menschlijke aart, in Godsdienſtige zaken, dat zij, het geen door pracht of uiterlijke Godzaligheid in het oog valt, boven wezenlijke Godzaligheid van het hart, en deugdzaamheid van den wandel, ſtellen, en niet te vrede, met het geen eenvouwig en door God zelven geöpenbaard en voorgeſchreven is, menschlijke gevoelens en begrippen invoeren, en zich aan het voorkomen van het wonderbare vergapen. Thans nu de Christenen de beſcherming en gunst van den Oppervorst begonnen te genieten, en eene menigte van Heidenen en Jooden tot hunne gemeenſchap overkwamen, die hunne bijzondere gevoelens, vooröordeelen, en zucht voor het prachtige in den Godsdienst, medebrachten, nu de Vorst zelf 'er op gezet was, om luiſter aan denzelven mede te deelen, lieten de Bisſchoppen en andere *Leerāars*, in plaats van op de eenvouwigheid en den geestelijken zin van den Godsdienst aan te dringen, door eerzucht en verwaandheid begoocheld, zich dezen ijver voor uitwendige pracht en eigen uitgedachte Godsvrucht niet alleen welgevallen, maar prezen denzelven, en moedigden de Christenen daar toe aan, waar door deze ligtelijk in de verbeelding kwamen, dat zoodanige ijver voor het

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Christenen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

uitwendige den waaren Godsdienst uitmaakte, ten minſten deszelfs plaats vervangen kon.

Navolging van Heidenſche Godsdienstpracht en gebruiken.

De les der voorzichtigheid had wel de Apostelen, bij de eerſte oprichting en uitbreiding van de Christen-Kerk onder de Jooden, geleerd, om zich, in onverſchillige zaken, naar hunne gebruiken te ſchikken, ten einde de Jooden te ligter tot de leere van het Euangelie te bewegen; op gelijke wijze waren zij te werk gegaan omtrent de Heidenen, zoodat PAULUS ſchreef, dat hij den Jooden een Jood, den Heidenen een Heiden, was geworden, om eenigen te winnen (*). Doch, in het één en ander geval, hadden zij altijd gezorgd, niets toe te laten, of over te nemen, het welk eenigzins met den geest van het Christendom onbeſtaanbaar was. Maar, zedert de tijden van KONSTANTYN, ſcheen het Heidendom in het Christendom, alleen met verändering van naam, over te gaan, en, als men het dus noemen mag, verchristelijkt te worden. De naam, gedaante, pracht, en gedeeltelijk zelfs de inrichting van de openbare vergaderplaatzen, werden van de Heidenſche Tempelen ontleend, en allengs Altaren, beelden, waschkaarsſen, wierook, kostbare kerkvaten, en eene ſtaatlijke plegtigheid bij den eeredienst in-

(*) II *Korinth.* IX. 20. Wij hebben in ons III. *Deel*, *Bladz.* 227. een voorbeeld gevonden in GREGORIUS *den Wonderdoener*, die het volk zekere Heidenſche gebruiken liet behouden, ten einde hen niet van het Christendom afkeerig te maken.

ingevoerd. Van Heidenſche Feestdagen werden Christelijke gemaakt, en zelfs in de ambtskleding van Bisſchoppen veel van de Heidenen overgenomen. Tot al hetwelk de zucht, om voor de Heidenen, die de eenvouwigheid van den Christelijken eeredienst meermalen beſchimpt hadden, niet onder te doen, veel heeft toegebracht (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Prachtige Kerken.

De ſpoedige vermenigvuldiging der Christenen vorderde reeds van zelf het ſtichten en vergrooten van hunne Godsdienſtige gebouwen, doch de ijver van KONSTANTYN, die daar door blijken van zijne hoogachting voor den Godsdienst wilde geven, deed hem heerlijke gebouwen, van niet minder grootschheid en kunst, dan de Heidenſche Tempelen vertoond hadden, bijzonder in zijne nieuwe Hoofdſtad *Konſtantinopolen*, ſtichten, aan welke ook dra de naam van *Tempelen* gegeven werd. Onder dezen was de voornaamſte de Kerk, welke hij aan de gedachtenis der Apostelen toewijdde, en die EUSEBIUS ons breedvoerig beſchreven heeft (†). Zij was ongemeen hoog, van binnen en buiten met marmer bekleed; het dak van binnen beſchoten, en met goud overtrokken, maar van buiten gedekt met verguld koper, hebbende een traliewerk insgelijks van verguld ko-

(*) Het Werk van CONYERS MIDDLETON, omtrent de *overëenkomſten van het Pausdom met het Heidendom*, is bekend, en verdient hier nagelezen te worden. Men zie ook het *Specimen Histor. de Cauſſis Superſtit. inter Christianos* van den Hoogleeräar G. BONNET. *Utrecht* 1753. 4to.

(†) *Vit. Conſtant. Libr.* IV. *Cap.* 58. *ſqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN geeft het eerste voorbeeld van het begraven van dooden in de Kerk.

koper rondöm het dak. Deze Kerk had een groot voorhof, rondöm met gaanderijën en pilaren, en daar bij Keizerlijke zalen, baden, en vertrekkamers, als ook woningen voor de oppasſers der Kerk.

Bij deze Kerk had KONSTANTYN, volgends het bericht van EUSEBIUS, nog een bijzonder oogmerk; te weten, hij beſtemde deze Kerk zich tot eene begraafplaats na zijn overlijden, „dewijl hij," gelijk de Geſchiedſchrijver zich uitdrukt, „in de kracht „zijnes overtreflijk geloofsvertrouwen voorzag, dat „zijne hut na de dood in dezelfde benaming met „de Apostelen deelen zou, opdat hij, naamlijk, „ook na zijn afſterven, deel zou hebben aan de ge- „beden, welke daar, ter eere der Apostelen, zou- „den gedaan worden. Derhalven twaalf kisten, „als heilige kolommen, ter eere en ter gedachtenis „der Apostelen, opgericht hebbende, liet hij zijne „eigene kist, in het midden derzelve, plaatzen — „gelovende, dat hij daar door de gedachtenis der „Apostelen voor zijne ziel zeer nuttig zou ma- „ken." — Dus heeft KONSTANTYN in zijn' perſoon het eerſte voorbeeld gegeven van het Bijgelovig gebruik, om dooden in de Kerken te begraven. Het was, volgends de oude Romeinſche Wetten (*) verboden, een lijk binnen de ſtad te begraven of te verbranden. Deze wet kon alleen de zorg voor de gezondheid der ingezetenen bedoelen. Maar hoe veel meer gevaar loopt die, wanneer de dooden begraven worden in gebouwen, in welke vele menſchen

(*) *Legg.* XII. *Tabb. Tab.* X.

fchen famenkomen, en hoe onvoegzaam is dit, voornaamlijk in gebouwen, die aan den dienst van God zijn toegewijd! en de aanleiding tot deze wanvoeglijkheid was een Bijgelovige eerbied van den Vorst, jegens de Apostelen, en de waan, dat zijne ziel nut zou trekken uit de deelneming aan het openbaar gebed. Ondertusfchen werd zijn voorbeeld van de volgende Keizers nagevolgd, en de Bisfchoppen beweerden weldra, dat de Priesterlijke waardigheid aan de Keizerlijke gelijk was, en zelfs op heilige plaatzen den rang boven dezelve had (*), en begeerden dus insgelijks in de Kerken begraven te worden, tot dat eindelijk dit voorrecht ook den overigen Christenen vergund is, om in de Kerken, of in eene gewijde aarde, op Kerkhoven, bij de Kerken, begraven te worden, naarmate zij in ftaat waren, om dit voorrecht te kunnen betalen.

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313 tot 337.

Kerk der Opftanding of van het H. Graf.

In laater tijd heeft men de ftichting van verfcheidene Kerken te *Rome*, en bijzonder van eene Doop-Kapel, (*Baptisterium*,) aldaar, doch zonder eenig bewijs, aan den Keizer KONSTANTYN toegefchreven. Zekerer gaat het, dat hij de Stichter is geweest van eene Kerk te *Jerufalem*, op de plaats van JESUS Opftanding, of boven het Heilige Graf van den Zaligmaker, welke Kerk, die alle anderen overtreffen moest, EUSEBIUS breedvoerig befchrijft (†). Een Beeld en Tempel van VENUS had tot hier toe deze heilige plaats ontreinigd; KONSTANTYN

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 34.
(†) *Vit. Conftant. Libr.* III. *Cap.* 21.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

TYN liet deze omverhalen, de ontreinigde aarde wegvoeren, en nu geloofde men, het Graf van JESUS te ontdekken in een hol of spelonk (*), en boven dit Graf werd deze Kerk, of eigenlijk twee Kerken, ééne bij het Graf, en eene andere nog grootere daar tegen over, gesticht, en met ongemeene pracht, in de tegenwoordigheid van vele Bisschoppen, te *Jerusalem* saamgekomen, onder gebeden, en redenvoeringen, ingewijd (†). Deze Kerk kreeg den naam van *getuigenis- of gedachtenisplaats der Opstanding van* CHRISTUS, waar in dezelve *beleden* en *geleerd* moest worden (§). Van dezen tijd af geraakte de naam *Ælia*, welke de herbouwde Stad, zedert ADRIANUS tijd, gedragen had, allengs buiten gebruik, wordende de naam van *Jerusalem* weder aangenomen.

Het vinden van het kruis door HELENA,

Met dit verhaal van EUSEBIUS, aangaande het stichten dezer Kerk, kan niet bestaan, het geen andere Schrijvers verhalen, van 's Keizers moeder HELENA, en het vinden van het Kruis van CHRISTUS door dezel-

(*) In mijne *Aardrijksk. des Bijbels* II. *Deel*, *Bladz.* 150-160. is aangetoond, dat dit Graf van JESUS, hetwelk het Bijgeloof zoo vele eeuwen vereërd heeft, niet voor het waare Graf van den Zaligmaker kan erkend worden.

(†) EUSEB. *l. c. Libr.* IV. *Cap.* 43. *sqq.*

(§) Μαϱτυϱιον, welke naam echter aan meer Kerken, bij voorbeeld, aan de bovengemelde der XII Apostelen, gegeven werd. EUSEB. *l. c. Cap.* 47. CYRILL. *Hieros. Catech.* XIV. *p.* 190. *edit. Melles.* SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 26.

zelve, waar van wij een kort bericht moeten geven. HELENA, de moeder van KONSTANTYN, die, volgends EUSEBIUS (*), door haren Zoon tot het Christendom was overgebracht, wordt door dezen Geschiedschrijver ten hoogsten wegens hare Godsvrucht en ijver voor het Christendom geprezen. Van de ongemeene rijkdommen, die haar Zoon, welke zijne Moeder ongemeen achtte en beminde, haar geschonken had, maakte zij een zeer prijswaardig gebruik, door hare milddadigheid aan armen en ongelukkigen, ja aan geheele steden, zij woonde de Godsdienstige vergaderingen der Christenen zeer vlijtig bij, schoon wij, hetwelk opmerklijk is, niets lezen, of en wanneer zij gedoopt is geworden; zij bezocht *Palæstina*, en liet aldaar twee Kerken stichten, ééne boven de spelonk, waar in JESUS, te *Bethlehem*, volgends de overlevering, geboren, en ééne op den Olijfberg, van waar hij ten Hemel gevaren was; maar ook zal zij de Kerk der Opstanding boven het Graf van CHRISTUS hebben laten stichten, indien wij SOCRATES (†) geloven, welke stichting EUSEBIUS, een ooggetuigen, aan den Keizer zelven, gelijk wij gezien hebben, toeschrijft (§).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

moeder van KONSTANTYN

Hoe het zij, men verhaalt dan, dat deze Vorstin *Pa-*

(*) *Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 47.

(†) *Libr.* I. *Hist. Eccles. Cap.* 17.

(§) Men zie omtrent HELENA de berichten van EUSEBIUS *Vit. Constant. L.* III. *C.* 41-47. SOCRATES *l. c.* THEODORETUS *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 18. Zeldzaam is het, dat EUSEBIUS ons niets van de afkomst van deze Princes ver-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Palæstina, of het *Heilig Land*, gelijk men het begon te noemen, bezoekende, om daar op de plaatzen, waar JESUS geleefd had, en die door merkwaardige gebeurenisfen vermaard waren, haar gebed te verrichten, het Graf van CHRISTUS gezocht en eindelijk ontdekt zal hebben. Men vond in of bij hetzelve tevens drie kruisfen, zijnde het ééne van JESUS, de twee andere van de moordenaren, die met hem gekruist waren. In de onzekerheid, welk van dezen het waare kruis van CHRISTUS zijn mogt, bad de Bisfchop van *Jerusalem* MACARIUS, dat God zulks door een wonderwerk zoude aanwijzen. Eene kranke vrouw, die op haar uiterfte lag, werd bij de kruisfen gebracht, en de twee derzelven vruchteloos aangeraakt hebbende, bij het aanraken van het derde, terftond in vorige gezondheid herfteld, waar uit men het kruis van CHRISTUS erkende. Een deel

verhaalt, noch ook bepaaldelijk meldt, of zij de echte vrouw van KONSTANTIUS, en dus KONSTANTYN deszelfs echte en wettige Zoon, geweest zij, waaromtrent velen twijfeling hebben, gelijk dan ZOSIMUS (*Hist. Libr.* II. *p.* 672.) uitdruklijk fchrijft, dat zij niet de wettige vrouw van KONSTANTIUS geweest zij, en NICEFORUS (*Libr.* VII. *Cap.* 17, 18.) een omftandig bericht geeft, nopens de geboorte van KONSTANTYN, als de vrucht van eenen onwettigen minnehandel van KONSTANTIUS met HELENA, de dochter van zijnen waard. Doch, daar tegen zijn weder vele andere bewijzen, voor de wettigheid van haar huwlijk met KONSTANTIUS. Men zie de Schrijvers der algemeene *Historie* XIII. *Deel*, *Bladz.* 599. volgg.

deel van hetzelve liet de Keizerin, in zilver beſlagen, te *Jeruſalem* blijven, waar het aan de Christenen kon vertoond worden, het andere deel zond zij den Keizer toe, welke gelovende, dat het eene ſtad eeuwig wel moest gaan, waar zulk een kleinood bewaard werd, hetzelve in zijn ſtandbeeld, dat te *Konſtantinopolen* op de markt ſtond, plaatſte. Tevens met dit hout van het kruis had de Keizer de nagels of ſpijkers ontvangen, waar mede JESUS aan het kruis genageld was geweest, met deze liet hij zijnen helm en den toom van zijn paard beſlaan, om in de gevechten beveiligd te wezen (*). Dus luidt het verhaal van SOCRATES (†): Doch, hoe zeer, na hem, ook SULPICIUS SEVERUS (§), THEODORETUS (**) enz., deze Geſchiedenis der kruisvinding gewagen, en dezelve, in later tijd, met eenen feestdag gevierd is geworden, kunnen wij echter daar aan geen geloof geven, niet alleen, omdat EUSEBIUS, een tijdgenoot, 'er geheel van zwijgt, maar ook, ten opzichte van de ontdekking van JESUS graf, gelijk men meende, hier mede ſtrijdige bijzonderheden verhaalt; ook heeft SULPICIUS SEVERUS, als een kenmerk van de echtheid van het kruis, de opwekking van eenen even overledenen per-

(*) Hier door zou de voorzegging ZACH. XIV. 20. letterlijk vervuld zijn, gelijk ſommigen geloofden. CYRILLUS *Alexandr. Comm. ad Zachar. pag.* 812.

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 17.

(§) *Hist. Sacr. Libr.* II. *Cap.* 34.

(**) THEODORET. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 18.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

persoon, hetwelk dit gantsche verhaal nog meer verdacht maakt (*).

Eerbied voor het kruis.

Hoe zeer wij dit verhaal, als van laater uitvinding zijnde, geene geloofwaardigheid toekennen, zoo veel is echter waarheid, dat de eerbied voor het teken des kruis, thans reeds, tot Bijgelovigheid over begon te hellen; waar toe het voorbeeld van KONSTANTYN veel aanleiding gaf, die niet alleen het teken des kruis liet afbeelden op zijne banier en vaandels, en op de schilden zijner soldaten, maar die ook te *Konstantinopolen*, in den Voorhof van zijn Paleis, zijne beeldenis van wasch geboetzeerd, met het kruis boven zijn hoofd, liet plaatzen, en onder de voeten van hem en zijne kinderen, den boozen geest, in de gedaante van eenen draak, met pijlen doorstoken, en in den afgrond gestort wordende (†). Ook was in de voornaamste zaal van zijn Paleis het teken des kruis aan het dak, van goud, met juweelen omzet, te zien (§). Wanneer des Keizers beeldenis op penningen of op schilderijën werd afgebeeld, vertoonde zich ook altijd het teken van het kruis daar bij. Men mag aan dien eerbied voor het kruis ook toe-

(*) Men zou zich ten voordeele van hetzelve misschien beroepen op den Brief van CYRILLUS, Bisschop van *Jerusalem*, aan den Keizer KONSTANTIUS (*p.* 405. *ed. Melles*) doch aan de echtheid van denzelven wordt getwijfeld. Zie boven *Bladz.* 28.

(†) EUSEB. *Vit. Constant. Libr.* III. *Cap.* 3.

(§) EUSEB. *l. c. Cap.* 49.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

toeſchrijven, dat hij de kruisſtraf voor altijd afſchafte (*).

Bedevaarten naa het H. Land.

Ook is dit waar, dat de Keizerin HELENA eene Godsdienſtige reize of bedevaart naa *Palæſtina*, als naa een *Heilig Land*, gedaan heeft, om daar hare Godsdienſtige aandacht te oefenen (†); welke ſoort van Godsdienſtige reizen of bedevaarten thans, niet zonder Bijgelovigheid, veelvuldig ondernomen werden. Wij hebben, in de eerſte jaren der derde eeuw, wel een voorbeeld van eenen Bisſchop gevonden, die derwaards gereisd was, om deze merkwaardige gewesten te bezichtigen (§), maar thans ſtelde men in zoodanige reizen eene bijzondere heiligheid, en geloofde, dat de gebeden, daar tot God gedaan, meer verwachting hadden, van te zullen verhoord worden; tegen de uitdruklijke leere van JESUS zelven. (JOÄNN. IV.) Ook begaven ſommigen zich derwaards, om met het water van den *Jordaan* gedoopt te worden, dewijl JESUS in die rivier door JOÄNNES gedoopt was (**). Deze Bijgelovigheid nam zoodanig de overhand, dat GREGORIUS, Bisſchop van *Nysſa*, tegen het einde dezer vierde eeuw, zich, met de beste redenen, nogthans geheel vruchteloos, hier tegen verzette (††).

Ein-

(*) Volgends bericht van SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 8.

(†) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* III. *Cap.* 42.

(§) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 282.

(**) EUSEB. *Vit. Conſtant. Libr.* IV. *Cap.* 62.

(††) *Epist. de euntibus Hieroſolijma.*

III. BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Heilige Reliquien of overblijfzelen.

Eindelijk, de zucht, om Heilige *Reliquiën*, of overblijfzelen, van heilige perfonen of zaken, te verzamelen, en vervolgends te verëeren, begon insgelijks, kort na dezen tijd, in gebruik te komen. De oude Christenen, die hunnen Godsdienst in geest en waarheid deden beftaan, hadden met zulke kleinigheden en beuzelarijën niets op; hoe ligt hadden zij anders eene menigte van zulke gewaande Heiligdommen kunnen bijëenbrengen; zelfs nog in de befchrijvingen der nieuwe Kerken, door KONSTANTYN gefticht, komen bij EUSEBIUS zoo min *Reliquien*, als beelden voor; maar de Zoon van dezen Keizer, KONSTANTIUS, liet reeds in het jaar 359, volgends bericht van HIËRONYMUS (*), PHILOSTORGIUS (†) en anderen, de ligchamen van den Apostel ANDREAS, van den Euängelist LUKAS, en van TIMOTHEUS, van welke men voorgaf, dat de twee eerften in *Achaje*, maar deze laatfte te *Efeze*, ontdekt waren, naa *Konftantinopolen* in de Kerk der Apostelen overbrengen. Natuurlijk volgde hier op eene verëering van zoodanige Heiligen, maar zeldzaam luidt het, dat de ligchamen der overige Apostelen, en andere *Reliquien*, eerst verfcheiden eeuwen na KONSTANTYN, gevonden zullen zijn, daar men, reeds in deze IVde eeuw, de lijken van fommige Joodfche Profeeten voorwendde ontdekt te hebben, en geloofde, dat deze en andere door Godlijke Openbaringen waren aangewezen; waaröm ook de Heidenen, deswe-

(*) *Chron. ad h. a.*

(†) *Hist. Eccles. Epitom. Libr.* III. *Cap.* 2.

wegens, de Christenen bespot hebben, gelijk de Keizer JULIAAN (*), en op het einde van deze eeuw, EUNAPIUS (†), die den Christenen, in het bijzonder, verwijt, dat zij de beenderen en hoofden van lieden verzamelden, die de overigheid, om hunne misdaden, ter dood had laten brengen, en dat zij deze als Goden aanmerkten, zich voor hen nederwierpen, en geloofden beter te worden, als zij bij derzelver graven ontreinigd werden. Onbegrijpelijk is dit, dat Christelijke Leeräars, wien het anders aan geene kunde en doorzicht ontbrak, gelijk, bij voorbeeld, een AMBROSIUS, zoodanige den Christenen onbetaamlijke bijgelovigheden, niet alleen niet tegengingen, maar, onbeschroomd, aanprezen (§).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

In deze tijden valt ook de opkomst der *Monniken*, eene soort van menschen, welke voorwendden, den hoogsten trap van Christelijke Godzaligheid bereikt te hebben, door zich van de wereld af te zonderen, en alleen op zichzelven te leven, waar van zij ook den naam *Monniken*, (Μοναχοι van Μονος *alleen*,) voeren. Zij zijn tot onzen tijd toe overgebleven, en hebben, in verschillende eeuwen, veel goeds en kwaads gesticht; om alle welke redenen,

Opkomst der Monniken.

(*) *Ap.* CYRILL. *Alexandr. adv. Julian. Libr.* X. *p.* 335. *Tom.* VI. *Opp.*

(†) *In vita* ÆDESII *p.* 65, *Colon. Allobrog.* 1616. 8vo.

(§) Zie JOANN. DALEUS *Adversus Latinorum de cultus religiosi objecto traditionem disputatio Libr.* IV. *p.* 582-733. *Genevæ* 1664. 4to.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nen, onze Lezers, met recht, eenig bericht van hun, te dezer plaats, verwachten zullen.

Wij hebben, in het voorgaande dezer Geschiedenis gezien, hoe reeds vroeg vele Christenen, door afzondering en onthouding, zich boven hunne Medechristenen eenen hooger trap van volmaaktheid verbeeldden te zullen bereiken, waar van zij *Askeeten*, *Continentes*, ook *Sancti*, genoemd werden (*), gelijk men zich al vroeg op het voorbeeld van den Profeet ELIAS en JOÄNNES *den Dooper* beriep, en vervolgends, met HIËRONYMUS (†), beweerde, dat de levenswijze der eerste Christenen geene andere geweest ware, waar toe men gebruik maakte van de berichten, die FILO *de Jood* ons van de *Therapeuten* geeft, welke men, ten onrechte, voor Christenen hield (§), en van eene verkeerde opvatting van LUKAS beschrijving, van den staat der eerste Christen-Gemeente te *Jerusalem*, die alles onder zich gemeen hadden. Ondertusschen, hoewel men aan de Monniken den naam van *Asketen* kan geven, uit hoofde hunner *afgezonderde* levenswijze, volgt echter daar niet uit, dat de *Asketen*, onder de eerste Christen Monniken geweest zijn; welke laatste eerst in deze vierde eeuw bekend zijn geworden (**). Te weten, de *Askeeten* brachten de

(*) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 172.

(†) *De Viris. Illustr. Cap.* 11.

(§) Zie ons I. *Deel*, *Bladz.* 15.

(**) CASIANUS *de Coenobior. Institut. Libr.* II. *Cap.* 5. *et Collat. Libr.* XVIII. *Cap.* 5. zegt van de Egyptische

de *Kluizenaars* en *Woestijnbewoners*, en deze den *Monnikenstand* voort.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Gedurende de vervolging van den Keizer DECIUS had PAULUS van *Thebe*, dien men doorgaands den *Kluizenaar* bijnoemt, omdat men hem voor den stichter houdt van het eenzaam Kluizenaarsleven onder de Christenen, zich naa het gebergte begeven, alwaar hij, zedert het jaar 251, in een hol of kluis, geheel van de menschlijke samenleving afgezonderd, zijn leven met bidden, bespiegelingen, vasten, en andere geestelijke oefeningen en kastijdingen des ligchaams, tot omtrent het jaar 340 doorbracht (*). In een ander gewest van Egijpte had zekere ANTONIUS insgelijks dit Kluizenaarsleven omhelsd, en werd daar in van anderen nagevolgd, die zich bij hem vervoegden, en met en onder welke hij zekere verbindenisfen oprichtte, waaröm hij een *Monnik* en de Vader der *Monniken*, of van het *Monnikenleven*, met reden, genoemd is (†). De-

ANTONIUS de Kluizenaar en Vader der Monniken.

sche Monniken verstaan te hebben, dat de Euangelist MARKUS, eerste Bisschop te *Alexandrië*, ook het eerst voorschriften of levensregelen voor Monniken zou opgesteld hebben. Doch, ligtelijk ziet men, hoe dit voorgeven der Monniken enkel zijnen grond daar in hebbe, om aan hunne levenswijze aanzien en oudheid te geven.

(*) Zie ons II. *Deel*, *Bladz.* 436.

(†) Wij hebben het leven van dezen ANTONIUS beschreven, door ATHANASIUS, Bisschop van *Alexandrië*, in de Werken van ATHANASIUS, en afzonderlijk uitgegeven, door HOESCHELIUS *Augsburg* 1611. in 4to. Deze le-

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Deze ANTONIUS werd in *Egypte* geboren, in hetzelfde jaar, toen PAULUS de Thebaan naa de woeſtijn vluchtte, dat is, in het jaar 250 of 251. In zijne jeugd wilde hij geene wetenſchappen leeren, en ontweek toen reeds het gezelſchap van andere kinderen. Hij bleef ook ſteeds alle geleerdheid verachten, waaröm hem ook de Heidenſche Wijsgeeren beſpotten, aan éénen van welken, die hem vraagde, hoe hij zonder den troost van boeken leven kon? hij ten antwoord gaf, dat het Boek der natuur voor hem openlag, waar in hij, zoo dikwijls hij wilde, de woorden Gods lezen kon.

In den ouderdom van omtrent twintig jaren, begaf hij zich, alle zijne goederen aan de armen uitgedeeld hebbende, naa de woeſtijn, alwaar hij andere Christen Kluizenaars vond, welke hij bezocht, en wier bijzondere Godsdienſtigheid, het ijverig bidden van den éénen, het veelvuldig waken van eenen anderen, en het geduld en lijdzaamheid van eenen derden, hij in zich trachte te vereenigen en natevolgen. Dra muntte hij in deze oefeningen van Godsvrucht zoo zeer uit, dat men hem den *geliefden van God* noemde. Maar nu poogde de Duivel hem van dezen goeden weg af te trekken, (zoo ſchrijft zijn Levensbeſchrijver,) en verzocht hem,

levensbeſchrijving is in het Latijn vertaald door den Bisſchop EVAGRIUS. Men heeft wel getwijfeld, of deze levensbeſchrijving niet van een' later Schrijver is opgeſteld, doch niet meer kunnen bewijzen, dan dat dezelve op eenige plaatzen vervalscht is geworden.

hem, op velerhande wijzen, voornaamlijk tot wel- III
lust. Doch, ANTONIUS wederftond deze bekorin- BOEK
gen, door zijn ligchaam nog harder te behandelen, II
wakende geheele nachten door, en flechts eenmaal Hoofdſt.
daags etende, ja dikwijls maar ééns in twee of na C. G.
drie dagen. Water en brood waren zijn eenigfte Jaar 313.
voedzel, en de aarde was zijn bed. Eindelijk be- tot 337.
gaf hij zich naa het gebergte omftreeks de Roode Zee, en koos een oud verlaten kasteel tot zijne woning, alwaar men hem alle half jaren brood verzorgde, zonder dat zich iemand zien liet. Dus twintig jaren geleefd hebbende, noodzaakte hem de menigte van lieden, die hem opzochten, en zijne levenswijze wilden navolgen, om in het jaar 305 weder te voorfchijn te komen. Thans begon hij wonderen te doen, zieken te genezen, en de booze geesten uit de bezetenen te verdrijven; door zijne vermaningen en aanfpraken veel goeds ftichtende en velen bewegende, om het eenzaam leven te omhelzen, welke fpoedig in het gebergte *eenzame woningen* oprichtten, (Μοναςηρια,) terwijl hij, als hun gemeene Vader, het opzicht over hen had. Nog had hij dit bijzonder, dat hij een ruw foort van hemd, en daar over eene fchapenvacht droeg, en zijn ligchaam nooit waschte noch reinigde.

Wanneer ondertusfchen MAXIMINUS, in het jaar 311; zijne vervolging tegen de Christenen vernieuwde, keerde ANTONIUS voor eene korte poos in de wereld terug. Ijverig, om de eere van Martelaar te verkrijgen, verzelde hij, met andere *Monniken*,

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de Christenen, die in *Alexandrië* ter dood gebracht werden, en gehoorzaamde ook het Keizerlijk bevel niet, hetwelk alle Monniken gebood de ſtad te ruimen. Met dit alles zijn oogmerk niet kunnende bereiken, keerde hij naa zijne Woeſtijn terug, alwaar hij weder, ten behoeve der genen, die hem bezochten, verſcheidene wonderen deed. De toeloop hem weder vervelende, nam hij, diep in de Woeſtijn, in een eng hol van eenen hoogen berg zijn verblijf, hier bebouwde hij, met eigene handen, om het onderhoud van anderen te kunnen misſen, een klein ſtukjen land. Ook hier had hij dikwijls, gelijk men verhaalt, zwaren kamp met den Duivel, en ontving Godlijke verſchijningen en openbaringen van toekomende zaken. Ondertusſchen kwam hij van tijd tot tijd te *Alexandrië*, daar toe bewogen van menſchen, die hem om zijne voorſpraak bij de Overigheid verzochten, bij welke gelegenheden hij zich ten ſterkſten tegen de Ketterijën verzette, maar zijne zaken verricht hebbende, keerde hij terſtond weder naa zijn verblijf, zeggende, dat, gelijk een visch niet buiten het water kan leven, dus ook een Monnik buiten de Woeſtijn en eenzaamheid zijn karakter verliest.

Dus tot het jaar 340 geleefd hebbende, werd hem, door een onmidlijk Godlijk bevel, belast, eenen Monnik, of eenzamen Christen op te zoeken, die nog vroomer was, dan hij zelf; deze was PAULUS de *Thebaan*, die zich reeds 90 jaren in een ander gedeelte der Woeſtijnen van *Egypte* ont-

hou-

houden had. ANTONIUS begaf zich terstond op weg, en zie hier, wat HIËRONYMUS (*) ons van deze reis verhaalt: Onderweg ontmoette ANTONIUS een monster, dat half mensch en half paard was, en hetwelk hem, in naam van eene menigte zijns gelijken om zijne voorbidding bij God verzocht. Eindelijk vond hij zijnen kluizenaar; wien eene rave gewoon was, brood te brengen, die nu voor hun beiden dubbel aanbracht. Deze Kluizenaar ontdekte nu aan zijnen vriend, dat het oogmerk zijner zending was, dat hij hem zou begraven; vervolgends hem verzoekende eenen mantel te gaan halen, hem van ATHANASIUS geschonken, om zijn lijk, bij zijne dood, daar in te winden. Toen ANTONIUS met den mantel terug kwam, zag hij PAULUS geheel glinsterend, onder scharen van Engelen, Profeeten, en Apostelen, ten hemel varen, terwijl zijn ligchaam, in eene biddende gestalte, op de knieën lag, hetwelk ANTONIUS ter aarde bestelde, met behulp van twee leeuwen, die het graf maakten, voor welken dienst hij aan dezelven zijnen zegen mededeelde.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 437.

Weder in zijn vorig verblijf teruggekeerd, leefde hij met twee zijner leerlingen, die hem bij zijne zwakheid ten dienste stonden, nog tot het jaar 356, wanneer hij, in den ouderdom van bijna 105 jaren, de wereld verliet. Hij beval zijnen twee leerlingen, hem op eene plaats te begraven, waar niemand kennis van droeg. Nogthans heeft men 200 jaren daar na voorgewend, zijn lijk gevonden te heb-

(*) *Vita Pauli Erem.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hebben, hetwelk eindelijk, in de Xde eeuw, naa *Vienne* in *Frankryk* gebracht is, alwaar men, gelijk overäl in de Roomſche Kerk, den heiligen man om zijne voorbede aanroept, bijzonder in zekere kwaal, die men, naar hem, *het St. Antoni's Vuur* pleegt te noemen.

Men heeft in eene duiſtere Latijnſche Vertaling *zeven Boeken* (*), die hij in de Egijptiſche taal zal geſchreven hebben, welke in eenen vroomen ſtijl handelen, over de roeping der menſchen tot zaligheid, de weldaäden van God, de menschwording van CHRISTUS, en over de middelen, om zich tegen des Satans listen te hoeden. Ook ſchrijſt men hem eenen *Regel* toe, dien hij voor de Monniken zal opgeſteld hebben (†), als ook nog eene *Predikatie* of *Leerreden*, tegen de heerſchende ondeugden, en eene bijgevoegde vermaning tot bekering (§), behalven nog *twintig Arabiſche Brieven*, die ABRAHAM *Echellenſis* onder zijnen náam te *Parys* 1641 en 1648 in 8vo. heeft uitgegeven. Doch, altijd bleef ANTONIUS een veráchter van geleerdheid, hoewel niet ontbloot van vernuſt, waar van het volgende, hetwelk ATHANASIUS in zijne Levensbeſchrijving verhaalt, tot een voorbeeld kan ſtrekken: Wanneer eens eenige Heidenſche Wijsgeeren

(*) *In Biblioth. Max. PP. Tom.* IV. *pag.* 77. *ſqq.*

(†) *In* L. HOLSTEN. *Codex regularum, quas SS. Patres Monachis et Virginibus Sanctimonialibus ſervandas præſcripſere* P. I. *pag.* 1. *ſqq. Romæ* 1661. 4.

(§) *Biblioth. PP. Max. l. c.*

ren hem, wegens zijne ongeleerdheid, kwamen bespotten, vraagde hij hen: of zij het gezond verstand voor ouder erkenden dan de geleerdheid, en eene oorzaak derzelve? Als zij nu aan het gezond verstand het voorrecht moesten toekennen, vervolgde hij: „ Wel nu, dan heeft iemand, die gezond „ verstand bezit, geene geleerdheid van doen."

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Dus was dan *Egypte* het eigenlijk Vaderland der Monniken, die in het eerst, in de daad, dezelfde waren, met de *Kluizenaars*, of *Woestijnbewoners*, *Eremieten*, (van ερημος,) gelijk zij ook van hunne *afgezonderde* levenswijze *Anachoreeten*, (Αναχωρηται,) genoemd werden. Van hier werd deze levenswijze eerst overgebracht naa *Syrië* en *Palæstina*, door HILARION, wiens leven insgelijks door HIËRONYMUS beschreven is (*). Deze man, uit *Palæstina* geboortig, legde zich, in den ouderdom van 15 jaren, te *Alexandrië* toe op de beöefening der wetenschappen, maar door het gerucht der Heiligheid van ANTONIUS gedreven, gaf hij denzelven in zijne eenzaamheid een bezoek, waar bij hij zoo met hem werd ingenomen, dat hij besloot zijn navolger te worden. Verzeld van eenige Monniken, keerde hij in het jaar 306 naa zijn Vaderland terug, en zijne vaderlijke goederen aan de armen geschonken hebbende, nam hij zijn verblijf, in de Woestijn, tusschen *Gaza* en *Egypte*, alwaar hij in eene ellendige hut, die hij zelf gesticht had, en waar in hij noch

HILARION leerling van ANTONIUS.

(*) Uit dezen heeft SOZOMENUS zijne berichten overgenomen *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 14. *L.* V. *C.* 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

noch recht op ſtaan, noch uitgeſtrekt liggen kon, woonde. Dus verkreeg hij dien roem van heiligheid, dat men ook geloofde, dat door hem vele wonderen verricht werden, ja men zegt, dat hij, op den reuk af, kon weten, aan welken boozen geest of ondeugenden eigenaar eenige zaak toebehoorde. Velen werden daar door opgewekt, om ook Monniken te worden, en als HILARION deze eens in hunne hutten bezocht, had hij meer dan 2,000 Monniken tot geleide. Om den toeloop des volks te ontwijken, begaf HILARION zich weder naa *Egypte*, alwaar hij eenen nacht in de kluis van ANTONIUS doorbracht, die onlangs overleden was; doch ſpoedig verliet hij ook dit land, omdat de Christenen hem te veel bezochten, en kwam eerst in *Sicilië*, vervolgends in *Dalmatië*, en eindelijk op het eiland *Cyprus*, alwaar hij, in het jaar 371, overleden is. Deze volgende bijzonderheid, welke HIËRONYMUS (*) verhaalt, verdient omtrent HILARION nog aangemerkt te worden: Geduurende een verblijf van 50 jaren in *Palæſtina*, heeft hij ſlechts ééne enkele keer de heilige plaatzen in en om *Jeruſalem* bezocht; hij wilde het voorkomen niet hebben, dat zij ze veräehtte, maar even min, als of hij God en zijne werkingen aan eenige bijzondere plaats verbond. Hier in had derhalven HILARION moeds genoeg, zich tegen eene toen heerſchende dwaling en bijgelovigheid te verklaren, hoe zeer hij zelf, in andere opzichten, geheel niet vrij was van Bijgeloof.

On-

(*) *Epist.* 13. *ed. Erasm.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ondertusschen nam het Monnikenleven in *Egypte* hand over hand toe, en kreeg spoedig zijn volle beslag, door het eigenlijk *Kloosterleven*, of het bijëenwonen van vele Monniken, op ééne plaats, onder eenen Opziener. Dit Kloosterleven werd door PACHOMIUS, insgelijks één' der eerste leerlingen van ANTONIUS, ingevoerd.

PACHOMIUS stichter van het Kloosterleven.

Deze PACHOMIUS was, in het jaar 292 in het Egijptisch Landschap *Thebais* geboren, en werd, door eene hemelsche verschijning tot het Monniksleven aangemoedigd, en tevens door eene Openbaring geleerd, welke de rechtzinnige partij onder de Christenen was. Eerst leefde hij, van brood en zout, met PALÆMON, éénen der eerste navolgers van ANTONIUS, in de Woestijn, vervolgends ontving hij van God bevel, om zelf een Monnikkenverblijf te *Tabennesus*, een onbewoond vlek in *Thebais*, niet ver van den Nijl, of volgends anderen, te *Tabenna*, een Eiland in den Nijl, aan te leggen. Volgends een nader Godlijk bevel, nam hij in hetzelve vele Monniken aan, die zich aanboden, om onder zijn opzicht te leven. Dit ving hij aan in het jaar 325 of wat later, en toen hij in het jaar 348 overleed, liet hij eenige duizend Monniken na, die onder zijn opzicht stonden. Dit was het eigenlijk begin van het *gemeenschaplijk samenleven* der Monniken in gebouwen, die daar van den naam kregen, (Κοινοβιον, *Coenobium*, de Monniken zelve werden *Coenobiten* genoemd,) welke gebouwen naderhand in de Latijnsche Kerk, wegens het *opsluiten* der Monniken in dezelve, *Claustra*, *Kloosters*, genoemd

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

werden. Ondertusschen is het een misslag, wanneer sommige laater Schrijvers PACHOMIUS voor eenen stichter van *de eerste Orde van Monniken* houden. Alle de Monniken toch hadden, in het eerst, denzelfden hoofdregel, die hun eenzaamheid en afzondering, bidden en vasten voorschreef, en eenen of anderen arbeid, om hun leven te onderhouden. Meer behoeven wij hier, uit de Levensbeschrijving van PACHOMIUS, niet aan te voeren. Deze, gelijk alle de overige Levensbeschrijvingen van andere voor heilig gehouden mannen, van dezen en de naastvolgende eeuwen, zijn toch onderling aan malkanderen zeer gelijk, en melden ons dezelfde strengheid van levenswijze, gelijksoortige wonderwerken, of buitengemeene gaven, gelijk aan PACHOMIUS de gave zal geschonken zijn, om Latijn en Grieksch te spreken, hemelsche verschijningen en openbaringen, kamp met den boozen geest, en dergelijke.

Aanmerking over dezemannen en hunne wonderen.

Genoeg is het, uit het geen van deze eerste stichters der Monniken bijgebracht is, de volgende aanmerkingen af te leiden. Wat 'er ook zij van de goede mening dezer mannen en hunne oprechte zucht tot Godzaligheid, men zal nogthans nimmer hunne begrippen nopens de volmaaktheid der ziel, te verkrijgen, door het geheel betemmen en kwellen des ligchaams, eene dwaling, die reeds voorheen bij de Gnostieken, en bij vele *Mystische Asketen*, onder de Christenen, plaats had, en die uit het denkbeeld, dat men den oorsprong van het kwaad in de stoffe zoeken moest, ontstaan was, noch hunne geheele verach-

ting

ting van *geleerdheid*, en onttrekking aan de famenleving, en de pligten daar mede verbonden, met den waaren Godsdienst van JESUS kunnen vereffenen, met welken geen eigenwillige Godsdienst beftaan kan. Deze afzondering en kwelling des ligchaams verwekte wel eerbied en roem van buitengemeene heiligheid, waar door velen het voorbeeld dezer mannen volgden, bijzonder in *Egypte*, in welk landfchap de luchtsgefteldheid zelf eene neiging tot sombere zwaarmoedigheid, en dweeperij, ten allen tijde, plagt voort te brengen, maar had ook dra tot haar gevolg een *werkeloos ledig leven*, en eene eerzucht, om voor iet groots gehouden te worden, en zich een gezag en invloed aan te matigen, die gevaarlijk was voor den Staat, niet min dan voor de Kerk. De ligchaamskwelling, de eenzaamheid, en werkeloosheid, en daar uit ontftaande verzwakking en meerdere aandoenlijkheid der zenuwen, ontftelden de hersfenen, eene tot dweepzucht en geestdrijverij verhitte verbeeldingskracht, nog vermeerderd door de akeligheid der Woeftijnen, verbeeldde zich dingen te zien en te vernemen, die in de daad niet dan in de hersfenen beftonden, en liet zelfs zich den roem van wonderwerken, tot welken één of ander geval, fchoon in zichzelve natuurlijk, in eene zoo ligtgelovige, en met de zucht tot het wonderbare ingenomen, eeuw, bij eene onkundige en door den glans van zoo bijzondere heiligheid verblinde menigte, aanleiding gaf, ligtelijk aanleunen. *Zie daar* de oplosfing van die bedenking, dat evenwel gelijktijdige Schrijvers, en zelfs in geleerdheid en achting

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

uitmuntende Leerāars, gelijk bij voorbeeld HIëRONYMUS, deze wonderwerken te boek ſtellen, en ze dus alle geloofwaardigheid ſchijnen bij te zetten, welke nu, volgends de bovenſtaande aanmerking, geheel tot niet verdwijnt. Men kan of mag ook geene wonderwerken verwachten, ter bevestiging en aanprijzing eener levenswijze, die zoo geheellijk met de redelijke zedenleere van het Christendom ſtrijdig is. Doch, laat ons het Geſchiedverhaal vervolgen.

Regelen door PANCHOMIUS voorgeſchreven.

Men heeft in eene Latijnſche Vertaling van HIëRONYMUS, met deszelfs Voorreden, eenen levensregel van den bovengemelden PACHOMIUS (*), doch aan welker echtheid getwijfeld wordt. Maar een korter levensregel, dien hem een Engel, op eene koperen tafel geſchreven, ter hand zal geſteld hebben, ſchijnt hem toe te behoren, ten minſten, men vindt 'er uittrekzels van, bij PALLADIUS (†), en SOZOMENUS (§), enz. (**). In dezen korten levens-

(*) Bij L. HOLSTEIN *Codex Regularum etc.* P. I. *pag.* 59-95. *ed. Rom.*

(†) *Histor. Lauſiac. Cap.* 38. Welk Werk over de Woeſtijniers en Monniken verdient gelezen te worden.

(§) *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 13.

(**) Bij voorbeeld bij CASSIANUS *de Coenobior. Inſtitutis Libr.* IV. *Cap.* 1. *ſqq.* Van PACHOMIUS heeft ook GENNADIUS *de Viris Illuſtr. Cap.* 7. het één en ander, doch voornaamlijk zijne Levensbeſchrijving, door eenen Monnik van zijn Klooster dertig jaren na zijne dood opgeſteld, in de *Acta SS. a. d.* 14. *Maii*, van welke ook twee Latijnſche uittrekzels, doch die zeer van malkande-

vensregel komen onder anderen de volgende voorschriften voor: Elk Monnik zal, naar zijne krachten, eten, drinken, vasten en arbeiden. In ééne cel zullen drie Monniken ſamenwonen. Zij zullen allen in ééne kamer eten; zij zullen niet liggende, maar zittende, ſlapen; des nachts linnen klederen en altijd eene witte ſchapen- of geitenpels dragen, met een purperverwig kruis, behalven bij het genot van het H. Avondmaal, op den Sabbath en den Zondag, wanneer zij zich met eene wollen kap (κυκυλιον,) moeten dekken. Dit moeten zij ook onder het eten doen, opdat zij malkanderen niet zien eten; ook mogen zij dan niet praten noch omkijken. Geen vreemde mag met hun eten, behalven een reiziger, dien zij herbergen. Alle de Monniken moeten in vier en twintig klasſen verdeeld zijn, die elk met eene letter van het Alphabet benoemd worden, waaräan men tevens de eigenſchappen van elk zal kunnen kennen. Dus heetten, bij voorbeeld, de eenvouwigen Ι, de verſtandigen Ζ of Ξ. Indien iemand in hun gezelſchap begeerde aangenomen te worden, moest hij eerst drie jaren lang harden arbeid verrichten. Eindelijk, zij moeſten twaalfmalen in één etmaal, dat is, op bepaalde tijden van den dag, en des nachts, bidden; ook moest over tafel, na het voorzingen van eenen Pſalm, gebeden worden. In den uitvoerigen regel, en

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deren verſchillen, in de verzamelingen van SARIUS en ROSWEYDE voorkomen. Vergel. TILLEMONT *Memoires T. VII. P. I. pag.* 291. *ed.* in 12.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

en bij de boven aangehaalde Schrijvers ſtaan nog eenige bijzonderheden nopens de inrichting van het Klooster te *Tabenna* of *Tabenneſus*, hetwelk, omtrent het midden der vijfde eeuw, alleen omtrent 5,000 Monniken bevatte. Deze Monniken waren zoo verdeeld, dat elk zijne dienſten had te verrichten, ſommigen zorgden voor de ſpijze, anderen voor de kranken, anderen bouwden den tuin en den akker, anderen maakten matten, of hadden eenig ander handwerk, zij ſtonden onder eenen Opziener, dien zij *Abbas*, *Abt*, of *Vader*, noemden. Doch, het is meer dan waarſchijnlijk, dat verſcheiden van deze en andere inrichtingen eerst in het begin der vijfde eeuw zijn ingevoerd, toen PALLADIUS en CASSIANUS deze Monniken leerden kennen. Eindelijk, om onze berichten van PANCHOMIUS te beſluiten, men heeft nog van hem ſchriftelijke *Vermaningen*, *Brieven*, en zoogenoemde *Myſtieke woorden* (*), waar in veel geheimzinnigs en raadzelächtigs, en naar eene geheime betekenis van het Griekſche Alphabet geſchreven, vervat is, hetwelk een Engel aan hem en aan eenen anderen Abt zal geleerd hebben. Dit, indien deze ſtukken echt zijn, zal bevestigen, het geen wij boven aanmerkten omtrent de bedorvene verbeeldingskracht dezer dweepächtige lieden, waar bij kwam de zucht, om voor iet uitſtekends gehouden te worden, en eene levenswijze, die hun als heilig voorkwam, te meer te doen bewonderen.

Uitbrei-

Behalven de drie gemelde ſtichters der Monniken,

(*) HOLSTEIN *Cod. Regular. pag.* 95-117.

ken, werd deze levenswijze door meer andere mannen, bijzonder in *Egypte*, voortgeplant. Dus legde AMON, op het *Nitrisch* gebergte, bij de *Skitifche* of *Sketifche* Woeftijn, en in dezelve, gebouwen en woningen, ook enkele kluizen aan voor Monniken. Van hem verhaalt men, dat hij, fchoon getrouwd, in eene beftendige onthouding met zijne vrouw geleefd hebbe, hetwelk men toen kuischheid noemde, even of de vervulling van de oogmerken des Scheppers in een eerbaar huwlijk met een waarlijk kuisch hart onbeftaanbaar ware (*).

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ding van het Monnikenleven in Egypte.

Nog behoren onder de leerlingen van ANTONIUS, om dezen tijd, in datzelfde land, de *oude* of de *groote* MACARIUS, SERAPION, PAPHNUTIUS, en andere Monniken en *Abten* in *Egypte*, die bij de oude Schrijvers *Vaders* genoemd worden; bijzonder PAULUS *de eenvouwige*, van wiens eenvouwigheid ANTONIUS misbruik fchijnt gemaakt te hebben, door hem de onnutfte dingen te laten doen, om zijn geduld te oefenen, tot loon voor welke dienften hij hem in wonderwerken overtreffen zou. PALLADIUS heeft van hem vele belagchelijke verhalen, bijzonder van zijnen twist met den Duivel in eenen Bezetenen.

Uit *Egypte*, *Syrië* en *Palæftina*, bracht EUSTATHI-

In Arme-

(*) Men zie berichten van dezen AMON bij PALLADIUS *Hist. Laufiac. Cap.* 7. *fqq.* SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 14. en eene verzameling en vertaling, die aan RUFINUS wordt toegefchreven in zijne *Vitæ Patrum*, *in Rosweidii Vitis SS.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nië, Italië en Gallie, bijzonder door MARTINUS of den Heiligen MAARTEN.

THIUS, Bisschop van *Sebaste* in *Armenië*, deze levenswijze van Monniken over naa *Armenië*, *Paflagonië* en *Pontus* (*), ja hij wilde in zijnen ijver alle Christenen tot soortgelijke onthouding en strengheid verpligten (†). Omtrent denzelfden tijd leerde ATHANASIUS, Bisschop van *Alexandrië*, die met eenige Monniken naa *Rome* gevlucht was, de Christenen aldaar het eerst het Monnikenleven kennen en navolgen, daar zij, tot hier toe, 'er weinig mede waren ingenomen (§). Ook maakte hij hetzelve in *Gallië* bekend, alwaar deze levenswijze vervolgends zeer werd bevorderd, door MARTINUS, of den H. MAARTEN, éénen der vermaardste wonderwerkers onder de Monniken, wiens leven SULPICIUS SEVERUS, zijn vriend, beschreven heeft (**). Deze MARTINUS was uit *Pannonië* geboortig, en werd in het jaar 334, het vijftiende jaar van zijnen ouderdom, genoodzaakt krijgsdiensten te doen, waar bij hij tot Bevelhebber bevorderd werd. Doch, toen reeds leefde hij met alle de gestrengheid van eenen Monnik; ook was hij, wegens zijne liefdaadigheid, beroemd, zoodat hij ééns, voor eenen armen bedelaar, eene slip van zijnen mantel sneed, om dien daar mede te dekken, waar voor hem CHRISTUS, met die slip bekleed, in den droom verscheen, om deze zij-

(*) SOZOMENUS *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 14.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 43.

(§) HIËRONYM. *ad Princip. epitaph. Marcellæ Tom.* I. *Opp. pag.* 77. *ed. Francof.*

(**) *De Vita B. Martini Liber, et Epistolæ.*

zijne daad te prijzen. Na eenige jaren den krijgsdienst verlaten hebbende, bouwde hij zich eene Monnikskluis bij *Milanen*, en naderhand op het Eilandjen *Gullinarië*, dicht bij de Kust van *Opper-Italië*, in de Ligurische Zee, alwaar hij, met eenige oudsten, zich van wortelen onderhield. Eindelijk werd hij, in het jaar 375, zeer tegen zijnen zin, tot Bisschop van *Turonum*, (*Tours*,) in *Gallië* of *Frankryk*, verkozen, zonder echter op te houden, een Monnik te wezen. Hier stichtte hij, niet ver van de stad, een Klooster, of eene Kluis, waar bij 80 andere Monniken de hunne voegden, en met hem in gemeenschap leefden. Nog stichtte hij, in die oorden, verscheidene andere Kloosters en Kerken, en plantte het Christendom gelukkig voort. Onder vele wonderwerken, waar door hij gezegd wordt, dooden opgewekt, en zieken, zelfs enkel door het aanraken van den zoom zijns kleeds, genezen te hebben, verkeerde hij met de Engelen, terwijl hij van de Duivelen hevig, doch altijd te vergeefs, gekweld werd. Toen hij, in het jaar 400 overleed, verzelden 2,000 Monniken zijn lijk ten grave. Wij zullen, in het vervolg, wanneer wij van SULPICIUS SEVERUS spreken, nog het één en ander van hem moeten zeggen.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Niet alleen verkreeg zich deze levenswijze een groot aanzien, door de vertoning van Godzaligheid, maar ook door de overbodige aanprijzing der aanzienlijkste Leeräaren van de Kerk, ATHANASIUS, BASILIUS, AMBROSIUS, CHRYSOSTOMUS, HIëRONYMUS,

Aanzien der Monniken.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

MUS, en AUGUSTINUS. Zij werden wel, in het eerst, niet onder de geestelijken, (*clerici*,) gerekend (*), evenwel verkoos men al vroeg uit hen Bisschoppen, terwijl de Bisschoppen zich toelegden, om met hunnen stand het Monnikenleven te veréénigen; ook hebben wij boven gezien, hoe Keizer KONSTANTYN, ten hunnen behoeve, de oude wetten tegen den ongehuwden staat heeft afgeschaft. Volgends hunne eerste inrichting, leefden zij buiten de steden, zelfs nog in het jaar 390 gebood Keizer THEODOSIUS *de Groote* (†), dat zij in Woestijnen en eenzame plaatzen zich zouden blijven onthouden, alhoewel hij hun twee jaren daarna den vrijën ingang in de steden veröorloofde (§); omtrent dien zelfden tijd, vraagt HIËRONYMUS (**), eenen Monnik, wat hij in de stad te doen heeft, die niet eene woonplaats is van eenzame lieden, maar van vele menschen? Doch, spoedig gaven de Bisschoppen hun gelegenheid, om zich ook in de steden te vestigen. EUSEBIUS, Bisschop van *Vercellen*, was dus, omtrent het jaar 350, in de Westersche Kerk de eerste, die in de stad naar de voorschriften der Monniken leefde, en tevens, onder een aanhoudend vasten, zijne gemeente bestuurde. BASILIUS *de Groote* bracht hen

(*) HIËRONYM. *Epist. ad Heliodor. de laude vitæ solitariæ.*

(†) *Cod. Theod. L.* XVI. *tit.* 3. *de Monachis l.* 1.

(§) *L. c. leg.* 2.

(**) *Epist. ad Paulinum de Institutione monachi.*

hen uit hunne Woestijnen, om hen tegen de Ketters te stellen (*), gelijk dit vervolgends meermalen gebeurde.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

'Er wordt behalven de tot hier toe gemelde Monniken, *Anachoreten*, en *Coenobiten*, nog eene derde soort, die in *Syrië*, en *Palæstina*, *Remoboth*, in *Egypte Sarabaiten* (†), genoemd werden, gemeld, rechte landlopers en omzwervers, welke met hun twee of drie samen woonden, het land doorreisden, en hun bestaan vonden, door versierde wonderwerken, of het verkopen van zekere heilige oliën; doch deze schijnen eerst tegen het einde van deze vierde eeuw opgekomen te zijn.

Monniken Sarabaïten.

De Monniken wilden zich geern den eernaam van *Christelijke Wijsgeeren* geven, gelijk reeds voorheen de *Askeeten* (§), gelukkig echter, dat zij niet onder de gewoone Leeräars der Kerk behoorden; door hunne dweeperij, en daar zij in het eerst alle ongeleerde lieden waren, zouden zij der Kerk nog ongelijk meer nadeel hebben toegebracht. Voor den Staat werden zij spoedig gevaarlijk bevonden, beide als *lediglopers*, en als *dweepers* of *geestdrijvers*. Zij bemoeiden zich met voorvallende zaken in Kerk en Staat, niet zonder oproerige gezindheden te laten blij-

De Monniken nadeelig voor den Staat geoordeeld.

(*) GREGOR. *Nazianz. Orat.* XX. *pag.* 358. *Tom.* I. *Opp. Paris.* 1630. *fol.*

(†) HIËRONYM. *Epist.* 22. *ad Eustochium*, CASSIAN. *Collat.* XVIII. *Cap.* 4.

(§) GREGOR. *Naz. Orat.* 3. *et* 9. CHRYSOSTOM. *homil.* 17. *ad Antioch.* SOZOMEN. *Hist. Eccl. L.* III. *C.* 14.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

blijken. Vele lieden begaven zich ook onder de Monniken, om vrij te zijn van het waarnemen van lastposten, (*Curiales*,) zoo als wij gezien hebben, dat velen zich onder de geestelijken met hetzelfde oogmerk deeden opschrijven; en, gelijk KONSTANTYN daartegen zorgde, zoo geboden ook de Keizers VALENTINIANUS en VALENS, kort na het jaar 370 (*), dat zoodanige lediglopende huichelaars uit hunne schuilplaatzen opgezocht, en tot de gemelde diensten zouden genoodzaakt worden. Ja VALENS liet zelfs de Monniken, die geene krijgsdiensten wilden doen, op de dood af, met stokken slaan (†). De Heidensche Schrijvers spreken, over het algemeen, zeer verächtelijk van de Monniken. ZOSIMUS (§) noemt hen lieden, die den Staat noch in den krijg noch tot een ander gebruik nuttig konden wezen; maar echter hadden zij, zegt hij, onder den schijn, van alles met de armen te deelen, een groot deel landerijën aan zich getrokken. EVAGRIUS (**) verzekert, dat zij wel, in het voorkomen, menschen waren, maar in de daad een zwijnenleven leidden, en vele schandelijke daaden bedreven. Het ging, zegt hij, zoo ver, dat elk, die een zwart kleed droeg, en alle menschen in morsfigheid overtrof, zich een willekeurig aanzien en gezag aanmatigde.

Oorsprong

De denkbeelden van eenen hogeren trap van Godza-

(*) *Cod. Theod. L.* XII. *t.* 1. *de Decurion. leg.* 63.

(†) HIËRON. *Chron. ad a* 375.

(§) *Hist. Libr.* V. *pag.* 325. *ed. Oxon. a.* 1679. 8.

(**) *Vit. Ædesii pag.* 64. *Colon. Allobrog.* 1616. 8.

der Nonnen.

zaligheid, door onthouding van het huwlijk, te zullen verkrijgen, hadden ook te voren reeds ingang gevonden bij Christen Maagden en Weduwen, welke zich, op deze wijze, aan God en den Godsdienst toewijdden, waar van wij, in het voorgaande van onze Geschiedenis, voorbeelden ontmoet hebben, doch deze waren door geene gelofte verbonden, en bleven bij hare familiën inwonen; zij konden ook, als zij wilden, een huwlijk aangaan, gelijk zij ook somtijds deeden, hoewel zij, in dat geval, zekere Kerkboete ondergaan moesten; allengs echter vereënigden zij zich, om even als de Monniken met malkanderen, van het gewoel der wereld afgezonderd, naar zekere voorschriften te leven, sommigen in afgelegen oorden en woestijnen, anderen in steden; deze werden, in tegenstelling der eerstgemelden, die *Virgines Ecclesiasticæ* of *Canonicæ* heetten, omdat zij, als ten dienste der Kerk gewijd, in de Kerkenlijsten opgeschreven waren, *Ascetriæ*, *Sorores*, *Castæ*, *Virgines Sacræ*, *Monastriæ*, maar naderhand bijzonder *Nonnæ*, (*Nonnen*) (*) genoemd, met een woord, van Egijptischen oorsprong, hetwelk betekende, dat zij als *Moeders* behoorden geëerd te worden, gelijk deze naam, met eenige verändering, (*Nonnus*,) ook aan de Monniken gegeven werd. Zij hadden haren oorsprong insgelijks in *Egypte*, trouwens, in de Levensbeschrijving van ANTONIUS, komt reeds een *Maagdenhuis*, (παρθενιον) voor

(*) Dit woord komt het eerst voor bij HIËRONYMUS *Epist.* 22. *ad Eustoch.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

voor (*), waar in hij zijne Zuster liet opvoeden, die hij naderhand als Opzienster van een aantal van zoodanige Heilige Maagden weder ontmoette (†). Spoedig echter breidden zij zich in de Kerk uit, zoodat 'er vele duizenden, na het midden dezer vierde eeuw, ook in de Westersche Kerk gevonden werden. Zij verwierven, wegens haar moedig besluit, en den roem van heiligheid, eene groote achting; aanzienlijke Leeräars, bijzonder AMBROSIUS en HIËRONYMUS, prezen dezen Maagdelijken staat met overbodigen lof aan; de Keizerin HELENA bediende de Heilige Maagden, in eigene persoon (§), en haar Zoon, de Keizer KONSTANTYN, bestemde voor haar en de heilige weduwen een jaargeld uit zijne eigene inkomsten; zij waren ook bevrijd van alle staatslasten, en genoten nog andere voorrechten. Zij werden plegtig door de Kerk ingewijd, en met eerbewijzingen overladen, zonder dat iemand 'er aan dacht, hoe veel de bevolking van den Staat, en de burgerlijke en huislijke pligten, daar bij moesten lijden; zelfs scheen de nuttigheid, welke soortgelijke inrichtingen, met bedachtzame bepalingen, konden aanbrengen, om der zwakke kunne, bijzonder in den hulpelozen ouderdom, eene veilige schuilplaats te bezorgen, niet alleen tegen mishandeling en verachting, maar ook tot bevordering harer zaligheid, minder in aanmerking te komen, dan wel de uiterlij-

(*) ATHANAS. *Vit. Anton. pag.* 5.

(†) *Id. pag.* 74, 114.

(§) SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 17.

lijke schijn der zonderlinge Godsvrucht, die van Bijgeloof niet was vrij te spreken.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Scheuring van MELETIUS en de Meletiänen.

Dezelfde geestdrift, met welke men, tot buitensporigheid toe, eene volmaaktheid najaagde, die men zich met eene verhitte verbeelding had voorgesteld, openbaarde zich ook in de verschillen en oneënigheden, die deze eeuw en den leeftijd van KONSTANTYN en zijne opvolgers berucht gemaakt, en door de hevigheid, waar mede zij werden voortgezet, meer dan ééne *scheuring* veröorzaakt hebben: sommigen derzelven betroffen de geloofsleere, anderen alleen de Kerkelijke tucht, bijzonder omtrent de genen, die, in de laatste vervolgingen door DIOCLETIANUS, het Christendom verzaakt, en van hetzelve afgevallen waren; in het laatste geval beschuldigde men malkanderen, als *Scheurmakers*, in het eerste, als *Ketters*. Wij hebben reeds gezien, hoe de gevoelens der Christen-Opzieners en Leeräars in de Westersche Kerk verschilden, omtrent de behandeling der afgevallenen, onder de vervolging van DECIUS, en tot welke hoogte deze verschillen gedreven werden (*), maar in het begin dezer eeuw gaven dezelfde verschillende gevoelens, in *Egypte*, aanleiding tot eene scheuring, welke naar MELETIUS, derzelver stichter, de *Meletiaansche* genoemd wordt.

MELETIUS was Bisschop te *Lykon* of *Lykopolis*, in het *Egyptisch* Landschap *Thebais*, een voornaam Bisdom in *Egypte*, doch, in het Kerkelijke onderge-

(*) III. *Deel*, *Bladz.* 11. volgg.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

geschikt aan den Bisschop of *Metropolitaan* van *Alexandrië*, wiens geestelijk rechtsgebied zich uitstrekte over geheel *Egypte*, *Thebais*, *Mareotis*, *Libyë*, *Ammoniace* en *Pentapolis*. Ten tijde der vervolging onder DIOCLETIANUS, omtrent het jaar 306, geraakte MELETIUS in verschil, met den Bisschop PETRUS van *Alexandrië* (*), over de behandeling der Christenen, die, in de vervolging, het geloof verzaakten, welk verschil zoo hoog liep, dat MELETIUS, met zijne aanhangers, eene afzonderlijke gemeente oprichtte, zich aan het gezag van den Bisschop van *Alexandrië* onttrok, en dien het recht betwistte, om in *Egypte* en de overige bovengemelde Landschappen, alle Bisschoppen alleen in te wijden. Alhoewel de geloofsleere in dezen twist niet gemengd, maar beiden MELETIUS en PETRUS voor rechtzinnige Leeräaren erkend werden, evenwel noemden zich de aanhangers van PETRUS *de Katholijke Kerk*, terwijl die van MELETIUS zich den naam gaven van *Kerk der Martelaren*. ATHANASIUS, naderhand Bisschop van *Alexandrië*, die de *Meletiänen* ook beschuldigde, dat zij ongeschikte Leeräars aanstelden, die naauwlijks uit het Heidendom waren overgekomen, stelt zelfs den naam van *Meletiänen* tegen over dien van Christenen (†), en

(*) Wij hebben van hem gesproken in ons III. *Deel*, *Bladz.* 375.

(†) *Apolog. Contra Arian. pag.* 140. *Opp. Tom.* I. *Vol.* I. *ed. Benedictin.*

en de Bisfchop PETRUS verklaarde hunnen Doop voor nietig en van onwaarde (*).

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Oorfprong van deze Scheuring.

Omtrent den waaren oorfprong en oorzaak van dezen twist, hebben wij twee geheel verfchillende berichten; het eerfte is van ATHANASIUS, tijdgenoot van MELETIUS, en die in *Egypte*, zelfs als Bisfchop van *Alexandrië*, geleefd heeft. Volgends zijn verhaal (†), zal MELETIUS, of MELITIUS, wegens verfcheidene misdaaden, maar voornaamlijk, omdat hij aan de Afgoden geöfferd had, door PETRUS van *Alexandrië*, op eene vergadering van Bisfchoppen, van zijn ambt afgezet zijn, en deze zal, zonder zich eenigzins te verdedigen, daar op in de Egijptifche Kerk eene fcheuring aangericht, en den Bisfchop PETRUS, zoo wel als zijne opvolgers, ACHILLAS en ALEXANDER, gelasterd hebben (§). Daártegen luidt het bericht van EPIFANIUS, die in het laatst der vierde eeuw, en in de nabuurfchap van *Egypte*, leefde, hier omtrent geheel anders (**). Volgends hem werd MELETIUS, benevens den Bisfchop PETRUS, en andere Martelaren, door den Keizerlijken Stadhouder in de gevangenis geworpen. Eenigen van

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

(†) *Apol. Contra Arianos l. c. pag.* 177.

(§) Hier mede ftemmen hoofdzaaklijk overëen SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 6. en THEODORET. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9. hoewel deze laatfte niets van het offeren heeft.

(**) *Panar. hæres.* 68. *pag.* 716. *fqq. Tom* I. *ed. Petav. Colon.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van deze gevangene Christenen, door pijnigingen of bedreigingen bezweken zijnde, lieten zich overhalen; om aan de Afgoden te offeren. Wanneer deze nu zich, met berouw en leedwezen, aan de standvastige belijders en Martelaars wendden, ten einde door Kerkenboete vergiffenis te ontvangen, ontstond deswegens een verschil van gevoelens. MELETIUS en vele anderen oordeelden, dat men hen niet tot de Kerkelijke boete moest toelaten, opdat anderen zouden leeren, zich standvastiger te gedragen; ten minsten voor als nog, oordeelden zij zoodanige toelating voor ondienstig, ook beweerden zij, dat zulken, die onder hen het Leeräar-ambt bekleed hadden, van deze waardigheid ontzet behoorden te worden. Maar PETRUS, die medelijdend, en als een algemeen Vader, was, oordeelde zachter over hen. ,, Laat ons," zeide hij, ,, dewijl zij zich be- ,, keerd hebben, hen weder aannemen, en de Kerke- ,, lijke boete vergunnen; wij willen hen, noch die ,, het Leeräar-ambt bekleed hebben, niet verwer- ,, pen, opdat zij niet, uit schaamte, en wegens ,, dit uitstel moedeloos — geheel afvallen, zonder ,, eenig middel van herstel te gebruiken." Hier uit ontstond scheuring, want, toen PETRUS zag, dat de vrienden van MELETIUS, zich tegen zijnen raad verzetten, hing hij, midden in de gevangenis, zijnen mantel op, als eenen scheidsmuur, en liet door eenen Diakon uitroepen: Wie het met mij houdt, kome hier tot mij, en wie met MELETIUS instemt, ga naa zijne zijde over! Hier op vervoegden zich de meeste Bisschoppen, Ouderlingen, en Monniken

bij

bij MELETIUS; en slechts eenige weinigen kwamen tot PETRUS over. Van toen af verrichtte elke partij haar gebed en Godsdienst afzonderlijk; naderhand onderging PETRUS den Marteldood, terwijl MELETIUS met veel anderen tot de bergwerken verwezen werd.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bij een zoo strijdig verhaal van deze zaak, door twee zoo aanzienlijke getuigen, behoeft het ons niet te bevreemden, dat de laater Kerkelijke Geschiedschrijvers verschillen, aan wien men geloof zal dienen te geven. Terwijl sommigen niets durven beslissen, verklaren zich de Roomschgezinde Schrijvers doorgaands voor ATHANASIUS (*), doch anderen, en zoo het schijnt, met meer grond, ten minsten wat de hoofdzaak betreft, voor EPIFANIUS (†). Trouwens, ATHANASIUS, Bisschop van *Alexandrië*, was één der voornaamste tegenpartijders der *Meletiänen*, die een ongunstig uitgestrooid bericht omtrent hunnen stichter ligtgelovig kan hebben aangenomen. Dat MELETIUS den Afgoden zou geöfferd hebben, heeft toch geheel geenen schijn. De *Meletiänen* waren streng tegen de afgevallenen, PETRUS, gelijk wij elders breeder gezien hebben (§), zeer zacht en inschiklijk. Dit stemt volkomen met het

(*) Ook helt hier toe over de geleerde ARCH. MACLAINE in zijne aanteek. op MOSHEIM *Kerkl. Gesch.* II. *Deel*, *Bladz.* 141.

(†) Hier toe behoren VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 343. en SCHRÖCK *Kirch-Gesch. Th.* V. S. 268.

(§) III. *Deel*, *Bladz.* 375.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

het verhaal van EPIFANIUS in. Ook weet men, dat MELETIUS zeer vele vrienden had, onder lieden, die door hunne heiligheid en ijver beroemd waren, onder anderen den vermaarden Monnik PAPHNUTIUS. Maar hoe ware dit te begrijpen, indien hij zich aan afval had schuldig gemaakt? De *Niceïsche* Kerkvergadering, welke ook deze scheuring ter harte nam, en 'er in haren *zesden* Kerkregel, (*Canon*,) uitspraak over deed, legt MELETIUS wel de scheuring, maar geene andere misdaad, te last (*). Ook dient dit voor de geloofwaardigheid van EPIFANIUS, in dit geval, dat deze Schrijver anders nooit gewoon is, van zulken, die hij voor Ketters en Scheurmakers houdt, zoo gunstig te spreken. Een Brief van vier Egijptische Bisschoppen (†), uit hunne gevangenis aan MELETIUS geschreven, levert hier insgelijks een bewijs op, ten voordeele van EPIFANIUS.

Voortgang en einde van dezelve.

Ondertusschen ondernam MELETIUS, zoo uit zijne gevangenis, als op zijne reize naa de bergwerken, niet alleen in *Egypte*, Bisschoppen, Ouderlingen, en Kerkendienaren aan te stellen en in te wijden, maar ook in de nabuurige gewesten (§), waarschijnlijk in de plaats van zoodanige geestelijken, die in de belijdenis van het geloof niet standvas-

(*) Zelfs niet in haren Brief, te vinden bij SOCRATES *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

(†) Bij SCIPIO MAFFEI *Osservaz. litter. T.* III. *p.* 11. *sq.*

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles. L.* I. *C.* 24. THEODORET. *Fabul. Hæret. L.* IV. *C.* 7. EPIPHAN. *l. c. pag.* 719.

vastig waren gebleven. Deze nieuw aangestelde geestelijken waren allen ijverige voorstanders van MELETIUS, terwijl PETRUS, en na zijne Marteldood, in het jaar 311, ook zijne opvolgers, ACHILLAS, ALEXANDER, en ATHANASIUS, ten sterksten werkten, om de rechten hunner waardigheid te handhaven. Eindelijk, trok zich ook de Kerkvergadering van *Niceë*, in het jaar 325, deze scheuring aan, en bepaalde, dat de Bisschop van *Alexandrië* deszelfs rechten zou behouden en uitöefenen, in zijn Kerkelijk rechtsgebied, zoo als de Bisschop van *Rome* in het zijne oefende, verders wilde de Kerkvergadering, dat MELETIUS binnen zijne stad blijven, en geene Leeräars meer wijden zou, ook zou hij enkel den naam van zijne waardigheid behouden. De door hem ingewijde Leeräars zouden erkend worden, doch zoo, dat zij den rang zouden hebben achter die, welke te voren door den Bisschop ALEXANDER waren ingewijd, ook zouden zij geene pligten van hun ambt verrichten, zonder voorweten der rechtzinnige Bisschoppen, die onder ALEXANDER stonden. Doch, na het overlijden der ouder Bisschoppen en Geestelijken, die bij de rechtzinnige Kerk gebleven waren, zouden zij door het volk op nieuw kunnen verkozen, en aan den Bisschop van *Alexandrië* ter bevestiging voorgesteld worden. Alleen zou dit omtrent MELETIUS zelven, dien men voor een' onrustig man hield, niet geöorloofd zijn.

MELETIUS onderwierp zich aan dit besluit der Kerkvergadering, en stelde acht- en twintig door hem gewijde Bisschoppen aan den Bisschop ALEXAN-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ANDER ter bevestiging voor (*), maar zijne aanhangers weigerden daar in te berusten, en MELETIUS zelf, die kort daar na overleed, benoemde, in zijne plaats, zijnen vriend JOANNES tot Bisſchop (†).

MELETIUS was, ten opzichte van de leere, nooit van eenige onrechtzinnigheid verdacht, ja, ſchoon ARIUS in het eerst zijne partij was toegedaan (§); evenwel ſcheelde het zoo veel, dat MELETIUS deszelfs gevoelens zou hebben goedgekeurd, dat hij veeléer, volgends EPIFANIUS, die bij den Bisſchop ALEXANDER zal aangebracht hebben. Maar, dewijl de *Meletiänen* en *Ariänen* even zeer partijën waren van den Bisſchop van *Alexandrië*, ſloegen zij weldra de handen in één, behoudens nogthans hunne geloofsgevoelens, te meer, omdat zij, op voorſpraak van EUSEBIUS, Bisſchop van *Nikomedië*, van Keizer KONSTANTYN verkregen, dat zij afzonderlijke Godsdienstvergaderingen mogten houden, mids dat zij de *Ariänen* tot de Kerkgemeenſchap toelieten (**). Als een gevolg van deze vereeniging der *Meletiänen* en *Ariänen*, kan men rekenen, dat zij hunne klagten tegen den Bisſchop van *Alexandrië* vereenigd hebbende, deze op de Kerkvergadering te *Tyrus* in het jaar 335, veroordeeld, en daar op door den Keizer in ballingſchap verzonden werd. Deze ſcheu-

(*) ATHANAS. *Apol. Contr. Arian. pag.* 187.

(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 21. THEODORET. *Libr.* I. *Hist. Eccles. Cap.* 26.

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

(**) EPIFANIUS *l. c. pag.* 720.

ſcheuring, die door verſcheidene verkeerde driften, heerschzucht, onbuigzame hoofdigheid, en geestelijken hoogmoed, ontſtaan en voortgezet was, duurde dus, niettegenſtaande de pogingen der *Niceïſche* Kerkvergadering, tot in het begin der vijfde eeuw, wanneer wij nog vinden (*), dat de *Meletiänen* hunne bijzondere Kerken en vergaderingen hadden, tot zij eindelijk door den tijd, en door het ontſtaan van nieuwe geſchillen, in vergetelheid geraakt is.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Scheuring der Donatisten.

Dezelfde oorzaken bijna, als de ſcheuring der *Meletiänen* in *Egypte* veröorzaakt hadden, brachten de veel heviger, langduuriger, en geweldiger ſcheuring der *Donatisten* voort, welke de Kerken van *Afrika* lange jaaren beroerd heeft, en van vele ongeregeldheden, plundering en moorden, is verzeld geweest. Ook in deze ſpeelde eerzucht, twistzucht, trotsheid, en hardnekkigheid hare rol. De twist betrof ook hier geene artikelen van het Christelijk geloof, maar alleen de Kerkelijke tucht. De *Donatisten* worden ons overäl als *Scheurmakers*, (*Schismatici*,) maar niet als *Ketters* beſchreven. THEODORETUS (†), voegt hen wel, in het leerſtuk van de Drieëenheid, met de *Ariänen* ſamen, HIËRONYMUS (§) verhaalt ons wel, dat DONATUS van *Karthago*, in een Boek, hetwelk hij over den *Heiligen Geest* geſchreven had, gevoelens had voorgedragen, met die der *Ariänen* inſtemmende,

(*) THEODORET. *Hæret. Fab. Libr.* IV. *Cap.* 7.

(†) *Hæret. Fab. Libr.* IV. *Cap.* 6.

(§) *Catal. SS. Eccles. Cap.* 93.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de, te weten, hij zal, volgends AUGUSTINUS (*), daar in beweerd hebben, dat de Zoon van God, alhoewel van hetzelfde Wezen met den Vader, echter minder zij dan de Vader, en de Heilige Geest minder dan de Zoon; maar, behalven dat deze voorstelling vrij algemeen is, en op onderscheidene wijzen verklaard kan worden, zoo was dit in allen gevalle enkel het gevoelen van DONATUS, maar niet der *Donatisten*, gelijk AUGUSTINUS zelf van hun getuigt, dat 'er tusschen hen en de *Katholijken*, omtrent de Drieëenheid, geen verschil was, ja dat zij niet ééns geweten hebben, dat DONATUS zoodanige gevoelens had gekoesterd (†).

Oorsprong van deze scheuring.

Dan, wij moeten, ten einde de Geschiedenis dezer Scheuring voor onze Lezers duidelijker te maken, en de bron, of het voorwendzel der scheuring aan te wijzen, de zaak van wat hooger ophalen. De twisten, die reeds, ten tijde der vervolging, onder den Keizer DECIUS, ontstaan waren, hoe men de *afvallige* Christenen behoorde te behandelen, en die de aanleiding of het voorwendzel hadden gegeven tot de scheuring der *Novatiänen*, en nu onlangs tot die der *Meletiänen*, verschaften ook het voorwendzel tot deze scheuring der *Donatisten*, doch bijzonder met betrekking tot zulke Christenen, die, onder de laatste vervolging van DIOCLETIANUS, de Heilige Boeken aan de Heidenen hadden overgeleverd, en die daaröm van de overige Chris-

(*) *Hæres.* 69.

(†) *Epist.* 185. *et Contr. Crescon. Libr.* III. *Cap.* 38.

Christenen, *Traditóres* (*Verraderlijke Overleveraars*) genoemd werden (*). In het jaar 305, of daaromtrent, hielden elf of twaalf Bisschoppen, in de *Numidische* Stad *Cirta*, naderhand *Konstantina* genoemd, eene Kerkvergadering, om eenen Bisschop te verkiezen. Hier bevond men, dat 'er vijf of zes van hun zich aan deze overlevering schuldig gemaakt, ja dat zelfs één van hun zijner Zusters Zoon om het leven had gebracht. Deze Bisschoppen, desniettegenstaande, voor scheuring vrezende, besloten, hunne Medebroeders zacht te behandelen, en zonder Kerkelijke boete, aan elken derzelven zijne verántwoording bij God over te laten. Dit geval bleef een' geruimen tijd geheim, tot dat OPTATUS, Bisschop van *Mileri* of *Milevum* (†), hetzelve, zestig jaren daar na, in het licht bracht, en aan de *Donatisten* verweet. Deze zochten vruchteloos de geheele Geschiedenis dezer Kerkvergadering als verdicht te loochenen, alzoo bij een gerichtelijk onderzoek de waarheid der zaak bleek (§), gelijk dan ook AUGUSTINUS de oorspronglijke stukken dezer vergadering, voor een groot gedeelte, in zijne schriften tegen de *Donatisten* heeft bijgebracht (**).

Ondertusschen waren deze zelfde Bisschoppen, kort daar na, omstreeks het jaar 311, bij gelegenheid

(*) Zie ons III. *Deel*, *Bladz.* 334.

(†) *De Schism. Donatist. Libr.* I. *Cap.* 14.

(§) AUGUST. *Brevic. Collat. Carthag. pag.* 387. *sqq.* *Tom.* IX. *Opp. ed. Bened. Antwerp.*

(**) *Contra Crescon. Libr.* III. *pag.* 305. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

heid der verkiezing van eenen Bisſchop te *Karthago*, tegen Bisſchoppen, die aan dezelfde misdaad of zwakheid ſchuldig waren, onverbidlijk ſtreng. Te *Karthago* waren reeds bij het leven van den Bisſchop MENSURIUS, of terſtond na zijne dood, twisten ontſtaan (*), doch, waar van wij den rechten grond niet weten, gelijk dan ook door dezelve de Kerkelijke gemeenſchap niet gebroken werd. Alleen weten wij, dat MENSURIUS beſchuldigd is geworden, dat hij de Heilige Schriften aan de Heidenen had overgeleverd, doch, welke beſchuldiging MENSURIUS volſtrekt ontkend en zijn gedrag verdedigd heeft, in eenen Brief aan SECUNDUS, dien men bij AUGUSTINUS vindt (†). Nog legde men dezen Bisſchop MENSURIUS te last, dat hij, met zijnen Diakon CÆCILIANUS, den Christenen belet en verboden had, aan gevangene Martelaren ſpijze en drank te brengen (§). MENSURIUS erkende, dat hij den Christenen verboden had, zulke lieden, als Martelaren te vereeren, die zich ongevergd aan de Heidenen hadden aangegeven, en voorgewend, handſchriften des Bijbels niet te willen overleveren, die zij echter in de daad niet bezaten, lieden, gelijk hij 'er bijvoegt, die dikwijls deugnieten waren, en geldſchuldigen aan de Keizerlijke kamer, welke, hun leven moede, zich daar van zochten te ontdoen, en te-

(*) AUGUST. *Brevic. Collat. pag.* 385. *ſqq. Epist.* 44. *pag.* 79. *Tom.* II. *Opp.* enz.

(†) *Brevic. Collat. pag.* 386.

(§) *Ap.* DU PIN *Monum. Donatist. pag.* 155. *ſqq.*

tevens de eere van het Martelaarſchap te genieten, om daar door hunne buitenſporigheden te verzoenen, of ook wel van de Christenen geld te bekomen, en in de gevangenis goed en lekker te leven. En het geval zoodanig zijnde, zou MENSURIUS, in de daad, eer lof- dan laakwaardig wezen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De ſcheuring berst uit, bij gelegenheid der verkiezing van CÆCILIANUS tot Bisſchop van Karthago.

Het vuur van tweedracht berstte eindelijk in volle vlam ten dake uit, toen de gemelde CÆCILIANUS, na het overlijden van MENSURIUS, tot Bisſchop van *Karthago*, in het jaar 311 of 312, verkozen werd. CÆCILIANUS werd met eenparige ſtemmen des volks verkozen, en terſtond, door eenige nabuurige Bisſchoppen ingewijd, waar bij FELIX, Bisſchop van *Aptunga*, hem de handen oplegde. Deze keuze mishaagde zeer aan twee Ouderlingen BOTRUS en CELEUSIUS, die op deze waardigheid voor zichzelven gehoopt hadden. Ook was deze keuze niet naar den zin van zekere rijke en vermogende, maar tevens dweepächtig bijgelovige mevrouw, LUCILLA genaamd, welke aan CÆCILIANUS geen goed hart toedroeg, nadat deze, nog Diakon zijnde, haar beſtraft had over eene bijgelovigheid, waar door zij, eer zij het gewijde brood en wijn, in het Avondmaal, gebruikte, de beenderen kuste van eenen overledenen, dien zij voor eenen Martelaar hield, hoewel hij daar voor niet behoorlijk erkend was, (*nondum vindicatus*;) SECUNDUS Bisſchop van *Tigiſis*, de Primaat of voornaamſte van geheel *Numidië*, was insgelijks onvergenoegd, omdat niet hij, maar FELIX van *Aptunga*, de inwijding van CÆCILIANUS verricht had, gelijk de Bisſchoppen van *Numidië*, in het gemeen, om-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat men bij deze inwijding hunne aankomst niet had afgewacht. Hier kwam nog het volgende bij: De Bisſchop MENSURIUS had, ten tijde der vervolging, eenig goud- en zilverwerk, dat aan de Kerk behoorde (*), veiligheids halven, aan eenige Ouderlingen ter bewaring toebetrouwd; de nieuwe Bisſchop CÆCILIANUS vorderde dit, dewijl de vervolging een einde genomen had, terug, en noodzaakte zelfs deze Ouderlingen, welke dien ſchat geern behouden hadden, tot de teruggave, waar op ook dezen zich bij de misnoegden voegden. Op deze wijze, ſchrijft OPTATUS, baarde eerzucht deze ſcheuring, terwijl gierigheid dezelve aankweekte, en de toorn eener dweepzuchtige vrouw ze verſterkte.

De Numidiſche Bisſchoppen, ten getale van omtrent zeventig, door de misnoegden ontboden, en door het geld van LUCILLA onderſteund, kwamen vervolgends te *Karthago*, alwaar zij de verkiezing van CÆCILIANUS in overweging namen, terwijl deze, met de bloem der gemeente, zich in de Hoofdkerk bevond, en te vergeefs eischte, dat, zo iemand eenig bezwaar tegen hem had, die opkomen en hetzelve inbrengen mogt, zelfs bood hij aan, zich door hen op nieuw te laten inwijden, waar

(*) De Kerken bezaten al vroeg zoodanig goud- en zilverwerk. Zoo had de Kerk van *Cirta*, ten tijde der vervolging van DIOCLETIAAN, twee gouden en zes zilveren bekers, en eenen zilveren kandelaar. AUGUST. *Libr.* III. *Contra Crescon. Cap.* 29.

waar op zekere PURPURIUS, dezelfde, van wien wij boven gezien hebben, dat hij schuldig gehouden werd, aan de moord van zijner Zusters Zoon, uitriep: *Laat hem maar hier komen, dan zullen wij hem de handen opleggen tot het Bisschopsämbt, en den kop inslaan, tot boete* (*). De geheele gemeente, zulke bedreigingen vernemende, hield CÆCILIANUS terug, om zich niet voor deze onstuimige vergadering te vertonen; waar op deze CÆCILIANUS veröordeelde, en MAJORINUS in zijne plaats tot Bisschop verkoos, eenen Voorlezer der Kerk te *Karthago*, en huisbedienden van LUCILLA, die gezegd wordt, de stemmen voor hem, met haar geld, gekocht te hebben. Nu was de scheuring voltooid. Men had twee Bisschoppen in *Karthago*, en in het overige *Afrika*, zoo ver het onder de Romeinen hoorde, verdeelden zich de gemeenten insgelijks, erkennende sommigen CÆCILIANUS, anderen MAJORINUS, als rechtmatigen Bisschop van *Karthago*, ook had men, naar het voorbeeld dezer stad, in verscheidene andere steden, insgelijks, twee Bisschoppen en twee Gemeenten. Op deze wijze geraakte geheel *Afrika* in rep en roer, doch in de overige werelddeelen, erkende men algemeen de wettigheid van CÆCILIANUS (†).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Ondertusschen moet men, ten opzichte van deze Ge- Aanmer-

(*) *Exeat huc, quasi imponatur illi manus in Episcopatu, et quassetur illi caput de poenitentia.*

(†) OPTATUS *Milevit. Libr.* I. *Cap.* 19, 20. AUGUST. *Ep.* 42, 44. *Brevic. Collat. pag.* 387-389.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Gefchiedenis, altijd bedacht zijn, dat wij de berichten aangaande dezelve, alleen van den kant der *Katholijken*, dat is, der partijën van de *Donatisten*, hebben; terwijl de fchriften van deze, eenige brokftukken uitgezonderd, verloren zijn geraakt. Zoo veel blijkt ons echter zeker, dat bij deze geheele zaak drift, geweld, en heerschzucht, de groote hoofdrollen gefpeeld hebben; trouwens, bedreigde de tegenpartij van CÆCILIANUS dezen, op eene oproerige wijze, zij klaagde op hare beurt, dat de *Katholijken*, reeds ten tijde van MENSURIUS, den genen, dien zij toen, bij voorraad, tot hunnen voorganger hadden verkozen, vermoord hadden (*). De voornaamfte Schrijver onder de Ouden, die ons deze fcheuring verhaalt, is OPTATUS, Bisfchop van *Milevi* of *Milevum* in *Numidië*, daaröm *Milevitanus* genoemd, die, onder de de regering der Keizeren VALENTINIANUS en VALENS, omtrent het jaar 370 (†), een Werk gefchreven heeft tegen de *Donatisten*, om tegen den *Donatistifchen* Bisfchop PARMENIANUS te bewijzen, dat zij, en niet de rechtzinnigen, eigenlijk de fcheurmakers waren: Dit Werk voert den titel: *de Schismate Donatistarum adverfus Parmenianum, Libri Sex*, (zes Boeken over de Scheuring der Donatisten, tegen PARMENIANUS.) Bij het zesde Boek voegde de Schrijver eenige Bijlagen, welke men naderhand het zevende Boek ge-

———

king over OPTATUS Milevitanus en andere Schrijvers aangaande deze Scheuring.

(*) AUGUST. *Epist.* 163. die echter dezen moord in twijfel trekt.

(†) HIËRON. *Catal.* SS. *Eccles.* *Cap.* 110.

genoemd heeft. Van de gemelde zes Boeken bevat het eerſte een geſchiedkundig bericht van den oorſprong en voortgang dezer Scheuring. De beste uitgave van dit Werk is van DU PIN, *Parys* 1700 *folio*, in het jaar 1702 te *Amſterdam*, onder den titel *Antwerpen*, herdrukt. Daar in vindt men eene korte Geſchiedenis der *Donatisten*, door den Uitgever, een bericht van de Afrikaanſche Bisdommen, het werk van OPTATUS, met aanmerkingen van BALDUINUS, AUBESPINE, DU PIN enz., en eene gewigtige verzameling van oorſpronglijke ſtukken, tot de Geſchiedenis der *Donatisten* behorende, lopende van het jaar 303 tot 596. De andere voorname Schrijver, dien wij, bij deze Geſchiedenis, moeten gebruiken, is de Kerkvader AUGUSTINUS, Biſſchop te *Hippo Regius*, insgelijks eene ſtad van *Numidië*, een nog vinniger tegenpartijder en werklijk vervolger der *Donatisten*, welke, kort na OPTATUS, tegen hen eene menigte van Boeken geſchreven heeft, die in het IXde Deel van zijne Werken, (Benedictiner uitgave,) bijëen te vinden zijn, doch bovendien houdt hij zich met hen in vele van zijne overige Werken, bijzonder in zijne Predikatiën en Brieven, onledig. Voornaamlijk is deze Schrijver ons nuttig, omdat hij ons nog vele brokſtukken uit de ſchriften van *Donatistiſche* Leeräaren behouden heeft, waar uit wij, ten minſten, hun gevoelen verſtaan en beöordeelen kunnen.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De *Donatisten*, die zich, in het eerst de partij van MAJORINUS ſchijnen genoemd te hebben, doch, dewijl deze niet lang na zijne verkiezing overleed, dien

Gevoelens der Donatisten.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dien van DONATUS aannamen, het zij naar DONATUS, Bisschop van *Casæ Nigræ* in *Numidië*, die hunne zaak driftig voorstond, of gelijk zij zelve liever wilden, van DONATUS, dien zij tot opvolger van MAJORINUS, welke in het jaar 313 overleed, in het Bisdom van *Karthago* aanstelden, en die *de Groote*, ter onderscheiding, genoemd is geworden, gaven tot reden van hunne scheuring, de overhaaste en onregelmatige verkiezing van CÆCILIANUS, zonder dat men de *Numidische* Bisschoppen had afgewacht, waar door de inwijding van den eersten Bisschop van *Afrika* niet door den in rang naastvolgenden Bisschop had kunnen geschieden (*); maar bovendien beschuldigden zij niet alleen FELIX van *Aptunga*, die CÆCILIANUS had ingewijd, maar ook CÆCILIANUS zelven, dat zij als *Traditores* de Heilige Boeken aan de Heidenen hadden overgeleverd (†). Deze beschuldigingen werden van de andere partij ontkend, en ten opzichte der eerste aangemerkt, dat de *Numidiërs* geen recht hadden tot den eisch, dien zij deeden. En, in de daad, al ware ook de keuze van CÆCILIANUS en zijne inwijding te overhaast geschiedt, schijnt dit echter geene genoegzame reden tot eene zoó geweldige scheuring geweest te zijn. De *Donatisten* nogthans, die het kenmerk der waare Kerk niet zoo zeer in derzelver *algemeenheid*, waar op de Christenen anders sterk aandrongen, van waar deze ook, ter onder-

(*) AUGUST. *Brevic. Coll. pag.* 388.

(†) OPTAT. *Mil. L.* I. *C.* 19. AUGUST. *l. c. p.* 387.

derscheiding, in dezen twist, *Katholijken* genoemd worden, als wel in de *heiligheid* van derzelver leden stelden, beweerden, dat allen, die CÆCILIANUS aanhingen, aangemerkt moesten worden, als vervallen van de waardigheid en voorrechten van de waare Kerk, en beroofd van de gaven des Heiligen Geestes, waaröm zij zich van dezen verpligt waren te scheiden, gelijk zij zelfs, in het vervolg, toen de gemoederen meer en meer verhit waren geworden, de genen, die van de Katholijken tot hen overkwamen, herdoopten, en de Kerkelijken, waar zij meester werden, van hunne bedieningen ontzetten, of noodzaakten, om zich anderwerf te laten inwijden (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN begunstigt CÆCILIANUS en laat zijne zaak te Rome onderzoeken.

Inmiddels, opdat wij den draad der Geschiedenis weder opvatten, was KONSTANTYN, na zijne overwinning op MAXENTIUS, in het jaar 312, Opperheer van *Afrika* geworden, waar na hij ook zich terstond de zaken van het Christendom in dit landschap ter hart nam. Hij erkende voor zich CÆCILIANUS, als wettigen Bisschop, wien hij ook schreef, verstaan te hebben, dat sommige woelzieke geesten de gemeenten, die tot de heiligste en rechtzinnigste Kerk behoorden, ontrustten, den Bisschop tevens bevelende, indien 'er zulke menschen waren, zich tot zijne bewindslieden te wenden, opdat zij gestraft konden worden (†). Hier op vervoegden zich de partijën van CÆCILIANUS aan den Keizer, met een ver-

(*) Men zie VENEMA *Diss. Sacr. Libr.* III. *Cap.* 7. *sqq. Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 333. *sqq.*

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 6.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

verzoek (*), dat hij de twisten, tusschen hen en andere Bisschoppen in *Afrika* ontstaan, door Bisschoppen uit *Gallië*, die men voor onzijdig kon houden, wilde laten beöordeelen. Op dit verzoek, schreef KONSTANTYN aan MILTIADES Bisschop van *Rome*, en zekeren MARKUS (†), aan welke hij, benevens drie Bisschoppen uit *Gallië*, MATERNUS van *Colonia Agrippina* (*Keulen*,) RETICIUS van *Antissiodorum* (*Auxern*,) en MARINUS van *Arelate* (*Arles*,) en vijftien Bisschoppen van *Italië*, het onderzoek dezer zaak opdroeg, voor welke vergadering CÆCILIANUS en DONATUS Bisschop van *Casæ Nigræ*, elk met tien Bisschoppen van hunne partij, verschijnen moesten. In deze vergadering, te *Rome*, in het Lateraansch Paleis van de Keizerin FAUSTA gehouden, werd CÆCILIANUS eenparig van alle beschuldiging vrijgesproken, maar DONATUS veröordeeld, en uit de Kerkelijke gemeenschap gesloten, omdat hij sommigen voor de tweedemaal gedoopt, en afgevallen Bisschoppen de handen opgelegd, en reeds ten tijde van MENSURIUS, te *Karthago* onrusten verwekt had. Den overigen Bisschoppen van de partij van DONATUS, werd het verders vrijgelaten, zich weder met de Katholijken te verëenigen, in welk geval zij in de gemeenschap der Kerk hersteld zouden worden, terwijl in de gemeenten, waar twee Bisschoppen waren, die erkend zou worden, die de eerste ingewijd was geweest. Dit besluit

(*) OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 22.

(†) EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5.

ſluit der vergadering werd aan den Keizer overgezonden, en door hem bekrachtigd (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De *Donatisten* beklaagden zich ten ſterkſten over deze uitſpraak, voorwendende, dat hunne zaak niet behoorlijk en van te weinige Bisſchoppen behandeld en beöordeeld was. Zij beriepen zich dan op den Keizer zelven, begeerende van hem zelven gehoord te worden. Euvel nam de Keizer deze handelwijze op, in eenen Brief aan den *Katholijken* Bisſchop te *Rome*, hevig tegen de *Donatisten*, die hij werktuigen des Satans noemt, uitvarende, omdat zij zich, van het vonnis der Bisſchoppen, hetwelk zij naar de voorſchriften van CHRISTUS hadden uitgeſproken, en dat men houden moest, als ware het van God zelven geveld, even als de Heidenen, op eene hoogere rechtsbank beroepen hadden (†).

De Donatisten beklagen zich over deze vergadering, en beroepen zich op den Keizer.

Niettegenſtaande deze hevigheid, neigde de Keizer echter ſteeds tot zachtheid, en beſloot, aan de begeerte der *Donatisten* in zoo verre te voldoen, dat hij eene *volledige Kerkvergadering*, (*Concilium plena-*

Kerkvergadering te Arles.

(*) OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 24, 25. AUGUSTIN. *Brevic. Collat. Carthag. p.* 385-389. *Ep.* 43. DU PIN. *Monum. Donatist. pag.* 181.

(†) VALESIUS meent, dat dit beroep op den Keizer en deszelfs Brief eerst gebeurd zij na de Kerkvergadering te *Arles*, waar van wij zoo aanſtonds ſpreken zullen; en, in de daad, de oude berichten zijn hier omtrent duiſter en onzeker, alhoewel de zaak zelve zeker is. OPTAT. *Libr.* I. *Cap.* 25, 27. EUSEB. *Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5. enz.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

narium) (*), te *Arelate*, thans *Arles*, in *Gallië* of *Frankryk*, bijëen deed komen; waar toe de Bisschoppen, uit alle zijne Staten, dat is, der Westersche Kerken, bij opene Brieven (†), opontboden werden, om, op 's Keizers kosten, naa *Arles* te reizen, alwaar zij ook op 's Keizers kosten onthaald en getoefd werden. Hier zegt men, waren 600 Bisschoppen tegenwoordig, velen zonden nogthans alleen in hunne plaats eenige Ouderlingen, gelijk de Roomsche Bisschop SYLVESTER. In deze vergadering, in het jaar 314, onder voorzitting van MARINUS, Bisschop van

(*) Dus schijnt AUGUSTINUS *de Baptismo Contra Donat. Libr.* II. *pag.* 66. *Tom.* IX. *Opp. Ed. Antwerp.* deze Kerkvergadering te noemen, alhoewel anderen meenen, dat hij hier van de Kerkvergadering van *Niceë* spreekt, omdat zij *concilium plenarium* in denzelfden zin nemen, als *oecumenicum*, hoedanig de vergadering te *Arles* niet geweest is. Doch *concilium plenarium*, eene *volledige* vergadering, wordt dezelve door AUGUSTINUS genoemd, in tegenstelling van de vergadering te *Rome* gehouden, die alleenlijk, gelijk wij nu zouden spreken, eene *Kerkelijke Commissie* geweest was.

(†) Men noemde zulke brieven *tractoriæ*, ook *diplomata*. Bij EUSEBIUS (*Hist. Eccles. Libr.* X. *Cap.* 5.) hebben wij het afschrift van zoodanigen Brief aan CHRESTUS, Bisschop van *Syracuse*, die daar bij ontboden wordt, met twee lieden van den *tweeden zetel*, dat is, *Diakonen*, en drie bedienden, om voor den eersten Augustus te *Arles* te wezen, waar toe hem een Lands rijtuig wordt toegestaan.

van *Arles*, gehouden, werd CÆCILIANUS weder vrijgesproken, en de *Donatisten* veröordeeld — Wij hebben van deze vergadering nog 22 *Kerkregelen* of besluiten, in de *achtste* van welke de Kerkvergadering een einde maakt van den ouden twist tusschen de *Afrikaansche* en *Roomsche* Kerk, over het al of niet dopen der Ketteren, besluitende tegen de *Afrikanen*, dat, ,, indien men, bij onderzoek, vindt, ,, dat zoodanig iemand gedoopt is in den naam des ,, Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, ,, men hem niet doopen, maar alleen de handen ,, opleggen zal." De *Afrikanen* gaven, waarschijnlijk, dit stuk thans te gemaklijker op, omdat de uitspraak der vergadering voor CÆCILIANUS zoo gunstig was. Eén en ander van deze regelen ziet ook duidelijk op de verschillen met de *Donatisten*, zoo als bij voorbeeld de XIII. ,, De genen, van welke ,, gezegd wordt, dat zij de Heilige Schriften, of ,, Kerkenvaten, of de namen van hunne Broederen ,, aan de Heidenen hebben overgeleverd, heeft ons ,, goedgedacht, dat voor zoo ver zulks uit de openbare Handelingen, (*acta publica*,) bewezen ,, wordt, maar niet op een bloot gezegde, uit de ,, orde der geestelijkheid geweerd zullen worden. ,, Zo deze anderen hebben ingewijd, zal deze inwijding, indien zij anders onberispelijk zijn, van ,, waarde blijven. enz." ,, Doch die, volgends den ,, XIV regel, hunne Christen Broeders valschlijk ,, beschuldigen, die zullen, tot het einde toe, uit ,, de Kerkelijke gemeenschap gesloten blijven."

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Verders besloot deze Kerkvergadering van *Arles* nog, Besluiten

nog,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van deze vergadering.

nog, dat alle de gemeenten, door de geheele wereld, (men begrijpt, dat dit van het Westersch Keizerrijk te verstaan zal zijn,) het Paaschfeest op éénen en denzelfden dag vieren zullen, wordende den Bisschop van *Rome* verzocht, daar van jaarlijks, als naar gewoonte, aanschrijving te doen. 2.) Alle Kerkendienaars zullen blijven ter plaatze, waar zij ingewijd zijn. 3.) Wie, in vredestijd, wapenen tegen iemand gebruikt, zal uit de gemeenschap gesloten worden. 4, 5.) Paardemenners in de wedspelen, en spelers op den schouwburg zullen niet tot het Avondmaal toegelaten worden. 6.) Zieke Heidenen, die Christenen begeren te worden, zal men, door oplegging der handen, aannemen. 7.) Christenen, die tot eenig wereldlijk bestuur, (*Præsidatus*,) bevorderd worden, zullen schriftelijke getuigenis van hunne gemeenschap met de Kerk, (*Litteræ Ecclesiasticæ Communicatoriæ*,) ontvangen, doch onder opzicht van den Bisschop der plaats zijn, waar zij zich zullen onthouden, en als zij tegen de Kerkentucht handelen, uit de gemeenschap geweerd worden; desgelijks ook de genen, die eenig burgerlijk ambt willen bekleden. 9.) Men neemt den genen, die getuigschriften van Belijders, (*Confesfores*,) medebrengen, dezelve af, en geeft hun getuigschriften van de gemeenschap der Kerk. 10.) Echte mannen, wier vrouwen zich aan overspel mogten schuldig gemaakt hebben, zal men, zoo veel mogelijk, raaden, om, bij het leven van die vrouwen, geen ander huwlijk aan te gaan. 11.) Gelovige jonge dochters, met Heidenen trouwende, zullen eenigen

tijd

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tijd van het Avondmaal geweerd worden. 12.) Op deze ftraffe wordt ook aan de geestelijken het woekeren verboden. 15.) Dewijl de Kerkendienaars, (*Diakonen*,) hier en daar ondernamen het Avondmaal te vieren, (*offerre*,) wordt hun zulks hier, uitdruklijk verboden (*). 16.) Waar iemand, om eenige zonde, uit de gemeenfchap geweerd is, daar zal hij om dezelve weder aanhouden, en ze weder verkrijgen moeten. 17.) Geen Bisfchop zal eenen anderen in zijne rechten onderkruipen, of het gezag van zijn ambt krachteloos maken. 18.) De *Diakonen* in de fteden zullen zich niet te veel aanmatigen, maar aan de Ouderlingen (of Priesters,) de eere laten, en niets dergelijks, zonder derzelver voorweten, doen. 19.) Aan vreemde Bisfchoppen, die in eene ftad komen, zal men ook toelaten, het Avondmaal te vieren. 20.) Niemand zal zich onderftaan, *alleen* eenen Bisfchop in te wijden, maar daar toe zeven, ten minften niet min dan drie, Bisfchoppen, te hulp nemen. 21.) Uit hoofde van de Ouderlingen en Diakonen, welke de plaatzen, waar zij ingewijd zijn, verlaten, en zich naa elders be- ge-

(*) De *Diakonen* werden thans als *dienaars* der Priefteren en Leeraaren aangemerkt; evenwel vinden wij, dat zij ook tot de Kerkvergaderingen werden toegelaten, en derzelver befluiten mede ondertekend hebben, gelijk de ondertekening van deze vergadering begint: *Chrestus Episcopus*, *Florus Diaconus ex Civitate Sijracufanorum*, *Provincia Siciliæ*. Doch dit vindt men ook van *Lezers* en *Bezwerers* (*Exorcisten.*)

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

geven, is goedgevonden, dat zij op die plaatzen dienst doen zullen, waar zij het opzicht hebben. Als zij, die verlatende, zich naa elders begeven, zullen zij afgezet worden. 22.) Afvallige Christenen, die zich niet aan de Kerk vervoegd, noch begeerd hebben boete te doen, op hun ziekbed om de gemeenschap verzoekende, zal dezelve niet gegeven worden, ten ware, dat zij, weder gezond geworden, vruchten, der bekeering waardig, voortbrengen (*).

De Donatisten door KONSTANTYN zelven veröordeeld, en CÆCILIANUS vrijgesproken.

Niettegenstaande de uitspraak dezer Kerkvergadering, bleven de *Donatisten*, in hunne Scheuring volharden, en niettegenstaande ook inmiddels een gerechtelijk onderzoek omtrent hunne beschuldiging tegen FELIX, Bisschop van *Aptunga*, ten zijnen voordeele uitgevallen, en hij onschuldig verklaard was (†), bleven zij bij den Keizer aanhouden, dat hij zelf hen hooren en oordeelen wilde. KONSTANTYN was hun, eindelijk, ook hier in te wille, en belastte de partijën, in het jaar 316, te *Rome* voor hem te verschijnen, doch, als CÆCILIANUS hier niet verscheenen was, om welke reden, of door welke verhindering, verklaart AUGUSTINUS niet te weten, werden zij, alhoewel de *Donatisten* aandrongen, dat de Keizer hem, afwezend, veröordeelen zou, vervolgends te *Milaan*, alwaar nu CÆCILIANUS ook verschenen was, door den Keizer gehoord, CÆCILIANUS werd vrijgesproken, en zijne beschul-di-

(*) Men zie deze Regelen bij HARDUINUS *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 259-170.

(†) AUGUSTIN. *Ep.* 88.

digers als lasteraars veröordeeld (*). De *Donatisten*, zoo dikwijls, en nu eindelijk door den Keizer zelven veröordeeld, bleven desniettegenſtaande volhouden, beweerende, dat de Keizer zich door HOSIUS, Bisſchop van *Cordua*, 's Keizers gunſteling, tegen hen had laten voorïnnemen (†). Ook begonnen zij, die in het eerst zich op den Keizer beroepen hadden, hetwelk hun de *Katholijken* toen kwalijk hadden genomen, thans te roepen: *Wat heeft de Keizer met de Kerk te doen!* Gelijk het naderhand meermalen zich heeft toegedragen, dat men den invloed van het wereldlijk gezag heeft te hulp geroepen, of afgekeurd, naärmate men van hetzelve iet te hopen of te vreezen meende te hebben.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

KONSTANTYN, door dezen wederſtand getergd, befloot hier op, ſtrenger maatregelen ter hand te nemen, en liet in de jaaren 316 en 317 eenige harde wetten tegen hen uitgaan, waar door aan de *Donatisten* hunne Kerken ontnomen, en zelfs lijfs- en levensſtraffen tegen hen vastgeſteld werden (§). Zelfs noemen de *Donatisten* hunnen *Grooten* DONATUS eenen *Martelaar* (**). Echter ſchijnt 'er, geduuren-

Harde wetten van den Keizer tegen de Donatisten.

(*) Men zie de Brieven van KONSTANTYN aangehaald bij AUGUSTIN. *Libr.* III. *Contra Crescon. Cap.* 71. zie ook zijne *Epist.* 43, 53. *Tom.* IX. *Opp.*

(†) AUGUSTIN. *Contra Epist. Parmen. Libr.* I. *Cap.* 4, 5. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 10. *ſqq.*

(§) AUGUSTIN. *Epist.* 88. *et* 105. *et Contra* PARMEN. *l. c.*

(**) Bij AUGUSTIN. *ad Donatistas post Collat. Cap.* 16. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 403.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

rende de regering van KONSTANTYN, niemand der *Donatisten* ter dood gebracht te zijn, alleen werden sommigen in ballingschap verwezen, en onder hen SILVANUS, Bisschop van *Konstantina*, (eertijds *Cirta*,) in *Numidië*, als één der voornaamste stookebranden, en schuldig aan de overlevering der Heilige Schriften aan de Heidenen; van dit één en ander gaven de *Donatisten* de schuld aan de opstokingen van den Bisschop HOSIUS (*).

De wetten verzacht, en hunne ballingen terug geroepen.

Deze strenge behandeling duurde, tot in het jaar 321, zonder dat de *Donatisten* echter daar door verbeterd werden. In het gemelde jaar leverden zij een verzoekschrift bij den Keizer in, waar bij zij verklaarden, dat zij met dien *schelm*, *zijnen Bisschop*, (bedoelende CÆCILIANUS,) nooit Kerkgemeenschap zouden houden, maar dat zij bereid waren, veel liever alles te dulden; tevens echter verzochten zij, om de terugroeping hunner Bisschoppen uit de ballingschap (†). KONSTANTYN, den twist moede, vergunde hun dit verzoek, maar verklaarde tevens in zijn aanschrijven aan den Stadhouder, (*Vicarius*,) in *Afrika*, dat hij de *Donatisten* verfoeide, en hen voor slechte en onrustige lieden hield, maar hen nogthans liever aan het Godlijk oordeel en de straf van hunne eigene razernij wilde overlaten zij konden uit hunne ballingschap

(*) Gelijk PARMENIANUS doet bij AUGUSTIN. *Contra Parmen. Libr.* I. *Cap.* 8.

(†) *Gest. Collat. Carthag. pag.* 244. *in* DU PIN *Monum. Donatist. Augustin. Brevic. Collat. pag.* 392.

ſchap terug komen, en naar hun goedvinden leven (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De *Donatisten*, hier door op nieuw moed ſcheppende, breidden zich in *Afrika* ſteeds verder en verder uit, zelfs door middelen van geweld, waar bij de *Katholijken* niet zelden vrij wat te lijden hadden. Dit blijkt uit twee Brieven van KONSTANTYN, die nog voor handen zijn (†). In den eerſten, houdende aan alle *Katholijke* Bisſchoppen en Gemeenten in *Afrika*, verklaart de Keizer, alles aangewend te hebben, om den vrede der Kerk in *Afrika* te behouden, doch dat men thans alleenlijk van God hulp verwachten moest. Zoo lang, verzocht hij de *Katholijken*, geduld te hebben, geene wraak te oefenen, die alleen aan God toebehoort, en zich verzekerd te houden, dat het gene zij van de *Donatisten* ondergingen, bij God als het lijden van Martelaren werd aangezien. Op deze wijze zouden zij, voegt hij 'er bij, overwinnen, en deze aanhang zou allengs en van zelve ondergaan. De andere Brief is, waarſchijnlijk in het jaar 330, aan de Bisſchoppen van *Numidië* afgezonden. Uit denzelven blijkt, dat de *Donatisten*, waarſchijnlijk bij de terugkomst van hunnen Bisſchop SILVANUS, zich van de Hoofdkerk te *Konſtantina*, met geweld, hadden meester gemaakt, en dezelve, niettegenſtaande de herhaalde be-

De Donatisten breiden zich verder uit in Afrika, niet zonder geweld te oefenen.

(*) AUGUST. *l. c. pag.* 393. *ad Donat. post Collat. pag.* 416. Vergel. EUSEBIUS *Vit. Conſtant. Libr.* I. *Cap.* 45. alwaar hij dit zelfde ſchijnt te bedoelen.

(†) *In* DU PIN *Monum. Donatist. pag.* 188.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

bevelen des Keizers, niet weder wilden afstaan, waarömtrent de Keizer het geduld der *Katholijken* prijst, en hun belooft, dat zij aldaar eene andere Kerk bekomen, en hunne Kerkendienaars dezelfde burgerlijke vrijheden, als elders, genieten zullen.

Zij houden eene Kerkvergadering.

Verders heeft KONSTANTYN, zoo veel wij weten, zich niet met de *Donatisten* bemoeid. „ Hij lagch„ te," zegt EUSEBIUS (*), „ met deze onlusten, „ welke door aandrijven van den boozen geest, of „ ten minsten van geheel onzinnige menschen, die „ meer medelijden dan straffe verdienden, gesticht „ werden." Zij leefden, het overige van zijne regering, in rust, en schijnen in vele gewesten van *Afrika* de overhand gehad te hebben. Omtrent het jaar 330, hielden zij, onder voorzitting van hunnen DONATUS, eene Kerkvergadering van 270 van hunne Bisschoppen, op welke zij, na eene beraadslaging, die 75 dagen duurde, een besluit namen, dat de overleveraars der Heilige Boeken, indien zij zich niet op nieuw wilden laten dopen, zonder nieuwen doop, weder zouden kunnen aangenomen worden. Een besluit, waar van de *Donatisten* naderhand zelve weder afgegaan zijn. Ten einde ook, zoo veel mogelijk, buiten *Afrika*, aanhangers te winnen, zonden de *Donatisten*, onder anderen eenen Bisschop naa *Spanje*, maar voornaamlijk, eerst Bisschoppelijke plaatsbekleders, (*interventores*,) doch ook vervolgends Bisschoppen, naa *Rome*, welke aldaar eene gemeente verzamelden, maar die enkel uit

(*) *De Vit. Constant. Libr.* I. *Cap.* 45.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

uit *Afrikanen* beſtond, en in de ſtad niet geduld wordende, hare vergaderingen, buiten de ſtad, in het hol van eenen Berg hield, waaröm men hun den naam van *Berglieden*, (*Montenſes*) gaf, ook van *Rupitæ*, (Rotsbewoners, en *Curupitæ* of *Corrupitæ* Samenrotsbewoners,) welke gemeente, geenen opgang makende, ſpoedig geheel in verval geraakte (*).

Eenige berichten van DONATUS.

De voorſpoed der *Donatisten* in *Afrika* was bijzonder aan DONATUS *van Karthago*, door hen ook wel *den Grooten* genoemd, toe te ſchrijven. Deze man, die thans aan het hoofd van dezen aanhang was, heeft hetzelfde lot ondergaan, als zoo vele ſtichters en hoofden van Godsdienſtige aanhangen. Zijne partijën, de *Katholijke* Schrijvers, weten niet genoeg woorden te vinden, om zijnen hoogmoed, verwaandheid, en trotschheid te beſchrijven (†), hij zal zich van zijne aanhangers, als God, hebben laten veröeren, en gewild, dat zij zich, niet naar CHRISTUS, *Christenen*, maar naar hem DONATUS, *Donatisten* noemden. Zijne aanhangers integendeel kennen, in zijn lof te vermelden, geene palen, zij vergelijken hem met CHRISTUS zelven, en verzekeren, dat hij wonderen gedaan heeft (§). Ondertusſchen komen zijne beroemdſte partijën, met zij-

(*) OPTAT. *Milev. Libr.* II. *Cap.* 4. AUGUST. *de Unico Bapt. Contra Petil. Cap.* 16. *de Hæres. Cap.* 69.

(†) OPTATUS *Libr.* III. *Cap.* 3. AUGUSTINUS, HIËRONYMUS enz.

(§) Bij AUGUSTIN. *Contr. Epist. Parmen. Libr.* II. *Cap.* 7. *de Unitate Eccles. Cap.* 19. etc.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zijne aanhangers, daar in overëen, dat hij een man geweest is, van uitstekenden geest, zeer werkzaam, schrander, en standvastig, onder de wederwaardigheden, die hem met de zijnen troffen. Hij bezat veel geleerdheid en welsprekendheid, en heeft vele Boeken geschreven, tot voortplanting van zijne gevoelens. Ook heeft men tegen zijne zeden en gedrag, zijnen hoogmoed en laatdunkendheid uitgezonderd, niets weten in te brengen (*).

Kerkvergadering te Ancyra in Galatiën.

De laatste vervolgingen onder DIOCLETIANUS, en zijne Medekeizeren, gaven ook aanleiding tot het houden eener Kerkvergadering, welke, in het jaar 315, gelijk men meent, te *Ancyra* in *Galatië* bijëenkwam, en wier handelingen door 18 Bisschoppen ondertekend zijn, waar van de eerste is VITALIS, Bisschop van *Antiöchië*, dien men daarom voor derzelver Voorzitter houdt. Wij hebben van deze Kerkvergadering 24 Kerkregelen (†), wel-

(*) OPTAT. *Libr.* III. *Cap.* 3. AUGUSTIN. *de Hæres. Cap.* 69. HIëRONYM. *Catal. SS. Eccles. Cap.* 93. De Geschiedenis der *Donatisten* is, na het herstel der Wetenschappen, door verscheidene laater Schrijvers opzettelijk behandeld. Behalven DU PIN, van wien wij gesproken hebben, heeft men van VALESIUS, achter zijne uitgave van EUSEBIUS, eene Verhandeling, *de Schismate Donatistarum*, van TH. ITTIG eene *Historia Donatistarum*, als ook van H. WITSIUS, voornaamlijk WALCH, in het IVde *Deel* zijner *Geschiedenis der Ketterijen Bl.* 1-354.

(†) Bij HARDUIN. *Concil. Tom.* I. *pag.* 270. *sqq.* BEVERIDGE. *Pandect. Canon. Tom.* I. *pag.* 376. *sq.*

welke de Kerkentucht betreffen, doch bijzonder de Kerkenboete bepalen, voor die genen, die, geduurende de laatste vervolging, het zij door vrees, of door dwang, zich hadden laten overhalen, om aan de Afgoden te offeren, of de offermaaltijden der Heidenen bij te wonen. Wij zien uit dezelve, van hoedanige middelen de Heidenen zich bediend hebben gehad, om de Christenen daar toe te brengen, door gevangenis, pijniging, beroving van hunne goederen, door met geweld hunne handen te houden, daar den wierook in te leggen, en dan op het Altaar te strooijen, of door hun het offervleesch in den mond te steeken, en niettegenstaande hunne betuigingen, dat zij Christenen waren, te doen doorslikken. (*Reg.* 3.) Maar ook zien wij, hoe de Christenen zich, bij deze gelegenheid, onderscheidenlijk gedroegen. Sommigen woonden de offermalen wel te vrede en met hunne feestkleederen bij, anderen, integendeel, gedwongen wordende, die bij te wonen, trokken rouwgewaad aan, en brachten ook wel hunne eigene spijze met zich; (*Reg.* 4 en 5.) doch 'er waren 'er, zelfs onder de Onderlingen, die voorwendden, dat zij geweld geleden hadden, en die den schijn maakten, van standvastige belijders, (*Confessores*) geweest te zijn, zonder dat zij, in de daad, eenig geweld geleden hadden. (*Reg.* 1 en 2.) Tegen dit alles worden, door deze *Heilige Kerkvergadering*, gelijk zij zichzelve noemt, onderscheidene Kerkelijke straffen bepaald. Voords worden, ten opzichte van andere gevallen, insgelijks, bepalingen gemaakt, bij voorbeeld: Wanneer

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

neer *Diakonen*, bij hunne inwijding, verklaren, dat zij niet kunnen, noch verkiezen, ongetrouwd te blijven, zullen zij, omdat hun dit ééns vooräl van den Bisſchop vergund is, wanneer zij vervolgends trouwen, evenwel hun ambt behouden. (*Reg.* 10.) Maar, als zij hun voornemen verzwegen, of bij hunne inwijding op zich namen, ongehuwd te blijven, moeten zij hun ambt verlaten, als zij naderhand komen te trouwen. Dus blijkt het, dat de geestelijken toen nog vrouwen namen, ſchoon men liever zag, dat zij ongehuwd bleven. Op gelijke wijze, komen in andere *Regelen* blijken voor, van de hoogächting voor den ongehuwden Staat, en bijzonder, dat men van een tweede huwlijk ongunſtige denkbeelden had. Wij leeren nog uit *Reg.* 1. dat de *Ouderlingen* het Avondmaal bedienden en predikten, (προσφερειν ἤ ὁμιλειν, *offeren en prediken*,) zoodat, met deze ſpreekwijze, *offeren*, het plegtig bedienen van het Avondmaal reeds benoemd werd, terwijl de *Diakonen*, (volgends *Reg.* 2.) het *brood* en den *drinkbeker* bij het Avondmaal aan de gemeente toereikten, en haar tot het gebed opriepen, (ἄρτον ἤ ποτηριον ἀναφερειν ἤ κηρυσσειν,) *Reg.* 5. wordt het genieten van het Avondmaal genoemd, προσφορα, (eene offerbrenging,) omdat, bij hetzelve, de leden der Kerk eenige gave brachten, welke een *offer* genoemd werden. *Reg.* 6. wordt de Paaschdag de *groote dag* genoemd, en *Reg.* 13. wordt gewaagd van *Land-Bisſchoppen*, (Χωρεπισκοποι,) aan welken het niet toegeſtaan wordt, Ouderlingen of Diakonen in te zegenen. De 14de

Re-

Regel verdient eindelijk nog onze aanmerking: „De „ Ouderlingen en Diakonen, die in hun ambt zijn „ en zich van *vleesch* onthouden, (uit zekere bij- „ gelovige schroomvalligheid,) zullen hetzelve proe- „ ven, en kunnen dan, indien zij willen, zich „ daar van onthouden. Maar wilden zij ook geen „ moes, waar bij vleesch gekookt of gestoofd is, „ eten, en over het geheel aan dezen Regel niet „ gehoorzamen, moesten zij van hun ambt afstaan." In den 19den *Regel* verbieden de Vaders op nieuw, dat jonge Christinnen, onder den naam van *Zusters*, bij mansperſonen inwonen. Eindelijk in den 24sten of laatsten *Regel* bepalen de Vaders, in een geval, waar bij iemand de Zuster zijner aan hem verloofde Bruid ontëerd, en vervolgends zijn huwlijk met zijne Bruid voltrokken hebbende, oorzaak geweest was, dat de ontëerde zichzelve verhong, dat hij, en allen, die in deze zaak gemoeid waren, eene Kerkenboete van 10 jaaren, naar de gewoone graden, ondergaan zullen.

Kort vóór of na de gemelde Kerkvergadering te *Ancyra* in *Galatië*, in het jaar 314 of 315, werd, gedeeltelijk door dezelfde Bisschoppen, en onder voorzitting van denzelfden VITALIS, Bisschop van *Antiöchië* (*), nog eene Kerkvergadering gehouden,

(*) Indien men op de ondertekening van beiden genoegzaamen staat kan maken. Men vindt verders de Kerkregelen van deze, gelijk van de voorgaande Kerkvergadering, in den *Codex Canon. Eccles. Universæ*, en bij HARD. *Act. Conc. T.* I. *p.* 281. en BEVERIDGE *Pand. Canon. T.* I. *p.* 402.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

den, te *Nieucæſarea*, welke insgelijks voor de Kerkentucht gezorgd, en daarömtrent 13 of 14 *Regelen* heeft vastgeſteld. Zij zijn de volgende: *Reg.* 1. Wanneer een Ouderling of Priester trouwt, wordt hij afgezet. Indien hij hoererij of echtbreuk bedrijft, zal hij uit de Kerkgemeenſchap geſloten worden, en als een Leek, boete moeten doen. *Reg.* 2. Wanneer eene vrouw twee broeders trouwt, wordt zij, voor haar leven, uitgeſloten; doch in doods nood belovende, dat zij, in geval zij mogt opkomen, haar huwlijk zal verbreken, zal zij tot de boete worden toegelaten. Doch, wanneer man of vrouw in deze echtverbindenis komen te ſterven, zoo heeft de boete voor de overblijvende partij groote zwarigheid. *Reg.* 3. Men weet wel, hoe lang die genen boete moeten doen, die meer dan ééns trouwen. Doch, hun wandel en geloof kunnen dezen tijd verkorten. *Reg.* 4. Wanneer iemand met lust is bevangen tot eene vrouw, maar zijne begeerte niet volbracht heeft, ſchijnt hij door de genade bewaard te zijn. *Reg.* 5. Een Onderwijzeling, (*Catechumenus*,) eene zonde begaande, zal een *knielend* boeteling worden, en zijne zonde laten; maar gaat hij voort met zondigen, dan zal hij geheel uit de gemeente geworpen worden. *Reg.* 6. Eene zwangere vrouw zal men, op haar verzoek dopen (*). Zij heeft hier in niets gemeen met het ge-

(*) In het oorſpronglijke *φωτιζεσθαι verlicht* worden, gelijk de doop *Φωτισμος* bij ſommige oude Schrijvers heet, of *verlichting*.

gene geboren wordt; dewijl elk bij zijne belijdenis zijnen eigenen vrijën wil betonen moet (*). *Reg*. 7. Een Ouderling mag niet bij de Bruiloft tegenwoordig zijn van lieden, die een tweede huwlijk aangaan. *Reg*. 8. Wanneer iemand aan echtbreuk schuldig is, terwijl hij nog Leek was, kan hij niet tot den Kerkedienst bevorderd worden. Gebeurt dit, nadat hij is ingewijd, moet hij van die vrouw scheiden, of zijn ambt verliezen. *Reg*. 9. Wanneer een Ouderling, die te voren in het ligchaam gezondigd heeft, tot de geestelijke orde bevorderd wordt, en belijdt, dat hij vóór zijne bevestiging gezondigd heeft, mag hij het Avondmaal niet bedienen, maar blijft voor het overige, behoudens zijne overige naarstigheid, in zijn ambt. Want de voorige zonden, gelijk vele menen, worden bij de oplegging der handen vergeven. Doch, indien hij zelf niet belijdt, en het niet openlijk kan bewezen worden, zoo zal men hem aan zijn eigen geweten overlaten (†).

Reg.

(*) Het schijnt, dat sommigen zwarigheid gemaakt hebben, eene zwangere vrouw te dopen, omdat men dus onzeker was, of men niet op deze wijze hare vrucht te gelijk doopte? en die dan geboren wordende geächt moest worden, reeds gedoopt te zijn. Neen! zegt de vergadering, dat de moeder gedoopt wordt, gaat het kind niet aan. Het komt bij den Doop aan op den vrijën wil en belijdenis des genen, die gedoopt wordt.

(†) Het schijnt, dat de Bisschoppen liever hadden, dat zulk iemand zijne belijdenis voor zich hield.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Reg. 10. Insgelijks zal een Diakon, zich in dit geval bevindende, onder de lager *Oppasfers der Kerk* geplaatst worden. *Reg.* 11. Geen Ouderling zal, vóór hij 30 jaren bereikt heeft, worden ingewijd, alfchoon hij zulks ook waardig ware. Want, onze Heere JESUS is eerst in zijn 30fte jaar gedoopt, en heeft toen eerst begonnen te leeren. *Reg.* 12. Wanneer iemand op zijn ziekbed gedoopt is, kan hij niet tot Ouderling bevorderd worden, nademaal zijn geloof en belijdenis meer eene zaak van nood, dan de vrucht van een godvruchtig voornemen, fchijnt te wezen. Evenwel kunnen zijn in 't vervolg bewezen ijver en geloof, als ook gebrek aan bekwame lieden, hier eene uitzondering maken. *Reg.* 13. Den Bisfchoppen en Ouderlingen ten platten lande is het niet geöorloofd, in de Stads Kerken het Avondmaal te bedienen, indien de Bisfchoppen en Ouderlingen der ftad zelve tegenwoordig zijn. Doch als deze niet tegenwoordig zijn, kan het toegelaten worden. *Reg.* 14. De Landbisfchoppen zijn naar het voorbeeld der 70 leerlingen ingefteld. Voords zijn zij mededienaars der Kerk, en als zoodanig kunnen zij het Avondmaal bedienen, en uit hoofde van hunne zorg voor de armen, behooren zij in eere te worden gehouden. *Reg.* 15. Volgends de eerfte inftelling, moeten 'er in eene ftad, hoe groot die ook zij, niet meer dan zeven Diakonen wezen. Waar van men zich uit de Gefchiedenis der Apostelen overtuigen kan.

Aanmerking over

Wij kunnen, na het bijbrengen van deze Kerkelijke befluiten, ons niet onthouden, van deze aanmer-

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de Kerkvergaderingen.

merking, dat, hoe geächt ook zoodanige Kerkvergadering bij de Christenen waren, en hoe zeer derzelver ijver voor het behoud der Kerkentucht, met betrekking tot de zeden, prijswaardig zij, evenwel hare beſluiten niet alle even gewigtig zijn, en dikwijls blijken geven, van de gebrekige uitleg- en oordeelkundige vermogens van hare leden, zoodat het geen wonder is, dat, wanneer zoodanige Kerkvergaderingen, wat men 'er ook van verwachtte, gehouden werden, om verſchillen bij te leggen, of leerſtellige vragen te beſlisſen, zij zelden aan het oogmerk voldeeden, maar zeer dikwijls de verſchillen vermeerderden, dewijl men zich aan hare uitſpraken weigerde te onderwerpen. Wij hebben daar van de voorbeelden gezien, in de ſcheuring der *Meletiänen* en *Donatisten*, maar nog meer openbaarde zich dit in de hevige en rampzalige twisten met de *Ariänen*, die, in deze eeuw, ontſtonden, en door ons thans moeten beſchreven worden, welke geleerd hebben, dat Kerkvergaderingen, Geloofsbelijdenisſen, Keizerlijke wetten en vervolgingen, geene voldoende middelen zijn, om Kerkelijke twisten en verſchillen over gevoelens een einde te doen nemen.

Oorſprong der Ariäanſche verſchillen.

Daar ik thans het verhaal aanvange van den felſten twist, dien de Christenen tot hier toe onderling gevoerd hadden, welke zoo ſchroomlijke en ergerlijke gevolgen heeft na zich geſleept, den twist met de *Ariänen* naamlijk, zal het nodig zijn, de zaken wat hooger op te halen.

De Christenen, die de *éénheid* van het Godlijk Wezen, als het groote hoofdſtuk van den waaren Gods-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Godsdienst, beleden, en tegen het Veelgodendom der Heidenen, met recht, beweerden, verëerden tevens, volgends hunne Heilige Schriften, JESUS, den Zoon van God, als God, en den Heiligen Geest, benevens den Vader, gelijk zij, in den naam van den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest, gedoopt werden. In de geloofsbelijdenisſen, in welke hunne leere begrepen was, ten dienſte van de bijzondere leden der Kerk, had men zich tot hier toe eenvouwig aan de letter der Heilige Schriften gehouden, en wanneer de Leeräars onderzoek begonnen te doen, naar de wijze, op welke men begrijpen moest, dat JESUS Gods Zoon en God genoemd werd, werden die gevöelens afgekeurd, en als dwalende verworpen, welke JESUS vernederden tot een bloot mensch, of hem niet van den Vader onderſcheidden; maar voor het overige verklaarden de Leeräars, ook de Wijsbegeerte, bijzonder van PLATO, te hulp roepende, elk op zijne wijze, met alle vrijheid, de wijze van het Godlijk beſtaan des Zoons van God, en zedert TERTULLIANUS, waren de bewoordingen van *wezen*, *perſoon*, *eenheid van wezen en drieheid van perſonen*, in gebruik gekomen (*), en bij de Oosterſche Kerken, bijzonder, het woord *éénswezens*, (ὁμοούσιος,) op den *Zoon van God* toegepast, alhoewel niet zonder tegenſpraak van anderen (†), ja zelfs van eene geheele Kerkvergadering

(*) Zie II. *Deel*, *Bladz.* 374.

(†) DIONYSIUS *van Alexandrië* bij voorbeeld, zie ons III *Deel*, *Bladz.* 160.

ring (*), omdat men vreesde, dat dit woord het *perſoonlijk* onderſcheid tusſchen God den Vader en den Zoon wegnam; ſteeds echter bleef men het hier in ééns, dat deze leere alleenlijk naar de uitſpraken der Heilige Schrift beöordeeld moest worden. Van tijd tot tijd werd men oplettender op de gevoelens der Leeräaren omtrent dit ſtuk, hetwelk nu en dan twijfeling en moeilijkheid veröorzaakte, dewijl het ligtelijk kon gebeuren, dat iemand, het één uiterſte willende vermijden, gevaar liep, in een tegenövergeſteld te vervallen — (†) En juist zoodanig was thans de oorſprong der *Ariäanſche* verſchillen. Terwijl ARIUS, Ouderling te *Alexandrië*, zijnen Bisſchop eene dwaling toeſchreef in de leere, omtrent JESUS, Gods Zoon, werd hij zelf, van eene tegenövergeſtelde, nog grooter dwaling, of Ketterij, beſchuldigd.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

ARIUS, (ἈΡΕΙΟΣ,) naar wien de *Ariänen* den naam hebben, was geboortig, uit *Libyë* (§). Een' tijd lang, de partij van MELETIUS aangekleefd hebbende, veréënigde hij zich weder met den Bisſchop PETRUS van *Alexandrië*, door wien hij tot *Diakon* verkozen werd, doch de handelwijze van den Bisſchop met de *Meletiänen* afkeurende, werd hij door PETRUS in den ban gedaan, maar van den nieuwen Bisſchop ACHILLAS, die op het einde van het jaar 311

Berichten nopens ARIUS.

(*) Die van *Antiöchië*, aldaar *Bladz.* 249.

(†) Wij hebben 'er een voorbeeld van gezien in den gemelden DIONYSIUS III. *Deel*, *Bladz.* 160.

(§) EPIFAN. *Hæres.* 69. *p.* 727. *T.* I. *Opp. Ed. Colon.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

311 verkozen was, weder in de gemeenschap der Kerk aangenomen zijnde, werd hij door denzelven Ouderling gemaakt, ook was hij in zeer groote achting bij deszelfs opvolger, den Bisschop ALEXANDER (*). Als Ouderling had hij zijne bijzondere gemeente, welke, naar éénen zijner voorzaten, de Kerk van BAUCALIS heette; en voor welke hij, gelijk zeer vele Ouderlingen ten dezen tijde, met toestemming en onder opzicht van hunne Bisschoppen, deden, openlijk de Heilige Schriften verklaarde (†). EPIFANIUS beschrijft ons ARIUS, als een lang man, van een ernstig en deftig gelaad, die in zijn geheele voorkomen aan eene bedrieglijke slang gelijk was, vriendelijk en innemend in den omgang, en daar door in staat, om iederëen door vleijerij aan zijne zijde te trekken. Dus erkent de Keizer KONSTANTYN (§), dat ARIUS zacht en aangenaam was in gezelschap; maar tevens beschrijft hem de Keizer als een uitgeteerd, bleek, slordig en mager man, van een lelijk gelaad, niet door zorg en kommer, maar door de woede der hartstochten dus uitgemergeld. Zijne vijänden beschuldigen hem van nijd, hoogmoed, valschheid, twistzucht, en wat dies meer is, doch niemand ontkent zijne geleerdheid en ervarenheid, bijzonder in de kunst, om te redentwisten; ook erkent

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 15.

(†) EPIFAN. *Hæres.* 68, 69. THEOD. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 2.

(§) In eenen Brief, die hem toegeschreven wordt in *Gelasii Cijziceni Acta Concil. Nic. ap.* HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 454. *sqq.*

kent men, dat hij, bij zijne befpraaktheid en ijver voor den Godsdienst, voor het uiterlijke ook goede zeden in zijn gedrag vertoonde. Van zijne geleerdheid dragen zijne fchriften getuigenis, onder welke zijn voornaamfte Werk is, het gene hij *Thalia*, (Θαλεια, *eene heerlijke maaltijd*) noemde, en dat hij, in laater jaren, tot voortplanting van zijne leerftellingen, gefchreven heeft. ATHANASIUS, die 'er verfcheidene plaatzen uit heeft aangehaald (*), SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§), vergelijken allen den ftijl van dit Werk met den dartelen ftijl der gedichten van SOTADES, een' Dichter, die van dartele en onkuisfche onderwerpen gezongen heeft; niet, omdat dit Werk van ARIUS in gebonden ftijl gefchreven zal zijn, waar van geene blijk voorhanden is, maar omdat hij den titel en vele dichterlijke uitdrukkingen van SOTADES zal ontleend hebben. Hoewel ARIUS ook *liederen* en *gezangen* voor fchippers, molenaars, en reizigers, naar elks omftandigheden, heeft opgefteld (**), waar van FOTIUS zegt, dat hij, door dit middel, meer aanhangers voor zijne godloze gevoelens zocht te winnen. Behalven deze zijn 'er nog eenige kleine opftellen van ARIUS voor-

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Orat.* II. *Contra Arian. pag.* 136, 137. *Sijn. Nic. Decreta. Contra Hær. Arian. p.* 413. *de Sijnodis Arimini et Seleuciæ p.* 680. *T.* I. *Opp. ed. Commel.* 1600. *fol.*

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 9.

(§) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 21.

(**) ATHAN. *l. c. Decret. Sijn. Nic.* PHILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit. Libr.* II. *Cap.* 2. *pag.* 9. *ed. Gothofr.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

voorhanden, welke, in 't vervolg dezer Geschiedenis, zullen voorkomen.

Aanleidingen oorsprong der Ariaansche verschillen.

Omtrent het begin en de onmiddelijke aanleiding tot de verschillen met ARIUS, omtrent het jaar 320, komen de Kerkelijke Schrijvers, alhoewel niet in de bijzonderheden, echter in de hoofdzaak, overëen. SOCRATES (*) verhaalt ons desäangaande het volgende: „ Op zekeren dag sprak ALEXANDER, Bisschop van *Alexandrië*, in tegenwoordigheid zijner „ Ouderlingen, eenigzins roemzuchtig, (φιλοτιμοτερον,) over de H. Drieëenheid, beweerende, „ (φιλοσοφων,) dat 'er in de Drieheid ook eene „ Eénheid plaats hebbe. ARIUS — menende, dat „ de Bisschop de leere van SABELLIUS den *Libyër* „ invoerde, week, uit twistzucht, af, tot een gevoelen, dat regelrecht tegen dat van den *Libyër* „ overstond, en ging, naar het schijnt, met hevigheid, het geen van den Bisschop gezegd was, „ te keer, aanmerkende: „ Indien de Vader den „ Zoon *gegenereerd* heeft, dan heeft de gegenereerde een begin van bestaan; waar uit openbaar is, „ dat *het ééns was, dat hij niet Zoon was* (†), en „ waar

(*) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 5.

(†) ἠν ὀτε ȣκ ἠν υιος. Men lette hier op, dat de *Ariänen* niet wilden gezegd hebben, ἠν καιρος, ὀτε ȣκ ἠν υιος. „*Daar was ééns een tijd, wanneer hij niet Zoon was.*" Want zij beweerden, dat de Zoon van God bestond *vóór allen tijd*, en αχρονως *zonder tijd*, en nogthans schreven zij eene *eerderheid* aan den Vader toe. ATHANAS. *Orat.* II. *in Arianos*.

„ waar uit noodzaaklijk volgt, dat hij zijn bestaan „ heeft, uit de dingen, *die niet zijn.* (εξ ουκ „ οντων.") III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

SOZOMENUS (*), verhaalt de zaak een weinig anders, zoodat ARIUS het eerst tot hier toe ongehoorde stellingen zal voorgedragen hebben, te weten, „ dat de Zoon van God geworden is, uit de „ dingen, die niet zijn; dat het ééns geweest is, wanneer hij niet was; dat hij, naar zijnen vrijën wil, „ zoo wel voor het kwaad als voor de deugd vatbaar „ zij; een schepzel en maakzel;" en meer dergelijke stellingen. Sommigen, die hem gehoord hadden, berispten den Bisschop ALEXANDER, dat hij zulke nieuwigheden tegen de geloofsleere gedoogde. Doch deze vond goed, aan beide de partijën over deze zwaare vragen hunne verklaring vrij te laten, en liet, om die reden, opdat het niet schijnen mogt, als of hij, door dwang, en niet door overtuiging, hen van dezen twist terug wilde houden, hen, in tegenwoordigheid van andere Leeräaren, voor zich redentwisten, om dan de beslissende uitspraak, als Richter, te doen. Hier verdedigde ARIUS zijne gevoelens, terwijl zijne tegenstrevers beweerden, dat de Zoon van God *eenswezens*, (ὁμουσιος,) en *gelijkeeuwig*, (συναΐδιος,) met den Vader zij. Eene tweede vergadering werd vervolgens vruchteloos gehouden. Zoo lang de vraag betwist werd, wankelde ALEXANDER, dan het ééne, dan het andere deel prijzende. Maar vervolgens verklaarde hij zich vol-

(*) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

volstrekt tegen ARIUS, hem tevens bevelende, zijne gevoelens te laten vaaren. Met SOCRATES schijnt THEODORETUS (*), meest overëentekomen, en insgelijks het begin der twisten van de leerstellingen van ALEXANDER af te leiden, welke door ARIUS werden tegengesproken; terwijl EPIFANIUS (†) nader komt aan SOZOMENUS. Hoe het zij, zoo veel is zeker, dat men te *Alexandrië* leerde, dat *de Vader* en *Zoon éénswezens zijn*, en dat ARIUS, zich hier aan stoorende, deze wijze van voorstellen openlijk heeft tegengesproken, welk tegenspreken die gevolgen had, welke de geheele Christen-Kerk, ja zelfs den Staat, geduurende eenen vrij aanmerklijken tijd, in rep en roer gesteld hebben.

Indien wij sommige Kerkelijke Geschiedschrijvers geloven, zal eene personeele vijändschap tusschen den Bisschop ALEXANDER en den Ouderling ARIUS, de waare bron dezer verschillen geweest zijn. Trouwens, aan dezen laatsten schrijft THEODORETUS (§) afgunst en nijd jegens den Bisschop toe, omdat hij zelf, na het overlijden van den Bisschop ACHILLAS, in het jaar 313, hoop had opgevat, tot deszelfs opvolger te zullen verkozen worden; doch, volgends PHILOSTORGIUS (**), die zelf een *Ariäan* was, had ARIUS, toen hij in aanmerking kwam tot het Bisschops-ambt, veelëer edelmoedig de zaken

zoo

(*) *Hæret. Fab. L.* IV. *C.* 1. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 2.
(†) *Hæres.* 69. *Cap.* 3. *sqq.*
(§) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 2.
(**) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 3.

zoo bestuurd, dat de keuze op ALEXANDER was uitgevallen. Veiligst zullen wij kunnen berusten, in het gene Keizer KONSTANTYN over den oorsprong van den twist schrijft, in eenen Brief aan ALEXANDER en ARIUS, bij EUSEBIUS (*): „ Ik hoor, „ dat de twist, op deze wijze, een begin genomen „ heeft: Gij, ALEXANDER, hebt de Ouderlingen „ gevraagd, wat elk van hun van zekere plaats, in „ de Wet geschreven, of liever van zeker nutteloos vraagstuk, gevoelde? En gij, ARIUS, hebt „ onbedachtzaam openlijk uit gezegd, het gene gij „ nooit had behoren te denken, of ten minsten, „ indien gij het dacht, liefst hadt moeten verzwijgen. Op deze wijze is tusschen ulieden oneenigheid ontstaan, de onderlinge gemeenschap verbroken, het heiligste volk in twee partijën gescheurd, en van de overëenstemming van het gemeenschappelijk ligchaam afgezonderd." —

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Opgave der betwiste gevoelens, uit eenen Brief van ALEXANDER.

De stellingen, over welke de twist gevoerd werd, kunnen wij niet beter en onzijdiger, hetwelk toch de groote pligt van den Geschiedschrijver is, voordragen, dan met de eigene woorden van de beide hoofden van denzelven, te weten, ALEXANDER en ARIUS. De eerste schrijft in zijnen rondgaanden Brief aan alle de Bisschoppen der Katholijke Kerk, bij SOCRATES (†), daarömtrent het volgende: „ Het gene ARIUS en de zijnen, tegen de Heilige „ Schriften, uitgevonden hebben, bestaat in het „ vol-

(*) *De Vita Constant. Libr.* II. *Cap.* 69.

(†) *Hist. Eccles. Libr.* I. *Cap.* 6.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ volgende: God is niet altijd Vader geweest, „ maar ééns was God nog niet Vader. Het woord „ van God was niet altijd, maar is geworden uit „ de dingen, die niet zijn. Want hij, die God „ is, heeft hem, die niet was, uit het gene niet „ was, gemaakt, daaröm was hij ook ééns niet. „ (ἦν πότε, ὅτε οὐκ ἦν.) Want de Zoon is een „ schepzel en maakzel. Hij is noch, naar het we- „ zen, aan den Vader gelijk, noch het waarächti- „ ge en natuurlijke Woord des Vaders, (λογος,) „ noch deszelfs waare Wijsheid; maar hij is één „ der gemaakte en geworden dingen; doch onëi- „ genlijk, (καταχρηστικως,) heet hij *Woord* en „ *Wijsheid*, zijnde hij zelf door het eigen *Woord* „ van God, en de *Wijsheid*, die in God is, ge- „ worden, door welke God, gelijk alles, dus ook „ hem, gemaakt heeft, waaröm hij ook van natuur „ veränderlijk is, gelijk alle redelijke wezens. Hij „ is het vreemde, en onderscheidene, en van Gods „ wezen afgezonderde Woord. Ook is de Vader „ onzichtbaar en onuitspreekbaar voor den Zoon, „ want de Zoon kent den Vader niet volmaakt en „ naauwkeurig, noch kan hem volmaakt beschou- „ wen. Want de Zoon kent zelfs zijn eigen we- „ zen niet, zoo als het is. Trouwens, hij is, om „ onzen wil, gemaakt, opdat God ons door hem, „ als door een werktuig, (οργανον,) zou schep- „ pen; zoodat hij geheel niet bestaan zou, indien „ God ons niet had willen scheppen. Als iemand „ hen vraagde, of het Woord van God veränderen „ kon, gelijk de Duivel veränderd was? hebben

„ zij

„ zij niet geschroomd, deze vraag met ja te beänt- III
„ woorden; want hij is van eene veränderlijke na- BOEK
„ tuur, zijnde geworden en veränderlijk." Dus, II Hoofdst.
zegt de Bisschop, daar zij bestaan de *Godlijk-* na C. G.
heid des Woords weg te nemen, zijn zij erger dan Jaar 313. tot 337.
alle voorgaande Ketterijën, en naderen aan den *Antichrist*, waaröm zij ook van de Kerk openlijk afgescheiden en in den ban gedaan zijn. Eindelijk, haalt de Bisschop eenige bewijzen aan, in zijnen Brief, ter wederlegging van deze gevoelens: „ Wie, zegt „ hij, die JOANNES hoort zeggen: *In het begin* „ *was het woord*, zal hen niet veröordeelen, die „ beweeren: *ééns was hij niet?* Wie, die deze „ woorden uit het Euängelie hoort: *Eeniggeboren* „ *Zoon*, en *door hem zijn alle dingen geworden*, „ zal hen niet haaten, die beweeren, dat de Zoon „ één der gemaakte dingen is? — Hoe kan hij zijn „ uit de dingen, die niet zijn, (ἐξ ὐκ ὄντων,) daar „ de Vader zegt: *Mijn hart heeft een goed woord* „ *uitgegeven*, (*Ps.* XLV.) en *uit den baarmoeder* „ *des dageraads heb ik u gegenereerd?* (*Ps.* „ CX.) (*). Hoe kan hij ongelijk zijn aan het „ wezen des Vaders, die het volmaakte *beeld* en „ *afschijnsel* des Vaders is, en die zegt: *Wie mij* „ *gezien heeft*, *heeft den Vader gezien?* Indien „ de Zoon het *Woord* en de *Wijsheid* des Vaders „ is, hoe kan hij dan ééns niet geweest zijn? Dit „ zou hetzelfde zijn, als of men zeide: dat God „ toen zonder *Woord* of *Rede*, (αλογον,) en zon- „ der

(*) Beide naar de Vertaling der LXX.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ der *Wijsheid* geweest zij." De onveränderlijkheid van den Zoon van God bewijst hij uit het gezegde van JESUS: *Ik ben in den Vader, en de Vader in mij. Ik en de Vader zijn één.* En bij den Profeet: *Ziet, dat ik die ben, en ik word niet veränderd.* „ Dit gezegde kan men wel tot den Vader brengen, maar geschikter behoort het tot den Zoon, die mensch wordende, niet veränderd is, gelijk PAULUS zegt: JESUS CHRISTUS *is gisteren, en heden, dezelfde, en in eeuwigheid.* Hij is niet om onzen wil geworden, dewijl PAULUS schrijft: *Om wien, en door wien alle dingen zijn.* De Vader wordt volmaakt door Hem gekend, trouwens, hij verklaart zelf: *Gelijk de Vader mij kent, zoo ken ik den Vader* " enz.

In eenen anderen Brief aan eenen Bisschop, die insgelijks ALEXANDER heet, waarschijnlijk van *Konstantinopolen*, toen nog *Byzantium* (*), schrijft onze Bisschop, dat eenige heersch- en geldzuchtige lieden, door den Duivel aangestookt, zijne gemeente ontrust hebben; dat ARIUS en ACHILLAS het snood gedrag van COLLUTHUS (†), die van het Christendom een' koophandel gemaakt had, nog over-

(*) Gelijk ook gelezen wordt in het Opschrift van het vierde *Hoofdst.* des eersten Boeks der *Kerkgesch.* van THEODORETUS, alwaar deze Brief bijgebracht wordt.

(†) COLLUTHUS was een Leeraar in eene bijzondere Kerk te *Alexandrië*, die zeldzame gevoelens voordroeg, Ouderlingen voor geld inwijdde, en eenen aanhang vormde, doch welke spoedig te niet gegaan is. ATHANASIUS *Apol.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

overtroffen. Deze hebben roofholen gesticht, (de Bisschop bedoelt ongetwijfeld de Kerken, in welke zij leerden,) in welke zij met hunne aanhangers vergaderingen hielden, en CHRISTUS, maar ook hem, (den Bisschop,) lasterden, zij ontkenden de *Godheid* van CHRISTUS, beweerende, dat hij aan alle anderen gelijk is. Dit zochten zij te bewijzen, door het opzamelen van die plaatzen, welke van zijne menschwording, (οικονομια,) en vernedering, om onzen wil, spreken. Onder anderen leerden zij, dat God hem niet daaröm, als zijnen Zoon, had uitverkozen, omdat hij van natuur iet uitmuntends bezit boven anderen, maar omdat hij vooruit wist en voorzag, dat hij, door vlijt en oefening der deugd, nooit tot het kwaad zou afwijken, zoodat, indien bij voorbeeld PAULUS en PETRUS denzelfden ijver hadden aangewend, zou zijn Zoonschap van hun Zoonschap niets onderscheiden geweest zijn. Dit, en de andere bovengemelde, stellingen wederlegt ALEXANDER, vervolgends in dezen Brief, bij welke gelegenheid, hij schrijft, ,, dat 'er geen *afstand*, (διαςημα) ,, is, tusschen den Vader en den Zoon, alzoo onze ,, ziel, zelfs door geene enkele gedachten, zich ,, zoodanig iet verbeelden kan. — De onverklaar- ,, bare bestaanlijkheid, (ὑποςασις,) des Eeniggebo- ,, ren van God gaat zelfs het begrip der Engelen ,, te boven, weshalven hij meent, dat men iemand ,, niet onder de Godvrezenden mag rekenen, die ,, de-

Apol. II. *pag.* 570, 614, 616. *Tom.* I. *Edit. Commel.* EPIFAN. *Hæres.* 69. *Cap.* 2.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ deze verborgenheid verder bestaat naar te vor- „ schen, welke alleen aan den Vader bekend is. — „ Te zeggen, dat de Zoon ééns niet geweest is, „ zal ongerijmd zijn, omdat de Zoon alles, ook „ den tijd zelven, geschapen heeft. Neen, de Zoon „ was *altijd* Zoon, gelijk de Vader *altijd* Vader, „ die den Eeniggeboren Zoon, niet in den tijd, „ noch in tijdsverloop, (εκ διαςηματος,) noch uit „ de dingen, die niet zijn, *gegenereerd* heeft. — „ Waar uit blijkbaar is, dat het Zoonschap van „ onzen Zaligmaker niets gemeen heeft, met het „ Zoonschap der gelovigen, omdat het in de Na- „ tuur en het Wezen van God zijnen grond heeft: „ *Onze Heer is van natuur de Zoon des Vaders.*" Verders merkt de Bisschop aan, dat de leere van ARIUS en ACHILLAS, reeds van EBION, ARTEMAS, PAULUS *van Samosata*, en LUCIANUS, voorgedragen, maar ook in dezen door de rechtzinnige Kerk veroordeeld is. „ Wij behoeven evenwel," vervolgt de Bisschop, „ geene *twee ongegenereerde Wezens* „ te stellen; die onkundigen verstaan niet, dat 'er „ een groot onderscheid is tusschen den *ongegene-* „ *reerden* Vader, en de dingen, die door hem uit „ niet geschapen zijn, zoo redelijke als redeloze; „ tusschen welken de *Eeniggeboren Natuur in het* „ *midden staat*, door welke de *Vader van Gods* „ *Woord* alles uit niet geschapen heeft, terwijl de „ Zoon niet *uit niet*, maar *uit den Vader* geboren „ is, op eene onbegrijpelijke en onverklaarbare wij- „ ze, alleen daar in *minder dan* de Vader, dat hij „ niet *ongegenereerd* is. — Men moet dus aan den

„ *on-*

„ *ongegenereerden* Vader zijne *eigene waardigheid* III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.
„ bewaren, door te zeggen, dat hij *geene oorzaak*
„ van zijn beſtaan heeft. Doch aan den Zoon
„ moet men de hem toekomende eere geven, door
„ hem eene *generatie* van den Vader *zonder begin*
„ toe te kennen, — zoodat wij alleen godvruchtig
„ en eerbiedig van hem zeggen: *Hij was, altijd, en vóór alle Eeuwen.* — Eindelijk ſluit de Bisſchop, met eene korte geloofsbelijdenis, waar in hij ook belijdt *éénen Heiligen Geest — ééne en alleen Katholijke Kerk — de Opſtanding der Dooden*,
„ waar van JESUS CHRISTUS, onze Heer, de eerſteling is, die waarlijk, en niet in ſchijn, het ligchaam heeft omgedragen, uit de *Godbarende*, (Θεοτόκος,) MARIA, die, tot uitdelging der zonden, onder de menſchen verkeerd heeft, gekruist en geſtorven is, doch zonder eenige vermindering zijner Godheid, zijnde weder opgeſtaan uit de dooden, opgenomen ten Hemel, en zittende ter rechtehand der Hoogheerlijkheid."

Uit Brieven van ARIUS.

Gelukkig zijn wij in ſtaat, om den Lezer nu, van den anderen kant, een uittrekzel uit twee Brieven van ARIUS zelven mede te deelen, waar in hij zijne gevoelens voordraagt, door welker vergelijking met die van den Bisſchop ALEXANDER hij in ſtaat zal geſteld wezen, om onpartijdig over dezen twist te oordeelen, die zulke ſchroomlijke gevolgen heeft voortgebracht. De eerſte Brief van ARIUS is gericht aan EUSEBIUS, Bisſchop van *Nicomedië* (*). Na zich

(*) Hij ſtaat bij THEODORET. *Hist. Eccl. L.* I. *C.* 5.

III BOEK. II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zich in dezen Brief over de harde mishandelingen en vervolgingen, hem en zijnen vrienden door den Bisschop ALEXANDER aangedaan, beklaagd te hebben, omdat zij hem niet konden toestaan, dat God altijd en de Zoon altijd is; te gelijk Vader, te gelijk Zoon; dat de Zoon altijd ongegenereerd met God bestaat; dat hij altijd gegenereerd, ongegenereerd - gegenereerd, is. Dat God noch in gedachten, noch in een *stip*, vóór den Zoon is; dat hij altijd God, altijd Zoon; en dat de Zoon uit God zelven is, gaat ARIUS dus voort: „ Maar wat wij zeggen en gevoelen, hebben wij geleerd, en leeren zulks nog, te weten: De Zoon „ bestaat niet ongegenereerd, ook is hij, op geenerleië wijze, een deel van den ongegenereerden, „ noch uit eenige onderwerpelijke stoffe; maar hij „ bestaat, door den wil en raad van God, vóór de tij- „ den en eeuwen, *volkomen God*, (πληρης Θεος,) de „ eeniggeborene, onveränderlijke; doch hij was niet, „ vóórdat hij gegenereerd, of wel geschapen, of „ bestemd of gegrondvest werd, want hij was niet „ ongegenereerd. Wij worden vervolgd, omdat wij „ gezegd hebben: De Zoon heeft een begin, maar „ God is zonder begin! daarom worden wij ver- „ volgd, als ook, omdat wij gezegd hebben, dat „ hij is uit de dingen, die niet zijn. Doch dus „ spraken wij, dewijl hij geen deel van God is, „ noch uit eenige onderwerpelijke stoffe. Daarom „ worden wij vervolgd." — Nog gewaagt ARIUS, in dezen Brief, van drie Bisschoppen, die hij *Ketters* en *ongeleerden* noemt, die den Zoon van God eene *oprisping*, (ἐρυγη, PSALM XLV. 2.) een *uit-*

werp-

werpzel, (προβολη,) en eenen *mede-ongegenereerden* noemden, en welke aanstootlijke namen meer waren. „ Welke Godloosheden, " zegt ARIUS, „ wij niet kunnen aanhooren, alschoon de *Ketters* „ ons duizend dooden dreigen mogten. " Zijn tweede Brief houdt aan den Bisschop van *Alexandrië* zelven (*). In dezen verklaart hij, zoo voor zich, als in den naam der Ouderlingen en Kerkendienaren, als ook van eenige Bisschoppen, welke het met hem hielden, zijn gevoelen volledig, brengende den Bisschop, dien hij *zaligen Vader* noemt, (μακαριε παπα,) onder het oog, dat zij deze leere hunner Vaderen van hem zelven geleerd hadden. „ Wij „ kennen," zegt hij, „éénen God, die alleen on- „ gegenereerd, alleen eeuwig, alleen zonder begin, „ alleen waarächtig God is, alleen onsterflijkheid „ heeft — die *vóór eeuwige tijden*, (προ χρονων „ αιωνιων,) *eenen eeniggeboren Zoon gegenereerd*, „ en door denzelven ook de werelden of eeuwen, „ en alles, wat is, gemaakt heeft. Hij heeft hem „ gegenereerd, niet in schijn, maar waarlijk, en „ *door zijnen eigenen wil* tot daadlijk bestaan ge- „ bracht, onveränderlijk en zonder afwisseling, *een* „ *volkomen Schepzel van God*, maar *niet als één* „ *der overige Schepzelen*; eenen gegenereerden, maar „ niet als andere gegenereerden; niet een *uitwerp-* „ *zel*, zoo als VALENTINUS geleerd heeft; *niet een* *deel*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) Men vindt dien bij ATHANASIUS *de Sijnod. Arim. et Seleuc. pag.* 682. *sqq. Tom.* I. *Opp. Edit. Commel.* EPIFANIUS *Hær.* 69. *Cap.* 7. enz.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

deel des Vaders van hetzelfde Wezen, (μερος ὁμουσιον τυ πατρος,) volgends MANICHEUS; noch gelijk
„ SABELLIUS, die de Eenheid ſcheidt, en van eenen
„ *Zoonvader* ſpreekt; noch, gelijk HIËRAKAS, een
„ licht van licht, of twee fakkels uit ééne; ook
„ niet zoodanig, als of hij, die te vooren beſtond,
„ eerst naderhand gegenereerd, of tot Zoon beſtemd
„ was geworden: alle leerſtellingen, welke gij zelf,
„ in de Gemeente, of in de vergadering der Leeraaren, meermalen verworpen hebt. Maar, hij is
„ door Gods wil, vóór de tijden en eeuwen, geſchapen; hij heeft het leven en beſtaan van den
„ Vader ontvangen, die hem ook te gelijk de Heerlijkheid heeft medegedeeld. Want, toen de Vader hem de heerſchappij over alles overgaf, heeft
„ hij zichzelven niet beroofd, van het geen hij,
„ zonder *generatie*, in zich heeft: Dewijl hij de
„ bron van alles is. Daar zijn dus *drie beſtaanlijkheden*, (of perſonen, ὑποστασεις,) God, die
„ de oorzaak van alle dingen is, is geheel alleen
„ zonder begin. De Zoon is, zonder tijd, van
„ den Vader gegenereerd, en vóór de eeuwen geſchapen en gegrond: hij was derhalven niet,
„ vóórdat hij gegenereerd werd. Hij heeft zijn beſtaan alleen van den Vader. Hij is niet eeuwig,
„ en met den Vader noch te gelijk eeuwig, noch
„ te gelijk ongegenereerd; ook heeft hij zijn beſtaan
„ niet te gelijk met den Vader, gelijk ſommigen
„ zeggen, die twee ongegenereerde grondwezens
„ invoeren. God is derhalven eer, dan zijn Zoon,
„ gelijk wij u zelven in de Gemeente hebben hoo-

„ ren

„ ren leeren: hij is zijn oorſprong, en hooger dan „ hij. Als men de ſchriftplaatzen, *uit hem*, *uit* „ *de baarmoeder*, *ik ben uit den Vader uitgegaan*, „ met ſommigen zoo verſtaan wilde, als of de Zoon „ een deel van hetzelfde wezen van den Vader, of „ een uitwerpzel zij, dan moest de Vader ſaamge- „ ſteld, deelbaar, en veränderlijk, ja zelfs een lig- „ chaam wezen, en ligchaamlijke veränderingen „ lijden."

In zijn Werk THALIA genoemd, heeft ARIUS zich vervolgends nader verklaard, gelijk uit ééne en andere plaats van hetzelve, die nog overig gebleven is, blijkt. In ééne derzelven (*) zegt hij, onder anderen: „ God alleen heeft niemand zijns gelij- „ ken — Hij, die geen begin heeft, heeft den Zoon „ tot een begin der Schepping gemaakt, hem gege- „ nereerd, en als Zoon aangenomen. Deze heeft, „ naar zijn eigen beſtaan, niets Godlijks ten eigen- „ dom; hij is God niet gelijk, noch met hem van „ hetzelfde wezen — Daar is eene Drieheid, maar „ van ongelijke heerlijkheid — Toen de Zoon nog „ niet was, was de Vader alleen God." In twee andere plaatzen uit hetzelfde werk (†), komen nog de volgende gezegden voor: „ Toen God ons wil- „ de ſcheppen, heeft hij *éénen* gemaakt, en hem „ het Woord, den Zoon, en de Wijsheid, genoemd, „ opdat hij ons door hem zou voortbrengen. Daar „ is derhalven eene *dubbele Wijsheid*; eene aan

„ God

(*) Bij ATHANASIUS *de Sijnod. Arimin. et Seleuc. p.* 680.

(†) Bij ATHANAS. *Contra Arian. Orat.* II. *p.* 137.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ God eigene, en met hem beſtaande, door welke
„ ook de Zoon gemaakt is, die, wanneer deze
„ Wijsheid hem was medegedeeld, daar van bloot-
„ lijk de *Wijsheid* en het *Woord* genoemd is. Ge-
„ lijk 'er ook, behalven den *Zoon*, een *ander*
„ *Woord in God is*, welk de Zoon deelächtig ge-
„ worden zijnde, *uit genade Zoon en Woord* ge-
„ noemd wordt — Dit *Woord* is *niet de waare*
„ *God*, hoewel het *God* genoemd wordt, doch al-
„ leen wegens de medegedeelde genadegaven. Dit
„ *Woord* is, *in alles*, *van het Wezen en de Eigen-*
„ *ſchappen des Vaders onderſcheiden*, en hem on-
„ gelijk: het behoort tot de gemaakte en geſcha-
„ pene dingen, waar van het zelf één is — De
„ Zoon kent en begrijpt den Vader niet, *hij kent*
„ *niet ééns zijn eigen Wezen. Het Wezen des Va-*
„ *ders*, *des Zoons*, *en des Heiligen Geestes*, is *van*
„ *Natuur gedeeld*, geſcheiden, en afgezonderd, van
„ malkanderen onderſcheiden, en zonder gemeenſchap
„ met malkanderen. Deze *drie zijn malkanderen ge-*
„ *heellijk*, en in het oneindige *ongelijk*, zoo wel in
„ Wezen, als in Heerlijkheid."

Aanmerkingen over dezen twist, en oordeel van KONSTANTYN.

Op deze wijze zochten, aan weêrskanten, deze Leeraars der Christenen eene Leere, die uit haren aart, gelijk zij ook van weêrskanten bekenden, tot de verborgenheden en geheimen behoort, duidelijk en verſtaanbaar te maken. In het eerst, waren zij, misſchien, niet zoo ver van malkanderen verwijderd, als zij zich verbeelden, maar, als zij, door de drift van tegenſpreken, malkanderen, met tegenwerpingen en zwarigheden, beſtreden, verwijderden zij zich, hoe langs hoe meer.

meer. Hun verſchil betrof in het eerst, niet zoo zeer de Godheid van Gods Zoon, dien ARIUS uitdruklijk eenen *volkomenen God*, (πληρης Θεος,) noemt, terwijl ALEXANDER daartegen van eene *middennatuur* ſpreekt, waar door de Zoon tusſchen den ongegenereerden Vader, en de door hem uit niet geſchapene dingen, als de *Eeniggeboren*, in het *midden* ſtaat. Maar hun verſchil betrof de *wijze* van het *beſtaan* des Zoons van God, en *zijne generatie* van den Vader. Ruwe en onvoegzame uitdrukkingen, en onoordeelkundige uitleggingen van ſommige Schriftplaatzen, ergerden den ſchranderen ARIUS. ALEXANDER zelf drukte zich ſomtijds zoo uit, dat zijne uitdrukkingen kwalijk overëengebracht kunnen worden, met het geen naderhand als de rechtzinnige leere erkend is geworden. Toen hij, de tegenſpraak van den Ouderling ARIUS niet kunnende verdragen, denzelven gebood, *zijn geloof en gevoelen te veränderen*, ſloeg het ſmeulend vuur van twist in ligterlaaje vlam ten dake uit, terwijl ARIUS de generatie van Gods Zoon bevatbaarer willende maken, dan de Heilige Schrift zelve daar van geſproken had, en daar toe *Platoniſche* denkbeelden, en Wijsgeerige kunstwoorden te hulp roepende, en volſtrekt niets toegevende, in verſcheidene willekeurige en onbeſtaanbare ſtellingen, van het leerbegrip der Christenen afweek. — Merkwaardig is het oordeel, hetwelk de Keizer KONSTANTYN zelf, in het eerst, over deze verſchillen, velde, in zijnen Brief aan de beide twistende Leeräaren, van welken wij boven (*), gewaagd hebben, in welken hij

III BOEK II Hoofdſt.
na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Bladz.* 165.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij hun zegt: „ Elk uwer dan fchenke den ande„ ren vergeving, en volge het geen *uw Mededienstknecht*, (dus noemt de Keizer zich zelven,) u„ lieden raadt. En wat is dit? Het voegde van „ eerften af niet, over zoodanige onderwerpen te „ vragen, of, gevraagd wordende, te antwoorden; „ Trouwens, dergelijke twistvragen, hoedanigen gee„ ne noodzake der Wet gebiedt, maar de jokerig„ heid naar twist, uit nutteloze ledigheid, voor„ ftelt, alfchoon zij tot zekere oefening des ver„ ftands gedaan worden, moeten wij nogthans lie„ ver binnen ons verftand befluiten, en niet ligte„ lijk in de openbare vergaderingen voordragen, „ noch onvoorzichtig aan het oor des volks ver„ trouwen. Want hoe weinigen zijn 'er, die de „ gantfche kracht van zoo groote en moeilijke za„ ken naauwkeurig begrijpen, of naar waarde ver„ klaren kunnen? En, indien al iemand geächt „ werd, dit ligt te kunnen doen, hoe klein een ge„ deelte des volks zal hij wel overreden? of wie „ zal zich, bij de fpitsvinnigheden van zulke vra„ gen, genoegzaam voor eenen gevaarlijken val „ kunnen wachten? Men behoort derhalven, in „ zoodanige zaken, de woordrijkheid te beteugelen; „ opdat niet, of door onze zwakheid van verftand, „ waar door wij het voorgeftelde niet in ftaat zijn „ te verklaren, of door de onvatbaarheid der toe„ hoorers, die, het geen gezegd wordt, niet naauw„ keurig kunnen vatten, door één van deze beiden „ het volk onvermijdelijk, of tot lastering, of tot „ fcheuring vervalle." — Naar deze lofwaardige

ge-

gevoelens van den Keizer, is noch van de ééne, noch van de andere zijde, geluifterd, integendeel, bij de toenemende hevigheid, werden de verfchillen, die in het eerst, door vredelievendheid, hadden kunnen gefchikt worden, zoo ernftig, zoo gewigtig, dat zij onmogelijk konden bijgelegd worden. ——

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Beiden, de Bisfchop ALEXANDER, en de Ouderling ARIUS, deden fpoedig hun best, om, door prediken en fchrijven, aanhangers voor hunne gevoelens te verkrijgen; en het gelukte den laatften, dat zeer vele Christenen te *Alexandrië*, in het overige van *Egypte*, en in de nabuurige landen, zijne mening omhelsden, waar onder EPIFANIUS, behalven verfcheidene Bisfchoppen, 700 gewijde Maagden, zeven Ouderlingen, en twaalf Kerkedienaren, in *Alexandrië* alleen, telt. Doch, de Bisfchop nam weldra krachtiger maatregels. In het jaar 321 eene vergadering van bijna honderd Bisfchoppen, uit *Egypte* en *Libyë*, te *Alexandrië* bijëengeroepen hebbende, zette hij ARIUS van zijn ambt af, en deed hem, met zijnen gantfchen aanhang, in den ban. Onder dezen aanhang begreep hij ook EUSEBIUS, Bisfchop van *Cæfarea*, de Bisfchoppen van *Tyrus*, *Berytus*, *Lydda*, *Tripoli*, en verders de meeste Oosterfche Bisfchoppen (*); ook zond hij rondgaande Brieven aan zeer vele buitenlandfche Bisfchoppen, waar in hij

Voortgang der verfchillen. ALEXANDER doet ARIUS in den ban.

(*) Dit verhaalt ARIUS, in zijnen boven *Bladz.* 171. gemelden Brief aan den Bisfchop van *Nikomedië*.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij rekenſchap van den twist gaf, en hen drong, om daar in deel te nemen (*).

Gevolgen daar van. EUSEBIUS van Nikomedië trekt zich de zaak van ARIUS aan.

Schoon de veröordeeling van ARIUS, door zijnen Bisſchop, op eene gehouden Kerkvergadering, niets ongewoons was, echter had de onderneming van ALEXANDER, waar door hij buitenlandſche Bisſchoppen mede in de zaak betrok, zeer onäangename gevolgen, want, alhoewel ſommige Bisſchoppen, op zijne rondgaande Brieven, zijn gedrag en gevoelens goedkeurden, en van hem begeerden, de *Ariänen* niet weder tot de gemeenſchap der Kerk aan te nemen, anderen echter namen hem zeer kwalijk, dat hij zich vermeten had, buiten zijn rechtsgebied te gaan, terwijl velen van het volk te *Alexandrië*, oordeelende, dat ARIUS te hard behandeld was, zich tot zijne partij vervoegden. Deze ſchrandere Ouderling zond ook eene geloofsbelijdenis aan verſcheidene buitenlandſche Bisſchoppen, met een nevensgaand verzoek, ten blijke van zijne vredelievendheid, om hunne voorſpraak bij ALEXANDER, of een beter onderricht omtrent het geloof. Hier door werden vele eerwaardige en kundige Bisſchoppen overgehaald, om zich, ten voordeele van ARIUS, bij ALEXANDER te vervoegen; doch als deze zich onverbidlijk betoonde, namen zij zijne weigering als eene belediging op, en werden des te ijveriger voorſpraken van

(*) EPIFANIUS *Heres.* 69. *Cap.* 3. SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 6. SOZOMENUS *Hist. Eccles.* I. 15. THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 2-5.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van ARIUS. Onder deze laatften was één der voornaamften EUSEBIUS, Bisfchop van *Nikomedië*, een oud vriend van ARIUS, en voormaals zijn medeleerling, bij den Martelaar LUCIANUS (*), een man in grooten roem van geleerdheid, en gezien aan het Keizerlijk Hof, alwaar hij bijzonder de achting genoot van 's Keizers Zuster KONSTANTIA, weduwe van LICINIUS. Het was dus geen wonder, dat deze EUSEBIUS ARIUS, die naa *Palæftina* gereisd was, en zich ook vervolgends naa *Nikomedië* begaf, zijnde, volgends zijn fchrijven aan EUSEBIUS (†), uit *Alexandrië* verdreven, gunftig ontving, en niet alleen zijne leere, *dat de Zoon van God, vóór zijne Generatie van den Vader, niet beftaan hebbe*, goedkeurde (§), maar zich ook, in eenen Brief aan PAULINUS, Bisfchop van *Tyrus* (**), dien hij, met eenen tot hier toe voor Bisfchoppen ongewonen titel, *Heer*, (δεσπότης,) noemt, breedvoeriger verklaarde, en dien tevens verzocht, dit aan ALEXANDER mede te deelen, opdat hij tot andere gevoelens komen mogt.

Kerkvergadering in Bithynië.

Terwijl ALEXANDER naar geene voorftellingen hoorde, om ARIUS weder in de gemeenfchap zijner gemeente aan te nemen, werd, te *Nikomedië* in *Bithynië*, eene Kerkvergadering door EUSEBIUS gehouden (††), en

(*) EPIFAN. *Hæres.* 69. *Cap.* 9.

(†) Bij EPIFANIUS *Hæres.* 69. *Cap.* 3.

(§) Bij ATHANAS. *de Sijnod. Arim. et Seleuc. p.* 683.

(**) Bij THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 6.

(††) SOZOMENUS *Hist. Eccles.* I. 15.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

en besloten, den Bisschoppen aan te schrijven, om met ARIUS, en de zijnen, als rechtzinnigen, Kerkelijke gemeenschap te houden, en op nieuw te trachten, om ALEXANDER insgelijks tot vredelievende gezindheden te bewegen. Op een verzoek van eenige afgevaardigden van ARIUS, om verlof te mogen hebben, dat zij, hoewel niet meer dan *Ouderlingen*, echter Godsdienstige vergaderingen zouden mogen houden, hetwelk te *Alexandrië*, gelijk wij gezien hebben, niet ongewoon was, kwamen de Bisschoppen van *Palæstina*, PAULINUS, Bisschop van *Tyrus*, EUSEBIUS, van *Cæsareë*, en PATROFILUS, van *Scythopolis*, en anderen, insgelijks bijëen, en besloten, aan ARIUS en de zijnen hun verzoek toe te staan, mids dat zij aan den Bisschop van *Alexandrië* onderworpen blijven, en bij hem om herstelling in den vrede der Kerk aanhouden zouden. Maar de zaken waren te ver verlopen; het volk verkoos, genoegzaam in alle steden en dorpen, partij, en de verbittering, waar mede men jegens malkanderen te werk ging, was zoo groot, dat de Heidenen openlijk, in hunne schouwspelen, de Christenen deswegens bespotteden (*).

Schrijven van KONSTANTYN tot vrede.

Vruchteloos waren de pogingen, welke de Keizer KONSTANTYN, in het jaar 324, aanwendde, om de eendracht te herstellen, door het schrijven van den Brief aan ALEXANDER en ARIUS, waar van wij reeds gewaagd hebben (†), in welken hij hen beide op het nadruklijkst tot vrede vermaant: „Zij be-

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* II. 61. SOCRAT. *H. E.* I. 7.
(†) *Bladz.* 165. en 177.

behoorden zich, zegt de Keizer, met malkanderen te verzoenen, dewijl zij geen verfchil hadden over een voornaam hoofdftuk der Wet, noch eene nieuwe leere in den dienst van God invoerden, maar, in de daad, van één gevoelen waren. Het was onbetaamlijk, dat zij over niets beduidende zaken twisten, en tevens een zoo talrijk volk van God zouden regeeren. Wijsgeeren van eene zelfde gezindte, alhoewel in fommige bijzondere ftellingen verfchillende, bleven nogthans verëenigd, om de gemeenfchap der gezindte, hoe veel te meer behoorden zij, dienaars van den grooten God, in de belijdenis van denzelfden Godsdienst eensgezind te blijven?" Hij merkt het, als iet laags en gemeens aan, dat Broeders tegen Broeders, om eenen armhartigen woordenftrijd, te veld trokken, en onëenigheid in de gemeenten ftichtten; dit verraadde meer eene kinderachtige onkunde, dan de wijsheid van Priesteren en fchrandere mannen. ,, Laat ons," roept de Keizer uit, ,, ons zelven verwijderen van de verzoekingen des ,, Duivels! Onze groote God, en de gemeene Heiland ,, van allen, heeft aan allen eén gemeen licht ont- ,, ftoken. Vergunt mij, zijnen dienaar en verëe- ,, rer, dat ik, onder zijn opzicht, dit goede werk ,, tot ftand moge brengen, opdat zijn volk, door ,, mijne aanfpraak en dienst, en vermaning, weder ,, tot de gemeenfchappelijke famenkomften vergaderd ,, worde." — Hij merkt aan, dat zij over mingewigtige zaken konden verfchillen, en hunne gevoelens voor zich houden, maar des te vaster moeften blijven bij de gemeene vriendfchap, het geloof der

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

waarheid, en de verëering van den Godsdienst. Hij vermaant hen, om bij het éóne geloof aangaande God en zijne Voorzienigheid te volharden, en voorts de oude vriendschap te vernieuwen; hij dringt zijne voorstellen aan, met de betuiging, dat hem, op deze wijze, geruste dagen en onbekommerde nachten wedergegeven, en het leven gerust en aangenaam gemaakt zal worden; daar hij anders zal moeten zuchten, en tranen storten, en zijne overige dagen niet genoeglijk zal kunnen doorbrengen; en ten besluit bericht hij hun, voornemens geweest te zijn, daar hij reeds te *Nikomedië* gekomen was, de Oostersche gewesten te bezoeken, maar dat de tijding van hunne verdeeldheden hem zijne verdere reize had doen staken, opdat hij niet zou genoodzaakt zijn, met eigene oogen te aanschouwen, het gene hij, zonder harteweê, niet had kunnen hooren. „ Opent mij," zoo eindigt deze Brief, „ den weg „ naa het Oosten, door uwe eensgezindheid, dien „ gij mij door uwe onderlinge verschillen gesloten „ hebt. Vergunt mij, dat ik ulieden en al het ove- „ rige volk blijde en vrolijk aanschouwen, en voor „ aller algemeene eendracht en vrijheid God met „ verschuldigde dankzegging verëeren mag."

Zijne pogingen tot vrede zijn vruchteloos.

Met dezen Brief werd HOSIUS, Bisschop van *Corduba*, dien EUSEBIUS (*), als een godzalig deugdzaam man, van het echt geloof, en in vorige tijden een belijder van den Godsdienst in de vervolging, prijst, en die bij den Keizer in groot aanzien stond,

naa

(*) *De Vit. Constant.* II. 63. *et* 73.

naa *Egypte* gezonden. Maar, alle zijne pogingen, om vrede te ſtichten, waren, zoo wel als de Brief van KONSTANTYN, zonder eenige vrucht (*). Integendeel, hij maakte, volgends het bericht van SOCRATES (†), bij deze gelegenheid, de vraag nopens het onderſcheid tusſchen *Wezen* en *Perſoon*, in de Godlijke Drieëenheid, eerst recht levendig, ook woonde hij, volgends ATHANASIUS (§), eene Kerkvergadering te *Alexandrië* bij, op welke COLLUTHUS (**) werd afgezet, en, gelijk ſommigen geloven, ook de zaak der *Ariänen* ter tafel gebracht werd. Vooräf zou ook reeds, indien wij FILOSTORGIUS (††) geloven mogen, wiens verhaal echter verward is, op eene Kerkvergadering te *Nikomedië*, tusſchen den Bisſchop van *Alexandrië*, die derwaards zal gekomen zijn, en HOSIUS, met de andere Bisſchoppen, vastgeſteld zijn, dat men CHRISTUS *eenswezens*, (ὁμοουσιος,) *met den Vader* behoorde te noemen, op welk woord, gelijk wij zien zullen, de Rechtzinnigen, in het vervolg, met allen ijver aandrongen, en het tot een kenmerk der rechtzinnigheid maakten. Hoe het zij, niettegenſtaande alle de pogingen des Keizers, namen de onlusten in *Egypte* meer en meer de overhand, die door

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) EUSEB. *l. c. Cap.* 73. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 7, 8. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 16.

(†) *Hist. Eccles.* III. 7.

(§) *Apol.* II. *Tom.* I. *Opp. pag.* 614.

(**) Zie van dezen boven *Bladz.* 168.

(††) *Hist. Eccles. Epit.* I. 7.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313 tot 337.

door de twisten met de *Meletiänen*, welke nog steeds voortduurden, te meer werden aangevuurd. In de meeste steden, zegt EUSEBIUS (*), waren Bisschoppen tegen Bisschoppen, Gemeenten tegen Gemeenten, verdeeld, ja zoo ver vergat zich het gemeen, dat het de openbare standbeelden van den Keizer op sommige plaatzen mishandelde. Bij dit alles waren de gemoederen ontrust, door het oud verschil over den dag van het Paaschfeest, hetwelk niet zelden onäangename gevolgen had.

Kerkvergadering van Nicea.

Eindelijk, besloot de Keizer KONSTANTYN, of uit zichzelven, of gelijk waarschijnlijk is, op voorstel der Bisschoppen, die aan zijn Hof zich bevonden, eene algemeene Kerkvergadering, (*Oecumenica Synodus* of *Concilium*,) saam te roepen, ten einde den vrede der Kerk te herstellen, door een einde te maken van de twisten met de *Ariänen* en *Meletiänen*, en te gelijk den dag van het *Paaschfeest*, ééns vooräl, vóór het geheele Christendom te bepalen. De Keizer bestemde de stad *Nicea*, hoofdstad van *Bithynië*, een landschap in *Klein-Asië*, tot de plaats, waar deze vergadering zou gehouden worden. Hij liet, allerwegen, aan de Bisschoppen van zijn Rijk, aanschrijvingsbevelen afgaan, met belofte, van met openbare rijtuigen, en op 's lands kosten, te zullen heen en weder reizen, en onthaald worden; ook maakte hij de verdere nodige schikkingen, die, tot het houden dezer vergadering, vereischt werden, zonder dat wij iet lezen, gelijk naderhand verhaald is geworden,

(*) *De Vit. Constant.* III. 4.

den, als of de Keizer, na bekomene toeſtemming, en op gezag van den tegenwoordigen Bisſchop van *Rome*, SILVESTER, deze vergadering zou belegd hebben, alſchoon de Vorst, gelijk wij boven zeiden, den raad en het gevoelen van aanzienlijke Bisſchoppen kan en zal ingewonnen hebben, en verders zijne bevelen, door de *Metropolitanen*, aan derzelver onderhorige Bisſchoppen zal hebben doen toekomen (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Te *Nicea* kwamen dan de Bisſchoppen, in het 20ſte jaar van KONSTANTYN's regering, in het jaar 325, bij malkander, ten getale van 318, gelijk men gemeenlijk telt (†). De meesten van deze waren Bis-

Bisſchoppen aldaar vergaderd.

(*) Het voorgeven van het gezag van den Roomſchen Bisſchop omtrent deze Kerkvergadering is ſtrijdig met alle de oudſte Geſchiedſchrijvers, die alleen van den Keizer gewagen. EUSEB. *Vit. Conſtant.* III. 6, 9. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 18. SOZOMEN. I. 17. THEODOR. I. 7. De *Handelingen* van de *zesde algemeene* Kerkvergadering te *Konſtantinopolen* in het jaar 680, zeggen wel, dat KONSTANTYN en SILVESTER deze *Niceïſche* Kerkvergadering belegd hebben. Doch, behalven dat zij veel te laat in tijd zijn, om hier te kunnen gelden, tegen het getuigenis der oude Schrijveren, kunnen zij ook verſtaan worden, in dien zin, als in den Tekst gemeld wordt.

(†) Dit getal heeft ATHANASIUS *Epist. ad Africanos. Tom.* I. *Opp. pag.* 718. EUSEBIUS telt 'er 250, *de Vit. Conſtant.* III. 8. Later Arabiſche Schrijvers geven een getal van meer dan 2,000 Bisſchoppen op, bij SELDENUS *Comment. ad Eutijch. Origg. Alexandr. pag.* 71. *Lond.* 1642.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Bisschoppen der Oostersche Kerken, en hoe zeer de vergadering *algemeen* heet, naar het oogmerk van den Keizer, echter waren 'er geene Westersche Bisschoppen, behalven HOSIUS; doch van wegen den Roomschen Bisschop SILVESTER, die door ouderdom belet werd (*), verscheenen twee Ouderlingen, VITUS en VINCENTIUS. Ook verscheen ARIUS, benevens omtrent twintig Bisschoppen zijne vrienden, onder welke EUSEBIUS van *Nikomedië*, THEOGNIS, van *Nicea*, en MARIS van *Chalcedon*, de voornaamste waren, mannen, die zeer schrander geacht werden in het redentwisten, op deze vergadering, tegen welken de Bisschop ALEXANDER zijnen Diakon ATHANASIUS had medegebracht, die, naauwlijks ouder dan 30 jaren, zich echter reeds in deze twisten had doen kennen.

Ook Heidensche Wijsgeeren.

Volgends verhaal van SOZOMENUS (†), lieten zich ook eenige Heidensche Wijsgeeren bij deze Kerkvergadering tegenwoordig vinden. Sommigen uit nieuwsgierigheid, om den Christelijken Godsdienst nader te leeren kennen, anderen, met oogmerk, om, door spitsvinnige vragen en tegenwerpingen, zaad van tweedragt onder de Christen-Leeräaren te strooijen. Eén van dezen, die in bespraakt-heid

1642. 4to. Misschien zullen hunne woorden van de Ouderlingen en Kerkendienaren moeten verstaan worden, welke de Bisschoppen verzelden. En deze allen werden op 's Keizers kosten onderhouden.

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* III. 7.

(†) *Hist. Eccles.* I. 18.

heid uitmuntte, ſpotte met de Bisſchoppen, die hem, ſchoon zij in de Rederijkkunde niet onërvaren waren, niet tot ſtilzwijgen konden brengen. Eindelijk, ſtond een oud ongeleerd Bisſchop, die te voren een *Belijder*, (*Confesſor*,) geweest was, op, en daar toe verlof van de vergadering, die zijnen wege bekommerd was, verkregen hebbende, ſprak hij den Wijsgeer dus aan: „ Wijsgeer! hoor mij „ in den naam van JESUS CHRISTUS! Daar is één „ God, die hemel en aarde, al het zichtbare en „ onzichtbare, geſchapen, die alles door de kracht „ van zijnen Zoon voortgebracht, en door de heiligheid van zijnen Heiligen Geest bevestigd heeft. „ Dat Woord nu, hetwelk wij Gods Zoon noemen, heeft, uit medelijden jegens de dwalingen, „ en het dierlijk leven der menſchen, wel uit eene „ vrouw willen geboren worden, onder de menſchen leven, en voor hen ſterven. Eens echter zal hij, als een Richter over alles, wat in „ dit leven geſchied is, komen. Dat dit zoo is, „ geloven wij, zonder veel omſlag van geleerdheid. „ Doe derhalven geene vergeefſche pogingen, om „ op eene wederlegging te denken, van het gene „ het geloof als waar aanneemt; of de aart en wijze naar te ſporen, hoe dit geſchieden of niet geſchieden kan. Maar, indien gij gelooft, zoo „ antwoord mij op mijne vraag." De Wijsgeer, door deze aanſpraak onthutst en bedremmeld, antwoordde: Ik geloof! Tevens God dankende, dat hij overwonnen was, en bekennende, dat deze ſchielijke verandering door God zelven in hem gewerkt was, terwijl

hij

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

hij de overige Wijsgeeren vermaande, zijn voorbeeld te volgen. SOCRATES (*), dezelfde Geschiedenis verhaalende, zegt, dat deze Christen een bloote Leek was, die den Wijsgeer onder het oog bracht, dat de kracht van het Christendom niet bestond in dubbelzinnige spitsvinnigheden, maar in geloof, godzaligheid, en deugd. In de daad, het kortste en eenvouwigste voorstel der hoofdleer van het Christendom heeft zoo veel edels en schoons in zich, dat het ons niet behoeft te bevreemden, dat het zelfs bij eenen schranderen Wijsgeer eenen plotslijken indruk veröorzaken kon. Hoe gelukkig zou het geweest zijn, indien de Christenen zich altijd bij deze eenvouwigheid gehouden hadden!

De vergadering verklaart zich grootendeels tegen ARIUS.

De Bisschoppen, die de vergadering te *Nicea* uitmaakten, waren voor een gedeelte kundige en geleerde mannen, anderen waren eerwaardig door ouderdom en godzaligheid, anderen waren in de kracht hunner jaren, sommigen echter nog jong in de bediening, zoo beschrijft EUSEBIUS (†) hen aan ons, en zeker, niemand kan geloven, dat alle deze lieden, of zelfs het grootste gedeelte, met de nodige bekwaamheid, en geschiktheid, tot een bedaard, onpartijdig, en behoorlijk onderzoek, van een zoo verheven leerstuk, als het tegenwoordig verschil uitmaakte, begaafd zullen geweest zijn. Ook verklaarde, in de daad, het grootste gedeelte der Bisschoppen, zich terstond tegen ARIUS, toen deze zijne leerstellingen op nieuw voordroeg, dat naamlijk

(*) *Hist. Eccles.* I. 8. (†) *Vit. Constant.* III. 9.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

lijk de Zoon van God uit niets, of uit de dingen, die niet zijn, voortgebracht, en een schepzel van God is, die niet altijd bestaan heeft, en vatbaar was tot ondeugd zoo wel als tot deugd (*).

De Keizer is zelf op de vergadering tegenwoordig.

Keizer KONSTANTYN, zelf te *Nicea* gekomen zijnde, ontving terstond bij zijne aankomst verscheidene verzoekschriften, van Bisschoppen, die klagten en bezwaren tegen malkanderen inbrachten. Den volgenden dag kwam de vergadering bijëen, in eene zaal van het Keizerlijk Paleis (†). De Keizer, verzeld van zijne Hovelingen, binnentredende, rezen de leden op, door welker midden de Vorst naa een' vergulden zetel ging, die aan het hooger einde geplaatst was, op welken hij, door de Bisschoppen daar toe met eenen wenk verzocht wordende, zijne plaats nam, waar na ook de leden nederzaten. Vervolgends hield de Bisschop, die naast 's Keizers rechtehand zat, het zij EUSEBIUS van *Cæsarea*, of EUSTATHIUS, van *Antiöchië* (§), eene aanspraak aan den Keizer, met dankzegging tot

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8, 9. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 17, 19.

(†) Anders schijnt zij hare vergadering in eene Kerk gehouden te hebben, EUSEB. *Vit. Constant.* III. 7. ten zij οικος οικ]ηςιος bij dien Schrijver hier de Hofkapel betekene.

(§) Hierömtrent verschillen de Schrijvers. EUSEBIUS noemt geen' naam *l. c. Cap.* 11. THEODOR. *Hist. Eccles.* I. 7. noemt EUSTATHIUS, wien ook anderen gevolgd zijn. SOZOMENUS *Hist. Ecclet.* I. 18. spreekt van EUSEBIUS. Men zie VALESIUS *ad* EUSEB. *l. c.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tot God, voor de weldaaden, aan en door dezen Vorst bewezen; waar na de Keizer zelf, in eene uitgewerkte rede, zijn genoegen betuigde, de Bisschoppen hier verzameld te zien, en hen met veel nadruk tot herstelling van eendragt en vrede in de Kerk vermaande (*), en om hun te toonen, hoe zeer onäangenaam hunne verschillen hem waren, liet hij alle de verzoekschriften, die wederzijdsche klagten behelsden, in aller tegenwoordigheid verbranden, zeggende: CHRISTUS *beveelt*, *dat hij*, *die voor zichzelven vergeving begeert*, *ook zijnen Broeder vergiffenis schenke* (†), of volgends SOZOMENUS (§): „ Deze beschuldigingen behoren tot den „ dag des grooten oordeels, wanneer alles van den „ algemeenen Richter geöordeeld zal worden. Maar „ voor mij, die een mensch ben, voegt het niet, „ mij zelven het gerichtelijk onderzoek daar over „ aan te matigen, dewijl het Priesters zijn, die be„ schuldigen, en Priesters, die beschuldigd worden; „ welke zich zoo niet behooren te gedragen, dat „ zij van anderen zouden moeten geöordeeld wor„ den. ”

Wie voorzitter op de vergadering geweest zij?

Na deze aanspraak en prijswaardige verrichtingen, liet de Keizer het verder behandelen der Kerkelijke verschillen, aan de *Voorzitters* der vergadering over. Dus spreekt EUSEBIUS (**), ten blijke, dat bij beurt-

(*) EUSEB. *l. c. Cap.* 10-12.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8.

(§) *Hist. Eccles.* I. 17.

(**) *Vit. Constant.* III. 13.

liet hij alle de verzoekschriften, — — in aller tegenwoordigheid verbranden.

IV. D. Bladz. 192.

beurtwisſeling, meer dan ééne Bisſchop in de vergadering heeft voorgezeten. Natuurlijk kwam, volgends de toenmalige Kerk-inrichting, het voorzitterſchap toe aan de *Metropolitanen*, die hier twee in getal tegenwoordig waren; EUSTATHIUS van *Antiöchië* en ALEXANDER van *Alexandrië*. De eerſte wordt door THEODORETUS (*), als de eerſte Bisſchop op deze vergadering, beſchreven, en van den laatſten zegt de vergadering zelve, in eenen Brief (†), dat hij het voornaamſte aandeel aan alle hare verrichtingen gehad heeft. Laater Schrijvers hebben beweerd, dat HOSIUS, Bisſchop van *Corduba*, het voorzitterſchap hebbe bekleed, waar bij men, nog laater, gevoegd heeft, dat hij zulks verricht hebbe, in den naam van SILVESTER, Bisſchop van *Rome*; doch, het één en ander was ſtrijdig met de Kerkelijke gewoonte van die tijden, de ouder Schrijvers weten 'er niets van, en SILVESTER had twee Ouderlingen afgezonden, om zijne plaats te bekleden. Dit alleen blijkt ons, dat HOSIUS, over het geheel, grooten invloed op den geest en verrichtingen dezer vergadering gehad heeft, doch waar van de reden te zoeken is in het groot aanzien, waar in hij bij den Keizer ſtond (§). Ondertusſchen bleef de Keizer zelf het oppertoezicht over de Kerkvergadering ſteeds houden. Hij woonde

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Hist. Eccles.* I. 6.

(†) Bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) ATHANAS. *Apol. ad Conſtantium pag.* 547. *ad Solitarios pag.* 648. *Tom.* I. *ed. Comm.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de de onderhandelingen der twistende Bisfchoppen bij, hoorde de hevige verwijtingen, die zij malkanderen deeden, geduldig aan; en vergat nooit, hen tot vrede en eendracht te vermanen. Ten dien einde hielp hij dan de éénе dan de andere partij, fommigen bracht hij door redenen, anderen door bidden, anderen door loffpraken, op zijne zijde, en allen behandelde hij, met zoo vele zachtmoedigheid, dat hij eindelijk zijn doel fcheen bereikt te hebben, door eene eensgezindheid te bewerken (*). Bijzonder drong hij fteeds bij hen aan, dat zij toch alle verfchillen over de leere enkel naar het getuigenis der Profeeten, Euängelisten, en Apostelen, beflisfen zouden (†).

Geloofsbelijdenis door de Ariänen, en door EUSEBIUS van Cæfarea overgelegd.

Ondertusfchen, gelijk wij reeds begonnen te zeggen, nam alles fpoedig zoodanigen keer, dat men de veröordeling der *Ariänen*, met grond, te gemoet kon zien, waaröm EUSEBIUS, Bisfchop van *Nikomédië*, derzelver voornaamfte fteun, in het geheim, door verzoekfchriften bij den Keizer, zich in zijn ambt poogde te behouden (§), terwijl hij, en zijne vrienden, aan de Kerkvergadering eene geloofsbelijdenis overlegden, doch welke de leden, in hunnen ijver, als Godslasteringen behelzende, in ftukken fcheurden (**). Eene andere geloofsbelijdenis, door EUSEBIUS van *Cæfarea*, vervolgends ontworpen en over-

(*) EUSEB. *Vita Conftant.* III. 13.
(†) THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 7.
(§) THEODORET. *Hist. Eccles. l. c. Cap.* 20.
(**) THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 7, 8.

overgelegd, had een gunſtiger onthaal (*). Wij hebben daar van een volledig bericht, in eenen Brief van EUSEBIUS zelven, aan zijne Gemeente te *Cæſareä* (†), waar in hij haar meldt: dat hij eene geloofsbelijdenis opgeſteld, en der vergadering, in 's Keizers tegenwoordigheid, heeft voorgelezen, van den volgenden inhoud: „ Gelijk wij het onderwijs van „ onze voorgangeren, de Bisſchoppen, ontvangen „ hebben, toen wij nog onderwijzelingen waren, „ en gedoopt zijn geworden; gelijk wij uit de Hei- „ lige Schrift geleerd zijn, en zoo wel in ons ambt, „ als Ouderling en als Bisſchop, geloofd, en ande- „ ren geleerd hebben; zoo geloven wij ook thans, „ en

(*) Men heeft getwist, of deze geloofsbelijdenis niet dezelfde met de bovengemelde zij, en dus het verhaal van EUSEBIUS, in zijne eigene zaak, in twijfel getrokken. Doch, zonder genoegzamen grond. Het is waar, dat EUSEBIUS van *Cæſareën* in zoo ver een vriend van ARIUS was, dat hij geloofde, dat deze te hard van zijnen Bisſchop behandeld was, en dat hij het verſchil niet zoo groot beſchouwde, of men zou, indien men wilde, hetzelve vreedzaam hebben kunnen beſlisſen. Deze vredegezindheid deed hem ſteeds den middenweg houden tusſchen de partijën, maar had ook ten gevolge, dat ijveraars hem naderhand als eenen *Ariüan* beſchouwd, en ongunſtig van hem geöordeeld hebben. Vergelijk ons III *Deel*, *Bladz.* 396.

(†) Bij ATHANAS. *de Decret. Sijn. Nic. Tom.* I. *Opp.* P. I. *pag.* 238. SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8. en THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 12.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ en leggen hier mede ons geloof over, hetwelk dit „ is: Wij geloven in éénen God, den Almagtigen „ Vader, den Schepper van al het zichtbare en on- „ zichtbare, en in éénen Heere JESUS CHRISTUS, „ het Woord Gods, God uit God, licht uit licht, „ leven uit leven, den Eeniggeboren Zoon, den „ Eerstgeborenen vóór alle schepzel, die vóór alle „ eeuwen uit God den Vader gegenereerd is; door „ wien alle dingen gemaakt zijn; die, om onze za- „ ligheid, vleesch geworden, onder de menschen ge- „ leefd en geleden heeft, op den derden dag weder „ opgestaan, en tot zijnen Vader opgevaren is, en „ in heerlijkheid weder komen zal, om levenden en „ dooden te oordeelen. Wij geloven ook in éénen „ Heiligen Geest. Wij geloven, dat elk van dezen „ is, en bestaat; (ειναι και ὑπαρχειν;) dat de Va- „ der waarächtig Vader, de Zoon waarächtig Zoon, „ de Heilige Geest waarächtig Heilige Geest is; ge- „ lijk ook onze Heere gezegd heeft: Gaat, onder- „ wijst alle volken, en doopt hen, in den naam „ des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geests." Niemand, dus luidt het bericht van EUSEBIUS, we- derspak deze belijdenis, en de Keizer zelf keurde ze goed, maar verlangde alleenlijk, dat het enkele woord *éénswezens*, (ὁμοουσιος,) 'er zoude worden ingelascht, welk woord hij tevens zoo verklaarde, dat daar door geene scheiding of afzondering van den Vader te verstaan, noch het woord, in eenen lig- chaamlijken zin te nemen, maar op eene Godebe- taamlijke, hoewel onbeschrijflijke, wijze, te ver- klaren zij.

Uit

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De Kerkvergadering stelt eene geloofsbelijdenis vast.

Uit het bovenstaande zou men ligtelijk vermoeden, dat de Keizer, reeds vooräf, met de meeste Bisschoppen overëengekomen was, dat men, in dit verschil met ARIUS, het woord ὁμοούσιος, (*éénswezens*,) nodig had, en vaststellen moest, alhoewel ons anderszins de meermalen door ons aangehaalde Geschiedschrijvers, als ook ATHANASIUS (*), verzekeren, dat de Kerkvergadering, zonder de geringste overhaasting, en met het zorgvuldigst onderzoek, alles behandeld, en niet dan door de uitvluchten en kunstgrepen der *Ariänen* genoodzaakt, vastgesteld hebbe, dat de Zoon van God *eenswezens met*, of *uit het wezen des Vaders*, zij, dewijl de *Ariänen* toegaven, dat hij *uit God is*, gelijk zij ook bereid waren, met de *Katholijken* te zeggen: *Het Woord is de waarächtige kracht, en het beeld des Vaders, en dien in alles, zonder het geringste onderscheid, gelijk, en onveränderlijk, altijd, en onäfscheidbaar in den Vader*, maar deze uitdrukking en bewoordingen in eenen anderen zin, overëenkomstig met hunne gevoelens, verklaarden. — Eindelijk kwam de vergadering tot een besluit, omtrent de leere des geloofs, hetwelk, bij meerderheid van stemmen, werd opgemaakt, en waar bij de volgende *geloofsbelijdenis*, ter staving van de rechtzinnige leere tegen de *Ariänen*, werd vastgesteld: „ Wij geloven „ in éénen God, den Almagtigen Vader, den „ Schepper aller zichtbare en onzichtbare dingen; „ en

(*) *Synod. Nic. Decret. pag.* 415. *sqq. Tom.* I. *edit. Commel.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G Jaar 313. tot 337

„ en in éénen Heere JESUS CHRISTUS, den Zoon „ van God, den Eeniggeborenen, die uit den Va- „ der, *dat is, uit het Wezen des Vaders*, gegene- „ reerd is; God uit God, licht uit licht, den „ waarächtigen God; die *gegenereerd*, niet *ge-* „ *maakt*, die *éénswezens* (ὁμοούσιος) *met den Vader* „ is, door wien alle dingen gemaakt zijn, zoo het „ gene in den Hemel, als dat op Aarde is; die, „ om ons menschen, en om onzer zaligheid wil, „ nedergedaald, vleesch en mensch geworden „ is, en geleden heeft, ten derden dage weder „ opgestaan, en ten Hemel gevaren, van waar hij „ komen zal, om de levenden en dooden te oor- „ deelen. En in den Heiligen Geest. Maar, die „ genen, welke zeggen: *Het was ééns, dat hij* „ *niet was*; en: *hij was niet, eer hij gegenereerd* „ *was; en hij is uit niet ontstaan*; of, die bewee- „ ren, dat hij *uit eene andere Zelfstandigheid*, „ (ὑποστασις,) of *een ander Wezen*, (ουσια,) of, „ dat hij *geschapen*, of *veränderlijk*, of *aan afwis-* „ *seling onderworpen* is, dezen vervloekt, (αναθε- „ ματιζει,) de Heilige, Katholijke, en Apostolische „ Kerk (*)."

Aanmerkingen over dezelve.

Elk ziet, dat deze geloofsbelijdenis nagenoeg overeenkomt, met die, welke EUSEBIUS had overlegd; de ééne en andere heeft, wat de hoofdzaak betreft, ouder geloofsbelijdenissen ten grondslag; alleen heeft de Kerkvergadering van *Niceë*, ten einde zich dui-

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 8. Vergel. C. R. WALCH *Biblioth. Symbb. Vett. pag.* 76. *sqq. Lemgoviæ* 1770. 8.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

duidelijk tegen de leerstellingen van de *Ariänen* te verklaren, 'er de nadere bepaling, *uit den Vader*, *dat is*, *uit het Wezen des Vaders*, en het Woord, *éénswezens*, bijgevoegd, zonder dat men haar daarom kan beschuldigen, eene nieuwe leere te hebben willen invoeren, dewijl dit woord enkel dienen moest, tot eene nadere verzekering der leere tegen andere uitleggingen, gelijk dan ook ATHANASIUS zelf, naar wien men de *Katholijken*, in laater tijd, *Athanasiänen* heeft begonnen te noemen, op dit woord zoo vast niet wilde staan, indien slechts een ander van dezelfde betekenis kon uitgedacht worden; trouwens, dus schrijft hij (*): Indien de *Ariänen* voor dit woord bang waren, mogten zij heel eenvouwig zeggen en denken: *de waarächtige Zoon*, *de Zoon van natuur*. (αληθως υιος, φυσει υιος.) Ook gaven de *Katholijken* genoegzame verklaring van dit woord, om alle dubbelzinnigheid weg te nemen, dat zij door hetzelve niet eene *eenheid van soort* (*Unitas Specifica*,) maar eene *éénheid van getal* (*Unitas Numerica*,) ten aanzien van het Godlijk Wezen, wilden uitdrukken; en gelijk wij gezien hebben, het Woord was niet geheel nieuw, maar reeds te voren bij Christen-Leeräaren gebruikt geweest. Hoe zeer, op deze wijze, de Kerkvergadering, wegens het gebruik van dit woord, kan veröntschuldigd worden, wenschlijk echter ware het, indien de geloofsbelijdenis in duidelijke en eenvouwige schriftuurlijke liever, dan in Wijsgeerige bewoordingen, die het begrip van den gemee-

(*) *Epist. ad Africanos pag.* 724. *Tom.* I.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

meenen Christen te boven gaan, had kunnen opgesteld worden. Ook sluit die *vervloeking* van de *Ariäansche* gevoelens, in eene Christelijke geloofsbelijdenis, voornaamlijk daaröm, dewijl zij alleen dienen kon, om de gemoederen te verbitteren, maar geenszins om ze te verbeteren of te overtuigen.

Merkwaardig gedrag van EUSEBIUS van *Cæsarea*.

Wij kunnen niet nalaten, het gedrag van EUSEBIUS, Bisschop van *Cæsarea*, omtrent de geloofsbelijdenis, door de Kerkvergadering te *Nicea* vastgesteld, hier te gewagen, waar door hij dezelve niet dan schroomvallig, en na het opperen van verscheidene bedenkingen en zwarigheden, aannam en ondertekende. Zijn eigen verhaal daarömtrent, in zijnen Brief aan zijne Gemeente, luidt dus: „ Toen „ de geloofsbelijdenis werd voorgelezen, hebben wij „ de bewoordingen, *uit het Wezen des Vaders*, en „ *éénswezens met den Vader*, niet zonder onder„ zoek gelaten. Hier uit ontstonden allerhande vra„ gen en antwoorden, en de betekenis dezer spreek„ wijzen werd naauwkeurig ontvouwd. De Bis„ schoppen stonden toe, dat de woorden, *uit het* „ *Wezen*, moesten betekenen, dat de Zoon wel uit „ den Vader, maar niet als een deel des Vaders, „ bestond. In dezen zin, die met de godzalige „ leere overëenkomt, hebben wij ook aan deze „ woorden onze toestemming gegeven. Zoo heb„ ben wij ook de uitdrukking, *éénswezens*, om het „ vreedzaam oogmerk, dat wij altijd in het oog hou„ den, en om den waaren zin niet te missen, niet „ verworpen. Insgelijks hebben wij de woorden: „ *Gegenereerd*, *niet gemaakt*, aangenomen. Alzoo

„ zij

„ zij zeiden, dat het woord *gemaakt* eene alge- III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.
„ meene benaming van alle ſchepzelen is, die door
„ den Zoon gemaakt zijn, en aan welke de Zoon
„ toch geheel niet gelijk is; zoodat hij ook niet
„ iet gemaakts, noch aan de door hem gemaakte
„ dingen gelijk, maar van een beter wezen is, dan
„ alle ſchepzelen. Dat *dit Wezen uit den Vader ge-*
„ *genereerd is*, leert het Godlijk woord; zonder
„ dat deze wijze van verborgene *generatie*, of *ge-*
„ *boorte*, met woorden uitgedrukt, of van eenig
„ ſchepzel begrepen kan worden. Dus is men ook,
„ na de woorden, *dat de Zoon éénswezens met den*
„ *Vader is*, zorgvuldig onderzocht te hebben,
„ overëengekomen, dat dit niet op eene ligchaam-
„ lijke wijze; noch zoo als het van ſterflijke dieren
„ gezegd wordt; noch van eene ſcheiding des we-
„ zens; noch van eene affnijding of afzondering
„ van het wezen en de kracht des Vaders, te ver-
„ ſtaan zij; alzoo de ongegenereerde natuur des
„ Vaders niets van dit alles veröorlooft. De uit-
„ drukking, *éénswezens met den Vader*, behoort
„ dus opgevat te worden, dat de Zoon van God
„ volſtrekt geene gelijkheid heeft met gegenereerde
„ ſchepzelen; maar alleen aan den Vader gelijk, en
„ ook niet uit eene andere Zelfſtandigheid of We-
„ zen, maar uit den Vader zij." EUSEBIUS voegt
hier bij, dat dit woord in deze leere van God en
zijnen Zoon reeds door oude en vermaarde Bis-
ſchoppen gebruikt, en te *Nicea* door allen, niet
zonder onderzoek, in den gemelden zin was aange-
nomen. Ook bericht hij, dat hij den bijgevoegden

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Kerkelijken Ban had aangenomen, voor zoo ver daar door alleen verboden werd, uitdrukkingen te gebruiken, die niet in de Heilige Schrift ſtonden, en zoodanigen zegt hij, zijn deze: dat de *Zoon gemaakt*, of *geworden*, *is uit de dingen*, *die niet zijn*, ook: *dat het ééns geweest is*, *dat hij niet was*, ook: *hij was niet*, *vóór dat hij gegenereerd was*, terwijl allen belijden, dat de Zoon van God toch, vóór zijne geboorte in het vleesch, beſtaan heeft. Ook verklaart EUSEBIUS, nooit zoo geleerd te hebben. Nog meldt hij, dat de Keizer zelf, door een bijzonder bewijs, aangetoond hebbe, dat de Zoon van God, naar zijne Godlijke geboorte, vóór alle tijden beſtaan hebbe: „ Trouwens, vóór „ dat hij werklijk (ἐνεργείᾳ) gegenereerd was, was „ hij, in kracht, of ten aanzien der mooglijkheid, „ (δυνάμει,) in den Vader, zonder gegenereerd te „ zijn, nademaal de Vader altijd Vader is: zoo als „ hij ook altijd Koning en Heiland, en ten aan„ zien der mooglijkheid, alles is, en ook altijd op „ dezelfde wijze geſteld is." Eindelijk, meldt EUSEBIUS aan zijne Gemeente, dat zij hier uit zien zou, hoe behoedzaam hij in twijfelen en toeſtemmen geweest zij; dat hij tot het laatſte oogenblik heeft tegengeſtaan, zoo lang 'er nog iet aanſtootlijks in het ſchriftelijk ontwerp gevonden werd; hetwelk hij, ten laatſten, zonder twistzucht had aangenomen, na opgemerkt te hebben, dat hetzelve met de door hem overgeleverde geloofsbelijdenis overëenkwam — Elk Lezer zal, uit dit merkwaardig bericht, zelf oordeelen, hoe allen, die de *Nicëiſche* geloofsbelijdenis onderteken-

den,

den, juist in alles, met betrekking tot derzelver zin en uitlegging, niet overëenkwamen, als ook, dat de Keizer zeer veel heeft toegebracht, om de gemoederen te verzachten, en te verëenigen, hoewel men 's Keizers bewijs, door EUSEBIUS gewaagd, met de rechtzinnige leere der Kerkvergadering naauwlijks zal kunnen rijmen. „ Maar de Keizer had," zegt SCHRÖCK (*), „ten minſten iet treffends en ſchijn„ baars gezegd, en in zoodanig geval, doen vaak „ zelfs zeer onrijpe invallen van lieden van aanzien „ hunne werking."

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Nog andere Bisſchoppen weigeren de geloofsbelijdenis te onderſchrijven.

Behalven EUSEBIUS van *Cæſarea*, weigerden nog zeventien andere Bisſchoppen, vrienden en begunſtigers van ARIUS en zijne leere, de geloofsbelijdenis der vergadering te onderſchrijven (†), van welke echter de meesten zich eerlang tot de ondertekening bewegen lieten, uitgezonderd vijf: EUSEBIUS van *Nikomedië*, THEOGNIS van *Nicea*, MARIS van *Chalcedon*, THEONAS van *Marmarica*, en SECUNDUS van *Ptolemais*, welke met de uitdrukking, *éénswezens*, den ſpot dreven, alzoo men volgends hunne gedachten, dezelve alleen kon gebruiken van zaken, die door deeling, uitvloejing, of afzondering, uit een ander waren, hetwelk men van den Zoon van God niet zeggen kon. De drie eerstgemelden namen echter vervolgends de geloofsbelijdenis aan, waar toe 's Keizers bedreiging van verbanning waarſchijnlijk veel zal hebben toegebracht. Ook erkent

FI-

(*) *Kirch Geſch. Th.* V. S. 349.

(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* I. 20.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

FILOSTORGIUS (*), dat deze *Ariäansche* Bisschoppen, die, naar EUSEBIUS van *Nikomedië*, *Eusebiänen* genoemd worden, alleen in schijn het leerstelzel der Kerkvergadering aangenomen hebben, terwijl zij, in plaats van het woord ὁμοουσιος, (*éénswezens*,) het bijna evenëens klinkend woord ὁμοιουσιος, (*gelijkwezens*,) zich eigen maakten; eene kunstgreep, die hun door 's Keizers Zuster, KONSTANTIA, aan de hand zou gegeven zijn.

ARIUS wordt gebannen. Strengheid van den Keizer KONSTANTYN, tegen de Ariänen.

ARIUS was dus, met de beide gemelde Bisschoppen, THEÖNAS van *Marmarica*, en SECUNDUS van *Ptolemais*, alleen blijven staan (†), en werd door de vergadering (§), benevens deze beide Bisschoppen, uit de gemeenschap der Kerk gesloten, en zelfs benevens verscheidenen van zijne aanhangers, door Keizer KONSTANTYN, naa *Illyrië* gebannen. Zoo streng gedroeg zich deze Vorst, die zoo vele gematigdheid, vóór het begin der Kerkvergadering, te kennen had gegeven, nadat dezelve hare geloofsbelijdenis had vastgesteld. Hij gebood zelfs, dat de Schriften en Boeken van ARIUS en zijne vrienden, overäl, waar men ze ontdekte, zouden verbrand worden, onder bedreiging van doodstraffe, jegens de genen, die overtuigd werden, die te hebben willen

(*) *Hist. Eccles. Epit.* I. 9.

(†) HIËRONYMUS (*Dialog. Adv. Luciferian. Cap.* 7.) verhaalt, dat ARIUS zelf het geloof der Kerkvergadering zou aangenomen hebben, bedoelende misschien die geloofsbelijdenis, welke ARIUS naderhand aan den Keizer heeft aangeboden, waar van wij, in het vervolg, spreken zullen.

(§) Volgends haren eigenen Brief bij SOCRAT. *H. E.* I. 9.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

len verbergen. Welke onbeſtaanbaarheid, de Schrijvers te laten leven, en zulken met de dood te dreigen, die hunne ſchriften verbergden! Nog belastte de Keizer, dat, dewijl ARIUS den godlozen wijsgeer, en vijänd van het Christendom, PORFYRIUS, in het beſtrijden van den Christen-Godsdienst, was nagevolgd, men zijne aanhangers, tot hunne ſchande, voortäan *Porfyriänen* zou noemen (*) — Zeker eene handelwijze, den Vorst, maar voornaamlijk den Christen-Vorst, onwaardig, en een ſlecht voorbeeld voor volgende eeuwen, in welke, onder voorwendzel van Ketterij, zoo menig uitmuntend en nuttig Boek ten vuure gedoemd, en door ſcheld- en ſchimpnamen haat en bitterheid tusſchen Christenen en Christenen geſticht en duurzaam gemaakt is. Van deze neiging tot ſtrengheid in denzelfden Vorst, die te vooren de beide partijën tot vrede en gematigdheid vermaand had, kan naauwlijks eenige reden gevonden worden, ten zij men die te zoeken hebbe, in 's Keizers buitenſporige hoogächting en eerbied voor deze Kerkvergadering, daar hij meende, dat, het geen drie honderd Bisſchoppen hadden goedgekeurd, Gods wil en gevoelen zelve was, dewijl de Heilige Geest in de harten van zoo groote mannen woonde, en hun den Godlijken wil verklaarde (†). Trouwens, bij rechtzinnigen muntten de leden dezer vergadering uit, „ in waarheid des geloofs, „ grondige geleerdheid, godzaligheid, en heiligheid „ des

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 9. SOZOMEN. *H. E.* I. 21.
(†) SOCRATES I. 9.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ des levens;" zij, die van het tegengeſteld gevoelen waren, beſchouwden hen niet in zoo gunſtig licht. SABINUS, een Bisſchop van de partij van MACEDONIUS, die naderhand te voorſchijn kwam, belacht de *Niceïſche* Bisſchoppen, als eenvouwige en ongeleerde lieden, waar op SOCRATES (*), die zijne gezegden aanhaalt, alleen deze aanmerking maakt, dat, alhoewel zij ook onkundig mogten geweest zijn, zij nogthans van God en door de genade van zijnen Heiligen Geest verlicht waren, en dus van de waarheid niet konden afdwalen. Zoo zeer begon toen het hoog gevoelen voor de Kerkvergaderingen reeds de overhand te nemen, als heilige en van Gods Geest beſtuurde vergaderingen, wier beſluiten even daaröm onfeilbaar waren.

Uitſpraak der vergadering over de Meletiänen.

De verſchillen met ARIUS en zijne aanhangers, door het bepalen der geloofsbelijdenis, beſlist zijnde, werden de andere onderwerpen, om welke deze Kerkvergadering bijëengeroepen was, ter tafel gebracht en afgedaan. Het beſluit, omtrent de *Meletiänen* genomen, en deszelfs gevolgen, hebben wij, reeds in het voorgaande (†), gemeld; na hetzelve lag de oude twist over het *Paaschfeest* aan de beurt, omtrent de *Paaschmaaltijd*, welke jaarlijks door de Christenen ter gedachtenis van JESUS dood, gehouden werd, en het daar op volgende *Paaschfeest*, ter gedachtenis van zijne Opſtanding.

Schikking om-

De Christenen in *Syrië* en *Meſopotamië*, vierden de gemelde maaltijd, en vervolgends het eigenlijke Paasch-

(*) *Loco citato.* (†) *Bladz.* 125.

Paaschfeest, nog op denzelfden tijd, op welken de Jooden hun Paaschlam eten; terwijl alle de andere Gemeenten eene andere tijdsbepaling volgden. Dit scheen zeer onvoegzaam, bijzonder dat de Christenen hier in de gewoonte der ongelovige Jooden volgden (*). Thans bepaalde de Kerkvergadering, dat overäl omtrent het houden van het Paaschfeest eenheid zou plaats hebben; dat men hetzelve in 't vervolg altijd zou vieren op den Zondag na de eerste volle Maan van de Lente dag- en nacht-evening; doch indien deze volle Maan op eenen Zondag inviel, zou men het Feest acht dagen verschuiven, ten einde niet te gelijk met de Jooden Paaschfeest te houden (†). Twee Schrijvers der vijfde eeuw, CYRILLUS van *Alexandrië* (§), en LEO *de Groote*, Bisschop van *Rome* (**), berichten, dat de vergadering de bepaling van het Paaschfeest door Starrenkundige berekeningen aan den Bisschop van *Alexandrië* hebbe opgedragen, omdat in deze stad de Wiskundige Wetenschappen van ouds af in bloei waren. Wij hebben echter van zoodanig besluit der

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

trent den tijd van het Paaschfeest.

(*) KONSTANTYN in eenen Brief aan de gemeenten, wier Bisschoppen niet op de Kerkvergadering verscheenen waren, bij EUSEB. *Vit. Constant.* III. 18. THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 10.

(†) EPIFANIUS *Hæres.* 70. *Cap.* 9. Vergel. den Brief der Kerkvergadering aan de Egyptische Gemeenten bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) *Epist.* 46. *ad Marcian.*

(**) *In* BUCHER. *doctr. temp. pag.* 481.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

der Kerkvergadering geene zekerheid, ſchoon dit waar is, dat men in volgende tijden zelfs van *Rome* zich naa *Alexandrië* wendde, als men den tijd van het Paaschfeest naauwkeurig wilde weten. HIËRONYMUS (*) ſchrijft ook aan EUSEBIUS van *Cæſarea* het opſtellen van eenen Tijdcirkel, (*Cijclus*,) *van negentien jaren*, (*Enneadecaëteris*,) toe, welken men anders den *Maancirkel*, (*Cijclus Lunæ*,) gewoon is te noemen, omdat, na verloop van zoo vele jaaren, de nieuwe en volle Manen weder op denzelfden dag van het jaar plaats hebben, waar uit naderhand het zoogenoemde *Gulden-Getal* ontſtaan is, doch EUSEBIUS (†) zelf geeft de eere dezer uitvinding aan ANATOLIUS, die omtrent het einde der derde eeuw leefde. Dewijl echter deze tijdcirkel niet terſtond algemeen gevolgd, en vervolgends nog gebrekig tot het berekenen van den tijd des Paaschfeests bevonden werd, bleef 'er nog ſteeds verſchil omtrent dien tijd over, zelfs onder de genen, die de voorſchriften der Kerkvergadering gehoorzaamden; ook waren 'er nog ſteeds Christenen, die, niettegenſtaande het beſluit der Kerkvergadering, bij hunne oude gewoonte bleven, en het Paaschfeest, ten zelfden tijde met de Jooden, vierden. Deze zijn, in het vervolg, door Kerkvergaderingen en Kerkelijke Schrijvers (§), onder de Ketters gerekend, en met eenen bijzonderen ſchimpnaam,

(*) *Catal. SS. Eccles. Cap.* 61.
(†) *Hist. Eccles.* VII. 32.
(§) *Concil. Conſtantinop.* I. *Can.* 7. EPIFAN. *Hær.* 50. *et* 70.

naam, (Τεσσαρεσκαιδεκατῖται, *Quartadecimani*, als zeide men *Veertieners*, omdat zij hun Paasfchen met de Jooden naar den 14den dag der Joodfche Maand *Nifan* bepaalden,) befchimpt geworden; ook noemde men hen, omdat zij hun *Paasfchen* vroeger hielden, πρωτοπασχῖται, *Vroege Paaschvierers*. Het duurde tot aan de negende eeuw, eer alle verfchil omtrent dit onderwerp geheel weggenomen, en de Christenen, in het vieren van den Paaschdag, eenparig waren (*).

III BOEK II Hoofdft. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Kerkregels door deze vergadering vastgefteld.

Eindelijk, heeft deze Kerkvergadering *twintig* Kerkregels, (*Canones*,) vastgefteld, omtrent de Kerketucht, Kerken-orde, en de Leeräars (†), wier inhoud wij kortlijk hier moeten mededeelen. De *eerfte Regel* laat toe, dat Christenen, die uit hoofde van eenige ongefteldheid, of door de Barbaaren, ontmand zijn, nogthans in den geestelijken ftand blijven kunnen, maar niet, die zichzelven ontmand hebben. De *tweede* Regel verbiedt, bekeerde Heidenen fpoedig te dopen, of terftond na den Doop tot

(*) Men vergelijke BINGHAM, *Origg. Eccles. Vol.* IX. *pag.* 93. *fqq.*

(†) Dit getal van Kerkregels, die nog in het Grieksch voorhanden zijn, wordt ook erkend door THEODORET. *Hist. Eccles.* I. 8. enz. 'Er zijn nog wel 80 of 84 andere in het *Arabisch*, die bij de Oosterfche Kerk, bij de *Jakobiten*, *Nestoriänen* enz., hoog gefchat worden, doch zij zijn niet echt. Men zie BEVERIDGE *Pandect. Canon. Tom.* I. *pag.* 68. en HARDUIN *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 319.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

tot Leeräaren te verkiezen enz. De *derde* verbiedt den *geestelijken*, vreemde vrouwsperſonen bij zich in huis te hebben. Eene blijk, dat het oude misbruik, van zoogenaamde *Zusters* bij zich te doen inwonen, nog bij velen van hun gevonden werd. De *vierde* Regel wil, dat een Bisſchop door alle de Bisſchoppen zijner Provintie, of ten minſten in gevalle van verhindering, door drie van hun, met ſchriſtelijke toeſtemming der overigen, zal ingewijd worden. Ook zal alles, wat Kerkelijke zaken in eene Provintie betreft, onder het gezag en met goedkeuring van den *Metropolitaan*, behandeld worden. De *vijfde* Regel is merkwaardig; volgends denzelven, mogen zulken, die door eenen Bisſchop uit de Kerkgemeenſchap uitgeſloten zijn, door geene andere Gemeente aangenomen worden. Doch, tweemalen in het jaar zal in elke Provintie eene Kerkvergadering gehouden worden; de ééne voor de *veertigdaagſche vasten*, en de andere in den Herfst. In dezelven zullen zoodanige uitſluitingen onderzocht en, gegrond bevonden wordende, bevestigd worden. Uit dezen Regel zien wij, hoe de Bisſchoppen en Gemeenten der Provintiën van elkanderen onäfhanglijk waren, en dat men van de handelingen der Bisſchoppen een beroep open had op de Kerkvergadering. Het *veertigdaagſche vasten*, waarvan gewaagd wordt, beſtond waarſchijnlijk hier in, dat vele Christenen, tot gedachtenis van JESUS veertigdaagſche vasten, en tot voorbereiding tegen het Feest zijner Opſtanding, geduurende de veertig dagen vóór dit Feest, zich tot Zonne-ondergang van ſpijze ont-

onthielden, waar bij echter de tusschen beiden komende Zondagen werden uitgezonderd, als op welke niet gevast mogt worden. Doch, dit was geen algemeen gebruik, alzoo 'er, omtrent hetzelve, tot de vijfde eeuw toe, alle vrijheid plaats had (*). In den *zesden* Regel bepaalt de Kerkvergadering het volgende: „ De oude gewoonte in *Egypte*, *Libyë*, „ en *Pentapolis*, zal vervolgends blijven, dat de „ Bisschop van *Alexandrië* het Kerkelijk rechtsgebied over alle deze landen hebbe; zoo als de „ Bisschop van *Rome*, insgelijks, volgends het oud „ herkomen, over de Gemeenten van zekere landen „ heeft. Op gelijke wijze, zullen ook de Kerk te „ *Antiöchië*, en de Kerken in de overige Gewesten, „ hare voorrechten houden. Over het algemeen is „ het openbaar, dat de groote Kerkvergadering den „ genen, die, zonder goedkeuring van den *Metropolitaan*, Bisschop geworden is, geen Bisschop „ wil laten blijven. Doch, indien eene eenparige, „ en naar Kerkelijke Wetten gedane Bisschops-verkiezing, alleen door twee of drie uit twistzucht „ wordt tegengesproken, dan zal het gevoelen der „ meesten gelden. " Men ziet duidelijk, dat de twist met MELETIUS, die op de rechten van den Bisschop van *Alexandrië* inbreuk gedaan had, aanleiding gegeven heeft, tot dezen *Regel*, welke dus zorgde voor de Rechten der *Metropolitanen*, zoo der grootere, die naderhand *Patriärchen* genoemd zijn,

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* V. 22. SOZOMENUS *Hist. Eccles.* VII. 19.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zijn, van *Rome*, *Alexandrië*, en *Antiöchië*, als ook der mindere *Metropolitanen*, of Hoofdbisschoppen, der bijzondere Provintiën (*). Met den *zesden* Regel heeft ook de *zevende* verband, in welken de vergadering aan den Bisschop van *Ælia*, (*Jerusalem*,) een zeker voorrecht toestaat, hetwelk een oud gevoelen en gebruik in hem erkende, nogthans zonder benadeeling van de waardigheid der Hoofdkerk van het Gewest, welke te *Cæsarea* was. Te weten, de Gemeente, of Kerk te *Jerusalem*, was

(*) Niets is eenvouwiger, dan dat dit de zin van dezen Regel is, en dat het voorbeeld van den Bisschop van *Rome* in denzelven bijgebracht wordt, omdat deze, even als die van *Alexandrië*, insgelijks Kerkelijk rechtsgebied over meer Provintiën had. RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 6. verklaart het dus reeds, door een bijvoegzel in zijne overzetting van dezen Regel, van de *Ecclesiæ Suburbicæ*, of de *Regiones Suburbicæ*, de landschappen, die onder den Stadhouder van *Rome* stonden. Al vroeg echter is deze Regel, door ijverige voorstanders van het gezag des Roomschen Bisschops, in oude Latijnsche Overzettingen, zoo verminkt, dat de eerste rang toch aan dien Bisschop mogt worden toegekend. Zie CHR. KORTHOLT *Comment. de Ecclesiis Suburbicariis Leipzig* 1730 en 1731. 4to. FRED. SPANHEM. *Disf. ad Can.* VI. *Nicænum de Æqualitate Vett. Metropoleων in Disfert. Lugd.* B. 1697. 8vo. Zelfs Roomschkatholijke Schrijvers erkennen den waaren zin van dezen Regel, EDMOND RICHER, J. LAUNOI, DU PIN, enz. Vergel. VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 169.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

was steeds onder de Christenen aangezien en geëerbiedigd, als de *Moeder van alle de overige Kerken*, daaröm werd aan derzelver Bisschop, alhoewel die van *Cæsarea*, als *Metropolitaan*, de voorzitting had op de Provintiale Kerkvergaderingen, nogthans bij zekere gelegenheden een voorrang toegestaan, waar van deze Bisschoppen dat gebruik hebben gemaakt, dat zij allengs de waardigheid van *Patriärch* ontvangen hebben. — De *achtste* Regel maakt eenige schikkingen omtrent de *Novatiänen*, die nog overig en meer met den naam van *zuiveren*, (καθαροι,) bekend waren. Men zou hen, indien zij tot de *Katholijke* Kerk wilden wederkeeren, aannemen, mids onder schriftelijke belofte, dat zij zich in de Kerkentucht, omtrent tweemaal getrouwden en afgevallenen van het geloof, naar het gevoelen en de oefening der Kerk schikken, en dus met zoodanige lieden de Kerkelijke gemeenschap, op hunne boete, oefenen zouden. Hunne geestelijken zouden in dien stand kunnen blijven, hunne Bisschoppen, in plaatzen, waar een *Katholijke* Bisschop was, als Ouderlingen, of als Opzieners eener Gemeente ten platten lande, erkend worden; zelfs zou zoodanig Bisschop, met bewilliging van den Katholijken Bisschop, den titel van Bisschop kunnen blijven voeren. Keizer KONSTANTYN, die zoo geern alle Christenen schijnt te hebben willen vereënigen, had den toenmaligen Bisschop der *Novatiänen*, ACESIUS, te *Nicea* ontboden; als nu de beslissing omtrent de geloofsleere, en het vieren van het Paaschfeest, tot stand was gekomen, vraagde de Keizer aan dezen Bisschop, of

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dit ook zijn gevoelen was? Hij antwoordde: Alszins! alzoo het één en ander, reeds van de tijden der Apostelen af, bij de Christenen is aangenomen geweest. En waaröm, vervolgde de Keizer, zondert gij u dan van onze gemeenschap af? Als nu de Bisschop op deze vraag de bekende reden opgaf, dat zijne partij de genen, die eene doodzonde, na den Doop, begaan, uit de gemeenschap der Kerk uitsloot, hen wel tot boete vermaande, maar de vergeving der zonde alleen van God liet verwachten, zeide de Keizer boertende: „Richt dan een' ladder op, langs welken gij alleen ten Hemel kunt „ klimmen (*).” Misschien heeft dit geval gelegenheid gegeven, om de verëeniging met de Kerk voor de *Novatiänen* door den bovengemelden Regel gemaklijker te maken, ook hield de voornaamste aanleiding tot hunne scheuring, met het ophouden der Heidensche vervolgingen, te gelijk op. — De meeste overige Kerkregelen, in de vergadering te *Nicea* vastgesteld, betreffen de Kerkelijke tucht. Volgends den IX, X, en XIden, worden geestelijken, die zwaare zonden begaan hadden, vóór hunne inwijding, of afvallig geweest waren van den Godsdienst, van het Leeräar-ambt ontzet, en andere Christenen, die zich aan afval hadden schuldig gemaakt, tot korter of langer Boete verwezen; geen stervende nogthans zal, indien hij zulks begeert, van den laatsten en noodzaaklijken *teerkost*, (ἐφόδιον, *Viaticum*,) beroofd, dat is, hem zal het Avondmaal, hoewel niet

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 10. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* I. 22.

niet zonder eenig onderzoek van den Bisſchop, niet onthouden worden. Vervolgends wordt verboden, dat eenig Bisſchop, Ouderling, of Kerkendienaar, van de ééne Gemeente naar eene andere verplaatst worde; ook worden geestelijken met afzetting van hunne waardigheid bedreigd, die woeker plegen, of laage winſten zoeken; insgelijks wordt den *Diakonen* verboden, den *Ouderlingen* het Heilig Avondmaal, dat zij toch niet inzegenen kunnen, aan te reiken, of hetzelve vóór hun, of vóór den Bisſchop, wiens dienaaren zij zijn, te nemen; zij zullen het van dezen of van éénen der Oudſten ontvangen, en bij den Godsdienst niet onder de Ouderlingen gaan zitten, alles op ſtraffe van hun ambt te verliezen. — De *negentiende* Regel bepaalt, dat de *Pauliciänen*, of aanhangers van PAULUS *van Samoſata*, als zij zich met de *Katholijken* veréénigen willen, weder gedoopt, en hunne geestelijken, op nieuw, ingewijd zullen worden. Eindelijk, wordt in den *twintigſten* Kerkregel geboden, dat ieder een op den Zondag, en van Paasſchen tot Pinkſteren, zijn gebed in de Gemeente ſtaande verrichten moet, omdat de gewoonte van ſommigen, om zulks op dien tijd knielende te doen, ſtrijdig geächt werd tegen het oud gebruik.

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De vergadering ſtond ook op het punt, om eenen Kerkregel te beſluiten, volgends welken alle Bisſchoppen, Ouderlingen, en andere geestelijken, die getrouwd waren, zich van alle verkeering met hunne echte vrouwen onthouden zouden. Reeds werden de ſtemmen opgenomen, wanneer PAFNUTIUS, een Bisſchop

PAFNUTIUS verzet zich tegen het verbieden van het huwlijk aan de

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

geestelijken.

ſchop in het *Egyptisch* landſchap *Thebaïs*, een eerwaardig en zoo godzalig man, dat hij ook gezegd wordt, wonderen verricht te hebben, wien in de vervolging der Heidenen een oog was uitgeſlagen, waaröm Keizer KONSTANTYN hem zoo hoog achtte, dat hij hem dikwijls bij zich liet komen, en hem op dat oog kuste, oprees, en met verheffing van ſtem beweerde, dat men der geestlijkheid geen zoo zwaar juk moest opleggen, dat het huwlijk eerlijk onder allen, en het huwlijksbed onbevlekt zij; dat men, door overgedrevene ſtrengheid, de Kerk niet moest benadeelen, dewijl allen niet in ſtaat waren, eene zoo ſtrenge onthouding te verdragen; bij zulk een gebod, zou de eere van menige echte vrouw gevaar kunnen lopen, terwijl hij integendeel de verkeering met de echte vrouw kuischheid noemde. PAFNUTIUS zelf leefde ongehuwd, was, van zijne jeugd af, in een Klooster opgevoed, en door zijne kuischheid beroemd. Zijne redenen maakten derhalven des te meer indruk, en de vergadering beſloot, met eenparige ſtemmen, den geestelijken, in dit opzicht, alle vrijheid te laten, om te handelen, zoo als zij goedvonden (*). Men ziet, uit deze gebeurenis, welke VALESIUS (†), zonder reden, in twijfel trekt, hoe men den ongehuwden ſtaat, eerst laater, en onbehoedzaam, den geestelijken heeft opgedrongen.

De beſluiten

Deze waren de verrichtingen van de eerſte zoo vermaarde Kerkvergadering te *Niceë*, die van den

19den

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 11. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* I. 23.

(†) *Not. ad* SOCRAT. *l. c.*

19den Junij 325, tot den 25sten Augustus des zelfden jaars, en dus eenige dagen meer dan *twee Maanden* geduurd had. — Jammer is het, dat men, behalven de bovengemelde Kerkregels en eenige Brieven, die bij de Geschiedschrijvers voorkomen, geene *Acta*, of Handelingen, van haar overheeft, waar in wij den loop van hare verrichtingen naauwkeurig zouden kunnen nagaan (*); zelfs kan men geenen staat maken, op de lijsten der ondertekenaren van hare besluiten, die nog voorhanden zijn (†), schoon wij uit EUSEBIUS (§) weten, dat alle Bisschoppen, die dezelve aannamen, ze ook ondertekend hebben. Na het aflopen der vergadering, onthaalde de Keizer KONSTANTYN, bij gelegenheid van het vieren van het twintigste Verjaringsfeest zijner regeering, alle de leden der Kerkvergadering op eene plegtige maaltijd; hen vermanende, om den vrede en eensgezindheid, die nu, zoo hij meende, hersteld was, voortäan heilig te onderhouden (**), ook bekrachtigde hij hare besluiten, door eene plegtige wet (††). Daarënboven schreef de Kei-

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

der vergadering worden door den Keizer bevestigd.

(*) Die, welke men later, als zoodanig, heeft uitgegeven, zijn niet echt, zelfs niet de oudste verzameling van GELASIUS van *Cyzicum*, omtrent het einde der vijfde eeuw. Men zie verders de nieuwer Schrijvers, zoo Roomschgezinden als Protestanten, genoemd en aangehaald bij SCHRÖCK *Kirch-Gesch. V. Th. S.* 366.

(†) Onder anderen bij HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 311. *sqq.* (§) *Vit. Constant.* III. 14.

(**) EUSEB. *l. c.* III. 15.

(††) THEODORET. *Hist. Eccles.* II. 4.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Keizer aan de gemeente van *Alexandrië*, en in het gemeen aan alle andere, om hen tot het waarnemen van het gene te *Niceë* besloten was, te vermanen, gelijk hij ook, ten dien einde, verscheidene bevelen afvaardigde en werkzaam was; ook erkent de vergadering zelve, in haren Brief bij SOCRATES (*), den invloed en het gezag van den Keizer. Op deze wijze werden de besluiten dezer vergadering, welke buitendien als eene *Algemeene Kerkvergadering* geächt werd, allengs bij alle de Gemeenten der Christenen erkend, gelijk zij dat gezag ook in de volgende eeuwen behouden heeft; zonder dat wij eenige echte blijk hebben, als of de goedkeuring van SILVESTER, Bisschop van *Rome*, daar toe zou gevorderd zijn geweest, en als of deze eerst het gezag der Kerkvergadering bevestigd hebbe (†).

Gevol-

Het was 'er echter ver af, dat deze Kerkvergade-

(*) *Hist. Eccles.* I. 9.

(†) Men heeft wel eenen Brief der vergadering aan den Bisschop van *Rome*, waar in zij hem om zijne bekrachtiging verzoekt, en het antwoord van den Bisschop op denzelven: Ook zal hij te *Rome*, in tegenwoordigheid van den Keizer, eene bijzondere vergadering gehouden, en daar op de besluiten der *Niceïsche* bevestigd, en nog nieuwe wetten bij hare besluiten gevoegd hebben, bij HARDUINUS *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 343, 527. enz., doch, de onëchtheid van het één en ander is zoo duidelijk en tastbaar, dat zelfs Roomsch Katholijke geleerden dit hebben erkend. Zie DU PIN *Nouv. Biblioth. des Auteurs Eccles. Tom.* II. *pag.* 318, 319.

dering aan de oogmerken van den Keizer, om vrede en eensgezindheid onder de Christenen te ſtichten, voldaan zou hebben. Zij was naauw geëindigd, en ARIUS gebannen, of 'er ontſtonden nieuwe bewegingen te *Alexandrië*, alwaar de aanhang van ARIUS zeer ſterk was, en zich bovendien nog vervolgends met de *Meletiänen*, (*) vereënigde. De Keizer liet wel eenige *Ariänen*, die in deze hoofdſtad van *Egypte* onlusten ſtookten, gebannen, maar deze, ten Hove gekomen, werden daar door de beide Bisſchoppen, EUSEBIUS van *Nikomedië*, en THEOGNIS van *Niceä*, vriendelijk ontvangen, welke zich met hun in alles vereënigden (†), en benevens MARIS, Bisſchop van *Chalcedon*, indien wij FILOSTORGIUS (§) geloven mogen, aan den Keizer te kennen gaven, dat zij berouw hadden, de geloofsbelijdenis van *Niceë* onderſchreven te hebben, ja SOZOMENUS voegt 'er zelfs bij, dat zij eenen Hofbedienden omkochten, om hunnen naam op de lijst der ondertekenaren uit te ſchrappen. Zij hadden het het meest geladen op het woord *éénswezens*; „indien mijn kleed, voor mijne „oogen, in twee ſtukken geſcheurd werd," zeide EUSEBIUS eens tegen den Keizer, „zal ik nooit zeg„gen, dat deze beide ſtukken éénswezens zijn." Het gevolg hier van was, dat KONSTANTYN de bei-

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

gen dezer vergadering. De Eusebiänen gebannen.

(*) Boven *Bladz.* 126.

(†) SOZOM. *Hist. Eccl.* II. 21. THEOD. *Hist. Eccl.* I. 20.

(§) *Fragm. Hist. Eccles. in* NICETÆ *Choniat. Thes. Orthod. Fidei Tom.* V.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

beide eerstgemelde Bisschoppen, nog in hetzelfde jaar 325, naa *Gallië* bande, en in hunne plaats andere Bisschoppen aanstelde, hetwelk hij met eenen Brief aan de Gemeente te *Nikomedië* bekend maakte (*), gelijk hij, ten dien tijde, nog meer Brieven, tegen ARIUS en zijne aanhangers, schreef (†), welke hij openlijk in de steden beval voor te lezen, en die scherp, en zelfs schimpend en spottend, aan de vrienden van ARIUS nieuwe straffen dreigde. Hetwelk, in de daad, den Keizer weinig eere aandoet.

Zij worden, gelijk ook ARIUS, uit hunne ballingschap terug geroepen en hersteld.

Doch naauwlijks waren drie jaren verlopen, of de Keizer werd gunstiger jegens deze Bisschoppen, en jegens ARIUS zelven, gezind. ALEXANDER, Bisschop van *Alexandrië*, kort na het scheiden der Kerkvergadering van *Niceë*, overleden zijnde, werd ATHANASIUS, wien hij, vóór zijne dood, daar toe had aangewezen, en die door zijnen ijver tegen de *Ariänen* uitmuntte, tot zijnen opvolger verkozen, doch, alzoo de *Meletiänen* en *Ariänen* de wettigheid dezer verkiezing bestreden, vernieuwden zich de onlusten in *Alexandrië*, en de partij der *Ariänen* beurde onverziens het hoofd weder op (§): In het jaar 328 of 329, riep de Keizer de beide Bisschoppen, EUSEBIUS en THEOGNIS, uit hunne ballingschap terug, hen in hunne Bisdommen van *Nikomedië* en *Niceë* herstellende. Waarschijnlijk was de invloed van 's Keizers Zuster KONSTANTIA, bij

(*) Bij THEODORET *l. c.*

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 9.

(§) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 17.

bij welke EUSEBIUS altijd in gunst geſtaan had, hier toe zeer behulpzaam, ja de *Ariänen* (*) ſtrooiden zelfs uit, dat deze Vorstin, door een Godlijk gezicht, of in eenen droom, overtuigd was geworden van de rechtzinnigheid en onſchuld dezer Bisſchoppen. Men vindt van hun eenen Brief (†), aan de voornaamſte Bisſchoppen, uit hunne ballingſchap geſchreven, in welken zij zich beklagen, dat zij, *onverhoord* veröordeeld zijnde, hunne ballingſchap met geduld zouden verdragen, maar dat zij dit niet langer mogen dulden, dat zij als onrechtzinnigen werden aangezien, daar zij nooit eenige Ketterij waren toegedaan, en de geloofsbelijdenis hadden aangenomen, en zelfs de bewoording *éénswezens*, maar dat zij geweigerd hadden, het banvonnis tegen ARIUS te onderſchrijven, omdat zij die dwalingen niet in hem hadden kunnen vinden, over welke hij beſchuldigd was geworden (§). Inzonderheid beroepen

(*) Volgends SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 19.

(†) Bij SOCRATES *Hist. Eccles.* I. *Cap.* 14. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 16.

(§) TILLEMONT *Memoir. pag.* 357. *Tom.* VI. *Ed. fol.* heeft de echtheid van dezen Brief, doch zonder genoegzame reden, in twijfel getrokken. Ondertusſchen is met hunne verklaring in dezen Brief niet overëen te brengen het verhaal van SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 19. dat zij van den Keizer terug geroepen, en toen gevraagd zijnde, waaröm zij van het *Niceïſche* geloof, dat zij ondertekend hadden, waren afgegaan, zouden geäntwoord hebben, dat hunne ondertekening alleen geſchied

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

pen zij zich daar op, dat ARIUS zelf, die de hoofdſchuldige ſcheen te zijn, wederöm herſteld was geworden, en zich gezuiverd had, waaröm het ongerijmd zou wezen, indien zij zwegen, en dus zichzelven zouden ſchijnen te veröordeelen. De aanleiding en wijze, door en op welke ARIUS weder in de gunst van den Keizer gekomen, en door denzelven herſteld was geworden, waar van deze Bisſchoppen hier gewagen, wordt dus door SOCRATES (*) en SOZOMENUS (†) verhaald. Zeker *Ariäansch* Ouderling, die bij de Prinſes KONSTANTIA zeer in gunst ſtond, aangemoedigd door de *Euſebiänen*, had haar verzekerd, dat de Kerkvergadering ARIUS onrecht gedaan, en hem veröordeeld had, wegens zaken, die hij nooit geleerd had. Dit geloofde KONSTANTIA, doch durfde 'er haren Broeder den Keizer niet over ſpreken, tot dat zij, op haar ſterfbed, van hem deze laatſte weldaad verzocht, dat hij dezen Ouderling, als een' godzalig en rechtzinnig man, in zijne gunst wilde aannemen. De Keizer, dit verzoek zijner Zuster toegeſtaan hebbende, werd van dezen zelfden geestelijken, tot zijne bevreemding, onderricht, dat ARIUS het-

ſchied was, uit vreeze, dat de Keizer, indien zij zich met de andere Bisſchoppen niet verëenigden, den Christelijken Godsdienst misſchien voor onzeker houden, dien weder verlaten, en deszelfs aanhangers vervolgen zou, te meer daar hij nog ſlechts onder de Leerlingen van denzelven behoorde.

(*) *Hist. Eccles.* I. 25. (†) *Hist. Eccles.* II. 27.

hetzelfde leerde, als de Kerkvergadering van *Niceë*, en dat hij gereed was, zulks in 's Keizers tegenwoordigheid, ten allen tijde, te belijden. Op deze voorwaarde, beloofde de Keizer hem weder te zullen herstellen, en hem reeds te voren verlof gegeven hebbende, om ten Hove te komen, schreef hij hem nog eenen eigenhandigen Brief, in welken hij hem zijnen *geliefden Broeder* noemt, hem ten Hove ontbiedt, en daar toe van een lands rijtuig vergunt gebruik te maken. Hier op verscheen ARIUS, met zijnen vriend EUZOJUS, gewezen Ouderling te *Alexandrië*, die te gelijk met ARIUS, door den Bisschop ALEXANDER, was afgezet, ten Hove, in het jaar 330, alwaar zij aan den Keizer de volgende geloofsbelijdenis overleverden:

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ Aan den Godvruchtigsten, en Godbeminnendsten, onzen Heere, den Keizer KONSTANTYN, „ ARIUS, en EUZOJUS. Gelijk uwe Godelievende „ Godvruchtigheid, Heer Keizer, bevolen heeft, „ zoo verklaren wij, bij dezen, ons geloof, en belijden schriftelijk voor God, dat wij, en de genen, die met ons zijn, dus geloven, gelijk hier „ na volgt: Wij geloven in éénen God, den Almagtigen Vader, en in den Heere JESUS CHRISTUS, zijnen Zoon, uit hem vóór alle eeuwen geworden, God het Woord, door wien alle dingen „ gemaakt zijn, die in den Hemel, en die op Aarde zijn, die nedergedaald en vleesch geworden is, „ geleden heeft, opgestaan, en ten Hemel opgevaren is, die weder zal komen, om te oordeelen, „ levenden en dooden, en in den Heiligen Geest,

„ en

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

„ en de wederopſtanding des vleeſches, en het le-
„ ven der toekomende eeuw, en het Koningrijk der
„ Hemelen, en in éénc Katholijke (algemeene) Kerk
„ welke zich uitſtrekt van het éénc tot het andere
„ uiterſte der Aarde. Dit geloof hebben wij uit de
„ Heilige Euangeliën ontvangen, daar de Heere tot
„ zijne Leerlingen zegt: Gaat! onderwijst alle vol-
„ ken, hen doopende in den naam des Vaders, en
„ des Zoons, en des Heiligen Geestes. Indien wij
„ dit niet alzoo geloven, en waarlijk den Vader,
„ Zoon, en Heiligen Geest aannemen, gelijk de
„ geheele Katholijke Kerk, en de Schriften leeren,
„ welke wij in alles geloven, is God onze Rich-
„ ter, nu en in het toekomend oordeel. Daaröm
„ ſmeken wij uwe Godvruchtigheid, Godgeliefdſte
„ Keizer, dat gij ons, die Kerkelijken zijn, en het
„ geloof en den zin der Kerk, en der Heilige
„ Schriften, houden, door uwe vredelievende en
„ godzalige Godvruchtigheid, weder veréenigt met
„ onze Moeder, te weten, de Kerk, met opheffing
„ van alle ijdele vragen en twisten; opdat wij en
„ de Kerk, in vrede levende, gezamenlijk plegtige
„ gebeden voor uwe vreedzame regeering, en voor
„ uw geheele geſlacht, tot God uitſtorten mogen."
De Keizer, die zoo zeer naar vrede en eensgezindheid onder de Christenen haakte, en dezelve dan door zachtheid, dan door ſtrengheid, had zoeken te bevorderen, was ingenomen met deze geloofsbelijdenis, welke, alſchoon zij terſtond bij de rechtzinnigen verdacht was, als kunnende de woorden derzelve ligtelijk in den *Ariäanſchen* zin verklaard wor-

worden, terwijl de bepalingen der Kerkvergadering waren voorbijgegaan, evenwel zoo nabij met de rechtzinnige geloofsbelijdenis scheen overeëntestemmen, en vergunde ARIUS vrijheid, om naa *Alexandrië* te keeren, alwaar echter de Bisschop ATHANASIUS hem weigerde in de gemeenschap der Kerk toe te laten, gelijk wij zoo aanstonds nader zien zullen.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

De aanhangers van ARIUS, dus eenige ruimte gekregen hebbende, begonnen spoedig deze gunst van het Hof tegen de Rechtzinnigen te misbruiken. EUSTATHIUS, Bisschop van *Antiöchië*, één der Voorzitters op de *Niceïsche* Kerkvergadering, was één der eersten, die hunne wraak bezuurde. Deze had het eerst en veel tegen de *Ariänen* geschreven, onder anderen een Werk van *acht Boeken*, waar van slechts eenige Brokstukken overig zijn (*), als ook nog eenige Brokstukken over de *Opschriften der Psalmen*, behalven dit heeft men hem eene *aanspraak aan den Keizer* KONSTANTYN, en eene *verklaring der Scheppingsgeschiedenis* toegeschreven, doch welke niet voor echt kunnen gehouden worden. Het eenigste Werk, dat nog geheel van hem overig is, is *een onderzoek tegen* ORIGENES, *over de Tooveresse te Endor*, door ALLATIUS uitgegeven, waar in hij het gevoelen van ORIGENES wederlegt, dat deze Tooveresse waarlijk den geest van SAMUËL uit het Rijk der dooden zou hebben opgeroepen. — Op eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 331,

De Ariänen vervolgen de rechtzinnigen, en zetten EUSTATHIUS Bisschop van Antiöchië af, die gebannen wordt.

(*) FABRICIUS *Biblioth. Gr. Vol.* VIII. *pag.* 170. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

331, werd deze Bisschop door EUSEBIUS van *Nikomedië*, die ook EUSEBIUS van *Cæsarea*, en andere Oostersche Bisschoppen, in zijn belang had overgehaald, beschuldigd van de dwalingen der *Sabelliänen*, hetwelk, zegt SOCRATES (*), thans vrij gewoon werd, dat men, over de bewoording *éénswezens*, in het duister streed, zonder recht te weten, waaröm men malkanderen verketterde, beschuldigende men malkanderen over en weder, van *Ariänerij* of *Sabelliänerij*. Doch, EUSTATHIUS werd bovendien van hoererij beschuldigd, en op den eed van een ontuchtig vrouwspersoon, dat met geld daar toe was omgekocht, veröordeeld, en van zijn ambt afgezet. Te vergeefs wendde de Bisschop zich tot den Keizer, die het vonnis der Kerkvergadering bevestigde, en EUSTATHIUS, met zijne Ouderlingen en Kerkedienaren, naa *Thracië* bande, alwaar hij omtrent het jaar 360 overleden is (†). Alle de Schrijvers, die ons van dezen man bericht geven (§), FILOSTORGIUS uitgezonderd, zijn *Katholijken*, en beschouwen hem derhalven als eenen Martelaar voor het geloof, terwijl zij zijnen ijver, geduld, geleerdheid en welsprekendheid, prijzen; ondertusschen kan de *haat tegen de Ariänerij*, waar over zij hem zoo bijzonder roemen, hem in ze-

ke-

(*) *Hist. Eccles.* I. 23.

(†) CHRYSOST. *Laudat.* EUSTATHII *Tom.* I. *Opp. ed. Ducæi Francof. pag.* 577. THEODOR. *Hist. Eccl.* III. 4.

(§) HIËRONYMUS, SOZOMENUS, ATHANASIUS, enz.

kere opzichten te driftig en onverdraagzaam gemaakt, en daar door zijn ongeluk veröorzaakt hebben (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Het afzetten van EUSTATHIUS, door de Kerkvergadering, gaf aanleiding tot hevige onlusten, te *Antiöchië*, te meer, omdat de redenen van deze strengheid alleen in algemeene bewoordingen vervat waren, want, schrijft de Kerkgeschiedschrijver SOCRATES, bij deze gelegenheid (†), ,,de Bisschoppen zijn wel gewoon, de genen, die zij afzetten, met scheldwoorden te overladen, en van godloosheid te beschuldigen, maar niet de redenen dezer godloosheid te melden." Als men derhalven, in het jaar 332, tot de verkiezing van eenen nieuwen Bisschop overging, wilde een deel der Gemeente EUSTATHIUS weder hebben, terwijl een ander gedeelte EUSEBIUS PAMFILI, Bisschop van *Cæsarea*, verkoos. Zoo hoog liepen deze onlusten, dat men bereids van weêrskanten naar de wapenen greep, toen de bescheidenheid van EUSEBIUS, die voor deze keuze bedankte, zich op de Kerkelijke wetten en gebruiken beroepende, en de tusschenkomst van den Keizer, door het zenden van eenen aanzienlijken staatsdienaar naa *Antiöchië*, en een eigenhandig schrijven aan de Gemeente aldaar, en aan de vergaderde Bisschoppen, om hen tot vrede te vermanen, en de gevolgen van zoodanige onrusten voor

Oproerige bewegingen te Antiöchië wegens het afzetten van EUSTATHIUS.

(*) Men vergelijke DU PIN *Nouv. Biblioth. des Aut. Eccles. Tom.* III. *pag.* 26. *sqq.*

(†) *Hist. Eccles.* I. 24.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

voor te ſtellen, de drift bedaarde, zoodat men zich vereenigde, om EUFRONIUS, eenen *Kappadociſchen* Bisſchop, te verkiezen, waar mede de rust herſteld geraakte (*).

Vervolgingen tegen ATHANASIUS.

Hetzelfde lot, als EUSTATHIUS, trof ook andere Bisſchoppen, die de *Euſebiänen* voor hunne vijanden hielden. De zwaarſte ſtorm berstte los tegen ATHANASIUS. Deze ijveräar voor de rechtzinnigheid wilde EUSEBIUS van *Nikomedië*, niettegenſtaande deszelfs verzoek, niet in zijne Kerkelijke gemeenſchap aannemen, ook weigerde hij volſtrektlijk, het Keizerlijk bevel te gehoorzamen, en ARIUS te herſtellen. Daar dit den Vorst moest mishagen, hielden de *Euſebiänen*, verſterkt door de *Meletiänen*, dit voor een gunſtig tijdſtip, om ATHANASIUS hunnen wrok te doen ondervinden. Zij beſchuldigden hem dan bij den Keizer, dat hij den *Egyptenaren* eene ſoort van ſchatting, eigener gezag, had opgelegd, beſtaande in het opbrengen van linnenklederen voor zijne Gemeente; vervolgends, dat hij eenen oproermaker met geld onderſteund, in eene Kerk den Heiligen Beker in ſtukken geſlagen, en de afſchriften der Heilige Boeken verbrand, zich met hoererij bevlekt, en eenen *Meletiäanſchen* Bisſchop ARSENIUS vermoord had. De Keizer, eerst zijnen Broeder DALMATIUS afgezonden hebbende, om

(*) EUSEB. *de Vita Conſtant.* III. 59-62. alwaar hij ook den Brief des Keizers aan hem aanhaalt, waar in deze hem prijst, omdat hij voor het Bisdom van *Antiöchië* bedankt had. SOCRAT. *Hist. Eccl.* I. 24. SOZOM. II. 19.

om deze beschuldigingen gerechtelijk te onderzoeken, beriep vervolgends, ten zelfden einde, eene Kerkvergadering naa *Cæsarea*, die in het jaar 333 gehouden werd, doch op welke ATHANASIUS, dewijl hij de vergaderde Bisschoppen voor zijne vijänden hield, weigerde te verschijnen. De Keizer, hier over verstoord, gebood hem scherplijk, zich in eene, op nieuw te *Tyrus* in het jaar 335 beschrevene, Kerkvergadering, tegenwoordig te laten vinden, waar aan hij, hoe ongeern ook, gehoorzaamde. Om de orde en rust onder de menigte der tegen malkanderen verbitterde geestelijken te bewaren, had de Keizer ook gevolmagtigden derwaards gezonden. Op deze vergadering werden de beschuldigingen tegen ATHANASIUS vernieuwd, die op sommigen terstond antwoordde, omtrent anderen tijd en dag verzocht. Hoe zeer nu, onder anderen, twee beschuldigingen openlijk bleken valsch te zijn, de ééne van hoererij met een vrouwspersoon, hetwelk, daar zij een' ander voor ATHANASIUS aanzag, met de daad toonde, dezen zelfs niet eens te kennen, en de andere van den moord van ARSENIUS, dewijl die zelf levende op de vergadering verscheen, evenwel was ATHANASIUS, niettegenstaande alle zijne standvastigheid, ontroerd, daar hij zelfs zulken, die hij voor zijne vrienden gehouden had, onder zijne beschuldigers beschouwde, en ook zag, dat men de getuigenissen zijner openlijke vijänden, *Ariänen* en *Meletiänen*, tegen hem liet gelden, en dat de Bisschoppen zich bijna allen van eersten af tegen hem verklaard

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337

klaard hadden; derzelver drift tegen hem liep zelfs zoo hoog, dat 's Keizers gemagtigden het voorzichtigst achtten, hem heimlijk te laten wegbrengen, zorgende, dat men hem nog aanvallen en vermoorden zou. Eenige Bisschoppen, naa *Alexandrië* gezonden, om ééne der ingebrachte beschuldigingen op de plaats zelve te onderzoeken, zonden een bericht over; dat zij ATHANASIUS schuldig gevonden hadden; waar op, niettegenstaande de Onderlingen van *Alexandrië*, en verscheidene Onderlingen van het landschap *Mareotis*, in eenen Brief aan de Kerkvergadering, die nog voor handen is, de beschuldiging wederlegden, en aantoonden, dat het onderzoek partijdig geschied was, en ook de 47 *Egyptische* Bisschoppen, die met ATHANASIUS op de Kerkvergadering gekomen waren, de *Eusebiänen* streeken en listen aantijgden, om hunne oogmerken te bereiken, ATHANASIUS, eindelijk, door de vergadering van zijn ambt ontzet werd; welke hem tevens verbood, naa *Alexandrië* te keeren, opdat hij daar geene onlusten mogt stichten, tevens allen Bisschoppen aanschrijvende, dat zij hem uit de Kerkelijke gemeenschap zouden uitsluiten. Als gronden van hun gedrag gaven de Vaders op: dat hij 's Keizers bevel, om te *Cæsarea* te verschijnen, niet gehoorzaamd, en eene menigte aanhangers te *Tyrus* medegebracht had, om daar opschuddingen te verwekken; verders, dat hij dan geweigerd had, op de beschuldigingen te antwoorden, dan de Bisschoppen smaadlijk bejegend had, dan, ingedaagd zijnde, niet had willen verschijnen,

als

als ook, dat de kwade behandelingen der Kerkelijke vaten genoegzaam bewezen was (*).

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Kerkvergadering te Jerusalem. ARIUS wordt hersteld.

ATHANASIUS, dus veroordeeld zijnde, begaf zich naa *Konstantinopolen*, alwaar hij zich op des Keizers uitspraak beriep, welke inmiddels de Bisschoppen, die te *Tyrus* vergaderd waren, belast had, naa *Jerusalem* te reizen, en aldaar de inwijding der prachtige, door hem ter gedachtenis van JESUS Opstanding gebouwde Kerk, bij te wonen, na het eindigen van welke plegtigheid zij, in het jaar 335, aldaar eene talrijke Kerkvergadering hielden; alwaar ook ARIUS (†), en zijn vriend EUZOJUS verscheenen, met een aanschrijven van den Keizer aan de Bisschoppen, dat zij derzelver geloofsbelijdenis onderzoeken, en hen gunstig beöordeelen zouden, het zij zij te vooren, door nijd, onderdrukt waren, of nu hunne dwalingen afgelegd hadden. Zij vonden, in de daad, bij de vergadering een goed onthaal, en werden weder in de gemeenschap aangenomen, waar

van

(*) Men vergelijke EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 42. ATHANAS. *Apolog. Secunda pag.* 613. *sqq.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 27-32. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 10, 22, 25. THEODOR. *Hist. Eccles.* I. 29. EPIFAN. *Hæres.* 68. C. 17.

(†) VALESIUS *Observ. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 2. *ad Calc. Hist. Eccles.* SOZOMENI en *Not. ad.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 33. meent, dat deze ARIUS onderscheiden moet worden van dien, naar wien de *Ariänen* genoemd worden. Met hem stemt ook VENEMA in *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 276. Doch de bewijzen voor deze onderscheiding komen mij niet voldoende voor.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

van de vergadering tevens in eenen Brief aan de Bisschoppen en andere Geestelijken van *Egypte* kennis gaf, met verzoek, om dit voorbeeld te volgen. Men kan uit dit besluit der vergadering weder opmaken, hoe veel invloed het gevoelen en gezag des Keizers op dezelve, waar het toch niet aan partijën van ARIUS ontbrak, gehad hebbe (*).

Athansius wordt naa Triers in Gallië gebannen.

De klagten en bezwaren, welke ATHANASIUS bij den Keizer had ingebracht, werkten echter zoo veel uit, dat de Vorst aan de Bisschoppen, die de vergadering te *Tyrus* hadden uitgemaakt, eenen scherpen Brief zond, en hen wegens hunne ongestuimigheid en twistzucht strenge verwijtingen deed, hen tevens naa *Konstantinopolen* ontbiedende, opdat hij de beide partijën zou kunnen hooren; verscheidenen van deze Bisschoppen, door dezen Brief verschrikt, keerden naa hunne Bisdommen terug, maar EUSEBIUS van *Nikomedië*, steunende op zijnen invloed ten Hove, begaf zich naa de hoofdstad, alwaar hij den Keizer onder het oog bracht, het zij waar of valsch, dat ATHANASIUS gedreigd had, te zullen beletten, dat, vervolgends, van *Alexandrië* geen koorn meer naa *Konstantinopolen* zou gezonden worden, gelijk jaarlijks pleegt te geschieden, welke beschuldiging den Keizer zoo zeer ontrustte, dat hij ATHANASIUS naa *Treviri*, (*Triers*,) in *Gallië* bande; alhoewel openlijk werd voorgewend, dat de Keizer hier toe enkel om de rust der Kerk besloten had, de-

(*) ATHANAS. *Apol.* II. *pag.* 621. EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 43. SOCRAT. I. 33. SOZOMEN. II. 27.

dewijl ATHANASIUS volſtrekt bleef weigeren, met ARIUS en zijne vrienden, Kerkelijke gemeenſchap te onderhouden (*).

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Dood van ARIUS.

ARIUS was, na zijne wederäanneming door de Kerkvergadering te *Jeruſalem*, naa *Alexandrië* gekeerd; maar zijne aankomst in deze ſtad, reeds te onvrede, over het lot van haren Bisſchop, gaf aanleiding tot nieuwe onlusten, waaröm de Keizer hem in het jaar 336 naa *Konſtantinopolen* ontbood, alwaar EUSEBIUS van *Nikomedië* alle pogingen, zelfs met bedreigingen, bij den Bisſchop dier hoofdſtad, ALEXANDER, aanwendde, opdat hij ARIUS zou toelaten in de gemeenſchap der Kerk; zelfs gebood de Keizer, nadat ARIUS de geloofsbelijdenis van *Niceë*, of eene gelijkluidende, ondertekend, en op 's Keizers voorſtel zelfs bezworen had (†), den Bisſchop uitdruklijk, den eerstkomenden Zondag, ARIUS, zonder tegenſpreken, als een ledemaat zijner Gemeente aan te nemen. De Bisſchop, dit gebod met de uiterſte ontſteltenis vernemende, bad God, dat hij, eer dit gebeurde, hem, of ARIUS, uit dit leven wilde nemen. Op den volgenden Zondag, begaf zich ARIUS, met eenigen zijner aanhangeren, naa de Kerk, waar hun wensch vervuld zou worden. On-

(*) ATHANAS. *Apolog.* II. *pag.* 622. SOCRAT. I. 34, 35. SOZOMEN. II. 28.

(†) Het algemeen gerucht onder de *Rechtzinnigen* zeide, dat hij den Keizer bedrogen, en eigenlijk gezworen had, op eene geloofsbelijdenis, volgends zijne ſtellingen, die hij bij zich had.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Onder weg door den nood gedrongen, begaf hij zich in een gemeen heimlijk gemak, alwaar hij eene schielijke dood stierf, en, gelijk sommigen zeggen, zijne ingewanden uitstortte. Dus verhalen genoegzaam eenparig alle de Schrijvers van dien, en den naastvolgenden tijd, de dood van ARIUS (*), zoodat men daar aan naauwlijks twijfelen mag. Doch, wanneer ATHANASIUS, en anderen, die hem gevolgd zijn, deze schielijke dood van ARIUS, als eene bijzondere straf van God, op het gebed van den Bisschop ALEXANDER, beschouwen, welke Bisschop ook daar voor God plegtig in de Gemeente zal gedankt hebben, kan men niet zoo ligtzinnig hunne gedachten toestemmen. Immers, behalven dat sommigen, volgends SOZOMENUS, deze schielijke dood, als een gevolg van eene voorgaande onpaslijkheid of kwaal hebben aangezien, terwijl anderen dezelve aan de overmatige vreugde van ARIUS over zijne wederäanneming toeschreven, zóo zijn 'er meer voorbeelden van soortgelijke wijze van dood, onder anderen is de Paus ANASTASIUS II., op het einde der vijfde eeuw, op dezelfde wijze overleden (†), en het is over het geheel bedenklijk, eene dergelijke gebeurenis, die natuurlijk kan zijn, bovennatuurlijk te noemen, en voor eene Godlijke straffe te verklaren (§). Welk recht heeft

(*) ATHANAS. *Epist. ad Serap. de Morte Arii Tom.* I. *pag.* 522. SOCRAT. *Hist. Eccles.* I. 37, 38. SOZOMEN. *Hist. Eccl. L.* I. 29, 30. THEODOR. *Hist. Eccl.* I. 15.

(†) PLATINA *in Vita ejus.*

(§) VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 277.

heeft ATHANASIUS, deze dood van ARIUS met die van den verrader JUDAS te vergelijken, en niets aan te merken, op de bede van den Bisschop ALEXANDER, of wel die bede als heilig, en daaröm van God verhoord, te roemen? De aanhangers van ARIUS beweerden daartegen, dat zijne vijänden hem door toverkunsten uit den weg geruimd hadden; en zelfs in onze eeuw hebben schrandere mannen gegist, dat hij misschien door vergift zal omgekomen zijn. Laat ons, zonder zulke vermoedens, die toch geene zekerheid hebben, of zoodanige oordeelvellingen te wagen, ons zelven vergenoegen, met het gene gebeurd is: ARIUS is eene schielijke dood gestorven, waar van de oorzaak ons onbekend is.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

Gevolgen van de dood van ARIUS.

De dood van ARIUS was de laatste aanmerklijke gebeurenis, in de *Ariäansche* woelingen, die ten tijde van KONSTANTYN plaats had; doch met dezelve waren de twisten niet geëindigd; immers, alhoewel ATHANASIUS verzekert, dat zeer vele *Ariänen*, op dezelve, tot de Rechtzinnigen zijn overgegaan, hunne hoofden bleven nogthans volharden; en de verwarringen, die vervolgends hebben plaats gehad, terwijl uit de bron der *Ariäansche* nog weder geduurig nieuwe voortkwamen, hebben voldoende bewezen, dat de Kerkvergadering van *Niceë*, welke KONSTANTYN gehoopt had, dat een middel zou wezen, om de gemoederen te verëenigen, ten dezen opzichte, niets uitgewrocht, noch ter voorkoming van verdere geschillen, over de betwiste stukken, iet toegebracht heeft

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

heeft (*). Indien wij ATHANASIUS (†) en SOCRATES (§) geloven, zal de Keizer KONSTANTYN, door het bericht van de onverwachte dood van ARIUS, meer overtuigd zijn geworden van de waarheid van het *Niceïſche* geloof, als ook dat ARIUS een' meinëdige en Dwaalleeräar geweest was. Evenwel wilde hij van de herſtelling van ATHANASIUS niet hooren. Te vergeefs ſchreef hem ANTONIUS, de Vader der Monniken, ten voordeele van ATHANASIUS, hem biddende, dat hij de lasteringen der *Meletiänen* geen geloof wilde geven; te vergeefs paarden de Geestelijkheid, en de gewijde Maagden te *Alexandrië*, hare voorbede met die van ANTONIUS, terwijl de Gemeente aldaar openlijk, in hare vergaderingen, God, om 's mans herſtelling bad. Aan de Geestelijkheid gaf de Keizer volſtrekt een weigerend antwoord; aan de Gemeente verweet hij onverſtand en ligtzinnigheid; aan ANTONIUS ſchreef hij, dat hij de uitſpraak der Kerkvergadering moest handhaven, dat, alſchoon ook deze of gene Bisſchop zich door drift mogt laten overheerſchen, men zulks echter niet kon verwachten van zoo vele verſtandige en godzalige mannen, als op dezelve bijëen waren gekomen; bovendien beſchreef de Keizer ATHANASIUS, als hoogmoedig en verwaand, lasterziek, en een' ſtichter van partijſchap en oproer. Nogthans, ten ein-

(*) Zie J. H. SEMLER *Hist. Eccles. Christ. Selecta Capita Tom.* I. *pag.* 158-163.

(†) *Ad Episcop. Ægypti et Libyæ Disp.* I. *pag.* 130.

(§) *Hist. Eccles.* I. 38.

einde zijne onpartijdigheid en zijne zucht tot vrede te tonen, verwijderde de Vorst te gelijk den Bisschop JOANNES, dien men te *Alexandrië* tot opvolger van MELETIUS verkozen had, van daar, niettegenstaande de vergadering te *Tyrus* dezen in zijne waardigheid bevestigd had (*). Ten laatsten evenwel, werd KONSTANTYN bewogen, in het jaar 337, om ATHANASIUS uit zijne ballingschap terug te ontbieden, doch de uitvoering van dit voornemen werd door 's Keizers dood verhinderd (†), van welke wij de volgende bijzonderheden, bij de Kerkelijke Geschiedschrijvers, vinden.

KONSTANTYN wordt kort vóór zijne dood gedoopt. Hij sterft.

De Keizer, zedert eenigen tijd onpaslijk geworden, had zich naa *Helenopolis* laten brengen, om de baden te gebruiken; als hij zijn einde voelde naderen, schrijft EUSEBIUS (§), oordeelde hij het tijd te zijn, om zich van alle zijne begane overtredingen te reinigen, gelovende, dat, wat ook een mensch te vooren misdreven mogt hebben, zulks van de ziel werd afgewasschen, door de kracht der onuitspreeklijke woorden, en het zaligend waterbad des doops. Knielend bad hij derhalven, in de Kerk, Gode zijne zonden belijdende, om derzelver vergeving, en werd daar het eerst verwaardigd met de vergeving derzelve, door de oplegging der handen, dat is, hij werd plegtig en eigenlijk, onder de *Catechume-*

nen

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 31.
(†) *Id. l. c. Libr.* III. *Cap.* 2.
(§) *Vit. Constant.* IV. 61.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

nen of *Leerlingen* aangenomen. Van *Helenopolis* zich naa *Nikomedië* hebbende doen vervoeren, waarschijnlijk met oogmerk, om zich verder naa *Jerusalem* te begeven, alwaar hij voornemens was, zich in den *Jordaan* te laten doopen, voelde hij zijne krachten zoo verminderen, dat hij aan de Bisschoppen, die bij hem waren, zijn verlangen te kennen gaf, om, zonder verder uitstel, het onsterflijk makend teken en zegel des Doops te ontvangen, belovende, indien God zijn leven nog mogt rekken, zich, in het vervolg, geheellijk met Gods volk te vereenigen, in de Kerk, met alle de gelovigen, aan de openbare gebeden deel te nemen, en zich aan die levensregelen te zullen onderwerpen, welke Gode betaamlijk zijn. Op dit verzoek en belijdenis ontving de Keizer, onder de gewone plegtigheden, en met het nodig onderwijs, den Christelijken Doop, en waarschijnlijk ook vervolgends het Heilig Avondmaal, van EUSEBIUS Bisschop van *Nikomedië.* Gelijk de Dopelingen gewoon waren, trok de Keizer witte klederen aan, en wilde nu het Keizerlijk Purper niet meer dragen. Groot was zijne blijdschap, zijne dankbaarheid aan God, en zijn verlangen naar de dood; gelijk hij dan ook spoedig zijnen wensch magtig werd, daar hij zijn leven eindigde, op den Pinksterdag, den 22sten Meij des jaars 337, omtrent den middag, in het 66ste jaar van zijnen ouderdom, het 31ste jaar van zijne regeering. Zijn lijk werd, gelijk hij bij zijn leven besteld had, naa *Konstantinopolen* gebracht, en in de

Kerk

Kerk der Apostelen, die hij zelf gesticht had, nadat de lijkdienst plegtig over hem gevierd was, begraven (*).

Karakter van KONSTANTYN volgends de Heidensche Schrijvers.

Dit was het einde van den eersten Christen-Keizer, wien, waarschijnlijk reeds bij zijn leven, de eernaam van de *Groote* gegeven is; doch over wiens lof of laster de oordeelen van zijne tijdgenoten en der nakomelingschap zeer verschillende zijn geweest; hetwelk ons niet kan verwonderen, dewijl zijn overgang van de Heidenen tot de Christenen hem gewis bij de eersten zoo sterk in achting doen daalen, als bij de laatsten natuurlijk doen rijzen moest. Van wêerskanten, gelijk dit de aart der menschen is, verviel men, in het beöordeelen van dezen Vorst, tot uitersten, en misdeed tegen de wetten van billijkheid en onpartijdigheid. De Heidensche Schrijver ZOSIMUS en de Keizer JULIÄAN, die zijn Broeders Zoon was, hebben 's Vorsten karakter met zwarte verwen afgeschilderd, en hem heerschzucht, wreedheid, weelde en dartelheid, te last gelegd, de eerste berispt gestadig alle de verrichtingen van dezen Keizer, en laat geene van zijne daaden, zonder opmerking, voorbij; doch beiden ontdekken zij, te gelijk, overäl hunnen haat tegen den Christelijken Godsdienst, en hunne zucht voor het Heidendom, waar bij JULIÄAN nog zijnen bijzonderen wrok voegde, wegens het gene hij van de Zoonen van KONSTANTYN ondergaan had. Andere min partijdige Heidensche Schrijvers stemmen daar in overëen, dat

(*) EUSEB. *Vit. Constant.* IV. 62-70.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

dat zij hem groote deugden en hoedanigheden toekennen, en beschrijven hem, als een' uitmuntend legerbevelhebber, een' bekwaam staatsman, een' groot aanmoediger en begunstiger van geleerdheid en geleerden, en zelf een groot liefhebber van lezen, schrijven, en letteröefeningen. AURELIUS VICTOR (*) zegt: „ In de eerste tien jaaren gedroeg „ KONSTANTYN zich als een voortreflijk Vorst, de „ tien volgende, als een roover, en de laatste „ tien, gelijk een kwistpenning;" zijnde dezelfde beschuldiging, die ook ZOSIMUS inbrengt, dat KONSTANTYN, meester van het rijk geworden, eenen gierigen aart betoond, en zijne onderdanen met zwaare lasten en schattingen bezwaard heeft, welke hij aan gunstelingen zonder verdiensten of aan nutteloze gebouwen verspilde, waarschijnlijk doelende op 's Keizers gunst en milddaadigheid jegens de Christelijke Bisschoppen, en op de Kerken, door hem gesticht. „ EUTROPIUS (†), noemt hem een' „ groot man, die alles poogde uit te werken, wat „ hij eenmaal bij zichzelven had voorgenomen, „ en staande naar het oppergebied der wereld. — „ Maar door trotsheid op zijnen voorspoed is hij „ min of meer van zijne innemende zachtheid veränderd. — In zijnen eersten regeeringstijd met de „ beste, maar in den laatsten tijd met de middelmatige Vorsten te vergelijken." — En hij besluit, dat KONSTANTYN eene *vergoding* waardig is geweest (§).

Bij

(*) *De Cæsar. Ep. Cap.* 41. (†) *Hist. Rom.* X. 5.
(§) *Meruit inter Divos referri l. c. Cap.* 8.

Zijn lof bij de Christenen.

Bij de Christenen werd KONSTANTYN met de grootste en zelfs buitenspoorige lof vereërd; EUSEBIUS in zijne *Levensbeschrijving*, in zijne redenvoering aan den Keizer, bij het vieren van zijn dertigjaarig regeeringsfeest, en in andere schriften gaat, in het melden van zijnen lof, niet zelden de palen te buiten, en zelfs zoo ver, dat hij schrijft, dat zijne deugden naar waarde alleen door Hem kunnen vermeld worden, die de onsterflijke God, en Gods Woord zijnde, aan zijne gezegden geloof kan bijzetten (*). In de vijfde eeuw begon men hem, als eenen *Heiligen*, te beschouwen, en vervolgends als zoodanig te vereëren. In de *Griekfche* en in de *Koptische* Kerken in *Egypte* heeft men bijzondere feestdagen aan zijne gedachtenis toegewijd, en de laater Grieksche Schrijvers geven hem gewoonlijk den eernaam van *den Apostolischen* (†).

Aanmerkingen tot besluit.

In de daad, KONSTANTYN heeft zich, gelijk, uit het gene wij van hem verhaald hebben, blijkbaar is, bij de Christenen zeer verdienstelijk gemaakt, daar alle zijne pogingen, geduurende zoo vele jaaren, daar op doelden, om hunnen Godsdienst eere en aanzien te geven, te beveiligen en uit te breiden. Zijne wetten en verördeningen omtrent de Heidenen en Jooden, zijn ijver, om, op alle mooglijke wijze, hunne inwendige verdeeldheden te heelen, en eendragt onder hen te bewaren, of te herstellen, waar omtrent

(*) EUSEB. *Vit. Constant. Prooem. Libr.* I. *Cap.* 2.

(†) Men zie de *Acta SS. Antwerp. ad d.* 21. *Maii pag.* 13. *sqq.*

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

trent hij prijswaardige gevoelens openbaarde, zijn daar van genoegzame bewijzen. Zijne zorg voor het welzijn van het Christendom ftrekte zich zelfs tot buiten de grenzen van het Romeinfche Gebied uit, daar hij de Christenen bij den Perfifchen Koning SAPOR, in eenen Brief (*), aanprees, als belijders van eenen Godsdienst, wiens uitmuntendheid alle befcherming en gunst verdiende. Het is waar, hij kan in zijne achting en gunften jegens de Geestelijkheid en de Bisfchoppen geöordeeld worden, te ver gegaan te zijn, evenwel wist hij hen, aan den anderen kant, wanneer hij reden meende te hebben, om hen als roervinken en ftichters van onlusten te moeten aanmerken, te beteugelen, en in orde te brengen. Men behoeft ook niet te ontkennen, dat hij de uiterlijke pracht in den Godsdienst te zeer beminde, en dat even daar door, geduurende zijne regering, de gronden van *Hiërarchie* en Bijgeloof gelegd zijn, welke van toen af in de Christelijke Kerk zoo groote rollen gefpeeld hebben, veel nogthans kan tot zijne verontfchuldiging dienen, dat hij het Christendom niet minder luister wilde bijzetten, dan het Heidendom gewoon was te vertonen, daar toch zinlijke menfchen door zoodanige pracht zich te ligter lieten bewegen, om het Christendom te omhelzen. De Bisfchoppen zelve lieten zich, door het geluk, hetwelk den Godsdienst bejegend was, verblinden, en verleiden, om in alles, wat zij meenden, tot eere van den Godsdienst te

(*) Bij SOZOMENUS *Hist. Eccles.* III. 15.

te kunnen ſtrekken, liever te veel dan te weinig te doen, hetwelk niemand, die het gewoon beloop der menschlijke zaken overweegt, bevreemden zal. Dat KONSTANTYN in alles, wat hij voor en jegens den Christen-Godsdienst deed, enkel uit ſtaatkunde gehandeld hebbe, en nooit in zijn hart een Christen geweest zij, is door ſommigen van onze hedendaagſche Schrijvers wel gezegd, maar niet bewezen; dit alleen blijkt, dat zijn Godsdienst-ijver van de ſchitterende ſoort was, en zich meer naar buiten vertoonde, dan met de opgeklaarde begrippen van eenen redelijken Godsdienst in geest en waarheid, meer in doen dan zeggen kracht oefenende, beſtaanbaar was. Dus liet hij op zijne penningen en munten, als ook in zijne ſtandbeelden, bij de ingangen van zijn Paleis, zich doorgaands in eene biddende geſtalte afbeelden (*). Den nacht voor het Paaschfeest bracht hij, gelijk de Christenen zedert eenigen tijd gewoon waren, met andere Christenen waakende door onder godvruchtige aandachts-oefeningen, en liet in denzelven de hoofdſtad met eene zoo groote menigte flambouwen verlichten, dat de nacht in den dag verkeerd ſcheen (†). Ook bracht hij menigen nacht in Godzalige overdenkingen door, houdende met zijne Hofbedienden, die als het ware eene Christelijke Gemeente uitmaakten, plegtige bid-uuren, zelfs deed hij meermalen openlijke redenvoeringen tot onderwijs zijner onderdanen (§), met bijzonderen eerbied

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) EUSEB. *Vit. Conſtant.* IV. 15.

(†) *Id. l. c. Cap.* 22, 57. (§) *Id. l. c. Cap.* 17, 29.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

bied en deftige ligchaamsgebaarden. Gemeenlijk begon hij deze redenvoeringen met het bestrijden der Afgoderij, verklaarde vervolgends de Godlijke voorzorg en regeering, toonde, hoe noodzaaklijk de verlossing der menschen geweest, en op welke wijze zij voltrokken was, en besloot met nadruklijke voorstellen, van het Godlijk oordeel, tot afschrik der Godlozen. Wij hebben nog éénе van deze Redenvoeringen, door den Keizer, in het Latijn opgesteld, en vervolgends, op zijn bevel, in het Grieksch vertaald, die doorgaans als eene Bijlage achter zijne Levensbeschrijving door EUSEBIUS geplaatst, den titel voert, van *Redenvoering aan de Gemeente der Heiligen.* Deze Redenvoering is zeer lang, en bevat een algemeen denkbeeld van het Christendom, en eene wederlegging der Heidensche dwaling, beide vrij gegrond en grootendeels wijsgeerig; de Keizer houdt zich, onder anderen, in dezelve bezig, met de vervulling der *Sibyllynsche* Voorzeggingen, en van den vierden Herderszang van VIRGILIUS, welke hij, gelijk sommige Christenen van dien tijd, voor echt en voor eene voorzegging hield, in JESUS aan te toonen; hij stelt het *Paradijs* van ADAM buiten deze wereld; hij noemt wel CHRISTUS God en Gods Zoon, en den Heiland der menschen, maar stelt deszelfs bestemming op de wereld hoofdzaaklijk daar in, dat hij den Afgodsdienst vernietigen, de menschen van het kwaad bevrijden, en tot alle deugden opleiden, hen die door zijn voorbeeld leeren, daar door vertrouwen en geloof in zich verwekken, en de menschen dus gelukzalig maken zou. Doch, van JESUS dood

om

om de zonden van het menschdom, en de daar door verworvene gerechtigheid voor God, fpreekt de Keizer geen woord. Men kan het ondertusfchen den Vorst niet ten kwaade duiden, dat hij zoo lang redende, want hij zelf hoorde de langfte Redenvoeringen der Bisfchoppen zelfs ftaande aan; en als eens EUSEBIUS eene buitengewoon lange Redenvoering, die hij voor hem in zijn Paleis hield, daaröm wilde afbreken, of den Keizer bewegen wilde, om te gaan zitten, wilde hij noch het één noch het ander toelaten (*). Vergeefs brengt men tegen dit alles in, dat hij evenwel den titel en het kleed van *Pontifex Maximus*, of Opperpriester, naar de gewoonte der vorige Heidenfche Keizeren, heeft blijven dragen, wij hebben daar, bij eene andere gelegenheid, reeds opheldering van gegeven (†). Even min kan men daar uit, dat de Keizer eerst op het laatst van zijn leven een *Catechumenus*, (leerling,) geworden is, en den doop ontvangen heeft, een bewijs ontleenen, dat hij het niet oprecht met het Christendom zou gemeend hebben. Het begrip nopens de afwasfching der zonden door den Doop, hetwelk men te ver uitftrekte, en de vreeze, dat men, na den Doop weder in zonde vallende, niet ligtelijk vergeving ontvangen zou, had reeds te vooren bij vele Christenen ten gevolge, dat zij den Doop zoo lang uitftelden, als zulks welvoeglijk kon gefchieden, en in dit begrip ftond ook KONSTANTYN, gelijk wij hem zelven aan de

(*) EUSEB. *Vit. Conftant.* IV. 33.

(†) *Bladz.* 70.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

de Bisschoppen hebben hooren verklaren; daarenboven, was hij 'er op gezet geweest, om in den *Jordaan* gedoopt te worden, omdat JESUS in die rivier gedoopt was, hoedanige begeerte ook andere Christenen plagten te koesteren, gelijk men misschien uit eene plaats van TERTULLIANUS (*), zou mogen besluiten. Zonder reden hebben eindelijk sommigen beweerd, dat KONSTANTYN als een *Ariäan* gestorven zij, omdat hij naamlijk door EUSEBIUS van *Nikomedië* gedoopt is geworden (†); doch, deze Bisschop werd thans door den Keizer voor rechtzinnig gehouden, en niets was natuurlijker dan dat hij zich door den Bisschop der plaats, waar hij zich bevond, liet dopen. Ook blijkt duidelijk uit zijn geheele gedrag, dat hij de *Niceïsche* Kerkvergadering heeft willen handhaven, maar de rustverstooorers en onruststookers van weêrskanten, zoo Ariänen als Rechtzinnigen, in teugel heeft zoeken te houden. Doch, die vlek blijft het karakter van dezen Vorst bezoedelen, dat hij, niet alleen tegen zijne beloften, en eed, LICINIUS en deszelfs nog onmondigen Zoon (§), maar ook zijnen eigenen Zoon CRISPUS, eenen Prins van zeer goede verwachting, op eene losse beschuldiging van deszelfs Stiefmoeder, de Keizerin FAUSTA, in het jaar 326, ter dood heeft gebracht, en weder, toen hij de waarheid der zaak verstond, FAUSTA zelve in eene

hee-

(*) *De Baptismo Cap.* 19.

(†) HIËRONYM. *Chron. ad a.* 437. en anderen.

(§) Zie boven *Bladz.* 47.

heete badſtove heeft doen verſtikken, wordende met haar nog verſcheidenen van hare vrienden uit den weg geruimd. Hier kan, ter zijner ontſchuldiging, zoo weinig worden gezegd, dat EUSEBIUS liever verkozen heeft, 'er geheel van te zwijgen, op welken grond van het ſtilzwijgen van EUSEBIUS, EVAGRIUS (*) het geheele geval heeft geloochend, hetwelk echter niet alleen uit de Heidenſche, maar ook uit Christen Schrijveren, bekend is (†). Dit alleen kan men aanmerken, dat KONSTANTYN, te vooren geneigd tot wreedheid, blijkens zijne behandeling, jegens de door hem gevangene *Frankiſche* Koningen, naderhand, dit geval van zijnen Zoon en Gemalin uitgezonderd, van geene dergelijke buitenſpoorige woestheid, in de Geſchiedenis, beſchuldigd wordt, hetwelk men aan de kracht van den Godsdienst veilig mag toeſchrijven. Uit alles, wat wij gezegd hebben, blijkt dus, dat KONSTANTYN een Vorst geweest is, begaafd met vele goede hoedanigheden, die in vele opzichten, ten onrechte, gelasterd is, en die, hoe zeer het gevoel van hunne verlosſing van de vervolgingen, en de dankbaarheid voor zijne gunſten, de Christenen geene mate heeft doen houden, in hem te prijzen, echter vele goede dienſten aan het Christendom gedaan, en veel ijver en godsvrucht vertoond en geöefend heeft. Niemand zal zich voords verwonderen, wanneer hij den Keizer, eenen nieuweling in het Christendom, zich

III BOEK II Hoofdſt. na C. G. Jaar 313. tot 337.

(*) *Hist. Eccles.* III. 41.

(†) HIËRONYM. *de Viris Illuſtr. Cap.* 80.

III BOEK II Hoofdst. na C. G. Jaar 313. tot 337.

zich somtijds, ongevoelig voor de meer verhevene pligten van den Godsdienst, in het zinnelijke van plegtigheden en aandachts-oefeningen ziet verschuilen, als ook, wanneer het uitwendig Christendom, bij het veranderen der omstandigheden, zelfs tegen wil en wetenschap van deszelfs kundigste en eerwaardigste Leeräaren, eene geheel nieuwe gedaante aanneemt, en veranderingen ondergaat, vele van welke, zelfs tot in onze dagen, hebben stand gehouden.

DERDE HOOFDSTUK.

Geschiedenis der Christenen, na de dood van Konstantyn *den Grooten, tot de dood van* Juliäan.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zoons van KONSTANTYN den Grooten zijne opvolgers.

KONSTANTYN *de Groote* liet, bij zijn overlijden, drie Zoonen na, KONSTANTYN, KONSTANTIUS, en KONSTANS. Deze had hij, reeds bij zijn leven, tot *Cæsars*, of Rijks-opvolgers, bestemd, waar bij hij, in het jaar 335, DALMATIUS, en ANNIBALIÄNUS, Zoonen van zijnen Broeder DALMATIUS, voegde, tevens eene schikking makende, omtrent de verdeling des Rijks, en de Landen, die door elk van hun zouden bestuurd worden.

KONSTANTIUS laat zijne

Doch, naauwlijks was KONSTANTIUS, na zijns Vaders dood, te *Nikomedië* aangekomen, of hij liet, onder het voorwendzel van een oproer onder de soldaten, de beide Broeders van zijnen Vader, zij-

zijne Oomen, KONSTANTIUS, den Vader van JULIÄNUS, die naderhand Keizer is geworden, en DALMATIUS, benevens deszelfs Zoonen DALMATIUS en ANNIBALIÄNUS, als ook den oudsten Broeder van JULIÄNUS, ter dood brengen, zoodat, van het talrijk huis van KONSTANTYN, alleen zijne drie Zoonen, en twee Neven, JULIÄNUS en GALLUS, overbleven, van welken de eerstgemelde zijn behoud alleen aan zijne tedere kindsheid, als zijnde niet meer dan zeven of acht jaren oud, en de andere aan zijne ziekte te danken had, alzoo niemand geloofde, dat hij van dezelve kon herstellen (*).

Oomen en Neven vermoorden.

Verdeeling des Rijks onder de Zoonen van KONSTANTYN.

Na dezen moord, waar in ook OPTATUS, die eene nieuwe waardigheid van *Patricius* bekleedde, en ABLAVIUS, de bevelhebber der lijfwacht, benevens de voornaamste staatsdienaars van KONSTANTYN, omkwamen, deelden de drie Zoonen van KONSTANTYN het Rijk huns Vaders onder zich. De oudste, KONSTANTYN *de Jongere*, verkreeg voor zijn deel *Gallië*, (*Frankryk*,) *Spanje*, *Brittannië*, en een stuk van *Afrika Proconsularis*; KONSTANTIUS, de middelste, had *Nedermoesië*, (thans *Bulgarië*,) *Thracië*, (thans *Romanië*,) *Klein-Asië*, *Egyp-*

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* III. 1. en SOZOMEN. *Hist. Eccles.* V. 2. geven slechts ingewikkeld de schuld van deze moorden aan KONSTANTIUS. Maar SOZIMUS *Libr.* II. *Cap.* 40. AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XXI. *Cap.* 16. JULIANUS zelf *Epist. ad Atheniens. pag.* 270. ATHANAS. *ad Solitarios n.* 69. *Tom.* I. *pag.* 385. noemen hem uitdrukkelijk de oorzaak van dezelve.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Egypte, en de overige Oosterſche Gewesten, en KONSTANS, de jongſte Zoon, ontving *Italië*, *Illyrië*, *Pannonië*, *Griekenland*, *Macedonië*, en eenige andere landen, tot aan de zwarte Zee, behalven het overige van *Afrika*, zoo ver het onder de Romeinen hoorde.

De Jonge KONSTANTYN beoorlogt zijnen Broeder KONSTANS, en ſneuvelt.

De jonge KONSTANTYN, de oudſte dezer Broederen, oordeelende, dat hem te klein aandeel van zijns Vaders ſtaaten was toegelegd, begeerde van den jongſten, KONSTANS, dat deze hem een gedeelte van *Italië*, of eenig ander Landſchap, zou afſtaan; dit hem geweigerd wordende, deed hij in deszelfs heerſchappijën eenen inval, maar verloor in dezen oorlog, in het jaar 340, het leven.

KONSTANS door MAGNENTIUS gedood.

KONSTANS, zich alle de landen van zijnen Broeder KONSTANTYN, zonder tegenſpreken van KONSTANTIUS, aangematigd hebbende, beheerschte nu alle de Westerſche landen, eerst met vrij algemeene toejuiching, maar vervolgends, door zijne Hovelingen bedorven, verviel hij tot gierigheid en wreedheid, waar door hij zich bij zijne onderdanen in minächting en haat gebracht hebbende, ondernam één zijner bevelhebberen, MAGNENTIUS, eenen opſtand, en vond zoo veel aanhang, dat hij den Keizer, in het jaar 350, het 13 jaar zijner regering, en het 30 van zijnen ouderdom, liet vermoorden.

KONSTANTIUS alleen Keizer, na het overwinnen van

KONSTANTIUS, van de Zoonen van KONSTANTYN nog alleen overig, begaf zich, om den moord zijns Broeders te wreeken, terſtond tegen MAGNENTIUS in optogt, zijnen Neef GALLUS tot *Cæſar* aangeſteld, en hem de verdediging der Oosterſche Gewes-

westen, tegen de invallen der *Perſen* aanbevolen hebbende. Na drie jaren was de oorlog, met de dood van MAGNENTIUS, geëindigd, en in het volgende jaar 354, liet KONSTANTIUS zijnen Neef GALLUS, die zich aan alle ondeugden overgegeven, en vele onderdrukkingen en geweld in de Oosterſche landſchappen geöefend had, en op vermoeden, dat hij tegen KONSTANTIUS zelven iet euvels brouwde, insgelijks ter dood brengen, waar na hij alleen de teugels van het bewind voerde, doch, uit hoofde van de invallen der *Duitſche* volken in het Rijk, welke hij alleen niet zag af te weeren, dewijl de *Perſen* hem tevens de handen vol werks gaven, zag hij zich reeds in het volgende jaar 354 genoodzaakt, JULIÄNUS, den Broeder van GALLUS, den eenigſten overgeblevenen uit het huis van KONSTANTYN, tot *Cæſar* aan te ſtellen, en naa den *Rhyn* te zenden, alwaar deze, tegen de Duitſchers, Alemannen en Franken, vele dappere krijgsdaaden verricht, en de genegenheid zijner ſoldaten verworven hebbende, door dezelve in het jaar 360, tot *Augustus*, of Keizer, werd uitgeroepen. De oorlog, die hier op tusſchen KONSTANTIUS en hem verwacht moest worden, werd, door de dood van den gemelden Keizer, voorgekomen, die in het volgende jaar, in het 24ſte jaar zijner regeering, het 44ſte van zijnen ouderdom, overleed, wordende door JULIÄNUS opgevolgd.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

MAGNENTIUS.

Uit het bovenſtaande blijkt, dat deze Zoons van KONSTANTYN *den Grooten*, hunnen Vader in zijne goede hoedanigheden niet geëvenaard hebben; de Christen-Schrijvers, die hier in, wat de hoofdzaak be-

Karakter der Zoonen van KONSTANTYN.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

betreft, met de Heidensche overëenstemmen, beschrijven echter het karakter van KONSTANTIUS, het allerönguustigst, omdat deze Vorst de *Ariänen* ongemeen genegen was; doch de Heidensche Schrijver AMMIANUS MARCELLINUS heeft over hem het onpartijdigst geöordeeld (*). Hij prijst hem, dat hij de gewigtigste bedieningen en posten met bekwame lieden bezet, de krijgstucht behoorlijk onderhouden, en alhoewel zelf niet geleerd, evenwel de geleerdheid en wetenschappen begunstigd, en zeer matig geleefd hebbe. Maar daar tegen erkent hij ook, dat deze Vorst onmenschlijk hard en bloeddorstig was, zoodra zich daar toe het minste voorwendzel opdeed; dat hij zich van zijne Gemalinnen, gesnedenen, en andere Hovelingen, heeft laten regeeren, en te weinig acht geslagen op de bezwaren zijner onderdanen: ,, den Christen-Godsdienst," gaat deze Schrijver voort (†), ,, zoo duidelijk bepaald en eenvoudig, verwar- ,, de hij met oudwijfsche Bijgelovigheid. In plaats van ,, aan denzelven eene deftige inrichting te geven, onder- ,, nam

(*) *Hist. Libr.* XXI. *Cap.* 16.

(†) Zie hier zijne merkwaardige woorden: ,, Christianam religionem absolutam & simplicem anili superstitione confundens, in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit discidia plurima, quæ progressa fusius aluit concertatione verborum: ut, catervis antistitum jumentis publicis ultro citroque discurrentibus per Sijnodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariæ inciderit nervos."

„ nam hij ingewikkelde onderzoekingen omtrent den- „ zelven, waar door hij veel twist en tweedragt ver- „ oorzaakte, wier verderen voortgang hij door woor- „ denſtrijd aankweekte: dus gebeurde het, dat hij, „ dewijl geheele troepen van Bisſchoppen, met „ lands rijtuigen, dan hier, dan daar heen, op „ hunne *Sijnoden*, zoo als zij het noemen, rond- „ zworven, den geheelen eeredienst tot hunnen zin „ zoekende te brengen, het openbaar voerwezen „ in den grond reed."

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hun ijver tegen de Heidenen.

In ijver tegen den Heidenſchen Godsdienst evenaarden of overtroffen zelfs de Zoons van KONSTANTYN hunnen Vader. KONSTANTIUS gebood, alle Afgodstempelen te ſluiten, en aan de Afgoden te offeren, onder levensſtraffe, en verbeurdverklaring van alle goederen (*). Ook ſtelde hij de doodſtraffe op het veréeren der Afgodsbeelden (†). De haat van zijnen Vader tegen de Heidenen, geleek ſlechts eene vonk, die bij hem in volle vlam uitberſte, zegt de Heidenſche Redenaar LIBANIUS (§), hij ſchonk, zegt deze elders (**), de Tempelen zoo ligt aan bijzondere perſonen, als of het paarden of huisgeraden waren, andere liet hij omverwerpen, of

(*) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 10. *de Pagan. Sacrif. et Templ. Leg.* 4, 5. *Cod. Juſtin. Libr.* I. *tit.* 11. *de Pag. Sacrif. et Templ. Leg.* 1.

(†) *Cod. Theod. l. c. Leg.* 6.

(§) *Orat.* 26. *pag.* 591. *ed.* MORELL.

(**) *Orat. pro Temp. p.* 486. *in* GOTHOFR. *Opusc. Minor.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

of ruimde ze, tot te grooter beschimping aan ontuchtige vrouwspersonen ter bewoning in (*). Op zijn bevel, werd het Altaar der *Overwinning* te *Rome* omvergeworpen (†). Eindelijk verbood hij alle Toverkunsten en Waarzeggerijën, Starrenwichelarij enz., derzelver beoefenaars, (*Mathematici*, *Chaldæi*, *Haruspices*, *Augures*, *Magi*, *Malefici cet.*,) de dood dreigende (§).

Op gelijke wijze verboden zijne beide Broeders alle openlijke oefeningen van den Heidenschen Godsdienst, doende alöm de Tempelen sluiten, van welke zij sommigen aan de Christenen schonken, wanneer die eene plaats of bouwstoffen tot eene Kerk nodig hadden (**). Evenwel verbood KONSTANS (††), de Tempelen buiten de muuren van *Rome* te beschadigen, omdat daar mede zekere openbare spelen tot vermaak van het volk van *Rome* verbonden waren. Zelfs schonk KONSTANTIUS aan edele Romeinen de waardigheid van Heidensche Priesters (§§), en KONSTANS bevestigde, in eene wet, omtrent de onschendbaarheid der graven, voor de Heidensche Op-

(*) *Id. l. c. et Orat. parent. in Julian. pag.* 286. *in* FABRIC. *Biblioth. Græc. Tom.* VII.

(†) SYMMACH. *Libr.* X. *Epist.* 54.

(§) *C. Theod. Libr.* IX. *tit.* 16. *de Malef. et Mathemat. Leg.* 4, 5, 6.

(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 17.

(††) *C. Theod. L.* XVI. *t.* 10. *de Pagan. cet. Leg.* 3

(§§) SYMMACH. *l. s. c.*

Opperpriesters, (*Pontifices*,) het recht, dat zij van ouds hadden, om daar over het opzicht te hebben, en vrijheid te geven, om ze te herſtellen (*). Echter werden vele Heidenſche Priesters afgezet en verdreven (†). Ook geven de klagten der Heidenen genoeg te kennen, dat 'er tegen de Heidenen vele geweldddadigheden door het gemeen gepleegd zijn, die aan ſommigen zelfs het leven gekost hebben; en van KONSTANTIUS verhaalt THEODORETUS (§), dat hij, tegen MAGNENTIUS optrekkende, beval, dat alle Heidenen, die in zijn leger waren, zich moesten laten doopen, wegens het aanſtaande levensgevaar, opdat zij, in het toekomend leven, met een waardig kleed verſchijnen mogten, of dat de geen, die dit weigerde, terſtond naa huis moest keeren; en dit, niettegenſtaande de Keizer zelf nog niet gedoopt was, als die den doop eerst op het einde van zijn leven ontvangen heeft, van den Ariäanſchen Bisſchop EUZOJUS (**).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Deze ijver der Keizeren werd, door ſommige Christen-Schrijvers, nog aangevuurd, onder welke JULIUS FIRMICUS MATERNUS behoort, wiens Verhandeling *de errore profanarum religionum*, (*over de*

JULIUS FIRMICUS MATERNUS ſchrijft tegen de

(*) C. *Theod. Libr.* IX. *t.* 17. *de Sepulchr. violat. Leg.* 2.

(†) LIBAN. *Orat. parent. in Julian. pag.* 235.

(§) *Hist. Eccles.* III. 3.

(**) ATHANAS. *de Sijnodis. pag.* 748. *Opp. Tom.* I. *Part.* II. *Ed. Benedict.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 47. FILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit.* VI. 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Heidenen.

de dwaling der Heidensche Godsdiensten,) onze tijden bereikt heeft. Deze, van wien de Ouden geheel zwijgen, blijkt uit zijne schriften een *Siciliäan* geweest te zijn, die te voren een Heiden, in de laatste jaaren van KONSTANTYN *den Grooten*, acht Boeken *over de Starrenwichelarij*, (*Libri VIII. Matheseos* of *Astronomicorum*,) geschreven heeft, ter verdediging van deze Wetenschap, men vindt dit Werk in eene verzameling van schriften, over dit onderwerp, die te *Basel* 1551 *Fol.*, in druk verschenen is. Naderhand het Christendom omhelsd hebbende, schreef hij het bovengemelde Werk tegen de Heidenen, hetwelk door hem aan de Keizeren KONSTANTIUS en KONSTANS werd opgedragen, in dit Werk verklaart hij, op zijne wijze, den oorsprong der Heidensche Bijgelovigheden, zoekt de voortreflijkheid van den Christen-Godsdienst aan te tonen, met vermaning aan de Heidenen, om dien te omhelzen, en aan de Keizers, om het Heidensch Bijgeloof uit te roejen. Het grootste nut, dat wij van dit Werk kunnen trekken, zijn eenige zeldzame berichten nopens Heidensche Godsdienstgebruiken; ook zien wij, met welke wapenen sommige Christenen de Heidenen toenmaals bestreden; dit Werk is verscheidene malen uitgegeven, ook achter het Werk van MINUCIUS FELIX, door JAC. GRONOVIUS, te *Leyden* 1709, en te *Rotterdam* 1743 8vo.

Geleerde Heidenen.

Niettegenstaande alle deze bovengemelde en dergelijke maatregelen, om den Heidenschen Godsdienst te vernietigen, bleef echter eene groote menigte denzelven nog steeds toegedaan; zelfs vond men on-

onder de Heidenen, ten dezen tijde, vele geleerden, voornaamlijk in de *Eclectische Wijsgeerige School*, aan welker hoofd AEDESIUS, de voornaamste leerling van JAMBLICHUS was, die EUSTATHIUS, MAXIMUS, CHRYSANTHIUS, EUSEBIUS, en andere bekwame leerlingen had, wier leven EUNAPIUS, (*de Vitis Sophistarum Heidelb.* 1596 8.,) beschreven heeft (*). LIBANIUS muntte uit in welsprekendheid, en sierlijkheid van stijl, hij onderwees de redenrijkkunst in zijne vaderstad *Antiöchië*; maar was tevens één der gevaarlijkste vijänden der Christenen. Ook leefden en schreven thans ARISTÆNETUS en HIMERIUS. Onder de Latijnen verdient de Redenaar MAMERTINUS lof, wiens dankzeggingsreden aan den Keizer JULIÄNUS nog overig is. De vermaarde spraakkundige, (*Grammaticus*,) DONATUS, leefde te *Rome*. Ook hebben de Geschiedschrijvers EUTROPIUS en VICTOR lof verworven; als mede de Rechtsgeleerde HERMOGENIANUS, en een *Mathematicus* van *Alexändrië*, THEON, en anderen.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Wetten tegen de Jooden.

Van tijd tot tijd, verloor nogthans het Heidendom van zijne aanhangers, te meer, daar de overgang tot het Christendom aanmoediging en zelfs beloning bij de overigheid vond, terwijl een Christen, die zijnen Godsdienst verliet, om een Heiden of Jood te worden, zich voor straffen en vervolgingen zag blootgesteld. Dus is 'er eene wet van KONSTANTIUS (†), wel-

(*) Vergel. BRUCKER *Hist. Crit. Philos. T.* II. *p.* 270. *sqq.*

(†) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit. de Judæis etc. leg.* 7. *C. Justin. Libr.* I. *t.* 7. *de Apost. leg.* 1.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

welke de bezittingen van eenen Christen, ten behoeve der Keizerlijke Schatkist, verbeurd verklaart, die een Jood geworden was. Ook mogt geen Jood eene Christen vrouw trouwen, op levensstraffe (*); indien een Jood eenen slaaf had van eenen anderen Godsdienst of volk, werd deze hem, ten behoeve der Keizerlijke Schatkist, ontnomen, en hij met de dood gestraft, indien hij denzelven had laten besnijden (†).

Gunstbewijzen aan de Kerken en de Geestelijken.

Aan den anderen kant, betoonden zich de Zoons van KONSTANTYN niet min milddaadig jegens de Kerken en Geestelijkheid, dan hun Vader; zij schonken, zegt SOZOMENUS (§), aan allen, die tot den Geestelijken stand behoorden, en aan derzelver kinderen en huisgenoten, velerleië voorrechten en vrijdommen. Hunne vrijheid van alle lastposten en buitengewone heffingen werd bevestigd; zij behoefden geene soldaten, of iemand van 's Keizers gevolg, te huisvesten, ook waren zij, koophandel drijvende, vrij van de gewone belastingen, (*Lustralis Collatio*,) omdat, zegt de Wet, de winst ten voordeele der armen kon komen (**). Doch, de ondervinding leerde spoedig, dat de Geestelijken, die koophandel dreven, weinig dachten, om de winst daar van met de armen te deelen; derhalven bepaalde KON-

(*) *Cod. Theod. l. c. l.* 6.

(†) *L. c. t.* 9. *ne Christ. Mancip. Judæus habeat. l.* 2. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 17. (§) *L. c.*

(**) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *tit.* 2. *de Episc. l.* 8-11, 13, 14. *C. Just. l.* 1. *t.* 3. *de Episc. l.* 1, 3.

KONSTANTIUS ſpoedig deze vrijheid alleen tot die Geestelijken, die handel dreven, om hun beſtaan te hebben (*), ook werden alleen zulke Geestelijken en hunne zoonen van openbare lastposten vrij verklaard, die geen vermogen bezaten (†). Ja, in het jaar 360, beval hij, dat de Kerken en Geestelijken, die landerijën bezaten, daar van de gewone belastingen, (*Canonica Inlatio*,) en de Geestelijken alle buitengewone heffingen opbrengen zouden (§), hoewel dit laatſte in het volgende jaar weder ingetrokken werd (**). Eindelijk verbood KONSTANTIUS uitdruklijk (††), dat geen Bisſchop voor een wereldlijk gerichtshof, maar alleen bij andere Bisſchoppen, dat is, voor de Kerkvergadering van zijn Gewest, te recht zou ſtaan, of beſchuldigd kunnen worden.

III. BOEK. III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bekeering van FABIUS MARIUS VICTORINUS.

Het Christendom, dus op allerhande wijzen door de Keizers bevoorrecht, won bij aanhoudendheid, eene menigte aankomelingen uit de Heidenen. Zelfs vermaarde Heidenſche Geleerden gingen, met verlating van het Heidensch Bijgeloof, tot het Christendom over; waar van wij een voorbeeld hebben, in FABIUS MARIUS VICTORINUS, een' geboren *Afrikaan*, die

(*) *Cod. Theod. Libr.* XIII. *t.* 1. *de Luſtr. Collat. l.* 1. *Libr.* XVI. *t.* 2. *de Episc. l.* 15.

(†) *Libr.* XVI. *t.* 2. *l.* 11.

(§) *L. c. l.* 15. *C. Iuſt. l. c. l.* 3.

(**) *Cod. Theod. l. c. l.* 16.

(††) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *t.* 2. *de Episc. Eccles. et Cleric. l.* 12.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die omtrent het jaar 354 te *Rome* met zoo groote toejuiching de Redenrijkkunst leerde, dat men hem in het openbaar een ſtandbeeld oprichtte. Hij was een ijverig verdediger van den Heidenſchen Godsdienst, maar kreeg, door het lezen der H. Schriften der Christenen, genegenheid voor dezen Godsdienst, en beleed aan éénen zijner vertrouwſte vrienden, dat hij in zijn hart overtuigd en een Christen was; als deze hem aanſpoorde, om deze belijdenis, openlijk, in de Kerk af te leggen, vraagde hij: *Of dan de muuren den Christen maakten?* Evenwel haalde de liefde voor het Christendom het eindelijk bij hem over. „ Kom," zeide hij tot zijn' vriend, „ laat ons naa de Kerk gaan, ik wil een Christen „ worden. " En, als onderwijzeling aangenomen zijnde, ontving hij den Doop, na in het openbaar zijne geloofsbelijdenis, tot groote blijdſchap der Christenen, te hebben afgelegd. Hij ging vervolgends voort, de Welſprekendheid te onderwijzen, doch paste dezelve nu op de verklaring en verdediging der Christelijke leere en der H. Schriften toe. Hij heeft tot het jaar 370 of wat langer geleefd (*). Van dezen VICTORINUS, die van eenen voorigen, van denzelfden naam (†), onderſcheiden moet worden, hebben wij, behalven eenige ſtukken over de Spraakkunde, Redenrijkkunde en Wijsbegeerte, ook eenige Godgeleerde Werken. Een Boek tegen ARIUS,

(*) HIëRONYM. *de Viris Illuſtr. Cap.* 101. AUGUSTIN. *Confesſion. Libr.* VIII. *Cap.* 3-6.

(†) Boven III. *Deel*, *Bladz.* 290.

US, *over de Drieëenheid*, (*de Sanctissima Trinitate adversus Arium Libri* IV.) (*), zeer duister geschreven, en naauwlijks voor geleerden verstaanbaar, gelijk 'er HIëRONYMUS reeds wel van geöordeeld heeft. Zijne leere omtrent dit leerstuk komt met die van de Kerkvergadering van *Niceë* over één, maar is overladen met spitsvinnige bepalingen van de woorden, *Woord*, *Wezen*, *Eénswezens*, en vreemde bewijzen, dat dezelve in de H. Schrift voorkomen, of gegrond zijn: Hij beweert, dat CHRISTUS, naar zijne menschlijke natuur, een *aangenomen Zoon* van God is, (*quadam adoptione filius*,) dat hij daar in minder is dan de Vader, omdat deze bij eene werkloze werkzaamheid, zonder eenig bezwaar of lijden, als de fontein van alles, in eene bestendige rust zalig blijft; hij onderzoekt, hoe de Zoon, *Gods wil*, en de *Heilige Geest*, *de Moeder van* JESUS CHRISTUS genoemd kan worden, en wat dergelijke spitsvinnigheden meer zijn. In hetzelfde Werk bestrijdt hij ook, behalven ARIUS, MARCELLUS van *Ancyra* en PHOTINUS. Vóór hetzelve had hij nog een ander werk uitgegeven, tegen den Ariäan CANDIDUS, (*de generatione Verbi*) (†). Ook heeft hij tegen de *Manicheën* geschreven, benevens een vertoog, *de*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) In de *Biblioth. SS. Patr. Tom.* IV. *pag.* 291. *sqq. Paris* 1589. *fol.*

(†) Met de Verhandeling van CANDIDUS uitgegeven door ANDR. RIVINUS *in SS. Reliquiis duor. Victorinorum pag.* 238. *Gothæ.* 1652. 8, en MABILLON *Anal. Tom.* IV. *pag.* 155. *ed. nov.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

de principio diëi, waar in hij beweert, dat de dagen der Schepping, niet met den avond, maar met den morgen, aanvangen, en met den morgen van den volgenden dag eindigen (*). Nog heeft hij *verklaringen* geschreven, *over de Brieven van* PAULUS, doch volgends HIËRONYMUS (†), zonder eenige kennis te toonen in den stijl der H. Schrift; als mede drie gezangen over de Drieëenheid, (*Hymni tres de Trinitate*, *sive de Homoousio recipiendo*,) in eene middensoort tusschen gebonden en ongebonden stijl, en eindelijk een Dichtstuk in zesvoetige Verzen, over de *Makkabeïsche Broederen*, (*Carmen de Maccabæis*,) hetwelk echter van sommigen aan den ouderen VICTORINUS wordt toegeschreven.

Bekeering der Abijssiniërs tot het Christendom.

De Christelijke Godsdienst breidde zich, ten tijde van Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, en zijne Zoonen, ook buiten het Romeinsche Rijk, uit. De Geschiedenis gewaagt inzonderheid van de bekeering der *Ethiopiërs*, of *Abyssiniërs*, *Iberiërs*, en *Gothen*. De eerstgemelden zouden, volgends de gewone overlevering, het Christengeloof reeds ontvangen hebben, van den Gesnedenen, Hoveling der Koningin KANDACE, die door FILIPPUS gedoopt is (§), doch deze hoorde niet in *Abyssinië*, maar in *Opper-Egypte*, omtrent het Eiland *Meroë*, t'huis, anderen noemen den Apostel BARTHOLEMEUS, of MAT-

(*) Uitgegeven door SIRMOND *Opusc. Tom.* I.

(†) *Præf. Epist. ad Galat.*

(§) *Hand.* VIII. Vergel. I. *Deel*, *Bladz.* 164.

MATTHEUS, als den eersten stichter van het Christendom in *Ethiopië* of *Abyssinië*; onzeker is het ook, of PANTÆNUS, in de tweede eeuw, het Euangelie in die Gewesten, welke door de Ouden ook *Indië* genoemd worden, gepredikt hebbe (*). Ten minsten, RUFINUS, en andere geloofwaardige Schrijvers, verzekeren, dat 'er vóór de vierde eeuw geene spooren van het Christendom in dit land te ontdekken zijn (†). Omtrent het jaar 327, kort nadat ATHANASIUS Bisschop te *Alexandrië* geworden was, werden de gronden van het Christendom onder de *Ethiopiërs* of *Abyssiniërs* gelegd, bij de volgende gelegenheid. Zeker Wijsgeer, (de *Ethiopiërs* zelve noemen hem eenen Koopman,) MEROPIUS, uit *Fenicië*, naa dit land gereisd zijnde, werd daar door de inwoners met alle zijne reisgenoten omgebracht, (de *Ethiopiërs* zeggen, dat hij zijne natuurlijke dood aan eene ziekte gestorven is,) behalven twee jongelingen FRUMENTIUS en ÆDESIUS (§). Alzoo deze konden lezen en schrijven, en veel geest bezaten, werden zij door den Koning des Lands aan zijn Hof tot Geheimschrijvers gehouden. Na zijn overlijden bediende 's Vorsten Weduwe, tot de meer-

(*) Zie ons II *Deel*, *Bladz.* 229.

(†) Vergel. JOB. LUDOLF. *Hist. Æthiop.* III. 2.

(§) RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 29. zegt, dat hij zijn verhaal uit den mond van dezen ÆDESIUS, die naderhand Ouderling te *Tyrus* geweest is, ontvangen heeft. Uit RUFINUS is dit verhaal overgenomen door SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 19. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 24.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

meerderjarigheid van haren Zoon, zich veel van hunnen raad, bijzonder van FRUMENTIUS, welke onder de Romeinsche Kooplieden eenigen ontdekt hebbende, die, gelijk hij, Christenen waren, hen opwekte, om met hem in een bijzonder huis tot het gebed saam te komen, vervolgends bouwde hij, ten dien einde, eene Kerk, alwaar zich, van tijd tot tijd, ook eenige *Ethiopiërs* lieten vinden. De jonge Koning het Rijk aanvaard hebbende, verkregen FRUMENTIUS en ÆDESIUS, met vele moeite, vrijheid, om naa hun Vaderland te keeren. FRUMENTIUS, in *Egypte* gekomen, gaf aan den Bisschop ATHANASIUS bericht van den toestand van zaken in *Ethiopië*, en verzocht hem, eenen Bisschop derwaards te zenden, om het Christendom in hetzelve te vestigen, dewijl hij zich van eenen goeden uitslag verzekerd hield. ATHANASIUS, niemand daar toe geschikter oordelende, wijdde FRUMENTIUS tot Bisschop in, en zond hem, met eenige andere Geestelijken, weder naa *Ethiopië*, alwaar hij, gelijk men verhaalt, door wonderwerken en het genezen van zieken, niet min dan door onderwijs, eene aanzienlijke Christelijke Gemeente verzamelde, en verscheidene Kerken stichtte, zijnde dus de grondlegger van het Christendom bij de *Abysfiniërs*, die hem zeer hoog schatten, en den eernaam *Abba Salama* geven. Omtrent het jaar 356, deed Keizer KONSTANTIUS pogingen, om de Arianerij onder deze nieuwgeplante Gemeente in te voeren; ATHANASIUS was toen uit zijn Bisdom van *Alexandrië* verdreven, en GEÖRGIUS, een *Ariäan*, in zijne plaats aan-

aangesteld. Thans gebood de Keizer in eenen Brief (*), aan de twee bestuurers der stad *Auxuma* of *Auxumis*, toen de hoofdstad van *Ethiopië*, thans genoegzaam vervallen, ÆZANAS en SAZANAS, dat zij FRUMENTIUS terstond naa *Egypte* zouden zenden, aan den Bisschop GEÖRGIUS, om van hem onderwezen te worden, en met meer nut vervolgends bij hen te kunnen arbeiden. Men weet het gevolg niet, welk dit bevel gehad heeft, maar dit is zeker, dat de Kerk van *Ethiopië* of *Abyssinië* die van *Alexandrië* altijd als hare Moederkerk erkend heeft.

III BOEK. III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Der Homeriten.

Tegen over *Ethiopië* of *Abyssinië*, in gelukkig *Arabië*, woonden de *Homeriten*, ook *Sabeërs* genoemd, onder welke vele *Joden* waren. Aan deze *Homeriten* en derzelver Koning, zond de Keizer KONSTANTIUS een gezantschap, met aanzienlijke geschenken, om hem vrijheid te vragen, dat de Romeinen, die door zijne landen reisden, en die zijner onderdanen, welke Christenen wilden worden, Kerken mogten stichten. Aan het hoofd van dit gezantschap was THEOFILUS, een *Indiäan*, uit het Eiland *Divus*, (misschien het hedendaagsche *Diu*,) die door zijn volk als gijzelaar aan Keizer KONSTANTYN *den Grooten* gezonden, geduurende zijn verblijf onder de *Romeinen*, Monnik geworden, en door EUSEBIUS van *Nikomedië* tot *Diakon* gewijd was, zijnde hij een *Ariäan*. Deze vond de *Homeriten* Af-

(*) Bij ATHANAS. *Apol. ad Imper. Constant. Cap.* 31. *Opp. Tom.* I. P. I. *pag.* 315.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Afgodendienaars, doch bij welke, waarschijnlijk door hunne vermenging met de Jooden, de besnijdenis in gebruik was. Het gelukte hem, den Vorst des lands tot het Christelijk geloof te bewegen, en den tegenstand der Jooden, door wonderwerken, tot zwijgen te brengen. Vervolgends liet de Vorst drie Cristelijke Kerken stichten, éene in zijne hoofdstad *Tafaròn*, de andere in de Haven *Adena*, en eene derde in eene andere handelstad, aan de Golf van *Persië*; THEOFILUS bezocht daar na zijn Vaderland en andere *Indische* landen, alwaar hij onder anderen de gewoonte veränderde, volgends welke de Christenen aldaar het voorlezen van het Euängelie zittende aanhoorden. Doch, ten aanzien van het geloof, zegt FILOSTORGIUS, een Ariäansch Schrijver der Kerkelijke Geschiedenis, van wien wij deze berichten hebben (*), was niets te verbeteren, alzoo deze Christenen, van de oudste tijden af, geloofden, dat de Zoon een ander Wezen, (ἑτερούσιον) had, dan de Vader. THEOFILUS bezocht ook de *Ethiopiërs*, wier hoofdstad *Auxuma* was, om in deze nieuwe Gemeente goede schikkingen te maken. Misschien staat deze zijne reize in verband met het bovengemelde bevel van KONSTANTIUS, omtrent den rechtzinnigen Bisschop FRUMENTIUS, en het oogmerk der reize van THEOFILUS zal geweest zijn, denzelven, ten behoeve der *Ariäansche* gevoelens, tegen te werken. Terug gekeerd, leefde THEOFILUS, in zijnen gewonen stand, als Monnik en Diakon,

(*) *Epit. Hist. Eccl. Libr.* II. *n.* 6. *Libr.* III. *n.* 4. *sqq.*

kon, zonder naar hooger bediening te ſtaan, geëerd en geächt, in het Romeinſche gebied. Dus ver FILOSTORGIUS.

Der Iberiërs.

Ten tijde van KONSTANTYN *den Grooten*, hadden ook de *Iberiërs*, bewoners van het Landſchap, thans *Geörgië* genoemd, het Christendom aangenomen. Eene Christen vrouw, zoo luidt het verhaal dezer gebeurenis (*), die zeer godvruchtig, naar de ſtrenge regelen der *Asceten* leefde, bij eenen inval der *Iberiërs*, door dezelve gevangen medegevoerd, volhardde ook onder dit volk in hare ſtrenge levenswijze, met lang en aanhoudend vasten, en geduurige gebeden. Door hare gebeden den Zoon, en daar na ook de Gemalin, des Konings van eene zwaare ziekte genezen hebbende, wilde zij geen andere beloning, haar door den Koning aangeboden, aannemen, dan deze, dat de Koning den waaren God erkende. De Vorst den volgenden dag op de jagt zijnde, bedekte eene ſchielijk gevallene mist de gebergten en wouden zoo zwaar, dat hij geen' voet verzetten kon. In dezen nood, zijne Goden vergeefs aangeroepen hebbende, wendde hij zich tot den God der Christen vrouw, en terſtond verdween de mist. Dit bewoog hem, als ook de Koningin, om

(*) RUFINUS *Hist. Eccles.* II. 33. zegt, hetzelve te hebben verſtaan uit den mond van BACURIUS, op het einde dezer vierde eeuw, die toen Bevelhebber van dit volk onder de Romeinſche troepen was. Uit RUFINUS hebben SOCRATES *Hist. Eccles.* I. 20. en SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 7. hunne berichten overgenomen.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

om den Christelijken Godsdienst te omhelzen. Hunne onderdanen werden, door een nieuw wonder, overgehaald, om hun voorbeeld te volgen. Als de Koning eene Christen-Kerk liet bouwen, kon men ééne der Pilaren, wat men ook deed, niet opgericht krijgen; maar de gemelde Christinne zich des nachts naa die plaats begevende, en biddende, hief de Pilaar zich van zelve op, en zweefde boven haren grondflag in de lucht. De Koning en vele andere *Iberiërs*, den volgenden dag, dit ziende, en hoe de Pilaar zich toen voor hunne oogen van zelve op haar voetftuk vestigde, werden daar door ongemeen in hun geloof verfterkt, en verzochten, door een gezantfchap, den Keizer KONSTANTYN, om eenen Bisfchop en andere Leeräaren, tevens een verbond van vriendfchap met hem fluitende. „ Zoo„ danige kwalijk uitgedachte en ligtgeloovige ver„ tellingen veröorzaakten," zegt SCHRÖCK met recht, „ inzonderheid dit nadeel onder de Christenen, dat „ men, bij elke gewigtige bekeering van een aantal „ Heidenen, wonderen verwachtte, onderftelde, of „ verdichtte; en dus fteeds meer en meer van den „ rechten natuurlijken weg, van onderwijs en on„ derzoek, langs welken het Christendom behoorde „ uitgebreid te worden, afweek."

Der Gothen.

Doch boven allen is de bekeering der *Gothen* tot het Christendom merkwaardig. Dit volk, van den Oud-Duitfchen Stam, uit *Sarmatië* of *Poolen*, naa den *Donau* afgezakt, had ten tijde der Zoonen van KONSTANTYN eene heerfchappij gefticht, welke zich van de rivier *Tanais*, of de *Don*, tot aan den *Tibis-*

biscus, of den *Teiss*, in *Hongaryë*, uitftrekte; zij waren verdeeld in *Oostgothen*, of *Greuthingers*, wier Koning ERMANARIK of ERMERIK, vele volken overwonnen hebbende, tot aan de *Oostzee* toe, van de Grenzen van *Asië* tot aan *Dacië* heerschte, en in *Westgothen* of *Theruingiërs*, die zich in het hedendaagsch *Moldavië*, *Wallachië*, *Zevenbergen*, en een gedeelte van *Hongaryë*, gevestigd hadden (*). Deze volken waren, bij hunne invallen in het Romeinfche Gebied, zedert het jaar 260, met den Christelijken Godsdienst bekend geworden, door Christen gevangenen, die zij als flaven mede gevoerd hadden, welke, door wonderbare genezingen, uitdrijving van Duivelen, en een Godzalig leven, hunnen meesteren hoogächting voor het Christendom inboezemden (†). Meest echter hadden zij, ten dezen opzichte, te danken aan ULFILAS, die tot Bisfchop der *Gothen* ingewijd, hen niet alleen in den Christen-Godsdienst onderwees, maar ook letters voor hun uitvond, en de Heilige Schrift in hunne taal, overzette. Volgends FILOSTORGIUS (§) was hij een *Kappadociër*, en bij de *Gothen* gevangen geraakt, hoewel zijn naam, die ook URFILAS en WULFILAS gefchreven wordt, oud Duitsch fchijnt te wezen, en met ons WOLF overëen te komen, waar uit men zou opmaken, dat hij veeleer zelf een *Goth* geweest is. Hoe het zij, FILOSTORGIUS ver-

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) JORNANDES *de Rebus Goth. Cap.* 23.

(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* III. *Cap.* 6.

(§) *Epit. Hist. Eccles. Libr.* II. *n.* 5.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

verhaalt, dat hij door den Koning der *Gothen*, in gezantſchap aan Keizer KONSTANTYN gezonden, door EUSEBIUS van *Nikomedië* tot Bisſchop der *Gothen* is ingewijd, dat KONSTANTYN hem zeer hoogachtte, en hem dikwijls den MOSES van zijnen tijd noemde. Ook bericht dezelfde Schrijver, dat ULFILAS, in zijne vertaling, de Boeken der Koningen, dat is, die van *Samuel* en de *Koningen*, zal hebben overgeſlagen, om den oorlogzuchtigen aart van zijn volk geen voedzel te geven. Hij was, met zijne geheele Gemeente, het leerſtelzel van ARIUS toegedaan. Andere Schrijvers (*) verſchillen van FILOSTORGIUS, in eenige bijzonderheden, en plaatzen hem later. Eerst, zegt SOZOMENUS, was hij een rechtzinnig Christen, maar aan den Keizer VALENS in gezantſchap gezonden zijnde, was hij tot de *Ariänerij* overgehaald. In deze tijden van VALENS, die van het jaar 364 tot 378 regeerde, plaatzen SOCRATES en THEODORETUS onzen ULFILAS insgelijks, SOCRATES zegt, dat hij aan dezen Keizer gezonden was, door der *Gothen* Koning FRITIGERN, om 's Keizers hulp te verzoeken, tegen zijnen mededinger ATHANARIK, en dat, op het verleenen dezer hulp, FRITIGERN, met eene menigte zijner onderdanen, het Christen geloof, doch volgends de leere der *Ariänen*, omhelsde. THEODORETUS ſchrijft, dat de *Gothen*, over den *Donau* getrokken, een verbond aan den Keizer voorſloegen, die,

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* IV. 33. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VI. 37. THEODOR. *Hist. Eccles.* IV. 37.

die, op raad van EUDOXIUS, tot eene voorwaarde van hetzelve maakte, dat zij de *Ariäansche* gevoelens zouden aannemen, en dat zulks, door het gezag van ULFILAS, werd toegestaan, die aan zijne *Gothen* verzekerde, dat dit verschil onder de Christenen alleen, uit de heerschzucht van sommige Bisschoppen, ontstaan was.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ULFILAS vertaalt denBijbel in de Gothische taal.

Hoe zeer ook deze Schrijvers in bijzonderheden verschillen, dit is zeker, dat ULFILAS, omtrent het midden der vierde eeuw, aan de *Gothen* eene Overzetting des Bijbels in hunne taal bezorgd heeft, waar van nog aanzienlijke overblijfzelen van het Nieuwe Testament voorhanden zijn, bijzonder in het zoogenoemd *Zilveren Handschrift*, (*Codex Argenteus*,) hetwelk thans in de Boekerij der Hoogeschool van *Upsal* bewaard wordt, en dat zijnen naam heeft, omdat het op purperkleurd pergament met zilveren letters geschreven is. Dit Handschrift werd ontdekt in de Abtdij *Werden* in *Westfalen*; en werd van daar, in den dertigjarigen oorlog, naa *Praag* gebracht, alwaar de Zweeden het in het jaar 1648 buit maakten. Doch het kwam naderhand, uit de Boekerij van Koningin CHRISTINA, aan ISAÄK VOSSIUS in *Holland*, tot dat het door den Zweedschen Graaf DE LA GARDIE, van dezen geleerden gekocht, en naa *Upsal* ten geschenk gezonden werd. Het behelst de *vier Euängeliën*, echter met gapingen, in de *Gothische*, gelijk men thans zich algemeen verzekerd houdt, en niet, gelijk sommigen gedacht hebben, in de *Frankische* taal; het werd het eerst met *Gothische* letters, en een *Glossarium* over deze taal,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

taal, door FRANCISCUS JUNIUS te *Dordrecht* 1665 uitgegeven, en naderhand door anderen; men heeft ook, vervolgends, nog eenige andere brokstukken van deze Overzetting van ULFILAS ontdekt, en in druk gegeven. Zij is, zoo ten opzichte der oude Duitsche Taal, als der oordeelkunde des Nieuwen Testaments, van zeer veel aanbelang, gelijk onder anderen door den geleerden J. D. MICHAËLIS is aangewezen (*).

Vervolging der Christenen onder de Gothen.

Niet lang daar na moest echter de Christelijke Gemeente onder de *Gothen* eene harde vervolging ondergaan. In de laatste jaren van Keizer VALENS, kwam ATHANARIK, tegen wien de gemelde Keizer aan FRITIGERN hulp verleend had, aan de regering, welke, niet kunnende dulden, dat ULFILAS ook in zijn gebied bekeerlingen maakte, velen van zijne Christelijke onderdanen ter dood bracht. Volgends SOZOMENUS (†), verdedigden velen van dezelven hunnen Godsdienst, met groote standvastigheid, voor de rechtbanken; en eene geheele menigte werd, met vrouwen en kinderen, in eene Kerk, waar in zij gevlucht waren, verbrand. SOCRATES (§) meldt uitdruklijk, dat onder deze Martelaren ook *Ariänen* geweest zijn. ATHANARIK geraakte vervolgends in oorlog met den Keizer VALENS, waar bij hij tot eenen nadeeligen vrede genoodzaakt werd (**).

Uit

(*) *Inleid. in de Schrift. des N. T.* I. *Deel*, I. *Stuk*, *Bladz.* 798. volgg.

(†) *Hist. Eccles.* VI. 37. (§) *Hist. Eccles.* IV. 33.

(**) AMMIAN. MARC. *H.* XXVII, 5, ZOSIM. *H.* IV. 10, 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Uit deze bijzonderheden blijkt toch, dat niet alle de *Gothifche* Christenen *Ariänen* geweest zijn, ja AUGUSTINUS (*) gelooft niet ééns, dat 'er toen *Ariänen* onder hen geweest zijn.

Vervolging der Christenen onder de Perfen.

Doch veel zwaarer en bloediger was de vervolging, die de Christenen in *Perfië*, omftreeks dezen tijd, en vervolgends, getroffen heeft. In dit groot Rijk hadden de Christenen, ten dezen tijde, aanzienlijke Gemeenten (†), welke, voor het grootfte gedeelte, door den Perfifchen Koning SAPOR, of SCHABUR, zijn verwoest geworden. SOZOMENUS (§), die de Gefchiedenis dezer vervolging wijdlopig befchreven heeft, plaatst derzelver begin reeds ten tijde van KONSTANTYN *den Grooten*. Doch, hier van is geene blijk voorhanden. Men heeft bij EUSEBIUS (**), wel eenen Brief van dezen Keizer aan SAPOR, in welken hij het Christendom aan denzelven aanbeveelt, maar waar in niets gewaagd wordt, van eene vervolging tegen deszelfs belijders, integendeel kreeg KONSTANTYN aanleiding tot het fchrijven van dezen Brief uit de voordeelige berichten, die

(*) *De Civit. Dei* XVIII. 52.

(†) Het Christendom was, volgends de overlevering, daar geplant, door den Apostel THOMAS, zie ons I. *Deel*, *Bladz.* 229. Vergel. EUSEB. *Hist. Eccles.* III. 1. ten minften uit de Gefchiedenis van MANES, in ons III. *Deel*, *Bladz.* 252. blijkt, dat het zich reeds vroeg onder de *Perfen* gevestigd en uitgebreid had.

(§) *Hist. Eccles.* II. 15.

(**) *Vit. Conftant.* IV. 9-13.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die hij, ten aanzien van den bloeijenden ſtaat der Christenen in *Perſië*, van de *Perſiſche* gezanten verſtaan had. Ook ſtaat deze vervolging, in derzelver oorſprong, in verband met eenen oorlog tusſchen de Romeinen en Perſen, welke, geduurende de regering van KONSTANTYN, geene plaats heeft gehad. Wij geloven dan liever andere berichten, die den aanvang der vervolging, na de dood van KONSTANTYN, en bijzonder in het jaar 343, ſtellen (*).

Oorſprong dezer vervolging.

De Perſiſche Keizer SAPOR voerde geſtadige oorlogen met KONSTANTIUS, den Zoon en opvolger van KONSTANTYN *den Grooten*; van deze gelegenheid maakten de *Magi*, of Priesters van den ouden Godsdienst der *Perſen*, benevens de *Jooden*, die altijd den Christen Godsdienst bleven haaten, een het zij gegrond of ongegrond gebruik, om de Christenen van *Perſië* bij den Keizer als *ongetrouwe* onderdanen, en geheime vrienden der *Romeinen* te beſchuldigen, waar door zij hem ligtelijk beweegden, om hen, als lieden, op welke hij niet kon vertrouwen, te vervolgen (†).

Marteldood van SIMEON, Bisſchop van Se-

In het bijzonder beſchuldigden de gemelde vijänden van den Christelijken Godsdienst SIMEÖN, Aartsbisſchop van *Seluciё* en *Cteſiſon*, twee ſteden, gelegen aan den *Tigris*, waar de *Eufraat* in denzelven

(*) HIËRONYM. *Chron. ad. h. a.* en twee oude Sijriſche Schrijvers bij JOS. SIM. ASSEMANNI *Bibl. Orient. Clement. Vatican. Tom.* I. *pag.* 4. *ſqq.*

(†) Wij volgen hier het vrij uitvoerig bericht van SOZOMENUS *Hist. Eccles.* II. 9. volgg.

ven valt, en die als ééne ſtad uitmaakten, waaröm zij ook door de Arabieren eenvouwig *Modajin* (*de Steden*) genoemd worden, bij den Keizer SAPOR, van geheime verſtandhouding en ongeöorloofde briefwisſeling met den *Romeinſchen Keizer.* SAPOR, hier aan geloof ſlaande, beval, in volle woede, de Christen-Kerken te ſlopen, en hunne Leeräaren en Kerkendienaren ter dood te brengen, terwijl hij de gemeene Christenen met zwaare belastingen drukte, om hen hunnen Godsdienst te doen verlaten. De Bisſchop SIMEÖN zelf werd, met ijzeren ketenen geboeid, voor den Koning gebracht, die terſtond bevel gaf, hem door pijnigingen tot bekentenis te brengen. De Bisſchop ſtond alles moedig door, en weigerde zelfs zijnen Vorst de gewone Oosterſche hulde van *nederwerping* of *aanbidding*, zeggende, dat hij, ſchoon die te vooren bewezen hebbende, ze nu weigerde, omdat men hem gekluiſterd had, ten einde hem den waaren God te doen verloochenen, en dat hij dus voor zijnen Godsdienst ſtrijden moest. De Koning deed hem verleidende beloften, indien hij de Zon wilde aanbidden (*), gepaard met bedreigingen van, in geval van weigering, benevens alle Christenen in *Perſië*, het leven te zullen verliezen. De Bisſchop, dit weigerende, werd in

III BOEK III Hoofdſt.
na C. G. Jaar 337. tot 363.
——
leucië en Cteſifon.

(*) Eigenlijk aanbaden de *Perſen* de Zon niet, zoo min als het *Vuur*, waar naar zij gemeenlijk *Vuur-aanbidders* heten. HYDE *de Rel. Vett. Perſ. Cap.* 4. Maar de eerbied, welken zij aan beiden bewezen, werd bij de Christenen als eene aanbidding en Afgoderij beſchouwd.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

in de gevangenis geworpen, om daar tijd van berouw te hebben.

Bijzonderheid van USTHAZADES.

Toen de Bisfchop naa de gevangenis gebracht werd, ontmoette hem USTHAZADES, een Gefnedene, en thans opzichter over het Koninglijk Paleis, een Christen, doch die, uit vrees en gedwongen, zich naar 's Konings bevel gefchikt, en de Zon verëerd had. Deze, een oud vriend van den Bisfchop, wierp zich, om hem zijnen eerbied te bewijzen, voor denzelven neder, maar SIMEÖN bracht hem met zoo harde beftraffing zijnen afval onder het oog, dat zijn vriend, onder vele tranen en luide klagten, het treurkleed aantrok, en uitriep: „ Wat ftaat mij van „ God te duchten, dien ik verloochend heb, daar „ mijn voormalige vriend mij zoo zeer verfoeit!" Door den Koning hier over onderhouden, beleed hij, zichzelven befchuldigende, dat hij de Zon niet van harte verëerd had, zweerende bij den waaren God, dat hij voortäan nooit anders dan een Christen wilde wezen. De Koning ftond verbaasd over deze onverwachte verändering, welke hij aan toverkunften der Christenen toefchreef, en waar door hij te meer tegen hen verbitterd werd. Alles vervolgends te vergeefs beproefd hebbende, om zijnen ouden dienaar tot een ander befluit te brengen, liet hij denzelven, toen hij onverzetlijk bleef, de dood aankondigen. USTHAZADES verzocht nu alleen deze gunst van den Koning, dat bij zijne terdoodbrenging openlijk mogt worden uitgeroepen, dat hij niet wegens eenige gepleegde misdaad, maar alleen daaröm ftierf, omdat hij een Christen was, en zijnen God niet

Reinr Vinkeles inv. et sculp.

maar SIMEÖN bracht hem met zoo harde
bestraffing zijnen afval onder het oog. enz.

IV. D. Bladz. 276.

niet verloochenen wilde, hetwelk de Koning hem toeſtond, willende dus den Christenen te kennen geven, dat zij van hem geene barmhartigheid te wachten hadden, daar hij zelfs eenen verdienſtelijken man niet verſchoonde, terwijl USTHAZADES met zijn verzoek bedoelde, de Christenen ter navolging op te wekken, als zij hooren zouden, dat hij alleen om CHRISTUS wil de dood geleden had.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Den volgenden dag kwam de beurt ook aan den Bisſchop SIMEÖN. Met hem werden nog honderd andere gevangene Christenen, Bisſchoppen, Ouderlingen, en Kerkendienaars, ter dood gebracht; SIMEÖN, deze allen tot ſtandvastigheid opgewekt hebbende, werd na hen, met twee Ouderlingen zijner Gemeente, gedood. In het volgende jaar, liet SAPOR, door zijn geheele Rijk, een bevel afkondigen, om alle Christenen, die van hun geloof belijdenis deeden, om te brengen. Nu zochten de *Magi* de Christenen overäl op, en velen van dezen gaven zichzelven vrijwillig aan; in dit algemeen bloedbad verloren zelfs velen in het Koninglijk Paleis hun leven, onder anderen een geſnedene, die den Koning zeer lief was, en wiens dood hem ſmartte; waaröm hij beval, dat men voortäan alleen de Christelijke Leerären zou ter dood brengen, welk bevel met ijver werkſtellig gemaakt werd, voornaamlijk in het landſchap *Adiabene*, dat bijna geheel Christelijk was.

Zwaare vervolging.

SOZOMENUS zegt ons, dat 'er 16000 Bisſchoppen, Ouderlingen, andere Geestelijken, Monniken, en gewijde Maagden, bij name worden opgeteld, die in deze vervolging zijn omgekomen. MARIS, een

Groot getal van Martelaren.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Perfisch Schrijver, brengt het getal der overige gedoodde Christenen tot 190,000. De eerstgemelde Schrijver noemt 22 der ter dood gebrachte Bisschoppen op, en beschrijft ons bijzonder de Geschiedenis van één' hunner, den Bisschop MILLES, als eenen wonderdoener. Deze had in het eerst krijgsdiensten gedaan bij de Persen, maar welke hij verliet, om een strenger leven te leiden. Bisschop geworden van eene *Persische* stad, had hij veel van de Heidenen, om zijn geloof, te lijden, zonder dat het hem gelukte, éénen enkelen te bekeeren, waardoor hij, verdrietig geworden zijnde, de stad vervloekte, welke vloek spoedig vervuld werd, alzoo de stad, wegens eenig vergrijp tegen den Koning, door denzelven ten gronde toe verwoest werd. De Bisschop, niets dan een afschrift der Euängeliën medegenomen hebbende, begaf zich naa *Jerusalem*, om daar zijn gebed te verrichten, en de Monniken van *Egypte* bezocht hebbende, keerde hij naa *Persië* terug, alwaar hij den Marteldood onderging (*).

Berichten

Deze vervolging in *Persië* zal, volgends GENNA-

DI-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* II. 14. Die zich, ten aanzien dezer vervolging, op de berichten van *Persische*, *Syrische* en *Edesseensche* Christenen beroept. Vele Oosteersche verhalen heeft eerst JOS. SIMON. ASSEMANNI *Biblioth. Orient. Tom.* I. *pag.* 1. *sqq.* waar hij het leven van den bovengemelden Aartsbisschop SIMEÖN beschrijft, ook *pag.* 183. en *Tom.* III. *pag.* 52. *sqq.* uitgegeven, maar vollediger STEPH. EVOD. ASSEMANNI *Acta Martt. Orientt. et Occidentt. Romæ* 1740. II Deelen in *Folio* enz.

DIUS (*), door JAKOBUS, Bisſchop van *Niſibis*, in een afzonderlijk Werk, *over het Perſisch Rijk*, en *over de vervolging der Christenen*, beſchreven zijn. Behalven dit ſchrijſt GENNADIUS hem nog *zes en twintig* Godgeleerde Verhandelingen toe, in de *Syriſche* taal, welke onder anderen handelden *over het geloof*, *tegen alle Ketteryën*, *van de algemeene liefde*, *van het vasten*, *van het gebed*, *van de Opſtanding*, *van den Maagdelijken Staat*, *van* CHRISTUS, *dat hij de Zoon van God*, *en eenswezens met den Vader is*. Men heeft lang getwijfeld, of niet GENNADIUS, bij vergisſing, de ſchriften van eenen laateren JAKOBUS, Bisſchop van *Sarugia*, in *Meſopotamië*, den *Wijzen* bijgenaamd, aan JAKOBUS van *Niſibis* had toegeſchreven, tot dat, in het midden der jongst verlopene eeuw, een Kanunnik te *Rome*, NICOLAUS ANTONELLI, werklijk negentien van de gemelde verhandelingen heeft uitgegeven, (*S. Jacobi*, *Episcopi Niſibeni Sermones*, *Armenice et Latine Romæ* 1756 *folio.*) zijnde waarſchijnlijk eene *Armeniſche* Vertaling, van het oorſpronglijk voor ons verloren *Syrisch* Werk (†). Deze JAKOBUS van *Niſibis* is vermaard door zijne eerwaardige heiligheid van leven, en ijver voor den Godsdienst, om welken hij, reeds ten tijde van MAXIMINUS, veel geleden had; ook worden hem vele wonderen toegeſchreven, om alle welke redenen hij den naam van *den Grooten* draagt. De ſtad *Niſibis*, die, in de oor-

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van JAKOBUS Bisſchop van Niſibis.

(*) *De Viris Illuſtr. Cap.* 1.

(†) ERNESTI *Theol. Biblioth.* B. VIII. S. 200.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

oorlogen tusſchen de Romeinen en Perſen, onder de regering van KONSTANTIUS, meer dan ééns eene belegering der *Perſen* verduuren moest, wordt gezegd, ééns en andermaal hare behoudenis aan de wonderdoende Godsvrucht van dezen haren Bisſchop verſchuldigd geweest te zijn. Als bij de belegering in het jaar 338, hare muuren, door de overſtroming der rivier, welke de Perſen hadden opgeſtopt, waren ingeſtort, en de *Perſen* door deze bres den volgenden dag de ſtad meenden in te rukken, vonden zij de muuren volkomen herſteld, en in ſtaat van verdediging, hetwelk de Bisſchop, door zijn gebed, in de Kerk gedaan, verkregen had. Tevens zag de *Perſiſche* Vorst SAPOR eenen krijgsman in ſchitterend gewaad op den muur ſtaan, uit welk gezicht hij beſloot, dat God voor de *Romeinen* ſtreed. Als de Bisſchop vervolgends, op het verzoek van eenen anderen zeer vermaarden *Syriſchen* Leeräar, EFRAËM, zich op een' toren had begeven, bad hij, dat God door vliegen en muggen de *Perſen* wilde overwinnen, en terſtond voerde een wind eenen verbazenden zwerm van deze *Infecten* in het leger der vijänden, welke in de ſnuiten der olijfanten, en neusgaten der paarden en muilëzelen gekropen, dezelve razende en onbetembaar maakten, en te gelijk de ſoldaten zoo plaagden, dat SAPOR genoodzaakt was, de belegering met groot verlies en ſchande op te breken (*).

Ter-

(*) THEODORETUS geeft een breedvoerig bericht van dezen JAKOBUS *Hist. Relig. Tom.* III. *Opp. pag.* 769. en ver-

Terwijl de Christenen in *Perfië* zoo zwaar vervolgd werden, inzonderheid tusfchen de jaaren 340 en 360, vervolgden zij in het Romeinfche Rijk malkanderen, met het uiterfte geweld. De twisten met de *Ariänen*, die door het gezag van KONSTANTYN *den Grooten* in teugel waren gehouden, berstten, na zijne dood, onder de regering van KONSTANTIUS, op het hevigst uit. Deze Vorst betoonde zich gunftig jegens de *Ariänen*, zijnde daar toe bewogen, door den invloed van denzelfden Ouderling, die zijnen Vader KONSTANTYN had overreed, om ARIUS te herftellen (*). Deze Geestelijke, den vrijën toegang ten Hove hebbende, had den Keizerlijken Opperkamerheer, den gefnedenen EUSEBIUS, tot de partij der *Ariänen* weten over te halen, waar toe ook de overige gefnedenen en hovelingen, benevens de Keizerin, zich voegden. Nu viel het hem niet moeilijk, ook den Keizer te overreden, door hem voor te houden, dat die genen, welke de onfchriftuurlijke uitdrukking, *éénswezens*, in de geloofsleere hadden ingelascht, oorzaak waren van alle de bewegingen en verdeeldheden, die zedert hadden plaats gehad. Onder deze omftandigheden fchepten EUSEBIUS Bisfchop van *Nikomedië*, en andere Bisfchoppen, die als hoofden der *Ariänen* werden aangezien, weder nieuwen moed. Onder de-

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Vervolg der Ariaanfche verwarringen. KONSTANTIUS begunftigt de Ariänen.

verhaalt de bovenftaande wonderen in zijne *Hist. Eccles.* II. 30. echter niet, zonder openlijke misflagen tegen de Gefchiedenis, gelijk VALESIUS in zijne aantekeningen heeft aangetoond. (*) Zie boven *Bladz.* 222.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

deze Bisschoppen, muntte THEODORUS, Bisschop van *Heraklea*, in *Thracië*, uit, door zijne geleerdheid. Hij schreef uitleggingen over MATHEUS en JOANNES, de *Brieven* van PAULUS, en de *Psalmen*, waar in hij den woordelijken zin duidelijk en sierlijk ontvouwde (*). Sommigen meenen, dat zijne verklaring over de Psalmen nog in de verzameling van BALTH. CORDERIUS (†), voorhanden is. De *Katholijke* Schrijvers verzekeren, dat de *Ariänen* terstond hunnen invloed ten Hove misbruikt, en allerwegen nieuwe onrusten veröorzaakt hebben (§).

Athanasius en andere gebannen Bisschoppen hersteld.

De beide Broeders van KONSTANTIUS, KONSTANTYN en KONSTANS, waren het geloof der Kerkvergadering van *Niceë* toegedaan; op hun voorstel, werden, ook met goedvinden van KONSTANTIUS, alle de Bisschoppen, die, onder de regering van hunnen Vader, afgezet en gebannen waren, terug geroepen. Dus keerde ook ATHANASIUS in het jaar 338 naa *Alexandrië* terug (**).

Voortgangen der Ariänen.

De terugkomst van ATHANASIUS te *Alexandrië* veröorzaakte in die stad nieuwe onrusten, welke de *Eusebiänen*, vrienden der *Ariänen*, niet nalieten, bij

(*) HIëRONYM. *de Viris Illustr. Cap.* 90.

(†) *Catena* PP. *Græcor. in Psalmos Antv.* 1643. *fol.*

(§) RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 11. SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 2. SOZOM. *Hist. Eccl.* III. 1. THEODOR. *H. E.* III. 3.

(**) KONSTANTYN *de Jonge*, in wiens gebied deze Bisschop zich had onthouden, spreekt, in zijnen Brief aan de Gemeente te *Alexandrië*, niet alleen met zeer veel eerbied van hem, maar onderstelt daar in als be-

bij den Keizer KONSTANTIUS, aan ATHANASIUS te wijten, hem bovendien beſchuldigende, dat hij, zonder eenig beſluit van eene Kerkvergadering, tegen de Kerkelijke Wetten, zijn ambt eigendunklijk weder aanvaard had. In eene Kerkvergadering, die zij, met 's Keizers vergunning, in het jaar 339, te *Konſtantinopolen* hielden, zetten zij PAULUS, den Bisſchop dier ſtad, een' hevigen tegenſtander der *Ariänen*, die, niet zonder geweld van weêrskanten, Bisſchop geworden was, af, en EUSEBIUS, Bisſchop van *Nikomedië*, in zijne plaats aan. EUSEBIUS, Bisſchop van *Cæſareë*, in het volgende jaar overleden zijnde, kreeg insgelijks eenen *Ariäan*, ACACIUS, tot zijn' opvolger, een' leerling van EUSEBIUS, bekend door zijn vernuft, wetenſchap, en beſpraaktheid, tevens koen en ondernemend. Deze heeft het leven van zijnen leermeester beſchreven; ook eene uitlegging van den *Prediker* van SALOMO, en andere ſchriften (*). Doch van zijne ſchriften is alleenlijk een brokſtuk uit zijn Boek tegen MARCELLUS van *Ancyra*, bij EPIFANIUS (†), bewaard gebleven. Nog gelukte het den *Ariänen*, dat zij te

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

kend, dat de Bisſchop voor eenigen tijd naa *Gallië* gezonden was, om hem aan de woede zijner vijänden te onttrekken. ATHANAS. *Apol. Contra Arian. pag.* 203. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 349. *Tom.* I. *ed. Bened.* EPIFAN. *Hæres.* 68. §. 9. SOCRAT. *l. c. Cap.* 2, 3. enz.

(*) HIËRONYM. *de Viris Illuſtr. Cap.* 98. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 23. *etc.*

(†) *Hæres.* 72. §. 5. *ſqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

te *Alexandrië* hunnen Godsdienst afzonderlijk mogten houden, en hunnen eigenen Bisschop, PISTUS genaamd, bekwamen (*).

ATHANASIUS houdt eene Kerkvergadering te Alexandrië.

ATHANASIUS, om deze voortgangen eenigzins te stuiten, en zichzelven te handhaven, hield eene Kerkvergadering van omtrent 100 Bisschoppen, uit *Egypte*, in het jaar 340 te *Alexandrië*; welke eenen rondgaanden Brief aan alle Christen-Bisschoppen, ter verdediging van ATHANASIUS, en met zwaare beschuldigingen tegen EUSEBIUS van *Nikomedie*, afzonden (†).

Kerkvergadering te Rome.

Doch, de *Eusebiänen* wendden zich insgelijks aan andere Bisschoppen, voornaamlijk, aan den Bisschop van *Rome*, JULIUS, van wien zij begeerden, dat hij eene Kerkvergadering zou beleggen, en op dezelve, indien hij wilde, uitspraak doen, over de geschillen. Deze daar in bewilligd hebbende, verscheen ATHANASIUS, op zijn verzoek, met eenige Monniken, te *Rome*, omtrent het jaar 340.

Berichten nopens MARCELLA.

Bij deze gelegenheid was het, dat de Monnikenstand het eerst te *Rome* opgang maakte; MARCELLA, eene aanzienlijke Roomsche Weduwe, was de eerste, die het voorbeeld volgde der aan God gewijde

(*) ATHANAS. *Epist. Encycl. ad Episc. pag.* 116. *Apol. Contra Arian. pag.* 144. *Tom.* I. *ed. Benedictin.* SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 3-7. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 2. *sqq.* THEODOR. *Hist. Eccles.* II. 3, 5. en FILOSTORG. *Hist. Eccles.* IV. 12.

(†) Men vindt dezen Brief bij ATHANASIUS *Apol. Contra Arian. Tom.* I. *pag.* 125, *sqq.*

de Maagden en Weduwen, in het Oosten, die, zich van de wereld afzonderende, hun leven, in Nonnenkloosters, met oefeningen van Godzaligheid doorbrachten. Zij wordt bijzonder geroemd, door hare kennis van de Heilige Schriften. Zij begaf zich met eene Maagd van gelijke godvruchtigheid, *Principia* genaamd, naa een nabuurig dorp bij *Rome*, alwaar zij met malkanderen eenzaam leefden, en ſpoedig vele navolgers hadden, zoodat te *Rome* vele Nonnenkloosters werden aangelegd, gelijk ook het getal der Monniken aldaar zeer vermenigvuldigde. MARCELLA is meest vermaard geworden door hare briefwisſeling met HIËRONYMUS, die haar bijzonder prijst, als hebbende zich met nadruk en goed gevolg tegen verſcheidene dwalingen verzet, die op het einde der vierde eeuw ontſtonden. Zij leefde nog, toen *Rome*, in het jaar 410, van de *Westgothen* ingenomen en geplunderd werd. Bij deze gelegenheid werd zij met ſlagen mishandeld, alzoo men goud van haar begeerde, hetwelk zij echter niet bezat. Zij ſtierf eenige weinige dagen daar na. Haar geleerde vriend HIËRONYMUS heeft in eenen Brief aan PRINCIPIA hare gedachtenis vereërd (*).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De *Euſebiänen*, die JULIUS, den Bisſchop van *Rome*, om zijne tusſchenkomst verzocht hadden, ziende, dat ATHANASIUS zich in perſoon naa *Rome* begeven had, alwaar ook de afgezette Bisſchop van *Konſtantinopolen*, PAULUS, MARCELLUS van *Ancy-*

ATHANASIUS onſchuldig verklaard in de Kerkver-

(*) *Ad Principiam Virginem, Marcellæ Viduæ Epitaphium. Epist. 96. Opp. Tom.* IV. P. II. *ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

——— gadering te Rome.

cyra, en anderen, behalven vele Ouderlingen, verscheenen waren, en dus vermoedende, dat eene Kerkvergadering te *Rome* voor hun niet gunstig zou wezen, hielden de afgevaardigden van den Paus zoo lang op, dat de tijd voor hun verlopen was, om naa *Rome* te reizen; ook ontschuldigden zij zich met den *Persischen* oorlog, die hen noodzaakte te huis te blijven. Zij namen JULIUS kwalijk, dat hij alleen aan sommigen van hunne partij, en in zijnen eigenen naam, geschreven had, en brachten hem onder het oog, dat de besluiten van voorgaande Kerkvergaderingen tegen ATHANASIUS gelden moesten, en dat de Oostersche Gemeenten wel niet zoo bloejende als de Roomsche, maar nogthans van gelijke waardigheid met deze waren. Daar kwamen dus niet meer dan 50 Bisschoppen in het jaar 341 te *Rome* samen, welke onder voorzitting van den Bisschop JULIUS, de klagten der beide partijën onderzocht hebbende, ATHANASIUS en de andere Bisschoppen, die door de *Eusebiänen* waren afgezet, onschuldig verklaarden, en tot de Kerkelijke gemeenschap weder toelieten (*).

Aanmerking over het gezag van den Bisschop

SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§) berichten, dat de Bisschop JULIUS, in eenen Brief aan de *Eusebiänen*, hen streng bestraft en bedreigd, en de door hen afgezette Bisschoppen weder aangesteld heeft.

(*) ATHANAS. *Apol. contra Arian. pag.* 140. *sqq. Hist. Arian. ad Monachos pag.* 350. *Tom.* I. *ed. Benedictin.*

(†) *Hist. Eccles.* II. 15. (§) *Hist. Eccles.* III. 8.

heeft. Dit bericht is niet naauwkeurig. ATHANASIUS, bij voorbeeld, kreeg zijn Bisdom niet dan acht jaaren daar na eerst weder; ook kunnen wij den Brief van JULIUS nog lezen (*), dien zij niet schijnen gekend te hebben. Deze Brief is vrij bescheiden opgesteld. JULIUS noemt de *Eusebiänen* zijne geliefde Broeders, en hoewel hij zich over hun gedrag bezwaart, verzekert hij hun, dat alle de Italiäansche Bisschoppen met hem van hetzelfde gevoelen waren, en bidt hen, de eensgezindheid weder te herstellen. Dat voorts zich de beide partijën naa *Rome* wendden, daar van is de reden te zoeken, in het oude aanzien, dat deze stad en derzelver Bisschop in het Westen plagt te hebben, en in het belang, dat de ééne en andere hadden, in de uitspraak eener Kerkvergadering der Westersche Bisschoppen, en in de gunst van Keizer KONSTANS, onder wiens gebied zij behoorden, zonder dat daar uit iet volgt, ten bewijze van eenig gezag, hetwelk de Bisschop van *Rome* boven zijne Medebisschoppen zou bezeten hebben.

van Rome.

Kerkvergadering te Antiöchië.

Ondertusschen slaagden de *Eusebiänen* beter op eene Kerkvergadering, die in hetzelfde jaar 341 te *Antiöchië* gehouden werd, alwaar de Keizer KONSTANTIUS zelf tegenwoordig was. Bij gelegenheid der inwijding van de prachtige Kerk, welke KONSTANTYN *de Groote* begonnen had te bouwen, waren daar 90 of 97 Bisschoppen (†) tegenwoordig, on-

(*) Bij ATHANAS. *Apolog. contra Arian. p.* 141. *sq.*

(†) Het eerste getal heeft ATHANASIUS *de Sijnodis p.* 737.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

onder welke omtrent 40 *Eusebiänen*. Daar is dus geene reden, om deze Kerkvergadering voor eene *Ariäansche* te verklaren, integendeel de leden dezer vergadering schijnen vrij gemeenschapplijk gehandeld te hebben; waar toe de tegenwoordigheid des Keizers veel kan hebben toegebracht (*). Deze vergadering stelde drie geloofsbelijdenissen op, van welke de tweede vrij breedvoerig, en de derde door THEOFRONIUS, Bisschop van *Tyana* in *Kappadocië*, ontworpen was, welke, uitgezonderd dat het woord *eenswezens* daar in vermijd was, zoodanig waren ingericht, dat ook de *Katholijken* die konden aannemen, als den Zoon belijdende te zijn, „God, door wien alles gemaakt is, *God van God*, *geheel uit den geheelen*, *eenig uit den eenigen*, — *een onveränderlijk Beeld der Godheid*, *van het Wezen*, *de Magt*, *Wil en Heerlijkheid des Vaders* enz. Ja HILARIUS (†) noemt deze geloofsbelijdenis die der geheele Kerkvergadering, aan welke hij den eernaam van *Heilig* geeft, en die hij dus voor *rechtzinnig* erkent. Evenwel namen de *Katholijken* uit deze drie geloofsbelijdenissen aanleiding, om de *Eusebiänen* van ligtzinnigheid en veränderlijkheid te beschuldigen. Nog bepaalde deze Kerkvergadering 25 Kerkre-

737. *Tom.* II. P. I. *ed. Bened.* het andere HILARIUS *de Sijnodis seu de fide Orient. pag.* 1168. *ed. Benedict.*

(*) BARONIUS *Ann. ad Ann.* 341. hield deze vergadering voor *Ariäansch*, doch hij is door PAGI, en SCHELSTATEN, in een afzonderlijk Werk, wederlegd.

(†) *L. c. pag.* 1168. *sqq.*

regelen, welke de Kerkentucht, en bijzonder de pligten der Bisſchoppen, betreffen. Doch, omtrent ATHANASIUS behielden de *Euſebiänen* op deze Kerkvergadering de overhand; de *vierde* der bovengemelde Kerkregelen ontzeide eenen *Bisſchop*, die van eene Kerkvergadering, of eenen Geestelijken, die van zijnen Bisſchop was *afgezet*, indien hij eigenmagtig voortging zijn ambt waar te nemen, alle hoop, van ooit weder tot zijne waardigheid te zullen herſteld worden, en deze werd door de vergadering op ATHANASIUS toegepast, het zij dat de Katholijken reeds vertrokken waren, of dat deze zich ſchikten naar den wil des' Keizers. Vervolgends verkozen de *Euſebiänen*, in zijne plaats, tot Bisſchop van *Alexandrie*, EUSEBIUS, eenen leerling van EUSEBIUS van *Cæſarea*, en PATROFILUS van *Scythopolis*.

Berichten van EUSEBIUS van Emeſa.

Deze EUSEBIUS, te *Edesſa* in *Meſopotamië*, uit aanzienlijke ouders geboren, door de bovengemelde Bisſchoppen in de Godgeleerde Wetenſchappen onderwezen, had zich vervolgends naa *Alexandrië* begeven, om zich daar in de Wijsbegeerte te oefenen; van daar wedergekeerd naa *Antiöchië*, genoot hij daar de vriendſchap van den Bisſchop FLACILLUS, en thans ſloeg EUSEBIUS van *Konſtantinopolen* hem tot opvolger van ATHANASIUS voor, in hoop, dat een zoo geleerd, welſprekend, en godzalig man, want door dit alles had EUSEBIUS zich roem verworven, zoo zelfs, dat zijn vriend GEORGIUS, Bisſchop van *Laödicea*, van wonderwerken meldt, die door hem verricht zouden zijn, het best aan de Gemeente van *Alexandrië* haren geliefden ATHANASIUS zou doen

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergeten. Maar EUSEBIUS, voor dezen moeilijken post vrezende, weigerde denzelven te aanvaarden. Eenigen tijd daar na werd hij Bisſchop van *Emiſa* of *Emeſa*, eene ſtad in *Fenicië*. Doch, ook deze Gemeente ſtond tegen hem op, alzoo men hem verdacht hield, dat hij de Starrenwichelarij oefende, waaröm hij de wijk naa *Antiöchië* nam, wordende echter kort daar na door hooger hand weder in zijn Bisdom herſteld. Keizer KONSTANTIUS achtte hem zoo hoog, dat hij hem met zich nam op zijne veldtogten tegen de Perſen. Hij overleed omtrent het jaar 460 (*). Dat men dezen vermaarden Leeräar van twee tegenſtrijdige Ketterijën beſchuldigd heeft, van *Sabellianerij* (†), en van *Arianerij* (§), zal den Lezer niet zeer bevreemden, die zich uit het voorgaande (**) herïnnert, hoe mild men ten dezen tijde was, om malkanderen van weêrskanten met deze haatlijke namen te beſchuldigen. EUSEBIUS ſchijnt een gematigd godgeleerden geweest te zijn, die dus ligtelijk gevaar liep, van beide de partijën gelaakt te worden. Indien wij zijne ſchriften lezen konden, zouden wij beter in ſtaat zijn, om zijne gevoelens te beöordeelen. Deze waren, volgends HIËRONYMUS (††), ontelbaar, en werden met veel toe-

(*) SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 9. SOZOMEN. *Hist. Eccl.* III. 6.

(†) SOCRATES en SOZOMENUS *l. c.*

(§) HIËRONYMUS *Chron. ad ann.* X. *Conſtantii.* THEODORET. *Dial.* III. *pag.* 171. *Opp. Tom.* IV.

(**) *Bladz.* 226.

(††) *De Viris Illuſtr. Cap.* 91.

toejuiching ontvangen. Hij schreef een Werk *tegen de Jooden* (*), een ander *tegen de Heidenen*, en *tegen de Novatiänen*; tien Boeken van *Verklaringen over den Brief aan de Galaten*; vele korte *Leerredenen*, of *Predikatiën over de Euangeliën*. Ook zal hij tegen de *Manicheên* geschreven hebben (†). Van alle deze Werken is alleen een zeker overblijfzel voorhanden bij THEODORETUS (§), en misschien het één en ander in de zoogenoemde *Catenæ Patrum*, of uittrekzels uit de uitleggingen der oude Kerkvaderen over de H. Schrift enz. Hij was één der eersten, die, met verlating van de *Allegorische* wijze van Uitlegkunde, welke ORIGENES had ingevoerd, den letterlijken zin der H. Schriften verklaarde, waar in hij door zijnen tijdgenoot THEODORUS *van Heraklea*, en vervolgends door anderen werd nagevolgd (**).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Op de weigering van EUSEBIUS, om het Bisschops-ambt te *Alexandrië* aan te nemen, verkozen de *Eusebiänen* daar toe GREGORIUS uit *Kappadocië* (††), en FILAGRIUS, stadhouder van *Egypte*, kreeg

GREGORIUS wordt met geweld te Alexan-

(*) Dit zal nog in een Handschrift op de Keizerlijke Boekerij te *Weenen* voorhanden zijn. LAMBEC. *Comment. de Biblioth. Vindobon. Libr.* IV. *pag.* 184. 231.

(†) THEODORET. *Hæret. Fab. Tom.* I. *extr.*

(§) *Dial.* III. *pag.* 171-173.

(**) Vergelijk ERNESTI *Narratio crit. de interpretat. prophett. Messian. in Eccles. Christ. Opusc. Theol. p.* 498.

(††) Sommigen houden dezen voor denzelfden, die, volgends GREGORIUS *van Nazianzum* (*Orat.* 21. *pag.* 381.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

driëals Bisſchop ingevoerd.

kreeg bevel, dezen nieuwen Bisſchop in zijn ambt in te brengen; welken last deze, in het jaar 341, op eene geweldaadige wijze, ten uitvoer bracht (*). ATHANASIUS was onlangs van *Rome* tot zijne Gemeente teruggekeerd, en deze, vernemende, dat haar Bisſchop haar ſtond ontnomen te worden, kwam met grooten ijver te kerke, om hem hare genegenheid te tonen. Nu liet FILAGRIUS eenen hoop Heidenen, Jooden, en ander ongebonden volk, gewâpend met zwaarden en ſtokken, in de kerk vallen, die allerhande buitenſporigheden bedreven, de menſchen niet alleen mishandelende en beſchimpende, maar ook ſommigen het leven benemende, terwijl zij anderen, bijzonder de vrouwen, noodzaakten, lasteringen te ſpreken tegen den Godsdienst, zij verbraken en plunderden de heilige Kerkvaten, en ſtaken zelfs eene kerk in den brand. Op *Goeden Vrijdag*, of Vrijdag voor de Paaschweek, ging GREGORIUS, met den ſtadhouder, in eene andere kerk, alwaar 34 Christenen van beiderleië kunne gevat, gegeesſeld, en in de gevangenis geworpen werden. ATHANASIUS zelf ontkwam ter naauwernood hunne handen, en redde zich, door naa *Rome* te vluchten, alzoo de ſtadhouder last had, hem met zij-

381. *ed. Paris.* 1630. *fol.*) vele weldaaden van ATHANASIUS genoten hebbende, zich zeer ondankbaar betoonde.

(*) Wij hebben het verhaal hier van bij ATHANASIUS *Epist. Encycl. ad Episcopos pag.* 112. *Apolog. contra Arian. pag.* 149. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 350. *Tom.* I. *Part.* I. *ed. Benedict.*

zijne Geestelijken ter dood te brengen (*). Op zulke geweldige wijze werd GREGORIUS in het bezit van zijn Bisdom gesteld, ook reisde hij, van den stadhouder verzeld, door geheel *Egypte*, ten einde allen te noodzaken, hem als Bisschop van *Alexandrië* te erkennen, tot welke erkentenis vele Bisschoppen, Kluizenaars, en gewijde Maagden, door slagen en gevangenis, gebracht werden. ATHANASIUS liet eenen rondgaanden Brief aan alle Bisschoppen afgaan, waar in hij hun alle deze gewelddadigheden klaagt, en hunnen bijstand verzoekt, hen tevens vermanende, om, indien GREGORIUS, of iemand anders ten zijnen behoeve, aan hen mogt schrijven, de brieven te verscheuren, en derzelver overbrengers weg te jagen. Van den anderen kant zond de stadhouder een verslag van het voorgevallene aan den Keizer KONSTANTIUS, hetwelk zoo was ingericht, dat den gevluchten Bisschop de schuld van alle deze wanördens gegeven, en hij voorgesteld werd, als rechtvaardig het leven verbeurd hebbende.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zoo onbetaamlijk gedroegen zich thans Christenen tegen Christenen! De onpartijdige Geschiedschrijver moet zich hier vergenoegen, de gebeurenissen te verhalen, zonder in staat te zijn, naar behooren te beslissen, wie der twistende partijën de meeste schuld gehad hebbe. Men heeft wel geene redenen, om ATHANASIUS, in het geen hij verhaalt, ge-

(*) ATHANAS. *Apolog. de fuga sua pag.* 322. *Tom.* I. *Opp. Ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

gebeurd te zijn, geloof te weigeren, maar het is zeer ligt mooglijk, dat de *Katholijken*, met eenen verkeerden ijver, door woorden of daaden, hunne partijën getergd en gesard, en daar door tot zulke buitensporigheden aanleiding gegeven hebben; hetwelk ATHANASIUS of verzwijgt of verzacht.

Verwarring te Konstantinopolen.

Niet alleen te *Alexandrië*, maar ook in *Konstantinopolen*, hadden de verschillen over de godsdienstige gevoelens treurige gevolgen. Hier was EUSEBIUS, het hoofd der *Ariäansche* partij, in het jaar 341 overleden; waar op de *Katholijken* hunnen Bisschop PAULUS weder aannamen; doch eenige *Eusebiäansche* Bisschoppen stelden den Ouderling MACEDONIUS, die te vooren ook de mededinger van PAULUS geweest was, in eene andere kerk tot Bisschop aan, alhoewel hij alleen daar in met de *Ariänen* overeen kwam, dat hij het woord *eenswezens* niet wilde aannemen; trouwens, even hetzelfde moet van de *Eusebiänen* over het algemeen aangemerkt worden. Deze dubbele verkiezing veröorzaakte onrusten, wanörden, en zelfs moorden, in de hoofdstad des Rijks, weshalven de Keizer, die thans te *Antiöchië* was, den veldheer HERMOGENES zond, met bevel, om PAULUS uit de stad te drijven. Het volk verzette zich hier tegen met openbaaren opstand, stak het huis van den bevelhebber in brand, sleepte hem bij de voeten 'er uit, en vermoordde hem. KONSTANTIUS zelf, zich ijllings naa zijne hoofdstad spoedende, verdreef PAULUS, en strafte het volk. PAULUS zich, in het jaar 342, weder verstout hebbende, in de stad te komen, liet de Keizer hem

hem door den Opperſtadhouder FILIPPUS met ſoldaten de ſtad uitbrengen, en MACEDONIUS als Bisſchop, door ſoldaten, in de kerk geleiden. Bij deze gelegenheid was het gedrang aan den ingang der kerk zoo groot, dat de ſoldaten, dit voor oproer aanziende, met hunne geweeren op het volk aanvielen, waar door omtrent 3,000 menſchen ongelukkig om het leven kwamen (*).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Pogingen der Euſebiänen in het Westen.

In het Westen, waar KONSTANS regeerde, konden de *Euſebiänen* geenen invloed bekomen. Zij zonden wel, in het jaar 342, op nieuw eene geloofsbelijdenis aan dezen Vorst in *Gallië*, welke volkomen met die van *Niceë* overëenſtemde, en allen van de gemeenſchap der *Katholijke* Kerk uitſloot, die leerden, dat de Zoon van God uit de dingen, die niet zijn, of uit eenige andere Zelfſtandigheid, dan die des Vaders ontſtaan zij, als ook dat hij ééns niet zou geweest zijn; ten einde den Keizer van de ſtijfzinnigheid der *Katholijken* te overtuigen, die op één woord ſtaan bleven. Maar hunne poging viel vruchteloos uit, alzoo KONSTANS hun gedrag, niet min dan hun gevoelen, verdacht hield (†).

Nog

(*) SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 6, 12, 13, 15. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 3, 4, 7, 9.

(†) SOCRATES. II. *Hist. Eccles.* 18. SOZOMEN. III. *Hist. Eccles.* 10. Doch van het geen deze Schrijvers 'er bijvoegen, dat hunne afgevaardigden in geene onderhandeling met ATHANASIUS hebben willen komen, hetwelk de Keizer begeerd zal hebben, weet ATHANASIUS zelf niets *de Sijnodis p.* 737. *T.* I. P. II. *ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zij zenden eene breedvoerige geloofsbelijdenis over.

Nog bleven de *Eusebiänen* aanhouden, om zich van alle beschuldiging van onrechtzinnigheid door openlijke schriften te rechtvaardigen. Op eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 343, stelden zij eene vijfde geloofsbelijdenis op, die wegens derzelver uitgebreidheid de *breedvoerige* (μακροστιχος) genoemd werd (*). Deze geloofsbelijdenis verwerpt uitdruklijk alle gevoelens, die de *hoogste* Godlijke waardigheid van CHRISTUS te na komen; zij leert wel, dat hij *aan den Vader en God onderworpen*; maar toch uit God geboren, *van natuur volkomen en waarächtig God is.* Alleen worden 'er de woorden *wezen* en *eenswezens* niet in gevonden. De *Eusebiänen* betuigen op het slot van dit opstel, dat zij deze uitvoerige geloofsbelijdenis daaröm noodzaaklijk hadden geöordeeld, opdat niemand hen eenigzins verdacht zou houden, en de Westersche Christenen daar door overtuigd, dat het geloof der Oostersche Kerken alleenlijk op de Godlijke Schriften gegrond zij, niet langer aan de lasteringen van hunne vijänden het oor zouden leenen: ATHANASIUS nogthans hield ook deze geloofsbelijdenis voor eene blijk van hunne ongestadigheid, en arglistigheid, in de zaken van den Godsdienst (†), en de Westerlijke Bisschoppen weigerden dezelve te onderschrijven, zeggende, zich met de geloofsbelijdenis van *Niceë* te vergenoegen, welke geene veränderingen nodig had.

De-

(*) SOCRAT. *l. c. Cap.* 19, 20. SOZOMEN. *l. c. C.* 11.

(†) *L. c. pag.* 738. *sqq.*

Deze Westersche Bisschoppen waren thans te *Milaan* bij malkander, en verzochten van den Keizer KONSTANS, dat 'er eene nieuwe algemeene Kerkvergadering mogt belegd worden, om die van *Niceë* te bevestigen, en eindelijk de zaak van ATHANASIUS volkomen af te doen. KONSTANS vond dit verzoek billijk, en zijnen Broeder KONSTANTIUS daar insgelijks toe overgehaald hebbende, beschreven de beide Keizers eene algemeene Kerkvergadering te *Sardica* in *Neder-Moesië*, thans *Bulgarië*, alwaar dezelve ook in het jaar 344 gehouden werd (*). Deze Kerkvergadering, die den twist zou doen eindigen, had het ongelukkig gevolg, dat dezelve in eene volslagene Kerkelijke Scheuring uitbrak. Wij moeten 'er dus eenigzins naauwkeuriger verslag van geven.

Kerkvergadering te *Sardica*.

'Er vergaderden dan ongeveer 176 Bisschoppen te *Sardica*, grootendeels van de Westersche Gemeenten, vrienden van ATHANASIUS (†). De *Eusebiänen* toonden zich, terstond bij hunne aankomst, verwonderd, dat ATHANASIUS en andere afgezette Bis-

(*) Niet, gelijk men gemeenlijk geloofd heeft, in het jaar 347. MANSI *Supplem. Concil. Tom.* I. *pag.* 174. en *Collect. amplisf. Concilior. Tom.* I. *pag.* 87.

(†) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 352. SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 20. telt wel 376, maar verwart die Bisschoppen, die naderhand de besluiten dezer vergadering aangenomen, en zich voor ATHANASIUS verklaard hebben. Vergel. ATHANAS. *Apolog. contra Arianos pag.* 168.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bisfchoppen door de Westerfchen niet alleen volkomen tot de Kerkelijke gemeenfchap toegelaten waren, maar ook, dat men hun zitting en ftem op de vergadering verleenen wilde. Zij drongen aan, dat zij geene gedaagden en richters te gelijk konden wezen, waar tegen de Westerfchen aanmerkten, dat zij reeds op de Kerkvergadering te *Rome* onfchuldig verklaard, en nooit van hun aangemerkt waren, als buiten de gemeenfchap der Kerk uitgefloten, voorts dat de *Eufebiänen* thans gelegenheid hadden, om de befchuldigingen tegen hen te bewijzen, waar toe ook ATHANASIUS, in het bijzonder, zijne partijën uitdaagde. De Oosterfche Bisfchoppen bleven bij hun ftuk, en dewijl ook de Westerfchen niets wilden toegeven, verlieten de eerstgemelden onverziens, twee uitgezonderd, de ftad *Sardica*, zich naa *Filippopoli* in *Thracië* begevende, alwaar zij de vergadering, onder voorzitting van STEFANUS, Bisfchop van *Antiöchië*, vervolgden, en die alleen voor de echte *Sardifche Kerkvergadering* wilden gehouden hebben.

De Westerfche Bisfchoppen, die te *Sardica* gebleven waren, gingen ondertusfchen voort, met hunne vergaderingen te houden, onder voorzitting van den vermaarden HOSIUS, Bisfchop van *Corduba*, welke, in zijnen eigenen naam, niet in dien van den Roomfchen Bisfchop, deze waardigheid bekleedde, waarfchijnlijk, uit hoofde van het aanzien, hetwelk hij te vooren reeds op de Kerkvergadering te *Niceë* genoten had, en van zijnen ijver voor derzelver geloof. De eerfte verrichting dezer vergadering was, dat

dat zij de geloofsbelijdenis van *Niceë* bevestigde, zonder eene nieuwe te ontwerpen, welke zij overtollig oordeelde (*). Vervolgends werd de zaak van ATHANASIUS, en andere afgezette Bisfchoppen, de voornaamfte twistäppel tusfchen de *Eufebiänen* en de *Katholijken*, ter tafel gebracht, en gelijk ATHANASIUS verzekert, na een fcherp onderzoek, werden deze onfchuldig verklaard, terwijl de vergadering de *Eufebiäanfche* Bisfchoppen, als begunftigers der *Ariänerij*, afzette, en met den Kerkelijken Ban floeg. Eindelijk ftelde de vergadering verfcheidene Kerkregelen op, meestäl op den voorflag van den voorzitter HOSIUS; men heeft dezelve in het *Grieksch* en *Latijn*, doch met eenig verfchil; de 18 en 19de in het Grieksch, ontbreken in het Latijn, en dit heeft daar tegen 'er drie meer dan het Grieksch, de 10, 12, en 18de, en de overigen in eene andere orde (†). Waaröm fommigen gedacht hebben, dat men

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) Dit verzekert ANASTASIUS uitdruklijk *Epist. in Concil. Alexandr. a.* 362. *fcripta Tom.* I. *Concil. Harduini pag.* 732. *fqq.* Alles derhalven, wat SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 20. en SOZOMEN. III. 11. verhalen van eene nieuwe geloofsbelijdenis, door deze vergadering opgefteld, is ongegrond, en de geloofsbelijdenis zelve, welke bij THEODORETUS *Hist. Eccles.* II. 8. voorkomt, een verdicht ftuk.

(†) De Griekfche heeft BEVERIDGE geplaatst in zijne *Pandect. Canon. Vol.* I. *pag.* 482. de Latijnfche ftaan bij JUSTEL *Biblioth. Jur. Canon. Vet. Tom.* I. *pag.* 137, 287. en HARDUIN *Acta Concil. Vol.* I. *pag.* 638. *fqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

men de Griekfche Kerkregels voor de Oosterfche, de Latijnfche voor de Westerfche Kerken zal hebben opgefteld, doch misfchien is het Grieksch het oorfpronglijke, en de Latijnfche verzamelaars van Kerkelijke Wetten, die ze vertaald hebben, kunnen 'er deze verändering en bijvoegzelen ingebracht hebben, hetwelk ten minften van hunne willekeurige wijze van handelen, in andere gevallen, niet vreemd is (*).

Aanmerkingen over de Kerkregelen dezer vergadering. Wat *Communio Laica* in den 1 en 2de Regel is.

Daar zijn 'er onder deze Kerkregelen, welke eene bijzondere aanmerking verdienen. In de beide eerfte Griekfche Regelen, wordt het verplaatzen van Bisfchoppen naa andere Gemeenten op nieuw verboden, en wie daar tegen handelt, bedreigd, dat hij tot het einde des levens toe de *Kerkelijke gemeenfchap met de Leken*, (λαΐκη κοινωνια,) niet genieten zal. Roomschgezinde Schrijvers hebben door deze gemeenfchap (*Communio Laica*,) willen verftaan, het gebruiken van het Heilig Avondmaal onder éène gedaante, en buiten den omtrek van het Altaar. Doch dit gebruik was toenmaals nog geheel onbekend, en het blijkt duidelijk, dat enkel de Kerkelijke gemeenfchap ook met Christenen, die geene Geestelijken zijn, daar door verftaan wordt (†).

In

(*) Men zie de Broeders BALLERINI *Disf. de Antiquis Collect. et Collectoribus Canonum Tom.* III. *Opp. Leonis* M. *pag.* 31. *fqq.* Vergel. SPITTLER *Unterfuchung des Sardicenfifchen Schlüsfe in* IV *Stuck des Gefchichtfro-fchers* S 43.

(†) ALBASPINÆUS *Obferv.* 4. *pag.* 14 *fq. ed. Helmft.*

In den *vierden* en *vijfden* Latijnſchen Kerkregel dezer vergadering, of het laatſte gedeelte van den *derden* en *vierden* Griekſchen, wordt bepaald, dat een Bisſchop, bewerende onrechtvaardig veröordeeld te zijn, en zich op een nader onderzoek beroepende, de Bisſchoppen, zijne richters, of die van een nabuurig gewest, *wegens eerbiedig aandenken aan den Apostel* PETRUS, deswegens aan den Bisſchop van *Rome*, JULIUS, gelijk het Grieksch 'er uitdruklijk bijvoegt, zullen ſchrijven. Als deze de uitſpraak zou doen, dat 'er eene herziening van het vonnis behoorde plaats te hebben, zoo zal hij ook de richters daar toe bepalen, maar acht hij geene herziening nodig, zoo zal het bij het gevelde vonnis blijven. In den *zevenden* Latijnſchen of *vijfden* Griekſchen Kerkregel, wordt dit nog uitgebreid, dat het den Bisſchop van *Rome* vrij zal ſtaan, om tot deze nieuwe beöordeeling, om welke een afgezette Bisſchop hem verzoeken mogt, afgevaardigden te zenden, of ze, zonder dezelve, door de Bisſchoppen van dat gewest te laten houden. De ijverige voorſtanders van het Pauslijk gezag hebben, gelijk men begrijpt, eenen grooten ſteun voor dit gezag, in deze Regelen, meenen te vinden, doch andere waarheidlievende en vrijmoedige Roomschgezinden erkennen geern, dat deze ſteun zeer bros en wankelbaar is (*).

Over het gezag van den Bisſchop van Rome, in den 4, 5, en 7den Regel.

En

(*) RICHER *Hist. Concil. Gener. Libr.* I. *Cap.* 3. *pag.* 81. DE MARCA *Concord. Sacerd. et Imp. Libr.* VII. *Cap.* 3. JUST. FREBONIUS *de Statu Eccles. ſ. legit. potest. Rom. Pontif. Cap.* 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

En zeker, behalven dat deze Kerkvergadering, zedert het vertrek althans der Oosterſche Bisſchoppen, voor geene algemeene Kerkvergadering kan gehouden worden, noch ook voor eene voortzetting der Kerkvergadering van *Niceë*, zoo hebben de leden derzelve hier een' geheel nieuwen en ſtouten ſtap gewaagd, tegen alle voorgaande Kerkverördeningen, en zelfs tegen die der *Niceïſche* Kerkvergadering, aan, welke allen de rechten der bijzondere Gemeenten erkend en gehandhaafd hebben, ook zal ons de volgende Geſchiedenis genoeg aantoonen, dat dit beſluit geene kracht gehad, maar dat de oude Kerkenórde ſtand heeft blijven houden. Om nu niet te zeggen, dat de Oosterſche Bisſchoppen zich tegen de beſluiten dezer vergadering uitdruklijk verklaard, en zelfs, gelijk wij zien zullen, eenen nadruklijken Brief aan den Roomſchen Bisſchop JULIUS geſchreven hebben. Ook hebben de Gemeenten van *Afrika* dit beroep of *appel* op den Bisſchop van *Rome* verworpen. Nog moet men hier bijvoegen, dat de Vaders der vergadering de koenheid hunner onderneming zelve ſchijnen te gevoelen, daar zij vooräf laten gaan, dat dit ter eere van den Apostel PETRUS geſchiedde, ook ſchijnt het uitdruklijk noemen van den naam JULIUS aan te duiden, dat men dit hulpmiddel alleen voor den toenmaligen tijd nodig keurde, behalven dat men de uitſpraak over de herziening der geſlagene Kerkelijke vonnisſen niet overliet aan den Roomſchen Bisſchop, maar alleen aan zijn oordeel toevertrouwde, of hij die herziening nodig keurde. Men bedenke ſlechts de tegenwoordige ge-

ſteld

ftrildheid der tijden, en de pogingen van den éénen kant, om ATHANASIUS te verderven, van den anderen kant, om hem te behouden, waar toe de beide partijën, *Katholijken* zoo wel als *Ariäansch-gezinden*, bijkans alle middelen geöorloofd keurden, en men zal niet in twijfel ftaan te erkennen, dat de Kerkvergadering tot dit befluit gekomen is, om ten voordeele van ATHANASIUS te werken, die buitengemeen van *Rome's* Bisfchop begunftigd werd, hoopende waarfchijnlijk, hare befluiten algemeen te zullen doordringen; als wanneer ATHANASIUS ééns vooräl van alle andere Kerkelijke beöordeelingen bevrijd zou geweest zijn (*).

Verdere verrichtingen der Kerkvergadering.

Deze en de overige befluiten der Kerkvergadering, en hare verdere handelingen, maakte zij, in eenen rondgaanden Brief aan de Bisfchoppen, bekend (†), waar in zij tevens haar gehouden gedrag, en dat der *Eufebiänen*, voordroeg, met vermaning, dat de Bisfchoppen zich openlijk voor haar wilden verklaren. Ook fchreef zij aan de Gemeente van *Alexandrië*, en aan de Bisfchoppen van *Egypte* en *Libyë* (§), ten behoeve van ATHANASIUS, beweerende daar in zijne onfchuld, met opwekking tot ftandvastigheid in de gemeenfchappelijke zaak. In eenen Brief aan den

(*) Vergelijk VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 174.

(†) In het Grieksch bij ATHANAS. *Apolog. contra Arian. Tom.* I. *Opp. pag.* 162. en in het Latijn bij HILARIUS *Fragm.* II. *ex Opere Hist. pag.* 1283. *fq. ed. Benedict.* te vinden.

(§) Bij ATHANAS. *l. c. pag.* 155. *fqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den Bisſchop van *Rome*, JULIUS (*), draagt zij dezen op, om hare beſluiten te verſpreiden, onder de Gemeenten van *Siciliё*, *Sardiniё*, en *Italiё*. In dezen Brief is eene plaats, waar in gezegd wordt, dat het voegzaamst is, (*valde congruentisſimum*,) dat de Priesters des Heeren, uit alle gewesten, hun bericht, *aan het Hoofd*, *dat is*, *aan den Stoel van den Heiligen* PETRUS, overzenden, openlijk ingeſchoven, gelijk uit het gebrek aan ſamenhang met het voorgaande en volgende, en uit den ſlechten Latijnſchen ſtijl blijkt.

Gevolgen van deze Kerkvergadering.

Op deze wijze was het gevolg, hetwelk deze vergadering te *Sardica* gehad heeft, in plaats van eenig nut te ſtichten, eene bijkans volſtrekte ſcheuring tusſchen de Westerſche, en het grootſte gedeelte der Oosterſche Bisſchoppen. „Het gebergte," zegt SOCRATES (†), „hetwelk *Illyriё* en „*Thraciё* van malkanderen ſcheidt, maakte thans „ook den ſcheidsmuur uit der Christenen, die in „het geloof onёens waren."

Verrichtingen der Euſebiänen.

De *Euſebiänen*, die, gelijk wij gezien hebben, te *Filippopoli* in *Thraciё*, hunne vergadering hielden, zaten van hunnen kant ook niet ſtil, maar zonden insgelijks eenen rondgaanden Brief aan alle Bisſchoppen en Christelijke Leeraären en Gemeenten (§), waar in zij, beweerende de echte vergadering van *Sardica* te wezen,

(*) Bij HILARIUS *l. c. pag.* 1290.

(†) *Hist. Eccles. Cap.* 22. *Libr.* III.

(§) Bij HILARIUS *Fragm.* III. *pag.* 1307.

zen (*), een verhaal deeden van al het voorgevallene, hetwelk doorgaands dat der *Katholijken* tegenfpreekt. Verders herhalen zij, in dezen Brief, de hevigfte befchuldigingen van buitenfporigheid en euveldaden tegen ATHANASIUS; en bezwaren zich, over de roekeloosheid, om het vonnis eener Kerkvergadering tegen hem te vernietigen. Zij vaaren niet min hevig uit tegen JULIUS, den Bisfchop van *Rome*, dien zij het *hoofd en den aanlegger der rampen* noemen, en tegen zijne vrienden, voornaamlijk over het verwerpen van hunnen voorflag, om van beide de partijën afgevaardigden naa *Egypte* te zenden, ten einde de zaak en het gedrag van ATHANASIUS onpartijdig te onderzoeken, en zijne befchuldigers te ftraffen, indien zij bevonden werden, hem gelasterd te hebben. Voorts deeden zij JULIUS, HOSIUS, en anderen der voornaamfte befchermers van ATHANASIUS, in den ban, vermanende alle de Bisfchoppen, de Kerkelijke gemeenfchap met hun af te breken. Eindelijk floten zij met eene geloofsbelijdenis, welke, behalven dat het woord *eenswezens* daar in ontbreekt, door HILARIUS zelven (†) voor rechtzinnig verklaard wordt.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Verbittering der partijën.

Thans was de verbittering der wederzijdfche partijën ten hoogften top geklommen. ATHANASIUS klaagt

(*) Uit eene plaats van AUGUSTINUS (*Contra Cresc. Libr.* III. *Cap.* 34. *Tom.* IX. *Opp. pag.* 308. en *Libr.* IV. *Cap.* 44.) blijkt, dat men hunne vergadering in *Afrika*, in zijnen tijd, nog daar voor erkende.

(†) *De Sijnodis pag.* 1172.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

klaagt luide klagten over de vervolgingen, door de *Eusebiänen*, tegen de voorstanders der Kerkvergadering van *Sardica* aangericht (*). Te *Adriänopolen* werden tien Christenen, die zich van hunne gemeenschap gescheiden hadden, onthoofd, en de Bisschop dier stad, LUCIUS, met andere geestelijken, in ballingschap gezonden. Te *Alexandrië* waren op alle toegangen wachten geplaatst, om te verhoeden, dat ATHANASIUS en die niet in deze stad terug keerden, als nu door de gemelde Kerkvergadering hersteld zijnde. Deze Kerkvergadering had twee Bisschoppen aan den Keizer KONSTANTIUS naa *Antiöchië* gezonden, om van hem de bevestiging van hunne besluiten te verwerven; maar de Bisschop der *Eusebiänen* in deze hoofdstad zond een ontuchtig vrouwspersoon aan hunne woning, als of dezelve van hun besteld was, ten einde hen dus met laster te bezwaren. De kunstgreep werd ontdekt, en STEFANUS verloor zijn Bisdom, hetwelk aan LEONTIUS, insgelijks eenen *Ariäan*, werd opgedragen, die bij de *Katholijken* niet min slecht getekend wordt. Hij zal, bij voorbeeld, met schandelijke oogmerken, zichzelven ontmand hebben; zij beschrijven hem als iemand, die, in het veinzen een meester zijnde, zijnen ijver voor de *Ariänerij* kunstig met den schijn van gematigdheid wist te bedekken. Dewijl 'er vele *Katholijken* in zijne Gemeente waren, die zich door den Lofzang: *Eere zij God den Vader, den Zoon, en den Heiligen Geest!* van de *Ariänen* onderscheiden,

(*) *Hist. Arian. ad Monachos T.* I. *p.* 354. *Opp.*

den, die daar voor zongen: *Eere zij God den Vader, door den Zoon, in den Heiligen Geest!* zoo zong LEONTIUS deze woorden, bij den openbaren Godsdienst zoo zacht, dat men alleen het besluit van dit Lied: *van eeuwigheid tot eeuwigheid!* hooren kon (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Athanasius word in zijn Bisdom te Alexandrië hersteld.

Heel onverwachts schreef de Keizer KONSTANTIUS aan ATHANASIUS eenen Brief, dat hij veilig terug kon keeren; het zij, overtuigd van zijne onschuld (†), of het geen waarschijnlijker is, op aandringen van zijnen Broeder KONSTANS (§). Op deze vergunning, keerde ATHANASIUS, in het jaar 346, in eene vergadering van Bisschoppen te *Jerusalem*, plegtig in de gemeenschap der Kerk hersteld zijnde, naa *Alexandrië* terug, ook kregen de overige afgezette Bisschoppen hunne waardigheid weder, onder anderen PAULUS, Bisschop van *Konstantinopolen*.

Gevolgen hiervan.

Terstond verklaarden zich vele Bisschoppen, ook zulken, die sterk tegen hem geijverd hadden, voor ATHANASIUS, en zijne wederkomst te *Alexandrië* veröorzaakte in die stad eene algemeene blijdschap.

Ve-

(*) ATHANAS. *l. c. pag.* 360. *Apol. de fuga sua p.* 335. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* III. 20. THEODOR. *Hist. Eccles.* II. 10, 24.

(†) ATHANASIUS *Apol. contra Arianos pag.* 169. *sqq. Hist. Arian. ad Monachos pag.* 356.

(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 22. SOZOMEN. III. 26. FILOSTORG. III. 12. die zelfs van eene bedreiging van KONSTANS aan zijnen Broeder KONSTANTIUS spreken.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Velen werden opgewekt, jonge dochters, om zich aan den ongehuwden ſtaat te wijden, jongelingen, om Monniken te worden, echte lieden zelve, om zich van malkanderen, tot het gebed, af te zonderen; en elk huisgezin ſcheen bijna eene Kerk geworden te zijn (*). ATHANASIUS zelf beijverde zich, zijn gezag misbruikende, om alle Ariäansch-gezinde Bisſchoppen, niet alleen in *Egypte* en *Libyë*, als onder hem behoorende, af te zetten, maar zelfs wordt hij gezegd, zulks, op zijne reize, ook buiten zijn Kerkelijk rechtsgebied, eigendunklijk gedaan te hebben (†). Doch, zoodra zijn beſchermer, de Keizer KONSTANS, in het jaar 350, om het leven gebracht was, beklaagden zich de *Euſebiänen* over ATHANASIUS, bij den Keizer KONSTANTIUS, en alzoo deze ten dien tijde met den oorlog tegen de *Perſen* en tegen MAGNENTIUS belemmerd was, vernieuwden zij hunne oude beſchuldigingen tegen ATHANASIUS, bij den Bisſchop van *Rome*, JULIUS, en dezen in het jaar 352 overleden zijnde, bij deszelfs opvolger LIBERIUS, die ATHANASIUS naa *Rome* ontbood, om zich aldaar voor eene Kerkvergadering te veräntwoorden. Doch, in het tegenwoordig tijdsgewricht vond deze niet goed, aldaar te verſchijnen, waaröm LIBERIUS de Kerkelijke gemeenſchap met hem ſchorſte, en zich nader met de Oosterſche Bisſchoppen verëenigde (§); hoewel hij,

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 358.

(†) SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 23, 24. SOZOM. III. 20, 21. *ſq.*

(§) In eenen Brief bij HILARIUS *Fragm.* IV. *p.* 1327.

hij, door een getuigenis van 70 of 80 Bisfchoppen van *Egypte* bewogen, fpoedig gunftiger over hem dacht (*). Doch beter flaagden de *Eufebiänen* bij den Keizer KONSTANTIUS, aan wien ATHANASIUS vruchteloos eene veräntwoording zond (†); de Keizer noodzaakte van tijd tot tijd de Bisfchoppen, om ATHANASIUS uit hunne gemeenfchap te weeren; de Bisfchoppen, die door de Kerkvergadering van *Sardica* herfteld waren, werden weder afgezet, in gevangenisfen geworpen, gebannen, of zelfs ter dood gebracht (§); onder anderen werd PAULUS van *Konftantinopolen*, op Keizerlijk bevel, in ballingfchap verzonden.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergaderingen te Sirmium en te Arelate of Arles.

Ondertusfchen werd op eene Kerkvergadering te *Sirmium*, in het jaar 351, ter zake van den Bisfchop FOTINUS gehouden, door de *Eufebiänen*, benevens den Bisfchop HOSIUS, die hier zijns ondanks tegenwoordig was, op nieuw eene geloofsbelijdenis opgefteld, welke volftrekt tegen de *Ariänen* gekant was, uitgezonderd dat men het woord *ééns-wezens* wegliet, en de uitdrukking gebruikte: *Wij maken den Zoon niet volftrekt aan den Vader gelijk*, welke HILARIUS echter voor rechtzinnig verklaart; zelfs waren hier 27 veröordeelingen van dwaalingen bijgevoegd (**). Maar op eene volgende Kerkvergadering,

(*) *Idem Fragm.* V. *pag.* 1330. *fq.*

(†) *Apolog ad Imperat. Conftant. pag.* 296. *fqq.*

(§) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 26. SOZOMEN. IV. 2.

(**) ATHAN. *de Sijnodis p.* 741. *T.* I. P. II. HILARIUS *de Sijnodis p.* 1174. SOCRAT. *Hist. Eccl.* II. 30. SOZOM. IV. 6.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ring, in het jaar 353, door KONSTANTIUS, te *Arelate*, (*Arles*,) in *Gallië*, waar hij zich thans in perfoon onthield, bijëenroepen, bereikten de *Eusebiänen* hun oogmerk. Hier werd op Keizerlijk bevel, in de eerfte plaats, de zaak van ATHANASIUS afgedaan, en hij veröordeeld. De Keizer gebood alle tegenwoordig zijnde Bisfchoppen, deze veröordeeling te ondertekenen, waar aan allen, zelfs de afgevaardigden van LIBERIUS, Bisfchop van *Rome*, gehoorzamen moesten; alleen PAULINUS, Bisfchop van *Treviri*, (*Trier*,) bleef dit ftandvastig weigeren, waaröm hij in ballingfchap na *Frygië* gevoerd werd, alwaar hij, gelijk HILARIUS (*) zich uitdrukt, buiten de Christelijke Kerk, onder de *Montanisten*, leven, en of het door hen ontreinigde brood eten, of van honger fterven moest (†).

Nieuwe Kerkvergadering te Milaan.

HILARIUS, die zich over dezen uitflag der Kerkvergadering zeer beklaagde, verzocht den Keizer, om eene andere te laten houden, ten einde den vrede met de Oosterlingen te herftellen (§). De Keizer bewilligde in dit verzoek, en in het jaar 355 werd deze vergadering gehouden te *Milaan*, alwaar onder meer dan 300 Bisfchoppen, flechts weinige Oosterlingen waren, maar de Keizer, die zelf tegenwoordig was, en aan de Ariäanschgezinde Bisfchop-

(*) *Contra Conftantium Imp. pag.* 1246.

(†) ATHANAS. *Apol. ad Imp. Comftant. pag.* 312. HILARIUS *Fragm.* VI. *pag.* 1334. SULPICIUS SEVERUS *Hist. Sacr.* II. 39.

(§) HILAR. *Fragm.* V. *pag.* 1329.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

schoppen, VALENS van *Mursa*, in *Opper-Pannonië*, en URSACIUS van *Singedon*, in *Opper-Moesië*, het oor leende, drong door, dat elk lid der vergadering de veröordeeling van ATHANASIUS ondertekende, en te gelijk een voorschrift van hem ingeleverd ten voordeele der Ariäansche leere. Het laatste werd, toen het in de Kerk werd voorgelezen, met algemeene versoejing aangehoord, maar het eerste doorgedrongen, en de afgevaardigden van LIBERIUS, met andere Bisschoppen en Geestelijken, die ATHANASIUS weigerden te veröordeelen, in ballingschap naa *Asië* gezonden (*).

Vervolging der Katholijken door de Ariaanschgezinden.

Alhoewel het zeker is, dat KONSTANTIUS nooit de leere van ARIUS volkomen heeft aangenomen, gelijk men zelfs niet bewijzen kan, dat dit in deze Kerkvergadering te *Milaan* geschied is (†), nogthans is het zeker, dat hij, van dezen tijd af, zich met meer kracht tegen de voorstanders van ATHANASIUS, en de *Niceïsche* Kerkvergadering, die men hem als rustverstoorers had afgeschilderd, verzette. De Katholijke Schrijvers voeren de bitterste klag-

(*) LUCIFERI *Lib. ad Constant. pro S. Athan. Libr.* II. *pag.* 142. *Libr. Moriendum pro Dei filio pag.* 179. *Tom.* IV. *Bibl. PP. Colon.* 1618. ATHANAS. *Apol. ad Constant. pag.* 312. *Hist. Arian. ad Mon. pag.* 361. HILAR. *ad Constant. Libr.* I. *pag.* 1222. *contra Constant. pag.* 1246. RUFIN. *Hist. Eccles.* I. 20. SULP. SEVER. *l. c.* SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 36. SOZOMEN. IV. 9. THEODOR. III. 15.

(†) Gelijk TILLEMONT *Mem. T.* VI. *p.* 155. heeft beweerd.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

klagten tegen hem aan, wegens dwang en vervolging, door hem den rechtzinnigen aangedaan, van welken velen in kerkers opgesloten, tot de bergwerken veröordeeld, of in ballingschap, waar in zij allerhande ellenden doorstaan moesten, verzonden werden (*). Zoodanig waren de Christenen, ten dezen tijde, tegen malkanderen verbitterd, dat een Heidensch gelijktijdig Schrijver (†) verzekert, dat „ geene wilde beesten zich verwoeder tegen de „ menschen konden betonen, dan de meeste toen„ malige Christenen tegen malkanderen te werk gin„ gen." En men heeft, blijkens de Geschiedenis, geenen grond, om dit zijn bericht te wraken.

Liberius Bisschop van Rome gebannen.

Wegens het aanzien van de Gemeente van *Rome*, deed elke partij haar best, om derzelver Bisschop in hare belangen over te halen. Dus zocht de Keizer KONSTANTIUS den tegenwoordigen Bisschop LIBERIUS, door geschenken en vriendelijke overredingen, te bewegen, dat hij de veröordeeling van ATHANASIUS zou onderschrijven, doch deze weigerde zulks niet alleen standvastig, maar sloot, bij herhaling, de Ariäanschgezinden uit zijne Kerkelijke gemeenschap uit, waar op de Keizer den Bisschop, die bij zijne Gemeente zeer bemind was, onverhoeds bij

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monach. pag.* 361. HILAR. *Contra Constant. Imp. pag.* 1240. LUCIFER *ad Constant. Libr.* I. *pag.* 122. *Libr. Moriendum etc. l. c.*

(†) AMMIAN. MARCELL. *Libr.* XXII. *Cap.* 5. *Nullas adeo infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

bij nacht gevangen nemen, en tot zich naa *Milaan* liet brengen, en als, niettegenstaande alle pogingen des Keizers, LIBERIUS onverschrokken bleef verklaren, dat hij de gemeenschap met ATHANASIUS niet kon verlaten, al zou hij de eenigste van zijne vrienden blijven, bande de Keizer hem na *Thracië* (*). De Heidensche Schrijver, AMMIANUS MARCELLINUS (†) verhaalt het afzetten van ATHANASIUS, en het gedrag van den Roomschen Bisschop, met deze woorden: „ Eene Kerkvergadering ontzette „ dezen Bisschop, die zich boven zijnen stand verhief, en, ingevolge een lopend gerucht, vreemde „ dingen zocht naar te spooren, van zijn geheiligd „ ambt, (*removit a sacramento*, *quod obtinebat*;) „ want, men zeide, dat hij, als een groot kenner „ der waarzegkunde en vogelwichelarij, één en an„ dermaal toekomende dingen voorzegd had. Bo„ vendien werd hij ook van andere overtredingen „ tegen zijnen Godsdienst beschuldigd. LIBERIUS „ moest, op 's Keizers bevel, zich met de overi„ gen, die hem afgezet hadden, vereenigen, maar „ weigerde dit standvastig, beweerende, dat het het „ hoogste onrecht was, iemand te veroordeelen, „ dien men nooit gezien noch gehoord had." In de plaats van LIBERIUS, werd FELIX, door den invloed van het Keizerlijk Hof, doch niet zonder te-

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monachos. p.* 364. *sq.* THEODOR. *Hist. Eccles. Libr.* II. *Cap.* 15, 16. SOZOMEN. *Hist. Eccles. Libr.* IV. *Cap.* 11.

(†) *Libr.* XV. *Hist. Cap.* 7.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

tegenkanting van het volk te *Rome*, tot Bisſchop aangeſteld, zijnde volgends ſommigen (*), een Ariäansch-gezinde, volgends anderen, zelf rechtzinnig, maar verdraagzaam omtrent de *Ariänen*, en daaröm verdacht (†).

Athanasius met geweld uit Alexandrië verdreven, en Georgius tot Bisſchop aangeſteld.

In het jaar 356 werd ATHANASIUS, door den Keizerlijken Veldheer SYRIANUS, hoewel het volk, om hunnen Bisſchop te beſchermen, te wapen liep (§), met geweld van ſoldaten, verdreven. De gemelde Veldheer viel, bij nacht, als ATHANASIUS, met een gedeelte zijner Gemeente, in eene Kerk tot het gebed bijëen was, met het krijgsvolk in de Kerk, bij welke gelegenheid een aantal menſchen door het gedrang of de wapenen der krijgsknechten omkwamen. ATHANASIUS, van alle kanten omringd, en bijna half dood, werd echter nog in veiligheid gebracht, en verborg zich in de *Egyptiſche* Woeſtijnen bij de Monniken en Kluizenaars. Zijne Gemeente beklaagde zich wel, met een ſmeekſchrift, bij den Keizer, over deze geweldenarijën (**), echter keurde de Keizer KONSTANTIUS niet alleen, het gene gebeurd was, goed, maar gebood, dat men ATHANASIUS verlaten, en de Kerken aan de *Ariänen* inruimen zoude, en als de Katholijken bij hunne

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 37.

(†) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 11 en 15.

(§) SOZOMEN. IV. *Hist. Eccles.* 9.

(**) Men leest dit ſmeekſchrift nog onder den titel: *Conteſtatio ſecunda populi Alexandr.* in ATHANAS. *Opp. Tom.* I. P. I. *pag.* 393. *ſqq.*

ne weigering volhardden, overviel zijn staatsdienaar HERAKLIUS, met eene troep jonge lieden en Heidenen, de Hoofdkerk, waar in zich een aantal vrouwen, na den Godsdienst, bevond. Deze werden mishandeld, en de Kerkgereedschappen, onder den spot der Heidenen, verbrand (*). Kort daar op verscheen zekere GEÖRGIUS, als opvolger van ATHANASIUS, te *Alexandrië*. Deze was, volgends de Katholijke Schrijvers, een *Kappadociër* van geboorte. Te *Konstantinopolen* ontvanger geweest zijnde, had hij, om zijne gepleegde oneërlijkheid, moeten vluchten, en was, alhoewel meer een Heiden dan Christen, geene wetenschap, maar des te meer overhelling tot streeken en wreedheid, bezittende, door de *Ariänen*, wier partij hij aannam, tot deze waardigheid verheven (†). AMMIANUS zelf, de Heidensche Geschiedschrijver (§), vergelijkt hem bij een' adder, en verzekert, dat hij, tot zijn eigen en tot algemeen ongeluk, Bisschop van *Alexandrië* is geworden, eene stad, die van zelve, en zonder eenige reden, tot menigvuldige onrusten geneigd was; wier onbezonnen inwoners door hem nog te meer werden gaande gemaakt, door dien hij, in spijt van zijn gewigtig ambt, voor aanbrenger bij den Keizer speelde, en dien allerhanden snooden raad aan de hand gaf. Ondertusschen de gunst des Kei-

(*) ATHANAS. *Hist. Arian. ad Monach. pag.* 374.

(†) ATHANASIUS *Epist. ad Episcop. Aeg. et Lib. pag.* 277. *Hist. Arian. ad Monach. p.* 389. *de Sijnod. p.* 752.

(§) *Hist.* XXII. *Cap.* 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Keizers genietende, die hem ongemeene bekwaamheden in het onderwijzen en godzaligheid van zeden toekende (*), werd hij, te *Antiöchië*, door omtrent 30 Ariäansche Bisschoppen ingewijd zijnde (†), door den Veldheer SEBASTIANUS, die een *Manicheër* was, gewapenderhand te *Alexandrië* in zijn ambt gesteld. Thans werden mishandelingen en geweld jegens de Katholijken, op allerleië wijze, vernieuwd, zonder dat wij evenwel bepalen durven, of ATHANASIUS, van wien wij dezelve alleen weten, ze niet overdreven of te haatlijk voorgesteld, en of de Katholijken 'er niet veel aanleiding toe gegeven hebben, door niet slechts den hun opgedrongen Bisschop te wederstreven, maar zich ook onbehoorlijk jegens den Keizer te gedragen. Hoe het zij, onder voorwendzel van den gevluchten ATHANASIUS op te spooren, werden vele inwoners van *Alexandrië* geplunderd, eene menigte, zoo mannen als vrouwen, geplaagd, mishandeld, en om het leven gebracht. Alle Katholijke Leeräars en Bisschoppen werden verdreven, en als hunne gemeenten, die met GEORGIUS niet te doen wilden hebben, op het open veld tot het gebed vergaderd waren, overviel SEBASTIANUS deze lieden met 3,000 gewapende mannen, bij welke gelegenheid velen het leven verloren. In geheel *Egypte* werden de Katholijke Bisschoppen afgezet, gebannen, of genoodzaakt, buiten 's lands te vluchten, terwijl hunne pos-

(*) ATHANAS. *Apol. ad Constant. pag.* 313.

(†) SOSOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 8.

posten vervuld werden door zulken, die 'er het meeste geld voor boden, onder welken vele *Meletianen*, en zelfs Heidenen waren (*). De grootste schuld van dit alles wordt aan den Bisschop GEORGIUS toegeschreven, wiens laage gierigheid, met onrechtvaardigheid gepaard, door meer Schrijvers gemeld wordt (†). ATHANASIUS ondernam wel, niettegenstaande het gevaar, dat hem dreigde, op weg te slaan, om in persoon voorstellen bij den Keizer te doen, maar duidelijk bespeurende, dat het hem eer zijn leven zou kosten, dan dat men hem tot een gehoor bij den Keizer, die zich van zijne Hovelingen liet regeren, zou toelaten, keerde hij naa zijne schuilplaats terug (§).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Op deze wijze had de *Ariäansche* partij, ten dezen tijde, bijna overäl de overhand gekregen, zelfs te *Rome*, was FELIX, een Ariäanschgezinde, door het Hof, hoewel niet zonder geweldigen tegenstand des volks, tot Bisschop aangesteld (**). Doch tevens behoort opgemerkt te worden, dat men thans onder den naam van *Ariänen* begreep allen, die de geloofsbelijdenis van de *Niceïsche* Kerkvergadering weigerden aan te nemen, of die zich tegen ATHANASIUS verklaarden, alhoewel zij, in de daad, van

Verdeeldheid onder de Arianen.

(*) ATHANAS. *Apol. de fuga sua p.* 323. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 379. *sqq.*

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* 21. *pag.* 385. *Opp. Tom.* I. EPIFAN. *Hær.* 76. *Cap.* 1.

(§) ATHANAS. *Apol. ad Constant. pag.* 312. *sqq.*

(**) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van ARIUS leergevoelens verschilden. Het was, derhalven, niet vreemd, dat onder hen, die *Ariänen* genoemd werden, spoedig eene scheuring en verdeeldheid ontstond, en dat zich de echte *Ariänen* niet met de anderen verdragen konden, die tusschen beide doorgingen. Deze werden vervolgends *Semi-Ariänen*, of *Halve-Ariänen* genoemd, terwijl men aan de echte *Ariänen* den naam van *Anomoeën* gaf; waar bij AUGUSTINUS (*) nog eene derde soort, de *Macedoniänen*, voegt, welke echter eenen geheel onderscheiden aanhang uitmaakten, gelijk wij zien zullen.

De Halve *Ariänen*, (ἡμιαρειοι, *Semiariani*,) waren van de *Katholijken* of Rechtzinnigen alleen daardoor onderscheiden, dat zij den Zoon van God weigerden te noemen, ὁμοουσιον, (*éénswezens*) met den Vader, dit woord, het welk de Kerkvergadering van *Niceë* aangenomen had, verwerpende, maar hem alleen ὁμοιουσιον, (*gelijkwezens*) met den Vader erkenden, waaröm men hen ook ὁμοιουσιαςαι noemde. EUSEBIUS van *Nikomedië* was hun reeds voorgegaan, doch FILOSTORGIUS (†) schijnt bijzonder ASTERIUS als den stichter van deze partij op te geven, dewijl hij zal geleerd hebben, *dat de Zoon van God een beeld, zonder onderscheid, van het Wezen des Vaders is.* Deze ASTERIUS was een leerling van den Martelaar LUCIANUS, maar had, in de vervolging van DIOCLETIANUS, aan de Af-

(*) *Hæres.* 69.

(†) *Hist. Eccles. Epit.* II. 14, 15. IV. 4.

Afgoden geöfferd, waar door hij uitgesloten was, om ooit tot de Bisschoppelijke waardigheid te geraken. Hij was echter altijd werkzaam, met schrijven, en ook bij alle Kerkvergaderingen tegenwoordig. Hij schreef verklaringen over de *Psalmen*, *de Euangeliën*, en *den Brief aan de Romeinen*. Hij drukte zich niet altijd op dezelfde wijze uit, en ATHANASIUS haalt plaatzen aan uit zijne schriften, die volkomen *Ariäansch* zijn (*). Dit is zekerer, dat de *Halve Ariänen*, na zich afgezonderd te hebben, BASILIUS, Bisschop van *Ancyra*, aan hun hoofd hadden, naar wien zij ook *Basiliänen* heeten (†). Deze verzette zich met ijver tegen de eigenlijke *Ariänen*, welke hem daaröm vervolgd, en in het jaar 360 van zijn ambt ontzet hebben. Zijne geleerdheid wordt algemeen geroemd, hij schreef een Boek tegen MARCELLUS, zijnen voorzaat in het Bisdom van *Ancyra*, een over *het ongehuwde leven*, en andere (§). GEORGIUS, Bisschop van *Laödiceä* in *Syrië*, was insgelijks één van hunne voorstanders, die, reeds ten tijde van ALEXANDER, in het begin van den twist met ARIUS, eenen voorslag van bemiddeling gedaan had; ook worden onder hen genoemd, EUSEBIUS Bisschop van *Emisa*, THEODOTUS Bisschop van *Heraklea*, EUSTATHI-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) Men zie van hem HIËRONYMUS *de Viris Illustr. Cap.* 94. *Coll. Cap.* 86. SOCRAT. I. 36. SOZOMEN. II. 33.

(†) FILOSTORG. *Hist. Eccles. Epit.* IV. 8, 9.

(§) EPIFAN. *hær.* 73. *Cap.* 1. SOCRAT. V. 30, 42. SOZOMEN. II. 33.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 373. tot 363.

THIUS van *Sebaste* in *Armenië*, AUXENTIUS van *Milaan*, de jongere EUZOJUS, Bisschop van *Cæsarea* in *Palæstina*, en andere geleerde mannen. De Keizer KONSTANTIUS zelf behoorde tot dezen aanhang, hetwelk hun veel aanzien gaf.

Oordeel over hen.

Over het algemeen oordeelen de Katholijke Schrijvers van dien tijd niet ongunstig over de gevoelens der *Halve-Ariänen*. Zulke Leeräars, als BASILIUS van *Ancyra*, schrijft ATHANASIUS (*), die alleen het gebruik van het woord *éénswezens* afkeuren, en zich voorts omtrent den Zoon van God behoorlijk verklaren, beschouwen de Katholijken als Broeders, die enkel in een woord met hun verschillen. Ook erkent HILARIUS (†), dat de uitdrukking, *éénswezens*, in eenen verkeerden zin genomen kan worden, en dat die van *gelijkwezens*, voornaamlijk, wanneer men 'er bijvoegt, dat *de Zoon den Vader in alles gelijk is*, daar mede op één uitkomt (§).

De zuivere Ariänen.

De andere partij van *zuivere Ariänen*, die nader bij de gevoelens van ARIUS bleven, hadden tot hunnen stichter AËTIUS, van wien wij kortelijk eenige berichten moeten mededeelen.

AË-

(*) *De Sijnodis pag.* 755. *ed. Benedict.*

(†) *De Sijnodis seu de fide Orientt. pag.* 1188. *sqq. ed. Benedict.*

(§) De Benedictiner PRUDENTIUS MARAN heeft in laater tijden het leerstelzel der *Halve-Ariänen* verdedigd. *Diss. Sur les Semi-Ariens*, die ook geplaatst is in VOGT *Biblioth. Hæresiolog. Tom.* II. *pag.* 119. *sqq.*

Aëtius was uit *Coelesijrië* geboortig, en leerde, in zijne jeugd, het handwerk van een' kopersmid, of volgends FILOSTORGIUS, van een' goudsmid. Na de dood zijner moeder, bedrog gepleegd hebbende, met eenen gouden halsketting, waar van GREGORIUS van *Nyssa* hem beschuldigt, legde hij zich toe op de geneeskunde. Toen alles in beweging geraakte door de *Ariäansche* twisten, begaf hij zich, ten einde daar over zelf te kunnen oordeelen, aan de Godgeleerdheid, waar in hij groote vorderingen maakte. FILOSTORGIUS prijst hem wegens zijne uitlegkunde des Bijbels, en zijne bekwaamheid in het redentwisten. Doch EPIFANIUS en SOCRATES, integendeel, verzekeren, dat hij geene Bijbelkennis bezeten hebbe, en beschuldigen hem van lasterlijke gevoelens en schandelijke zeden. Hij was, in het algemeen, zoo gehaat bij de *Katholijken*, en bij de *Halve Ariänen*, ja zelfs bij vele eigenlijke *Ariänen*, dat men hem, nevens zijne gevoelens, den naam van *Godlochenaar*, (ἄθεος,) gegeven heeft. Alleen FILOSTORGIUS spreekt met lof van hem (*). In het jaar 350 maakte zijn leermeester LEONTIUS, Bisschop van *Antiöchië*, hem *Diakon* in die gemeente, doch zag zich spoedig, door de bedreigingen der *Katholijken*, genoodzaakt, hem

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

AËTIUS hun stichter.

(*) Men zie GREGOR. NYSSEN. *in Eunom. Libr.* I. *pag.* 292. *sqq. Tom.* II. *Opp.* ATHANAS. *de Sijnodis pag.* 720, 753. EPIFAN. *Hær.* 76. *pag.* 912. SOCRAT. *Hist. Eccles.* II. 35. SOZOM. III. 15. THEODORET. *Hist. Eccles.* II. 24, 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

hem dit ambt weder te ontnemen. Naderhand bekleedde hij, volgends EPIFANIUS, dit ambt te *Alexandrië*, alwaar hij kennis kreeg aan EUNOMIUS, die zijn leerling en aanhanger, en met hem het hoofd der eigenlijke of zuivere *Ariänen* werd. AËTIUS leefde, onder afwisselende lotgevallen, tot omtrent het jaar 370. Als een gevolg van de *Ariäansche* stelling, dat de Zoon van God een schepzel zij, leerde hij onbeschroomd, dat hij zijnen Vader *ongelijk* is, (ἀνόμοιος,) en dat *hij niet dezelfde Godheid met den Vader heeft.*

Bijzonderheden nopens EUNOMIUS.

Gelijk de aanhangers van AËTIUS naar hem *Aëtianen*, en naar hunne leere *Anomoeën*, zoo worden zij naar zijnen leerling EUNOMIUS *Eunomianen* genoemd. Deze EUNOMIUS was een *Kappadociër*, en kwam, op den roem van AËTIUS, te *Alexandrië*, omtrent het jaar 356. Deszelfs leerling en ijverig verdediger geworden, kreeg hij door toedoen van deze partij, in het jaar 360, het Bisdom van *Cyzicus*, in *Mysië*, een landschap van *Klein-Asië*. Doch, wegens zijne gevoelens, werd hij afgezet, en was, geduurende zijn overige leven, tot het jaar 392, aan vele wederwaardigheden blootgesteld. De Geschiedschrijver FILOSTORGIUS, die hem in zijn jeugd gekend had, en de partij der *Eunomianen* was toegedaan, heeft zijn leven beschreven, welk verloren is geraakt, maar hij geeft ons, in zijne Kerk-Geschiedenis, veelvuldige berichten van hem, en prijst hem wegens zijne geleerdheid, duidlijkheid en bondigheid van leerwijze. De Katholijken, integendeel, ontzeggen hem niet alleen alle geleerdheid,

maar

maar schrijven hem ook vele lasterlijke gevoelens en ondeugden toe: Dus verzekert AUGUSTINUS (*), op een bloot gerucht, dat hij geleerd zal hebben, dat men zich vrijlijk aan alle zonden kon overgeven, indien men slechts zijn geloof volgde (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zijne schriften en geloofsbelijdenis.

EUNOMIUS heeft het een en ander geschreven. FILOSTORGIUS achtte zijne *Brieven* zeer hoog, hoewel FOTIUS (§) oordeelt, dat hij niet eens de regelen toont te kennen, welke in het schrijven van Brieven behooren in acht genomen te worden. Ook schreef hij eene *Uitlegging van den Brief aan de Romeinen*. Wij hebben enkel twee opstellen van hem overig, zijne *Verklaring des Geloofs*, of *Geloofsbelijdenis*, (Ἔκθεσις πίστεως,) welke hij, op bevel van Keizer THEODOSIUS, in het jaar 383, heeft moeten overleveren (**), en welke door GREGORIUS van *Nysſa* wederlegd is, en zijne *Veräntwoording*, (Ἀπολογητικός,) waar tegen BASILIUS *de Groote* ge-

(*) *De Hæres. Cap.* 54.

(†) Behalven de oude Schrijvers FILOSTORGIUS, GREGORIUS *van Nysſa*, die opzetlijk tegen EUNOMIUS geschreven heeft, HIËRONYMUS, EPIFANIUS, SOCRATES, SOZOMENUS, en THEODORETUS, leze men over EUNOMIUS, JAC. BASNAGE, *Animadversiones circa Eunomium et ejus scripta, in Thes. Monum. Ecclesiast. et Historic. Tom.* I. *pag.* 172. *sqq.* ook met ophelderingen geplaatst in VOGT *Biblioth. Hæresiol. Tom.* I. *pag.* 485. *sqq.* en FABRICIUS *Biblioth. Gr. Vol.* VIII. *Cap.* 23. *pag.* 248. *sqq.*

(§) *Biblioth. Cod.* 138.

(**) SOCRATES V. 10. SOZOMEN. VII. 12.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

geschreven heeft. In zijne geloofsbelijdenis, verklaart EUNOMIUS, eerst en voorál, te geloven in den *eenigen waaren God*, die dit in natuur en heerlijkheid is; die zonder begin, eeuwig alleen, niet gedeeld in zijn wezen, noch veränderlijk, ook *niet uit één wezen in drie personen gevormd* is; ook die geenen deelgenoot in Godheid en heerlijkheid, geenen deelnemer in zijne magt, en geenen mederegent heeft. Na eenige andere gewoone bepalingen omtrent den hoogsten God, vervolgt EUNOMIUS: „ Wij gelooven ook in den *Zoon van God*, „ den eeniggeborenen God, den eerstgeborenen „ onder alle Schepzelen, CHRISTUS, *den waaren* „ *God, die vóór alle Schepzelen gegenereerd* en *niet* „ *ongeschapen* is; het begin der wegen en werken „ Gods; het woord, dat in het begin was, en „ *niet zonder begin* is. Als Zoon van God be„ zielt hij de levenden, en wekt de dooden ten „ leven op. Hij is door de goedheid en magt des „ Vaders gegenereerd geworden; *maar deelt noch* „ *met den genen, die hem deze waardigheid mede-* „ *gedeeld heeft, noch met iemand anders, het we-* „ *zen en het rijk des Vaders.* Dan, hij is, door „ de generatie heerlijk, en de Heer der heerlijk„ heid geworden. Hij heeft van den Vader de „ heerlijkheid ontvangen; maar neemt geen deel „ aan deszelfs heerlijkheid, dewijl deze, volgends „ de Profeeten, aan geenen anderen kan gegeven „ worden. *Hij is daar door, dat hij Zoon is,* „ en dat hij, als de Eerstgeborene, geboren is, „ *God geworden.* Hij is een Middelaar in de lee-

„ re,

„ re, en een Middelaar in wetten; *alleen den Va-*
„ *der gelijk*, *naar eene uitmuntende gelijkheid*,
„ en in eenen geheel bijzonderen zin. Hij is hem
„ *gelijk*, gelijk dit een Zoon aan den Vader is,
„ dewijl hij het *Beeld en zegel van alle werking*
„ *en magt des Vaders*, het zegel van alle deszelfs
„ werken, woorden, en raadslagen is. Hier op
nog het één en ander van de waardigheid, vermogen, en handelingen des Zoons van God gezegd hebbende, vervolgt EUNOMIUS: „ Na hem gelo-
„ ven wij in den Leeraar, (εἰς τον παρακλητον,)
„ *den geest der waarheid*, *die van den Eerstge-*
„ *borenen gemaakt*, *en aan hem ten eenemale on-*
„ *derworpen is.* Hij wordt niet na den Vader,
„ noch met denzelven geteld: want daar is maar
„ één eenig Vader, God boven alles. *Hij wordt*
„ ook *den Zoon niet gelijk geächt*: want deze is
„ eeniggeboren, en heeft geenen met hem te gelijk
„ gegenereerden Broeder. Doch, hij wordt ook
„ met geene andere dingen vergeleken; maar over-
„ treft alle door den Zoon gemaakte werken in ge-
„ boorte en natuur, heerlijkheid en kennis, als des-
„ zelfs eerste, schoonste, en voortreflijkste werk,
„ hij is ook zelf de eenige, en werkt alles naar
„ het welbehagen des Zoons." Vervolgends wordt breedvoeriger verklaard; dat deze werkingen des Heiligen Geestes hoofdzaaklijk het leeren of onderwijzen en de werkzaamheden der Godzaligheid betreffen. Eindelijk belijdt EUNOMIUS nog zijn geloof aan *eene Opstanding*, *die door den Verlosser geschieden zal*, der zelfde ligchamen, die ontbonden

 zijn,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

zijn, en met derzelver eigene deelen en ledenmaten; insgelijks aan *een toekomend algemeen Oordeel*. Breeder wordt dit alles door hem voorgedragen, in zijne veräntwoording, die, volgends FOTIUS (*), van zijne aanhangers geheim gehouden werd (†). Deze *Verantwoording* werd door BASILIUS *den Grooten*, met vele fcherpzinnigheid, wederlegd; doch hier tegen verdedigde EUNOMIUS zich, op zijne beurt, in een ander gefchrift, hetwelk hij *Verdediging zijner Verdediging* noemde, en hetwelk, indien wij FILOSTORGIUS (§) geloven, BASILIUS, reeds bij het lezen van het eerfte Boek, zoodanig trof, dat het hem het leven kostte. Dit verklaart FOTIUS (**), voor eene onwaarheid, dewijl EUNOMIUS dit gefchrift eerst na de dood van BASILIUS uitgegeven zal hebben. 'Het is niet meer voorhanden, maar door GREGORIUS *van Nysfa* wederlegd, bij wien men nog eenige plaatzen uit hetzelve aantreft, uit welke blijkt, hoe veel woordentwist en verwarring doorgaands in deze verfchillen heeft geheerscht. Dus ziet men, dat EUNOMIUS het woord *Wezen*, (ουσια,) dikwijls op dezelfde wijze gebruikt, als het woord *Perfoon*, (ὑποςασις,) waar uit ligtelijk is op te maken, hoe veel 'er over de bewoordingen ὁμοουσιος en ὁμοιουσιος voor en tegen kon

(*) *Biblioth. Cod.* 137.

(†) Deze veräntwoording is het eerst door FABRICIUS uitgegeven *Biblioth. Græc. l. c. pag.* 262. *fqq.*

(§) *Hist. Eccles.* VIII. 12.

(**) *Biblioth. Cod.* 138.

kon gestreden worden. Men verhaalt nog van EUNOMIUS, dat hij het eerst, bij den doop, den doopeling slechts éénmaal zal hebben besprengd of ingedompeld, in plaats van de indompeling, naar de alöude gewoonte, driemaal te herhalen (*). Twee van zijne aanhangers, THEOFRONIUS en EUTYCHIUS ondernamen, in den dood van CHRISTUS te doopen (†), ook voerden zij een nieuw Doopsformulier in, doopende (§) *in den naam van den ongeschapen God; in den naam van den geschapen Zoon; en in den naam van den Heiligenden, van den geschapen Zoon geschapen Geest*, of *in den naam van den Wereldschepper, die de Vader des Eeniggeborenen, maar ook God is* (**). Zij gingen zelfs zoo ver, dat zij de genen herdoopten, die van de andere gezindheden tot hen overkwamen. Zij droegen ook den naam van *Exukontiänen*, (οἱ ἐξ ὐκ ὄντων,) omdat zij leerden, dat de Zoon van God geschapen is *uit niet*, of *uit de dingen, die niet zijn* (††). Eenen anderen bijna gelijkluidenden naam van *Exokiöniten* hadden zij van éne hunner vergaderplaatzen te *Konstantinopolen* (§§).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Be-

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VI. 26. THEODORET. *Hæret. Fabul.* IV. 3.

(†) Dezelfden. Voeg'er bij SOCRAT. V. 24. FILOST. X. 4.

(§) EPIFAN. *Hær.* 76. *T.* I. *p.* 992. *ed. Petav. Colon.*

(**) GREGOR. *Nyss. advers. Eunom. Tom.* II. *Opp. pag.* 706.

(††) THEODORETUS *Hist. Eccles.* I. 4.

(§§) *Idem Hæret. Fab.* IV. 3.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Akaciänen.

Behalven deze twee hoofdpartijën onder de *Ariänen*, de *zuivere* en *halve Ariänen*, was 'er nog eene derde, die zich *Akacianen* noemden, naar AKACIUS, van wien boven (*Bladz.* 283.) gesproken is. Deze droeg een leerstelzel voor, hetwelk van het *Katholijke* en *Ariäansche* beide onderscheiden, en tevens vrij onbepaald was, *van eene gelijkheid des Vaders en des Zoons met malkanderen*, doch gelijk AKACIUS zelf zeer onzeker was, en telkens van partij verwisselde, zoo hield zijn aanhang ook niet lang stand (*).

Pogingen om den Roomschen Bisschop LIBERIUS hersteld te krijgen.

In dezen tijd kwam de Keizer KONSTANTIUS, in het jaar 357, te *Rome*, alwaar de gemeente wegens de ballingschap van haren Bisschop LIBERIUS zeer misnoegd was. De Romeinsche Mevrouwen zelve baden den Keizer, hem aan zijne gemeente weder te schenken. 's Keizers andwoord was, dat de door hem aangestelde Bisschop, FELIX, bekwaam genoeg tot zijn ambt was. Doch vernemende, dat de *Romeinen* in geene kerk kwamen, waar FELIX zich bevond, verklaarde zich de Keizer, dat hij toestond, dat LIBERIUS te rug komen, en te gelijk met FELIX, de gemeente zou bestuuren. Dit bevel, in de Renbaan afgelezen wordende, werd van het volk uitgejouwd. „ Heel billijk!" riep men: „ Zoo als „ 'er twee partijën in de Renbaan zijn, die zich door „ hunne kleuren onderscheiden, zoo zal ook elke Bis„ schop aan het hoofd van ééne derzelven kunnen „ wezen." Een eenparig geschreeuw volgde hier op: „ Eén

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 40.

„Eén God, één CHRISTUS! één Bisschop (*)!" sommige Schrijvers (†) voegen 'er bij; dat oproerige bewegingen, die zelfs van moorden verzeld gingen, de herroeping van LIBERIUS bevorderden, evenwel onder deze voorwaarde van 's Keizers zijde, dat hij gemeenschap zou houden met de *Ariänen*.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In dit zelfde jaar 357 liet de Keizer op nieuw eene Kerkvergadering te *Sirmium* bijëenkomen, welke wel hoofdzaaklijk tegen FOTINUS gericht was, maar op welke de *Ariänen* te gelijk van hunne meerderheid gebruik maakten, om hunne partij te versterken. Deze Kerkvergadering ontwierp eene nieuwe geloofsbelijdenis (§), waar in, ten opzichte der betwiste leerstukken, bepaald werd, dat men *geene van de beiden in geschil staande uitdrukkingen, gelijkwezens of eenswezens*, (ὁμοιούσιος en ὁμοούσιος,) *behoorde te gebruiken*, dewijl zij niet in de H. Schrift gevonden worden, en het de menschlijke wetenschap te boven gaat, de geboorte des Zoons te verklaren — Het kon toch niet in twijfel getrokken worden, dat de *Vader*, in eere, heerlijkheid, waardigheid en majesteit, *grooter is* dan de Zoon, ge-

Nieuwe Kerkvergadering te Sirmium.

(*) THEODORET. II. 17.

(†) SULPIC. SEVER. *Hist. Sacr.* II. 39. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 11, 15.

(§) Men vindt dezelve in het Latijn, waar in zij is opgesteld, bij HILARIUS *de Sijnodis pag.* 1156. *ed. Bened.* en in het Grieksch vertaald bij ATHANASIUS *de Sijn. Arimin. et Seleuc. Tom.* I. P. II. *pag.* 744. en SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 30.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gelijk deze, uitdruklijk, getuigd heeft. Beiden maken twee Perfonen uit, en *de Zoon is aan den Vader*, met alles, wat deze aan den Zoon onderworpen heeft, *onderworpen*. Hij heeft van de Maagd MARIA den mensch aangenomen, en door denzelven geleden, (*per quem compasfus est*,) eene uitdrukking, welke de *Katholijken* zoo verklaarden, als of men daar mede had willen te kennen geven, dat de Godlijke natuur zelve had kunnen lijden, of dat men dezelve met de menschlijke vermengd had. Eindelijk, befloot deze belijdenis, *dat de Heilige Geest door den Zoon is.*

Derzelver geloofsbelijdenis ook door HOSIUS getekend.

In deze geloofsbelijdenis, welke door POTAMIUS, Bisfchop van *Ulysfippo*, (*Lisfabon*,) was ontworpen, waren de *Ariäanfche* leerftellingen zoo gevernist, dat men, met alle fchijnbaarheid, kon vergen, dat allen, ook de *Katholijken*, dezelve behoorden te onderfchrijven, waar toe ook KONSTANTIUS, die zelf bij de Kerkvergadering fchijnt tegenwoordig geweest te zijn, zijn gezag aanwendde, waaröm wij ons niet behoeven te verwonderen, dat, in de daad, vele *Katholijken* zich tot deze ondertekening hebben laten bewegen. Onder dezen was zelfs de vermaarde HOSIUS, gewezen Voorzitter op de Kerkvergadering van *Niceë*, een man, thans bijna honderd jaren oud. De *Katholijke* Schrijvers nemen dit den ouden man zeer kwalijk. HILARIUS (*) noemt hem eenen huichelaar, en befchuldigt hem zelfs, als medeöpfteller der geloofsbelijde-

(*) *L. c. pag.* 1186. *fqq.*

denis. ATHANASIUS (*) en SOZOMENUS (†) verhalen, dat deze voorheen ijverige tegenstander der *Ariänen*, door geweld, tot dezen stap gebragt zij; hij werd, zegt ATHANASIUS, door den Keizer, een geheel jaar lang, te *Sirmium* opgehouden, als in ballingschap, tot dat hij zich naar deszelfs zin voegde. EPIFANIUS (§) wil, dat de Bisschop door bedrog misleid is geworden; waarschijnlijk heeft hij gedacht, dat de beide uitdrukkingen, *éénswezens* en *gelijkwezens*, over welke zoo lang getwist was, ter zijde gesteld, en vredeshalven konden verworpen worden. In het volgende jaar 358 echter, kort vóór zijne dood, betuigde hij, dat hem geweld was aangedaan, en dat hij de *Ariäansche* Ketterij bleef veröordeelen (**).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De Bisschop van *Rome*, LIBERIUS, werd insgelijks overgehaald, om deze geloofsbelijdenis aan te nemen. Hij had nu twee jaren in ballingschap geleefd; twee geestelijken, door hem met eenen Brief aan den Keizer gezonden, waren insgelijks in ballingschap verwezen, en zelfs gegeesseld; thans begon hij te vreezen, dat zijn leven gevaar liep; door dit alles, en genoopt door zijn verlangen, om in zijn Bisdom hersteld te worden, werd zijne standvastigheid

En door LIBERIUS.

(*) *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 372. *Apol. contra Arian. pag.* 205.

(†) *Hist. Eccles.* IV. 12.

(§) *Hær.* 73. *Cap.* 14.

(**) Men zie van HOSIUS meer berichten bij TILLEMONT *Memoir. Tom.* VII. *pag.* 300-321. *Parys* 1706. 4.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

heid aan het wankelen gebracht (*). Hij ondertekende dan de gemelde geloofsbelijdenis van *Sirmium*, en verbrak de Kerkelijke gemeenschap met ATHANASIUS. Dit aan den Keizer geschreven, en geen antwoord bekomen hebbende, schreef hij aan de Oostersche Bisschoppen, hun betuigende, dat hij zich de zaak van ATHANASIUS alleen uit achting jegens het oordeel van zijnen voorzaat JULIUS had aangetrokken; maar dat hij, zoo dra het God behaagde, hem te laten erkennen, hoe rechtvaardig zij denzelven hadden veröordeeld, hun was toegevallen, en dat hij voortaan volstrekt geene gemeenschap met hem wilde onderhouden. Dat hij voorts hunne *Katholijke* geloofsbelijdenis van *Sirmium* volkomen aannam, en *hunne Heiligheid*, uit hoofde van deze overëenstemming, verzocht, dat zij hem, door hunne gemeenschappelijke pogingen, weder aan zijn Bisdom wilden helpen. HILARIUS (†), die ons dezen Brief bewaard heeft, kan zich niet bedwingen, wegens denzelven het Banvonnis uit te roepen over LIBERIUS. Nog nadruklijker verzocht LIBERIUS de Hof-Bisschoppen URSACIUS, VALENS en GERMINIUS, om hunne bemiddeling, zijne gemeenschap met de *Arianen* bekrachtigende, en God tot

(*) ATHANASIUS *Apol. contra Arian. pag.* 204. *Hist. Arian. ad Monachos pag.* 368.

(†) *Fragment.* VI. *pag.* 1135. *sqq.* zijne woorden zijn: *Haec est perfidia ariana; Anathema tibi a me dictum Liberi! et sociis tuis, iterum tibi anathema, &* *tertio, praevaricator Liberi!*

tot getuigen aanroepende, dat hij enkel uit liefde tot vrede en eenigheid, welke boven den Marteldood te achten zijn, aan hen schreef. Eindelijk verzocht hij ook VINCENTIUS, Bisschop van *Kapua*, door eenen Brief, dat hij, met de overige Bisschoppen van *Kampanië*, voorstellen ten zijnen behoeve bij den Keizer wilde doen; hij had zijnen pligt jegens God betracht, die ook tusschen hem en hen richter zou wezen, indien zij hem, in zijne ballingschap, wilden laten omkomen. Door de pogingen van zoo vele Bisschoppen, volgde dan, in het begin van het jaar 358, de herstelling van LIBERIUS in zijn Bisdom, alwaar hij echter, uit hoofde van dit zijn gedrag, de gemoederen van velen van zich afkeerig vond, waar uit zelfs oproeren ontstonden (*), welke naderhand echter bedaarden, toen LIBERIUS zijnen ouden ijver tegen de *Ariänen*, bij de verändering der tijdsömstandigheden, hernam. Voor eenen onzijdigen onderzoeker der waarheid, is het weinig belangrijk, hoe een enkel Bisschop zich, bij zoodanige gelegenheid, gedragen hebbe, maar dewijl het niet wel met de grondstellingen der Roomsche Kerk kan veröffend worden, dat een Bisschop van *Rome* zou dwalen in de leere, en Kerkelijke gemeenschap oefenen met Ketters, die met de *Katholijken* verbrekende, behoeft men zich niet te verwonderen, dat de Kardinaal BARONIUS, en andere Roomsche Schrijvers na hem, hun best gedaan hebben, om, of dit geval te loochenen, of in een ander licht te plaat-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

plaatzen, of LIBERIUS te ontfchuldigen. Wij zullen daar niets meer van zeggen. Het is voor den getrouwen Gefchiedfchrijver genoeg, het gene daadlijk gebeurd is, en op onwraakbare getuigenisfen fteunt, verhaald te hebben. Trouwens, behalven de gelijktijdige Schrijvers, ATHANASIUS, en HILARIUS, boven bijgebracht, komt nog het getuigenis van HIËRONYMUS (*), dat LIBERIUS zich met de *Ariänen* in de leere en Kerkelijke gemeenfchap tegen ATHANASIUS verëenigd heeft. HIËRONYMUS voegt 'er nog deze bijzonderheid bij, dat FORTUNATIANUS, Bisfchop van *Aquileja*, het eerst LIBERIUS tot wankelen gebracht, en tot het *onderfchrijven der Ketterij* bewogen heeft (†).

Woelingen van EUDOXIUS Bisfchop van Antiöchië.

De verfchillen tusfchen de *echte* en *halve Ariänen* bersten ondertusfchen in volle vlam uit; waar toe de woelingen van EUDOXIUS veel toebrachten. Deze was, zedert het jaar 341, Bisfchop van *Germanicia* in *Syrië*, die zich, op alle Kerkvergaderingen, zeer ijverig voor de *Ariäanfche* gevoelens verklaard had. Hij beweerde met zijnen leermeester AËTIUS, dat de Zoon van God *van een ander wezen is, dan de Vader* (§), en uit eenige overgeblevene ftukken van zijne Verhandeling *over de Menschwording van* CHRISTUS (**), ziet men, dat hij ook geleerd heeft,

(*) *De viris Illuftribus Cap.* 97.

(†) Men zie meer bij VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 181. SCHRÖCK *K. G. Th.* IV. *S.* 138. *f.*

(§) FILOSTORG. *Hist. Eccles.* IV. 4.

(**) *In* LEONTII *Bijzant. Libr. de SS. quæ Patribus ab*

heeft, dat de Godlijke Natuur bij CHRISTUS de plaats der menschlijke ziel vervangen heeft. Volgends SOZOMENUS (*) was hij een geleerd en welfprekend man, maar de *Katholijken* brengen veel ten zijnen laste in, bij voorbeeld, dat hij, na de dood van LEONTIUS, *Ariäanfchen* Bisfchop van *Antiöchië*, zich in het jaar 357 in dien post heeft ingedrongen, zelfs zonder goedkeuring van den Keizer af te wachten, en de *Katholijken* in die ftad hevig vervolgd en uit de ftad gejaagd heeft. Hier vereënigden zich AËTIUS en EUNOMIUS met hem; waar na hij met AKACIUS, en anderen, in het jaar 358 te *Antiöchië* eene vergadering hield, waar op zij de fpreekwijzen *eenswezens* en *gelijkwezens* volftrekt verwierpen (†).

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering der Halve Ariänen te Ancyra.

Tegen deze maatregelen der *Anomoeën* of volftrekte *Ariänen*, verzetten zich de *halve Ariänen* nadruklijk. Op aandringen van GEORGIUS, Bisfchop van *Laodicea*, befloten zij tot eene Kerkvergadering, welke, onder voorzitting van BASILIUS, Bisfchop van *Ancyra*, die, gelijk FILOSTORGIUS (§) verhaalt, zelf op het Bisdom van *Antiöchië* vlamde, te *Ancyra*, in het begin van het jaar 358, door twaalf Bisfchoppen gehouden werd. Deze vergadering verwierp de geloofsbelijdenis van *Sirmium*, verklaarde

ab Eutychianis fuppofita funt pag. 1111. *Biblioth.* PP. *Tom.* IV. P. II. *Paris.* 1634.

(*) *Hist. Eccles.* III. 14.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 37. SOZOM. IV. 12. THEODORET. II. 25. (§) IV. 6.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

de zich (*) voor de *gelijkheid van wezen* in den Zoon van God, en ſtelden 18 *Banvloeken* tegen even zoo vele leeringen, welke zij verwierpen (†); doch te gelijk keurden zij ook de bewoording, *gelijkwezens*, uitdruklijk af.

Derde Kerkvergadering te Sirmium.

Deze vergadering te *Ancyra* eenigen uit hun midden aan den Keizer afgezonden hebbende, om zijne bevestiging op hunne beſluiten te bekomen, vonden bij denzelven zoo veel ingang, dat hij de Bisſchoppen, die te *Sirmium* tegenwoordig waren, in het jaar 358 weder eene Kerkvergadering, de derde te *Sirmium*, liet houden, op welke deze geloofsbelijdenis der *halve Ariänen* van *Ancyra* werd aangenomen en ondertekend, ook door den Bisſchop van *Rome* LIBERIUS (§).

De Halve Ariänen vervolgen de ſtrenge Ariänen.

Gelijk elke heerſchende partij onder de Christenen de onderliggende telkens vervolgde, zoo deeden nu ook de *halve Ariänen*. AËTIUS en EUDOXIUS, hoofden der *Anomoeën* of ſtrenge *Ariänen*, waren bijzonder de voorwerpen van hunnen haat. Hen bij den Keizer beſchuldigd hebbende, als mede betrokken in de oproerige ondernemingen van den *Cæſar* GALLUS (**), ſchreef KONSTANTIUS, die EUDOXIUS reeds in het Bisdom van *Antiöchië* had wil-

(*) In eenen brief aan de uitheemſche Bisſchoppen, bij EPIFAN. *hær.* 73. *Cap.* 2.

(†) Twaalf van dezen heeft HILARIUS *de Sijnod. p.* 1158.

(§) HILARIUS *l. c. pag.* 1194. SOZOM. IV. 13. SOCRAT. II. 30.

(**) FILOSTORG. IV. 8.

willen bevestigen (*), thans aan de gemeente van *Antiöchië*, dat EUDOXIUS en AËTIUS die ſtad hadden te verlaten, en van hunne dwalingen af te ſtaan, onder bedreiging van zwaare ſtraffen. Tevens verklaarde hij zich voor de leere: *dat de Zoon van God aan den Vader gelijk is in wezen.* De *Halve Ariänen*, bijzonder BASILIUS van *Ancyra*, verdreven hier op niet alleen de gemelde hoofden, maar zelfs nog omtrent 70 Bisſchoppen van dien aanhang met geweld. Hier door werden velen overgehaald, om de *Halve Ariänen* toe te vallen, en onder dezen ook MACEDONIUS, Bisſchop van *Konſtantinopolen*, die tot hier toe een vriend van EUNOMIUS geweest was (†).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Over dezen geweldigen handel beklaagden zich eenige Bisſchoppen bij den Keizer, die denzelven zeer euvel opnam, en terſtond de gebannenen terug ontbood, tevens op nieuw bedacht zijnde, op het zoo vaak vergeefs beproefde middel, om den vrede der Kerk te herſtellen, door het houden eener algemeene Kerkvergadering (§). Deze vergadering was reeds te *Nikomedië* beſchreven, toen deze ſtad door eene aardbeving verwoest werd. Nu gebood hij, op raad van BASILIUS, dat de Bisſchoppen zich, in het jaar 359, te *Niceä* zouden laten vinden, of hun-

Algemeene Kerkvergadering in twee plaatzen Arimінum en Seleucië.

(*) SOZOM. IV. 13.

(†) SOZOM. IV. 24. FILOSTORG. *l. c. Cap.* 8, 9. EUNOMIUS *ap.* GREGOR. *Nysſen. Libr.* I. *in Eunom. pag.* 289. *ſqq. Opp. Tom.* II.

(§) FILOSTORG. *l. c. Cap.* 10.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

hunne Ouderlingen en Kerkendienaren daar heen zouden zenden, en dat zij hem vervolgends de besluiten der vergadering zouden laten toekomen, *opdat hij kon zien, of die volgends de leere der Heilige Schrift waren opgesteld.* Op deze wijze, waarlijk, had de Keizer zelf, zonder de moeite en kosten eener Kerkvergadering, kunnen bepalen, wat, volgends zijn oordeel, de leere des Bijbels ware (*). Doch, onverwachts verscheen een Keizerlijk bevel, dat de vergadering zich verdeelen, en de Westersche Bisschoppen te *Ariminum*, (thans *Rimini*, in den Kerkelijken Staat,) maar de Oostersche te *Seleucië* in *Isaurië*, (thans *Karamanië*,) zouden vergaderen. De Keizer werd hier toe bewogen, door het begrip, dat het hem ongelijk meer kosten, en voor de Bisschoppen eene moeilijker reize wezen zou, indien zij allen op ééne plaast samen kwamen.

Vierde Kerkvergadering te Sirmium.

Vooräf echter waren de beide Ariäansche partijën te *Sirmium* wakker in de weer, om hunne zaken tegen de algemeene of *oecumenische* vergadering te beschikken en hunne partij te sterken. MARKUS, Bisschop van *Arethusa*, ontwierp hier eene nieuwe geloofsbelijdenis (†), in welke wel eerst van den Zoon van God gezegd wordt, dat hij God uit God is; maar 'er dan ook bijgevoegd, *den Vader ge-*

(*) ATHANAS. *de Sijn. pag.* 716. *sqq.* SOZOM. IV. 16. FILOSTORG. IV. 10. *sqq.*

(†) HILAR. *Fragm.* XV. *pag.* 1362. ATHAN. *de Sijn. pag.* 721. SOCRAT. II. 37. SOZOM. IV. 16.

gelijk, *naar de Schrift.* Op last van den Keizer moest dit met de woorden *in alles*, (κατα παντα) worden aangevuld. Verders werd vastgefteld, dat het woord *wezen*, van de oudfte Leeraren wel met een goed oogmerk (ἀπαλαιστερον) gebruikt, maar door het volk kwalijk verftaan, dewijl het in de Heilige Schrift niet voorkomt, wanneer 'er van den Vader en Zoon gefproken wordt, in deze leere volftrekt niet meer behoorde gebruikt te worden. Deze geloofsbelijdenis verklaarde elke partij naar hare denkwijze, alhoewel de *Halve Ariänen*, door het gemelde bijvoegzel *in alles*, ongetwijfeld hunnen zin hadden gekregen.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering te Ariminum.

Inmiddels kwamen van tijd tot tijd meer dan 400 Bisfchoppen uit de Westerfche Gemeenten, in het jaar 359, te *Ariminum* bij één. Onder de *Katholijken* was RESTITUTUS, Bisfchop van *Karthago*, de voornaamfte, gelijk onder de *Ariänen*, wier getal omtrent 80 beliep, VALENS, URSACIUS, AUXENTIUS, en GERMINIUS. De Keizer zorgde, gelijk gewoonlijk, voor de kosten en het onderhoud van allen; doch de *Gallifche* en *Brittannifche* Bisfchoppen verkozen op eigene kosten te leven. Ingevolge 's Keizers bevel, dat de vergadering alleen over het geloof en de eenigheid der kerk zou raadplegen, ftelden de *Ariänen* voor, dat men, met ter zijdeftelling van alle voorgaande geloofsbelijdenisfen, die alleen zou behouden, welke op de *vierde Kerkvergadering* te *Sirmium* onlangs vastgefteld, en van den Keizer goedgekeurd was. Zij voegden 'er bij, dat men voortaan niet zoo ftipt behoorde te onder-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zoeken, wat ieder geloofde, opdat 'er geene nieuwe twisten ontſtaan mogten. De kerk behoorde niet ontrust te worden om een paar woorden, welke men in de Heilige Schrift vergeefs zocht. Daar tegen brachten vele Bisſchoppen in, dat men geene nieuwe geloofsbelijdenis nodig had, dat zij gekomen waren, om alle nieuwigheden te weeren; vorderende, dat men ARIUS veröordeelen, en de geloofsbelijdenis van *Niceë* bevestigen zoude. Toen VALENS en zijne aanhangers op hunnen eisch ſtaan bleven, werden zij van de meerderheid als Ketters veröordeeld, en de hoofden van hunne partij afgezet. Te gelijk bekrachtigden de Katholijken ſchriftelijk hun oud geloof, ook het woord *wezen* behoudende, dewijl het in de Heilige Schrift gegrond was (*).

De afgevaardigden dezer Kerkvergadering ondertekenen eene Ariaanſche geloofsbelijdenis.

De Kerkvergadering gaf van dit beſluit, door eenige afgevaardigden, aan den Keizer kennis, en verzocht zijne toeſtemming op hetzelve; maar alzoo de afgevaardigden der *Akaciänen* hen bij den Keizer waren voorgekomen, werden zij ten Hove zeer koel ontvangen, en onder verſcheidene voorwendzels opgehouden, terwijl de Kerkvergadering gelast werd, te *Ariminum* te blijven. De afgevaardigden, die zich naa *Nice*, eene ſtad in *Thracië*, moesten vervoegen, werden daar, door list en bedreigingen, overgehaald, om eene nieuwe geloofsbelijdenis te on-

(*) ATHANAS. *de Sijnod. p.* 717-722. HILAR. *Fragm.* VII. *p.* 1340. *ſq.* SULP. SEV. *H. Sacr.* II. 41. SOCRAT. II. 37. SOZOM. IV. 17. THEODOR. *Hist. Eccl.* II. 18. *ſq.*

onderſchrijven, in welke het gebruik van het woord *wezen* verworpen, en de *gelijkheid* des Zoons met den Vader, *volgends de Schrift*, maar zonder het bijvoegzel, *in alles*, was vastgeſteld. Ook verbood dezelve te leeren, dat in den *perſoon*, (επι προσωπȣ) des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes, ſlechts *éêne zelfſtandigheid* (ὑποςασις) zij; in welke ſtelling dit laatſte woord hetzelfde ſchijnt aan te duiden met het woord *wezen* (ȣσια). Op deze wijze ſtieten de afgevaardigden ſchriftelijk alles omver, wat de Kerkvergadering te *Ariminum* beſloten had, terwijl zij tot de Kerkelijke gemeenſchap met de *Ariänen* toetraden, waar na zij na *Ariminum* te rug keerden. Ook gaf de Keizer aan TAURUS, den opperſtadhouder van *Italië*, (*præfectus prætorio Italiæ*,) die van eerſten af gelast was, de Bisſchoppen niet te laten ſcheiden, voordat zij het omtrent het geloof onderling eens waren geworden, bevel, om hen tot het ondertekenen van deze nieuwe belijdenis te verpligten, en zelfs dezulken, die hardnekkig bleven, in ballingſchap te zenden, mids derzelver getal niet boven de vijftien beliep. Deze bedreiging veröorzaakte onder de *Katholijken* te *Ariminum* zoodanige ontſteltenis, dat 'er niet meer dan twintig leden der Kerkvergadering bij het Katholijk leerſtelzel ſtandvastig bleven (*).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Onder deze weinigen waren PHÆBADIUS, Bisſchop te

De Kerk-

(*) ATHANAS. *de Sijnodis pag.* 746. *ſqq. Epist. ad Afros Episc. pag.* 393. *ſqq.* HILARIUS *l. c. pag.* 1346. *ſq.* SULP. SEV. *l. c. Cap.* 43. THEOD. *Hist. Eccles.* II. 21.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergadering onderschrijft de Ariäansche geloofsbelijdenis, en de wereld verwondert zich, dat zij Ariaansch is geworden.

te *Agennum* of *Aginnum*, in *Gallië*, thans *Agen*, in *Frankryk*, en SERVATIO, Bisfchop van *Tungri*, (*Tongeren*, in het Bisdom *Luik*,) de kloekmoedigften. PHÆBADIUS, wiens naam ook PHÆGADIUS of PHETADIUS gefpeld wordt, en die nog onder den verbasterden naam St. FIARE te *Agen* veréërd wordt, heeft verfcheidene fchriften, en onder anderen een werk *tegen de Arianen*, (*Liber contra Arianos*) gefchreven (*), en tot in het jaar 392, in eenen hoogen ouderdom, geleefd. In dit gefchrift, het welk voor het overige maar middelmatig is (†), vaart hij zeer hevig uit tegen de *Arianen*, doch, desniettegenftaande, liet hij zich ten laatften, met de overige Bisfchoppen, te *Ariminum* bewegen, om de *Ariäanfche* geloofsbelijdenis te onderfchrijven. De *Ariänen* brachten de *Katholijken* in verlegenheid, door hen te vraagen, of zij liever het woord *homoöufios*, dan CHRISTUS zelven, wilden aankleven? op welke vraag zij, zeker ten bewijze van hun kortzichtig oordeel, het laatfte verkozen (§); de ftadhouder TAURUS drong hen met bede en tranen, de *Ariaanfche* Bisfchoppen VALENS en

(*) HIËRONYM. *de Viris Illuftr. Cap.* 108.

(†) Dit gefchrift is, behalven in de *Bibliath. SS. Patr. Tom.* IV. *pag.* 275-290. *Par.* 1589., ook afzonderlijk uitgegeven door CASPAR BARTH, met aanmerkingen, te *Frankfort* 1623. 8.

(§) RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 21. AUGUSTIN. *Op. imperf. contra Julian. Libr.* I. *pag.* 689, 690. *Tom.* X. *Opp. Ed. Antv.*

en URSACIUS zochten hun te beduiden, dat hunne geloofsbelijdenis de leere der *Katholijken* bevatte, vertoonden hun, dat de verëeniging met de Oostersche Bisschoppen, op geene andere wijze, kon bevorderd worden, en gaven toe, indien men oordeelde, dat het één of ander niet volledig genoeg ware uitgedrukt, zoo mogt PHÆBADIUS en zijne vrienden zulks, naar goedvinden, aanvullen. Dit voorstel namen de *Katholijken*, die naar een einde van zaken verlangden, gewillig aan. Daar op werd eene belijdenis voorgelegd, door PHÆBADIUS en SERVATIO opgesteld, in welke het leerstelsel van ARIUS veröordeeld, en de Zoon van God aan den Vader gelijk, zonder aanvang en tijd, verklaard werd. Doch, onder schijn, van de uitdrukking naauwkeuriger te maken, voegde VALENS 'er bij: *De Zoon van God is niet een Schepzel, gelijk de overige Schepzelen.* Dit namen de Katholijken, zonder op te merken, dat juist door dit bijvoegzel de Zoon van God evenwel voor een Schepzel verklaard werd, aan, en dus eindigde deze Kerkvergadering, hebbende de *Ariänen* hun oogmerk bereikt, gelijk de *Katholijken* te laat erkenden (*). VALENS en zijne vrienden lieten niet na, hunne overwinning alöm uit te trompetten, dat de Kerkvergadering den Zoon van God voor een *Schepzel* verklaard had; en te vergeefs zagen en beleden de *Katholijken* hunnen misslag; eene algemeene (*Oecumenische*) Kerkvergadering der Westersche Bis-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) SULP. SEVER. *l. c. Cap.* 44.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bisſchoppen had het geloof van *Nicea* eenparig verworpen, en de wereld verwonderde zich, dat zij, in zoo korten tijd, *Ariäansch* was geworden (*).

Kerkvergadering te Seleuciё.

Te gelijker tijd, dat deze Kerkvergadering van Westerſche Bisſchoppen te *Ariminum* gehouden werd, werd eene andere van 160 Oosterſche Bisſchoppen te *Seleuciё* gehouden, onder welke meer dan 100 *Halve-Ariänen*, omtrent half zo veel *Anomoeën*, of echte *Ariänen*, en ſlechts twaalf *Katholijken*, allen uit *Egypte*, waren. HILARIUS van *Pictavium*, wiens verhalen wij zoo dikwijls hebben aangehaald, en die zich thans, als balling, in deze gewesten bevond, was hier ook tegenwoordig. Van wegen den Keizer had LEONAS, een aanzienlijk Hofbediende, last, om de orde bij de raadplegingen te bewaren, ook moest de bevelhebber der troepen van *Iſauriё* bij de hand wezen, ingevalle men zijne hulp mogt nodig hebben. De raadplegingen namen eenen aanvang met de vraag, of men eerst de zaak der beſchuldigde Bisſchoppen, dan wel het onderzoek der geloofsverſchillen onder handen zou nemen? Voor dit laatſte ſtemde AKACIUS met de zijnen, en dit doorgedrongen hebbende, ſtelde hij voor, de geloofsbelijdenis van *Nicéё* te verwerpen, en eene nieuwe op te ſtellen. De *Halve-Ariänen* beſloten, de tweede geloofsbelijdenis, die te *Antiöchiё*, in het jaar 341, van de *Euſebiänen* (†) was op-

(*) HIËRON. *contra* LUCIFER. *pag.* 14.

(†) Zie boven in dit *Deel*, *Bladz.* 288.

opgesteld, plegtig aan te nemen. Hier op verlieten de *Akaciänen* de vergadering, na hunne bezwaren schriftelijk ingeleverd te hebben. De *Halve Ariänen* gingen echter voort, en in de Kerk te *Seleucië* bijëen gekomen zijnde, ondertekenden zij de gemelde geloofsbelijdenis, met geslotene deuren. AKACIUS en de zijnen ontworpen, op hunne beurt, eene nieuwe geloofsbelijdenis, in welke zij de beide woorden *eenswezens* en *gelijkwezens* verwierpen, voornaamlijk omdat dezelve in de H. Schrift niet voorkomen; maar het derde woord, *ongelijkwezens* verwierpen zij met eenen banvloek. Integendeel beleden zij, *dat de Zoon den Vader gelijk is*, zoo als de Apostel hem een beeld des onzichtbaren Gods noemt. Als HILARIUS aan éénen der strenge *Ariänen* zijne verwondering betuigden, hoe zij dit met hunne grondstellingen konden overëenbrengen, dat zij de leere van de *ongelijkheid des Zoons met den Vader* veröordeelden, maakte deze dit onderscheid: JESUS CHRISTUS, zeide hij, *is niet aan God, maar aan den Vader gelijk.* Dit laatste bleek, volgends hem, daar uit, dewijl de Vader *een zoodanig Schepzel* had willen scheppen, dat met hem eenen *gelijken wil* had, en dus meer *een Zoon des wils*, dan der Godheid, was. Maar aan God was de Zoon ongelijk, alzoo hij noch God, noch uit God, dat is, niet uit het wezen Gods, geboren is. Nadat, ondertusschen, op begeerte der *Akaciänen*, die genen van hunne partijën, tegen welke zij iet hadden in te brengen, de vergadering verlaten hadden, liet LEONAS, de Keizerlijke Stadhouder, de gedachte ge-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

loofsbelijdenis voorlezen, doch alles, wat 'er op de vergadering verricht werd, bestond in twisten en kijven; waarop LEONAS dezelve, eindelijk, onverwachts afbrak, zeggende: „ De Keizer heeft, toen „ men hem verzocht bij de vergadering tegenwoordig „ te zijn, mij afgevaardigd, om eene eenstemmige „ Kerkvergadering bij te wonen; gaat derhalven heen, „ en jankt in de Kerk." De *Halve Ariäansche* Bisschoppen, zich hier aan niet kreunende, kwamen in de Kerk bijëen, waar zij ook de *Akaciänen* nodigden te verschijnen, ten einde een gemeenschappelijk besluit, omtrent eenige beschuldigde Bisschoppen, te maken, als dezen weigerden te verschijnen, zetten de Bisschoppen, die in de Kerk vergaderd waren, AKACIUS zelven, EUDOXIUS, GREGORIUS, en andere hoofden der echte *Ariänen* af, en stelden, in plaats van EUDOXIUS, den Ouderling ANIANUS tot Bisschop van *Antiöchië* aan. Maar de *Akaciänen*, dezen gevat hebbende, leverden hem aan de gevolmagtigden des Keizers over, die hem in ballingschap zonden. Dus eindigde de Kerkvergadering te *Seleucië*, zonder iet nuttigs of wezenlijks verricht te hebben (*).

Gevolgen van deze Kerkvergadering.

De beide partijën, die dus vruchteloos te *Seleucië* met malkanderen hadden gekampt, vervoegden zich thans bij den Keizer ten Hove, alwaar AKACIUS, EU-

(*) HILARIUS *contra Constant. pag.* 1247. ATHANAS. *de Sijnod. pag.* 726, 746. EPIFAN. *Hær.* 73. *Cap.* 23. SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 39, 40. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* IV. 22. THEODORET. II. 26. FILOSTORG. IV. 11.

EUDOXIUS, AËTIUS, EUNOMIUS, en andere ſtrenge *Arianen*, het eerſte te *Konſtantinopolen* gekomen, in het eerst grooten ingang bij den Keizer vonden, en die geloofsbelijdenis opſtelden, welke door de afgevaardigden der Kerkvergadering van *Ariminum*, gelijk wij gezien hebben (*), te *Nice* ondertekend werd. Maar toen de afgevaardigden der *Halve Ariänen* waren aangekomen, klaagde één derzelven, EUSTATHIUS, bij den Keizer, over de Godloze leerſtellingen van EUDOXIUS, die onder anderen beweerd had, dat de Zoon van God den Vader *in wezen ongelijk was*. De Keizer vraagde, in drift, aan EUDOXIUS, die hier bij tegenwoordig was, of hij zulks geſchreven had, op welke vraag deze zich ontſchuldigde, dat AËTIUS de opſteller van dat geſchrift was. Deze werd ontboden, en dit erkennende, terſtond in ballingſchap gezonden. EUSTATHIUS ging voort, EUDOXIUS te beſchuldigen, dat hij toch dezelfde leerſtellingen had met zijnen vriend AËTIUS, eene beſchuldiging, welke EUDOXIUS alleen daar mede afweerde, dat hij, op het dreigend bevel van den Keizer, het gemelde geſchrift en de kenmerkende leerſtukken der *Ariänen* veröordeelde. Maar nu drong hij ook, op zijne beurt, bij EUSTATHIUS aan, dat hij en de overige *Halve Ariänen* de ſpreekwijze, *gelijkwezens*, insgelijks zouden veröordeelen; maar een Bisſchop van deze partij ontweek dezen eisch, door aan te merken, dat, indien de Zoon niet uit niet, noch een ſchepzel, noch van een ander

(*) *Bladz.* 340.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

der wezen is dan de Vader; hij derhalven noodzaaklijk gelijkwezens met denzelven zijn moet. De Keizer was, door deze verklaring, niet min ontrust, dan de *Ariänen:* en als de Bisschoppen van de andere partij verzekerden, dat zij bij dit geloof zouden blijven, alschoon zij ook alles te vreezen hadden, besloot KONSTANTIUS, hen af te zetten (*).

De afgevaardigde der Kerkvergadering te Seleucië onderschrijven dezelfde belijdenis, als die van Ariminum.

De afgevaardigden van de Kerkvergadering te *Ariminum* hadden, gelijk wij boven zagen, door het ondertekenen der hun voorgedragene geloofsbelijdenis, toegestemd tot de Kerkelijke Gemeenschap met de *Akaciänen*, waar tegen de *Halve Ariänen* van *Seleucië* alle moeite deeden, om hen daar van terug te brengen. Doch, nadat de *Akaciänen*, of liever de *Anomoeën*, hadden voorgesteld, dat ook de Kerkvergadering van *Seleucië* de belijdenis, die te *Ariminum* ondertekend was, zou aannemen, tevens onder eede verzekerende, dat zij de ongelijkheid van den Vader en Zoon in wezen niet leerden, werden, eindelijk, ook de afgevaardigden van *Seleucië*, door het bevel en de bedreigingen des Keizes, gedwongen, om de gemelde belijdenis insgelijks te ondertekenen (†).

Kerkvergadering der Akaciänen te Konstan-

Ten einde de *Halve Ariänen* te meer te verzwakken, hielden de *Akaciänen*, in het jaar 360, nogmaals eene Kerkvergadering te *Konstantinopolen*, van ten minsten 50 Bisschoppen, onder welke AKACI-

(*) Zie de Schrijvers, boven aangehaald.

(†) HILAR. *contra Constant. pag.* 1256. *Fragm.* X. *p.* 1349. SOZOM. *Hist. Eccles.* IV. 19. *et* 23.

CIUS, EUDOXIUS en ULFILAS, de vermaardste waren. Op dezelve bevestigden zij de geloofsbelijdenis van *Ariminum*, welke ook de *Halve Ariänen* ondertekenden; verders zette deze vergadering AËTIUS, en eenige andere Bisschoppen, MACEDONIUS van *Konstantinopolen*, BASILIUS van *Ancyra*, EUSTATHIUS van *Sebaste*, en meer anderen af. Deze afgezette Bisschoppen, die tevens naa afgelegene landen gebannen werden, herriepen op hunne reize de hun afgeperste ondertekening der geloofsbelijdenis van *Ariminum*, en waarschuwden hunne gemeenten, met brieven en geschriften, tegen de *Akaciänen*.

tinopolen.

Op deze wijze namen de verwarringen onder de Christenen meer en meer de overhand, en de kortzichtige Keizer, die zich verbeeldde, deze twisten over het geloof te zullen beslissen, werd door de verschillende partijën jammerlijk geslingerd. In het jaar 361 beschreef hij weder eene Kerkvergadering te *Antiöchië*, op welke hij de beide bewoordingen *eenswezens* en van *een ander wezen* wilde verworpen hebben. Vooräf echter kwamen de *Katholijke* en *Ariäansche* Bisschoppen overëen, het Bisdom van *Antiöchië* aan MELETIUS op te dragen, waar toe het voorstel eigenlijk door de *Ariänen* gedaan, en doorgezet werd, doch beide de partijën hoopten, dat deze, wegens zijne deugd hooggeschatte man, die het Bisdom van *Sebaste* in *Armenië* nedergelegd, maar steeds met de *Ariäansche* Bisschoppen gemeenschap geöefend had, gelijk vele *Katholijken* deeden, zich tot hen vervoegen zou.

Verwarringen, uit dezen geheelen handel voortgevloeid.

In

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

In zijne eerste preek te *Antiöchië* verklaarde hij zich uitdruklijk, dat de Zoon éénswezens zij met den Vader. Vergeefs liep de Aartsdiakon (*Archidiaconus*) toe, en hield hem den mond dicht; MELETIUS gaf zijn gevoelen door gebaarden te kennen, steekende drie vingeren uit, en na die terug gehaald te hebben, éénen vinger vertonende. Toen de Diakon hem daar op de hand vasthield, vermaande hij de Toehoorers des te sterker, dat zij toch bij het alleen waare geloof van *Niceë* zouden blijven. Welk aanstootlijk schouwspel eene geruime poos voortduurde. Wegens deze belijdenis, werd MELETIUS spoedig van den Keizer afgezet, en één der ijverigste *Ariänen*, EUZOJUS, verkreeg zijn ambt (*).

Tweede Meletiaansche Scheuring.

De gemeente van *Antiöchië* was reeds zedert meer dan 30 jaren gescheurd. Zedert het afzetten, naamlijk, van haren *Katholijken* Bisschop EUSTATHIUS, hielden velen, die geenen anderen Bisschop wilden erkennen, en daaröm *Eustathiänen* genoemd werden, afzonderlijk Godsdienstige vergaderingen in een burgerhuis, terwijl echter de meesten de gemeenschap met de *Ariänen* bleven onderhouden; maar na het verdrijven van MELETIUS, braken alle de *Katholijken* te *Antiöchië* alle gemeenschap met de *Ariänen* af, en hielden insgelijks afzonderlijke vergaderingen, wordende naar MELETIUS *Meletiänen* ge-

(*) EPIFAN. *Hær.* 73. *Cap.* 28, 34, 35. HIËRON. *Chron. ad a.* 364. SOCRAT. II. 44. SOZOMEN. IV. 28. THEODORET. II. 31. FILOSTORG. *Hist. Eccles.* V. 1. 9.

genoemd. Alhoewel nu de *Eustathiänen* en *Meletiänen* in de geloofsleere volmaakt overéénstemden, wilden echter de eersten met de laatsten niets te doen hebben, dewijl zij EUSTATHIUS alleen voor wettigen Bisschop erkenden, en het kwalijk namen, dat MELETIUS van de *Ariänen* aangesteld was, als ook dat de *Meletiänen* tot dus ver gemeenschap met de *Ariänen* geöefend hadden. Deze tweede *Meletiäansche* scheuring, onderscheiden van de *Meletiäansche* scheuring in *Egypte*, welke nog bleef voortduuren, bleef, zelfs na de dood van EUSTATHIUS en MELETIUS, tot in het begin der vijfde eeuw aanhouden, hoewel meer uit trotsheid en eigenzinnigheid, dan uit eenige wezenlijke reden, dewijl 'er over de rechtzinnigheid geen verschil was ontstaan (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering te Antiöchië.

Nadat EUZOJUS tot Bisschop van *Antiöchië* was aangesteld, werd in die stad, in het jaar 361, in tegenwoordigheid des Keizers, van de *Ariänen* op nieuw eene Kerkvergadering gehouden. Deze wilde niet eens de *gelijkheid* des Zoons aan den Vader erkennen, maar beweerde, in eene nieuwe geloofsbelijdenis, dat de Zoon aan den Vader *ongelijk* zij, niet alleen *in wezen*, maar ook *in wil*, en dat hij *uit niet* gemaakt is. Evenwel, lieten zij, uit schaamte, de belijdenis, die te *Konstantinopolen* was

(*) SOCRAT. SOZOM. THEODOR. *ll. cc. et Libr.* III. *Cap.* 4. ATHANAS. *ad Antiochens. pag.* 770. BASIL. *M. Epist.* 325, 319. *Tom.* III. *Opp.* CHRYSOSTOM. *Homilia de S. Meletio Antioch pag.* 521. *Opusc. Tom.* I.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

was goedgekeurd, voorlezen, waar na de vergadering uit één scheidde (*).

Dood van den Keizer KONSTANTIUS.

Reeds was 'er weder een bevel van den Keizer afgevaardigd, om eene nieuwe Kerkvergadering te *Niceë* te houden, op welke waarschijnlijk de bewoording, *van een ander wezen*, in de leere van den Zoon van God stond ingevoerd te worden, alzoo de Keizer meer en meer naar de zijde der strenge *Ariänen* overhelde. Doch, te midden van deze schikkingen, overleed KONSTANTIUS, den derden November des jaars 361, te *Mopsukrenen*, in *Cilicië*, na zich, vóór zijn overlijden, door EUZOJUS, Bisschop van *Antiöchië*, te hebben laten doopen (†). GREGORIUS van *Nazianzus* (§) en THEODORETUS (**) verzekeren, dat de Vorst voor zijn einde berouw getoond hebbe, dat hij het geloof zijns Vaders verlaten, en deszelfs belijders vervolgd had, doch ATHANASIUS (††) verzekert, dat hij, tot zijn einde toe, in zijne godloosheid volhardende, ook daaröm den doop van eenen *Ariäan* ontvangen heeft.

Aanmerkingen over zijn gedrag.

Omtrent 25 jaren lang, had deze Vorst, in de *Ariäansche* verschillen zich met de Kerkelijke zaken bemoeid, zichzelven meer vertonende als een hoofd der strijdende partijën, dan als een Oppervorst, die de buitensporigheden van weêrskanten had behooren te

(*) ATHANAS. *de Sijnod. p.* 747. SOCRAT. II. 45.
(†) Vergelijk boven. *Bladz.* 255.
(§) *Orat.* 21. *pag.* 389. *Tom.* I. *Opp.*
(**) *Hist. Eccles.* III. 3. (††) *L. c.*

te beteugelen; hoewel van anderen geleid of misleid, betoonde hij zich ſtreng, hard, veränderlijk, en vooräl jaloersch omtrent zijn gezag. Naar het voorbeeld van zijnen Vader, verbeeldde hij zich, dat Godsdiensttwisten het best door eene Kerkvergadering konden beſlist en vereffend worden. Hoe zeer de Katholijke Schrijvers, inzonderheid ATHANASIUS, HILARIUS, en LUCIFER, hem hebben beſchuldigd, ſchijnt hij, doorgaands welmeenend, en uit overtuiging, in vele gevallen zelfs wel en goed, gedacht en gehandeld te hebben; zoodat men zeer wel het getuigenis van SOZOMENUS (*) kan overnemen, dat hij, in zijn hart, het zelfde geloof met zijnen Vader en Broeders gehad, maar alleen het woord ὁμοȣσιος met dat van ὁμοιȣσιος verwisſeld willde hebben.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 373. tot 363.

Verwarde toeſtand der Christelijke Kerk.

Hoe verward de ſtaat der Christelijke Kerk ten dezen tijde, door alle deze twisten, geweest zij, is ligtelijk op te maken, uit het gene wij tot hier toe verhaald hebben. ATHANASIUS (†), hoewel eigenlijk van de Ariänen ſprekende, houdt het, met reden, voor ongerijmd, dat de geestelijken van alle kanten naa de Kerkvergaderingen rondliepen, en vraagden, wat zij toch van onzen Heere JESUS CHRISTUS geloven moesten? „Voor de leerlingen „van het Christendom, voegt hij 'er bij, was dit ergerlijk; de Heidenen ſpotten 'er openlijk mede, dat „de Christenen nu eerst vraagden, even of zij uit „den

(*) *Hist. Eccles.* III. 18.

(†) *De Sijnodis pag.* 717. *Tom.* I. *Opp. Part.* II.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ den ſlaap kwamen, wat zij van CHRISTUS gelo„ ven moesten; en de Leeräars zelve, die zich zoo „ veel aanzien, bij de overige Christenen, plagten „ te geven, vertoonden zich thans als ongelovigen, „ die zochten, het gene zij nog niet hadden." Dewijl wij onze berichten, omtrent deze twisten, meestäl van de éene partij, die der *Katholijken*, hebben, zoo zouden, volgends dezelve, de *Ariänen*, als de oorzaken van alle deze woelingen en onheilen, gehouden moeten worden. En, zoo veel is zeker, dat hun *Doolhof van Geloofsbelijdenisſen*, zoo als SOCRATES (*) ze noemt, hen niet weinig verdacht maakt. ATHANASIUS (†) telt 'er elf op, binnen den tijd der laatſte twintig jaren; TILLEMONT heeft het getal tot achttien gebracht, van ARIUS af te rekenen (§). Indien de Katholijken ons hun gedrag naar waarheid verhalen, getuigt hetzelve ook grootlijks tegen hen. Hunne voornaamſte Leeräars brachten ſomtijds, in plaats van Godsdienstwaarheden, potſen en ſnakerijën op den predikſtoel. Zoo predikte EUDOXIUS eens te *Konſtantinopolen*, toen hij het Bisdom aldaar onlangs aanvaard had, dat *de Vader godloos*, (ἀσεβὴς,) maar *de Zoon godvruchtig* (εὐσεβὴς) zij. Als daar op een groot gemor onder de gemeente ontſtond, zeide EUDOXIUS: Men behoefde zich over deze zijne leere niet te ontrusten, alzoo hij alleenlijk te kennen wilde geven, dat de Vader niemand boven zich vereërt, maar wel van

(*) *Libr.* II. *Cap.* 41. (†) *L. c. pag.* 735-748.
(§) *Mémoires Tom.* VI. *pag.* 222. *ed. fol.*

van den Zoon verëerd en verheerlijkt wordt. Welke verklaring van de gemeente met een algemeen ſchaterend gelagch werd aangehoord (*). Aan den anderen kant, hadden nogthans de Ariänen niet min ſcherpzinnige, geleerde, en welbeſpraakte mannen onder zich, dan de *Katholijken*, en velen werden voor *Ariänen* uitgemaakt, die enkel in één eenig woord van de Katholijken verſchilden. Ook zijn deze laatſten niet vrij te ſpreken van veränderlijkheid en dubbelzinnigheid in hunne uitdrukkingen; bij voorbeeld, in de woorden ουσια en υποστασις, welke zij dikwijls onder malkanderen verwisſelden. Hoe het zij, beide de partijën lieten zoo veel euvelmoed, onverdraagzaamheid, en hardnekkigheid blijken, dat elk gereed was, om, de overhand hebbende, de andere in hare geweldige handelingen na te volgen. Vele ſtappen, tot verzoening en algemeene rust gedaan, baatten niets, dewijl de Vorst en zijne Staatsdienaars geene regeerkunde genoeg verſtonden, om onpartijdig te werk te gaan. Het meeste nadeel werd met dit alles veröorzaakt, door die ongelukkige mening, dat, tot welzijn van de Kerk, eene algemeene overëenſtemming in leerſtukken en woorden volſtrekt noodzaaklijk zij.

Twisten over MARCELLUS van Ancyra. Zijne lotgevallen.

Als een aanhangzel van de twisten met de *Ariänen*, kan het voorgevallene met MARCELLUS, Bisſchop van *Ancyra*, worden aangemerkt. Deze MARCELLUS, een man niet ongeöefend in de Griekſche geleerdheid, woonde reeds in het jaar 315 de Kerkver-

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 43.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

vergadering te *Ancyra*, eene ftad van *Galatië*, bij, en was op de Kerkvergadering te *Niceä*, in het jaar 325, één der hevigfte beftrijders van de *Ariänen*; hij fchreef zelfs tegen ASTERIUS, die het *Ariäanfche* gevoelen fchriftelijk had voorgeftaan, een wijdlopig werk *over de onderwerping van* JESUS CHRISTUS *aan den Vader*, hetwelk hij, in het jaar 334, aan KONSTANTYN *den Grooten* opdroeg. Dit maakte hem bij de *Ariänen* ten hoogften gehaat, die hem befchuldigden, dat hij, in dit Boek, de leere van SABELLIUS had voorgeftaan. Hun haat werd te grooter, omdat hij in hunne maatregelen tegen ATHANASIUS volftrekt niet komen wilde. Zij befchuldigden hem derhalven bij den Keizer, van de dwalingen van PAULUS *van Samofata* vernieuwd te hebben, ook werd hij, daadlijk, in het jaar 336, door de *Eufebiänen*, op hunne vergadering te *Konftantinopolen* afgezet, en zijn boek ten vuure gedoemd (*). Zijn werk werd door EUSEBIUS van *Cæfarea* wederlegd, welke wederlegging nog voorhanden is. Na de dood van KONSTANTYN werd hij weder in zijn ambt herfteld, niet zonder hevige oproeren, die te *Ancyra* voorvielen, en van welke de *Ariänen* hem de fchuld gaven. Op de Kerkvergadering te *Antiöchië*, in het jaar 341, werd hij op nieuw door de *Eufebiänen* veröordeeld, en afgezet, waar op hij zich aan den Bisfchop van *Ro-*

me,

(*) ATHANAS. *Apol. contra Arian. pag.* 143, 150. HIëRONYM. *de Vir. Illuftr. Cap.* 86. SOCRAT. I. 36. SOZOM. II. 33. THEODOR. II. 7.

me, JULIUS, wendde, wien hij zijne geloofsbelijdenis aanbood, op welke deze hem voor rechtzinnig verklaarde, gelijk hij dan ook op de Kerkvergadering te *Sardica*, in het jaar 344, vrijverklaard, en weder in zijn Bisdom hersteld werd. Desniettegenstaande voeren de *Eusebiänen* voort over hem, op hunne vergaderingen en in hunne geloofsbelijdenis, den banvloek uit te spreken, gelijk zij zulks nog in het jaar 355 te *Milaan* herhaalden: Doch, MARCELLUS werd, niet alleen door de *Ariänen*, van *Sabellianerij* en andere dwalingen beschuldigd, maar viel ook bij de Katholijke Leeräars in vermoeden van onrechtzinnigheid, zelfs bij ATHANASIUS, indien wij HILARIUS (*) en SULPICIUS SEVERUS (†) geloven, alhoewel men in de schriften van ATHANASIUS daar van niets vindt, maar deze integendeel van MARCELLUS steeds met lof gewaagt (§). Dat FOTINUS zijn leerling was, gelijk wij zien zullen, gaf aan dit vermoeden der *Katholijken* vrij wat schijn. Doch, naderhand zuiverde MARCELLUS zich, bijzonder door zijnen Diakon EUGENIUS en andere leden zijner gemeente, aan ATHANASIUS te

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) HILAR. *de Trinit. Libr.* VII. *pag.* 916. *Fragm.* II. *pag.* 1299. *sqq.*

(†) *Hist. Sacr.* II. 36. *sqq.*

(§) EPIFANIUS *Hæres.* 72. *Cap.* 4. bericht ons, dat hij, ATHANASIUS over MARCELLUS geraadpleegd hebbende, van hem ten antwoord kreeg, dat MARCELLUS wel nabij de dwaling ware, maar nogthans gerechtvaardigd kon worden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

te zenden, met eene geloofsbelijdenis, volkomen met de Katholijke begrippen overëenstemmende, waar in ook SABELLIUS, uitdruklijk, als Ketter vervloekt werd; hoedanige geloofsbelijdenis zijne aanhangers en vrienden, nadat hij zelf in het jaar 374 overleden was, andermaal aan de Egijptische Bisschoppen overzonden (*). Zelfs schreef BASILIUS van *Cæsarea*, nog in het jaar 377 (†), dat hij zeer wel kon bewilligen, dat men de *Marcelliänen* in de gemeenschap der Kerk aannam. In eene wet van Keizer THEODOSIUS *den Jongeren*, van het jaar 428 (§), worden nog *Marcelliänen* genoemd, doch zeer waarschijnlijk is deze eene benäming van de Christenen te *Ancyra*, die MARCELLUS voor den rechtmatigen Bisschop dier stad erkenden, en BASILIUS, die in zijne plaats gesteld was, niet hebben willen aannemen.

Zijne gevoelens.

Wat de gevoelens van MARCELLUS betreft, zijne geloofsbelijdenis, aan den Bisschop van *Rome*, JULIUS, overgegeven, is naar de woorden overëenstemmende met de leere der Katholijken. Terwijl hij zijne partijën verwijt, dat zij JESUS CHRISTUS *voor eene van den Vader verscheidene zelfstandigheid*, (ἀλλην ὑποστασιν διεστωσαν τȢ πατρος) houden, be-

(*) Deze laatste heeft EPIFANIUS *Hær.* 72. *Cap.* 10, 11. bewaard, maar de eerste heeft MONTFAUCON het eerst te voorschijn gebracht *Collect. Nova Patr. et SS. Græc. Tom.* II. *pag.* 1. *Paris* 1707. fol.

(†) *Epist.* 266. *pag.* 412. *ed. Bened. Paris* 1730.

(§) *Cod. Theod. Libr.* XVI. *t.* 5. *de hæretic. l.* 65.

belijdt hij, met de *Katholijke* Kerk, volgends Gods woord, te geloven, dat 'er is één God, en deszelfs eeniggebooren Zoon, het Woord, die altijd, zonder begin van bestaan, met den Vader geweest is, de onäfscheidelijke kracht Gods, door welke alles geschapen is: die, in de laatste dagen, om onze zaligheid, is nedergekomen, en *geboren wordende uit de maagd* MARIA, den mensch aangenomen heeft. Men merkt alleen aan, dat, in deze geloofsbelijdenis, het woord *eenswezens* ontbreekt, en dat het woord ὑποςασις (*Persoon*) voor ουσια (*Wezen*) gebruikt wordt. Maar in de werken, welke EUSEBIUS van *Cæsarea* tegen hem geschreven heeft (*), heeft deze aan MARCELLUS verscheidene dwalingen te laste gelegd, bij voorbeeld: *De Zoon van God heeft geene zelfbestaanlijkheid* (μη ὑφεςαναι); *hij is een woord aan een menschelijk woord gelijk*, *en rust somtijds in God*, gelijk ons woord, wanneer wij zwijgen, maar *somtijds werkt* het ook, gelijk het woord in ons, wanneer wij spreken; dit *Woord* is *van eeuwigheid met God bestaande* en vereënigd geweest, gelijk het woord met den mensch; nog geene 400 jaren geleden, is het *mensch geworden*, *ook is het toen Gods Zoon geworden*, heeft den naam JESUS CHRISTUS bekomen, en

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) *Libri contra Marcellum* en *de Theologia Ecclesiastica*. Beide deze Werken zijn door RICH. MONTACUTIUS, met des Schrijvers *Demonstratio Euangelica* te *Parys* in het jaar 1628 fol. in het Latijn vertaald, en met aanmerkingen, uitgegeven, en 1688 te *Keulen*, (eigenlijk *Leipzig*) nagedrukt.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

en is tot Koning, tot een beeld des onzichtbaren Gods, en tot eerstgeborenen aller schepzelen, verklaard, *welk alles dit woord te vooren niet geweest is*; ook zal het, *na het laatste oordeel*, zijn Rijk, en alle zijne hoogheid, weder verliezen, en niet eeuwig leven, maar het van hem aangenomen vleesch afleggen, en op nieuw met God op dezelfde wijze verëenigd worden, als hij voormaals met hem verëenigd was, zoodanig, dat noch *de Zoon van God*, *noch de Zoon des menschen maar slechts God alleen overig* zal wezen. (*) Elders zegt EUSEBIUS, dat MARCELLUS den Vader, Zoon en Heiligen Geest slechts voor één persoon onder drie namen hield, en meer andere dergelijke stellingen, welke op *Sabellianerij* uitlopen. In hoe verre nu deze aantijgingen gegrond zijn, is moeilijk te bepalen, voornaamlijk, omdat MARCELLUS zelf zich naderhand heeft trachten te ontschuldigen. (†) Ondertusschen komen in de gemelde werken van EUSEBIUS verscheidene merkwaardige plaatsen voor, uit welke wij de gevoelens van EUSEBIUS zelven over deze leerstukken kunnen leeren kennen. EUSEBIUS wederspreekt de *Ariäansche* stellingen allerduidelijkst, evenwel schijnt hij ook hier eenige ongelijkheid tusschen den Vader en den Zoon te beweeren, en het woord *eenswezens* niet aan te

(*) *Contra Marcell. Libr.* I. *Cap.* 1. *pag.* 6. *Libr.* II. *Cap.* 1. *pag.* 32.

(†) Men vergelijke VENEMA *Hist. Eccles. Tom.* IV. *pag.* 314. J. H. SEMLER *Hist. Eccles. sel. capp. Tom.* I. *pag.* 158-163.

te nemen. Hij leert wel, dat men den Zoon van God, even als den Vader, aanbidden en vereëren moet, maar voegt 'er te gelijk bij, dat de Vader daar door op gelijke wijze vereërd wordt, als een Koning, wiens beeldenis men vereërt, nademaal men in den Zoon de eigenlijke ongegenereerde Godheid, als in eenen spiegel afgebeeld, beschouwt. Nog meer: alhoewel EUSEBIUS den Heiligen Geest tot de zalige Drieëenheid rekent, en zich, ten dien aanzien, op het doopsformulier beroept, zegt hij nogthans terstond daar op: „ De *Leeraar*, de *Geest*, is noch *God*, noch *Zoon*. „ Want, hij heeft niet, gelijk de Zoon, zijne ge„ boorte van den Vader gekregen; maar hij *is één* „ *van de dingen*, *die door den Zoon gemaakt zijn*; „ als door wien alles gemaakt is. En dit is de leere „ der Heilige en Katholijke Kerk, volgends de Hei„ lige Schrift." (*)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Met meer zekerheid kan men de gevoelens van FOTINUS bepalen. Deze, in zijne jeugd, een leerling van MARCELLUS, daar na Bisschop van *Sirmium*, toenmalige hoofdstad van *Pannonië*, in het tegenwoordig Koningrijk *Slavonië*, wordt geroemd, als een schrander vernuft, een man van geleerdheid en welsprekendheid, en zeer ervaren zoo in de latijnsche als griekfche talen. (†) HILARIUS (§) beschuldigt hem van verdorvene zeden, doch wij weten niet, wat

FOTINUS en zijne dwalingen.

(*) EUSEB. *de Ecclesiast. Theol. Libr.* III. *Cap.* 6.

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 30. SOZOMEN. IV. 6. VINCENT. *Lerin. Commonit. Cap.* 16. *p.* 400. *ed.* CALIXT.

(§) *Fragm.* II. *pag.* 1295.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

wat 'er van deze beschuldiging is. Van zijne verscheidene werken heeft de tijd niets overgelaten. Hij schijnt zijne gevoelens, omtrent het jaar 340, het eerst bekend gemaakt te hebben; deze kwamen op de volgende stellingen neder: Daar is maar één Godlijk persoon, en het *Woord* van God is niet een door God gegenereerde Zoon, maar het Godlijk verstand, waar door hij alles geschapen heeft, het welk men het inblijvende, (ἐνδιάθετος) maar wanneer God beveelt, het voortgebrachte woord (προφορικος) kan noemen. JESUS CHRISTUS is een bloot mensch geweest, die vóór zijne geboorte uit MARIA geen bestaan had, dan alleen voor zoo ver hij vooruitgezien en verwacht werd; hij is op eene bovennatuurlijke wijze geboren; en, dewijl het Woord van God in hem woonde, kon hij ook Gods Zoon, en zelfs God, genoemd worden. In hoe verre FOTINUS, intusschen, verschilde van de *Ebiöniten*, of van SABELLIUS, in wier voetstappen hij zeker trad, kan niet gemaklijk worden beslist. Deze gevoelens werden door de *Eusebianen*, op hunne Kerkvergadering te *Antiochië* in het jaar 343 (*), als dwalingen, veröordeeld. Ook verklaarden zich de *Katholijken* eenparig tegen hem, alhoewel het onzeker is, te *Milaan*, of te *Rome*, en in welk jaar? Doch daar in komen alle de geschiedschrijvers overëen, dat hij op de Kerkvergaderingen te *Sirmium* (†) eenparig veröordeeld is geworden. Reeds in het jaar 349 of 350, schijnt eene *Sijnode* te *Sirmium* hem ver-

(*) Zie boven *Bladz*. 296.

(†) Zie boven *Bladz*. 309 en 329.

veröordeeld en afgezet te hebben, hoewel hij, door een oploop van het volk, dat zeer veel van hem hield, nog in zijn ambt bleef. Doch zijne afzetting werd doorgedrongen in eene vergadering, door de *Eusebianen*, te *Sirmium*, waarschijnlijk in het jaar 357, gehouden. FOTINUS, zich met een verzoekschrift aan den Keizer gewend hebbende, verkreeg van denzelven verlof, om zich te mogen verdedigen, wordende BASILIUS van *Ancyra* benoemd, om met hem een gesprek te houden, in het welk men, ten slotte, FOTINUS voor overwonnen verklaarde, waaröp zijne veröordeeling bevestigd, en hij in ballingschap verzonden werd. Hij schijnt, na zijne afzetting, nog meer dan dertig jaren geleefd te hebben. Keizer JULIAAN riep hem uit zijne ballingschap te rug, maar VALENTINIANUS verdreef hem weder, eenige jaren naderhand. Zijn aanhang, hoewel zwak, dewijl dezelve door de wetten der Keizeren, en de Banvloeken der Kerkvergaderingen, wederlegd werd, hield zich echter nog staande in de eerste jaren der vijfde eeuw; wanneer zelfs NESTORIUS, Bisschop van *Konstantinopolen*, zoo berucht geworden door zijne ongelukkige lotgevallen, van de dwalingen van FOTINUS beschuldigd werd, waar tegen hij zich echter in zijne schriften zeer wel gerechtvaardigd heeft. (*)

De

(*) *Serm.* XII. *pag.* 86. *Tom.* II. *Opp.* MAR. MERCAT. Zie ook denzelfden MARIUS MERCATOR *de* XII *Anathematismis Nestorii Tom.* II. *Opp. pag.* 128. *ed. Garnerii.* Zie verders over FOTINUS de schriften van PETAVIUS en SIRMOND in des laatstgemelden Werken. *Tom.* IV. *p.* 531.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Twisten over de godheid van den H. Geest.

De twist over de Godheid van JESUS CHRISTUS had eenen al te onmidlijken invloed op de geheele leere der Drieëenheid, en op het geloof omtrent den Heiligen Geest, dan dat ook daarömtrent geene verdeeldheden zouden ontſtaan zijn. Men had, over dit onderwerp, tot hier toe geene bijzondere onderzoekingen gedaan, en de denkbeelden waren zelfs onder Rechtzinnigen vrij verſchillende. Daar is eene merkwaardige plaats bij GREGORIUS van *Nazianzus*, (*) waar in hij zegt: „ De Wijzen van onzen tijd, „ houden den Heiligen Geest deels voor eene *kracht*, „ deels voor een *ſchepzel*, deels voor *God*, deels „ verklaren zij het voor *onzeker*, welke van deze „ gevoelens te verkiezen zij, dewijl de ſchrift, naar „ hunne gedachten, 'er niets omtrent beſlist heeft. „ Zij veréëren hem daaröm niet, hoewel zij hem „ niet veráchten. Onder die genen, welke hem „ voor God houden, zijn velen in hunne harten „ Rechtzinnig; maar anderen maken geene zwarigheid, dit ook openlijk te belijden. Nog anderen „ nemen, zoo als wij, eene Drieëenheid aan; doch „ ſcheiden dezelve zoodanig, dat zij éénen in de„ zelve oneindig in wezen en magt noemen; aan „ den anderen eene gelijke magt, maar geen gelijk „ wezen toeſchrijven; en den derden in beide deze

„ op-

531. *ſqq.* MANSI *Supplen. Concil. Tom.* I. *p.* 173. WALCH *Ketzerhist. Tom.* III. *pag.* 3-70.

(*) *Orat.* 37. *pag.* 55. *et* 600. *Orat.* 44. *pag.* 709. *et* 710. *Tom.* I. *Opp.*

„ opzichten bepalen." (*) Maar ten dezen tijde, werd de twist, bij gelegenheid der Ariäansche verschillen, ook uitgestrekt tot den Persoon des Heiligen Geests, door hen, die men, dewijl zij hem de eere der Godheid weigerden, πνευματομαχοι (*Geestbestrijders*) noemde, onder welken MACEDONIUS, naar wien zij ook *Macedoniänen* heeten, één der voornaamsten was. III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Lotgevallen van MACEDONIUS.

De lotgevallen van MACEDONIUS zijn zoo naauw met de *Ariäansche* verschillen verbonden, dat wij reeds, in den loop van ons verhaal, meermalen van hem gewaagd hebben. Hij was door de *Eusebiänen* tot Bisschop van *Konstantinopolen* bevorderd, in het jaar 341, in plaats van den Katholijken Bisschop PAULUS aldaar, niet zonder vele bloedige toneelen, van oproer en geweld (†). Na verscheidene wisselvalligheden, die wij, op hare plaats, verhaald hebben, eindelijk, zedert het jaar 351, in zijn Bisdom bevestigd, vervolgde hij, door bevelen en soldaten van KONSTANTIUS ondersteund, de *Katholijken* met vele wreedheden, hen door mishandelingen, onder welken sommigen het leven verloren, noodzakende, om Kerkelijke gemeenschap met de *Ariänen* te houden (§). Doch omtrent het jaar 356, verloor MACEDONIUS de gunst van den Keizer, bij de volgende

(*) Vergel. *Vita* GREGOR. *Nazianz. per* GREGOR. *Presbijt. Opp. Tom.* I. *præfixa* TILASTR. *de Hæres. Cap.* 67. AUGUSTIN. *de Hæres. Cap.* 52.

(†) Zie boven in dit *Deel*, *Bladz.* 294.

(§) SOCRAT. II. 37, 38. SOZOMEN. IV. 20, 21.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

de gelegenheid. De Kerk, in welke het lijk van KONSTANTYN *den Grooten* begraven lag, bouwvallig geworden zijnde, besloot de Bisschop hetzelve naa eene andere Kerk over te brengen; en, niettegenstaande een gedeelte der inwoneren van *Konstantinopolen* dit afkeurde, en als eene verächting, die men dezen Keizer wilde aandoen, beschouwde, voornaamlijk de *Katholijken*, zoo uit achting voor den Keizer, als uit haat tegen MACEDONIUS, bracht deze nogthans zijn oogmerk ten uitvoer, waar door het tusschen de beide partijën, in de Kerk zelve, waar de kist overgebracht werd, tot een gevecht kwam, zoodat het voorportaal der Kerk van bloed stroomde. Wegens deze gewelddaadigheden, waar toe MACEDONIUS aanleiding gegeven, en omdat hij zich verstout had, het ligchaam van 's Keizers Vader, zonder zijn verlof, te verplaatzen, was KONSTANTIUS tegen hem zeer gevoelig. Men leert uit dit geval de denkwijze en verbasterde zeden der toenmalige Christenen niet min kennen, dan wij die reeds uit hunne Godgeleerde twisten ontdekt hebben. Toen de *Ariänen* zich ten dezen tijde in verscheidene aanhangen verdeelden, voegde MACEDONIUS zich bij de *Halve Ariänen*, wordende, benevens BASILIUS van *Ancyra*, één van hunne voornaamste hoofden. Wij behoeven niet te herhalen, hoe werkzaam hij op de Kerkvergadering te *Seleucië* voor deze partij geweest zij, noch hoe hij door de *Ariänen*, op hunne Kerkvergadering te *Konstantinopolen*, in het jaar 360, weder van zijn Bisdom is ontzet geworden. Met dit alles rustte hij niet,

maar

maar wekte de Bisschoppen, die te gelijk met hem afgezet waren, op, om bij de geloofsbelijdenis van *Antiöchië*, die te *Seleucië* bevestigd was, en voornaamlijk bij het gebruik van het woord ὁμοιουσιος, (*gelijkwezens*,) standvastig te blijven; welk woord zijne vrienden, die naar hem den naam van *Macedoniänen* voerden, voortäan openlijk, in hun onderwijs, gebruikten (*). Van MACEDONIUS, die, na zijne laatste afzetting, in de nabuurschap van *Konstantinopolen* leefde, lezen wij verders niets meer in de Geschiedenis, schijnende hij, niet lang na het jaar 360, overleden te zijn.

Gevoelens der Macedonianen omtrent den H. Geest.

Het is niet gemaklijk te bepalen, wat MACEDONIUS zelf eigenlijk van den Heiligen Geest geleerd heeft, te minder, omdat men, bij de oude Schrijvers, wel van *bestrijders des Heiligen Geestes*, en van de *Macedoniänen*, welken naam zij, misschien eerst, omtrent het jaar 380 bekwamen, maar niet zoo veel van MACEDONIUS zelven leest. Volgends SOCRATES (†), zal EUSTATHIUS, Bisschop van *Sebaste*, één der aanhangers van MACEDONIUS, als deze weigerde, den Heiligen Geest voor eenen Persoon der Drieëenheid te erkennen, (συναλαβειν εις την θεολογιαν της τριαδος,) gezegd hebben: „ Ik „ geloof wel niet, dat men den Heiligen Geest God „ moet noemen; maar ik verstout mij ook niet, „ hem voor een schepzel uit te geven." Volgends SO-

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* II. 45.
(†) *Hist. Eccles.* II. 46.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

SOZOMENUS (*) leerde MACEDONIUS, dat de Zoon wel God, en in alles, ook naar het wezen, aan den Vader gelijk is; maar dat aan *den Heiligen Geest niet dezelfde eere toekomt;* hij noemde hem alleen *eenen dienaar*, dien men *even als de Engelen van God* beschouwen moet. EFIFANIUS geeft ons het volgend bericht, schoon hij MACEDONIUS in het geheel niet noemt. In zijne beschrijving der *Halve Ariänen* (†) verhaalt hij, dat deze met de bestrijders van den Heiligen Geest hetzelfde van den Heiligen Geest, als van den Zoon, leerden, naardien zij den Heiligen Geest voor een *schepzel* hielden, dat van een *ander wezen* was, *dan de Vader en den Zoon.* Doch, in de volgende afdeeling van zijn werk (§), schildert hij de bestrijders van den Heiligen Geest, als een monster van eene dubbele natuur, dat uit de vermenging der *Halve Ariänen* met de *Katholijken* gevormd was. Die genen onder hen, schrijft hij, die van *Ariäanschen* oorsprong waren, noemden den Zoon van God wel niet onbepaald een schepzel; maar leerden nogthans, met ARIUS, dat 'er een tijd geweest is, toen hij nog niet bestond; daar tegen lasterden zij den Heiligen Geest. Het ander deel rekende wel den Heiligen

Geest

(*) *Hist. Eccles.* IV. 27. met wien ook THEODORETUS *Hist. Eccl.* II. 6. *Hæret. Fab.* V. 11. in de hoofdzaak overëenstemt. (†) *Hæres.* 73.

(§) *Hæres.* 74. *Tom.* I. *Opp. pag.* 886. *et de Pneumatomachis pag.* 845.

Geest ook niet met den Vader en den Zoon tot de Godheid; maar anders hadden zij van den Zoon volkomen het waare geloof.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De aanhang van MACEDONIUS breidde zich spoedig te *Konstantinopolen*, in *Thracië*, *Bithynië*, aan den *Hellespont*, en in de nabuurige gewesten uit (*). Hier toe bracht hun uiterlijk voorkomen en gedrag zeer veel toe: zij vertoonden zich deftig, leefden bijna als Monniken, en hadden eene fierlijke en tot overreding geschikte wijze van voordragt. Door dergelijke begaafdheden muntte inzonderheid MARATHONIUS uit, die van eenen zeer rijken betaalmeester bij eenen Rijks-Opperstadhouder, een Kerkedienaar, en vervolgends een Monnik werd, en een Klooster te *Konstantinopolen* stichtte. Deze besteedde zoo veel ijver en geld tot bevordering en instandhouding van dezen aanhang, dat zij naar hem ook de *Marathoniäansche* genoemd werd. MACEDONIUS stelde hem tot Bisschop van *Nikomedië* aan; ook was hij het eigenlijk, die den ondergang van dezen aanhang te *Konstantinopolen* verhinderde, alwaar dezelve geen' Bisschop noch Kerken had. Aan eenen anderen zijner aanhangeren, ELEUSIUS, bezorgde MACEDONIUS het Bisdom van *Cyzicum*, hetwelk hij, in het jaar 360, door toedoen der *Ariänen*, weder verloor.

Uitbreiding van dezen aanhang.

Tegen dezen aanhang, werden spoedig alle die middelen in het werk gesteld, met welken men, ten dezen tijde, gewoon was, de dwalingen te keer te gaan.

Veroordeeling en ondergang van

(*) SOCRAT. II. 38, 45. SOZOMEN. IV. 27.

III BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363. —— dezen aanhang.

gaan. Dezelve werd, op verscheidene Kerkvergaderingen, en bijzonder op de algemeene vergadering, (*Concilium Oecumenicum*,) te *Konstantinopolen*, in het jaar 381, veröordeeld. Alle Godsdienst-oefening, en zelfs het verblijf te *Konstantinopolen*, werd hun, door Keizerlijke wetten, verboden. Men heeft zoodanige wetten nog overig van den Keizer THEODOSIUS *den Grooten*, in de jaren 383 en 384 (*), welke van THEODOSIUS *den Jongeren*, in de jaren 423 en 428 bevestigd werden (†). De *Katholijken*, hier door vrijheid gekregen hebbende, bedienden zich daar van, om de *Macedoniänen* te vervolgen, alhoewel niet overäl met denzelfden uitslag. Dus was 'er (§), onder de regeering van den laatstgemelden Keizer, een groot aantal *Macedoniänen* in *Frygië*, bijgenaamd *Pacatiäansch Frygië*. De Bisschop THEODOSIUS aldaar deed alle moeite, om hen uit dat geheele gewest te verdrijven: en zulks niet, zegt onze welmeenende Schrijver, naar de gewoonte der Rechtzinnige Kerk, als welke niet gewoon is te vervolgen; maar uit gierigheid, om geld van de Ketters te trekken. Hij trok hen voor den Rechter, en zocht bijzonder hunnen Bisschop AGAPETUS te onderdrukken. Doch, door de overigheid niet, naar zijnen wensch, ondersteund wordende, reisde hij naa *Konstantinopolen*, om aldaar scherper bevelen tegen de Ketters te

(*) C. *Theod.* L. XVI. *tit.* 5. *de hær. leg.* 11, 12, 13.

(†) *Ibid. leg.* 59, 60, 65.

(§) Volgends SOCRATES *Hist. Eccles.* VII. 3.

te verwerven. Gedurende zijne afwezendheid, nam AGAPETUS, met zijne geheele gemeente, het geloof van *Niceë* aan, en maakte zich van de Kerk en het Bisdom meester, zoodat THEODOSIUS, bij zijne terugkomst, zich van zijn ambt beroofd, en deerlijk te leur gesteld zag. Over het geheel neigde de aanhang der *Macedoniänen*, ten dezen tijde, naar den ondergang. NESTORIUS, Bisschop van *Konstantinopolen*, die hun vijänd was, stookte eenen Bisschop aan den *Hellespont* op, om hen hevig te vervolgen (*). Toen zij dezen Bisschop, na lang geduld, vermoord hadden, bracht hij het ten Hove daar toe, dat hun hunne Kerken ontnomen werden. Ook gingen velen van hun tot de Katholijken over: en van dezen tijd af, gewaagt de Geschiedenis niet meer van de *Macedoniänen*, doch hunne gedachtenis leeft nog in de schriften, welke de aanzienlijkste Leeräars der Christenen, in de vierde eeuw, ATHANASIUS, BASILIUS *de Groote*, GREGORIUS van *Nazianzus*, DIDYMUS, AMBROSIUS, en meer anderen, tegen de *Macedoniänen*, en in het gemeen tegen alle bestrijders der heerschende leere van den Heiligen Geest geschreven, en die voor het grootste gedeelte nog voorhanden zijn.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De *Ariäansche* verschillen gaven boven dien aanleiding tot scheuring, zelfs onder de *Katholijken* of Rechtzinnigen, sommigen van welken in hunnen ijver zoo ver gingen, dat zij de minste neiging tot verdraagzaamheid omtrent de *Ariänen* niet dulden kon-

Scheuring van LUCIFER.

(*) SOCRAT. *l. c. Cap.* 31.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zijne lotgevallen en schriften.

konden. Onder dezen muntte boven allen uit LUCIFER, die zich, om deze reden, van de Kerk afscheurde, en eenen aanhang der *Luciferiänen* stichtte.

LUCIFER was Bisschop van *Calaris* of *Caralis*, (thans *Cagliari*,) de hoofdstad van het eiland *Sardinië*. Hij komt, in den twist met de *Ariänen*, het eerst omtrent het jaar 354 te voorschijn, toen hij van den Bisschop van *Rome* aan Keizer KONSTANTIUS werd gezonden, om van denzelven eene nieuwe Kerkvergadering te verzoeken. Op deze Kerkvergadering, die in het volgende jaar te *Milaan* gehouden werd, weigerde hij, met anderen, ATHANASIUS te veröordeelen, en werd daaröm in ballingschap verwezen (*), in welke hij, tot de dood van Keizer KONSTANTIUS, in *Syrië*, *Palæstina*, en *Egypte* geleefd, en veel van de *Ariänen* geleden heeft (†). Geduurende deze ballingschap schreef hij het één en ander, welke schriften het eerst zijn uitgegeven door JOÄN TILIUS, (of JEÄN DU TILLET,) Bisschop van *Meaux*, te *Parys* 1568 in *Octavo*. Ook vindt men ze in de Bibliotheeken der Kerkvaderen, en eindelijk zijn zij op nieuw uitgegeven door de Broeders JOHAN DOMINICUS en JACOB COLETI te *Venetië* in het jaar 1778 in *Folio*. Schoon dezelve weinig bondigs behelzen, verspreiden zij ech-

(*) Zie boven *Bladz.* 310, 311.

(†) Indien wij zijne aanhangers mogen gelooven; MARCELLINUS en FAUSTINUS, in hun *Libellus Precum ad Valentin.* II. *Theodos. et Arcad. pag.* 89. *Paris* 1650. 8. *et in* SIRMONDI *Opp. Tom.* I. *pag.* 150. *sqq.*

echter licht over de geſchiedenis en geſteldheid dezer tijden, en hebben dit merkwaardige, dat de aanhaling der Bijbelplaatzen in dezelven niet geſchiedt naar de gewoone Latijnſche uitgave (*Vulgata*,) maar naar eene oudere *Italiſche*. De algemeene inhoud dezer ſchriften is eene verdediging der *Niceïſche* Kerkvergadering, en van ATHANASIUS tegen den Keizer KONSTANTIUS, en een bewijs, hoe ſtrafbaar deze Vorst, en hoe prijswaardig de voorſtanders van het *Niceïſche* geloof gehandeld hebben. Het voornaamſte dezer ſchriften is een *Verweerſchrift voor* ATHANASIUS, (*Pro Athanaſio Libri duo ad Conſtantium Imp.*) In hetzelve vaart hij, op eene onbetaamlijke wijze, tegen den Keizer uit, die met KAÏN, ACHAB, JESABEL, en andere godloze en ſlechte vorſten en perſonen, vergeleken wordt, gelijk integendeel ABEL een beeld van ATHANASIUS is. De hevigſte ſcheldnamen worden voords den Keizer toegevoegd, hij heet een *Ketter*, een *Leugenaar*, een *Moordenaar*, *Kerkrover*, een *Zoon des Duivels*, *geen Christen*, maar een *Lijfëigene der Straatſchenders*, en wordt tot bekeering vermaand, indien hij niet ééns met den Duivel en zijne Engelen gepijnigd wil worden. In een ander geſchrift *Van de afvallige Koningen*, (*de Regibus Apoſtaticis*,) wil hij den Keizer, dien *lasteraar* en *verſtoorer van den Godsdienst*, uit de voorbeelden van ſlechte *Israëlitiſche* Vorſten, die echter van God niet terſtond geſtraft zijn, leeren, dat hij zich bedriegt, wanneer hij gelooft, in alles wel gedaan te hebben, omdat God hem nog op den troon be-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

waart en voorspoed schenkt. In een derde Boek, (*De non conveniendo cum Hæreticis Liber*,) wil LUCIFER bewijzen, *dat men met Ketters geene Godsdienstige gemeenschap moet oefenen*. In dit opstel verwijt hij den Keizer, die op vrede en verdraagzaamheid aandrong, *dat hij geenen God heeft*, dat hij alleen leert, het geen *zijnen lieven Duivel* behaagt, en dat de kanker van *Ariäansche* dwaling, waar hij mede besmet is, door zijn geheele rijk stinkt. Om zijne harde en onbetaamlijke bewoordingen tegen zijnen Vorst te verdedigen, schreef hij nog een stuk, *dat men de genen, die zich tegen God bezondigen, niet mag verschoonen*, (*de non parcendis in Deum delinquentibus.*) Hier beroept hij zich op de voorbeelden van MOSES, PINEHAS, SAMUËL enz., en zegt, dat de *Katholijken* recht hebben, om den Keizer, dien *wolf*, die alle schapen wil verscheuren, op dezelfde wijze te behandelen; dewijl hij het ergste verdient, als zijnde een vijänd van Gods Zoon, van den Christelijken Godsdienst, en de Kerk. Derhalven zijn de Christenen geene wederspannige en euvelmoedige onderdanen, gelijk deze *voorlopers van den Antichrist*, deze *dienaar des Duivels*, deze *Tempel van alle booze Geesten*, die snooder is dan JUDAS *Iskarioth*, hun verwijt. Eindelijk verklaart LUCIFER in een ander stuk, (*Moriendum esse pro Dei filio*, *dat men voor den Zoon van God sterven moet*,) in den naam van alle *Katholijken*, bereid te zijn, om alles, ja het leven zelf, op te offeren, voor JESUS, als den Zoon van God, en alle wreedheden te dulden, welke de Dui-

vel, met 's Keizers *beulshanden*, tegen hen in het werk ftelde. Dit alles wordt, in eenen boerfchen en flechten ftijl voorgedragen, terwijl LUCIFER zelf belijdt, dat de *Ariänen* zich veel fierlijker en aangenamer wisten uit te drukken, dan de *Katholijken*, doch tevens op zijne Bijbelkennis boven hen roemende, welke nogthans bij hem meest beftaat in het opëenftapelen van fchriftuurplaatzen, zonder eenige bondige uitlegkunde.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Zijn verkeerde ijver.

Zoo ftout was LUCIFER, dat hij aan den Keizer zelven een affchrift van deze Boeken zond. De Keizer liet hem vragen, of hij derzelver Schrijver was, en LUCIFER kwam 'er niet alleen voor uit, maar verklaarde zichzelven bereid, om 'er voor te fterven (*). Dit gedrag zeker betaamde geenen Christen, deze zijn niet de lesfen van het Christendom, ook hebben de Apostelen en eerfte Christenen nooit zelfs Heidenfche Vorften, hunne vervolgers, op zoo booze wijze bejegend; ook was deze hevigheid juist gefchikt, om den Keizer van de *Katholijken* te afkeeriger te maken; fchoon hij langmoedig genoeg was, om al dit fchelden, enkel met eene verändering van de plaats der ballingfchap van LUCIFER, te ftraffen. Ondertusfchen hebben HIËRONYMUS (†) en ATHANASIUS, dezen Bisfchop, die een zoo rampzalig voorbeeld voor volgende tijden gegeven heeft, hooglijk geprezen. Doch, ook deze

(*) LUCIFER *Epist. ad Florent. pag.* 186. *Bibliotk. PP. Colon. Tom.* IV.

(†) *De Viris. Illuftr. Cap.* 95.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ze beide Kerkleeräars hebben zich door bedaarde zachtmoedigheid in Godsdiensttwisten juist geenen naam verworven, behalven dat ATHANASIUS door dankbaarheid genoopt werd; gelijk hij dan ook deze Boeken in het Grieksch vertaalde, en aan derzelver Schrijver, onder andere buitenſporige loftuitingen, verzekerde, dat de Heilige Geest met hem geſproken had (*).

LUCIFER veröorzaakt eene ſcheuring.

Na de dood van KONSTANTIUS, kwam LUCIFER, onder den Keizer JULIÄAN, uit zijne ballingſchap, tot het bezit van zijn Bisdom, terug; maar ook toen liet zijn ijver hem niet toe, rust en vrede te houden, integendeel, zelfs waar hij eensgezindheid zou herſtellen, verwekte hij ſcheuring: Hij zou, met EUSEBIUS (†), Bisſchop van *Vercellæ*, (thans *Ver-*

(*) *Epist.* ATHANAS. *ad* LUCIFER. *in Biblioth. PP. l. c. pag.* 186. *ſqq. et in* ATHANAS. *Opp. Tom.* I. *P.* II. *pag.* 965. *ſqq. ed. Benedict.*

(†) Deze EUSEBIUS was de eerſte geweest, die den leerſtand met het Monnikenleven had zoeken te vereënigen, (boven *Bladz.* 114.) Hij was gebannen, omdat hij, op de Kerkvergadering te *Milaan*, insgelijks de belangen van ATHANASIUS voorſtond. Naderhand zijne vrijheid weder gekregen hebbende, leefde hij tot het jaar 371, in de waarneming van zijn ambt. Hij was een getrouw aanklever van het *Niceïsch* geloof, maar veel gematigder dan LUCIFER. Hij vertaalde de uitlegging der Pſalmen van EUSEBIUS van *Cæſarea*, in het Latijn. Ook toont men in de Hoofdkerk te *Vercelli* een affchrift der vier Euängeliën, volgends de oudſte Latijnſche Vertaling,

Vercelli in *Piemont*,) op zijne wederkeering uit hunne ballingschap, de *Meletiäansche* scheuring te *Antiöchië*, van welke boven (*Bladz.* 350.) gesproken is, en die nog duurde, trachten te herstellen. EUSEBIUS begaf zich, ten dien einde, naa *Alexandrië*, alwaar ATHANASIUS, in het jaar 362, eene vergadering hield van vele Bisschoppen, met een dergelijk oogmerk. Op deze vergadering werd besloten, dat zoo wel de *Ariäansche* Bisschoppen, als die genen, welke met hun gemeenschap hadden gehouden, in hunne ambten zouden kunnen blijven, en voor *Katholijken* gehouden worden, indien zij de *Niceïsche* geloofsbelijdenis onderschreven, en de *Ariäansche* Ketterij, als ook de leere, dat de Heilige Geest een schepzel is, enz., veröordeelden (*). Tevens droeg deze vergadering aan EUSEBIUS van *Vercelli*, en ASTERIUS, eenen Arabischen Bisschop, met LUCIFER, die reeds naa *Antiöchië* gereisd was, op, om in die stad een vergelijk tusschen de verschillende partijën te treffen. Maar LUCIFER had reeds, in zijnen ijver, eenen overhaasten stap gedaan. Op eigen gezag wijdde hij daar den Ouderling PAULINUS, het hoofd der *Eustathiänen*, die

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ling, hetwelk van de eigene hand van dezen EUSEBIUS zijn zal, en hetwelk door JOH. ANDR. IRICI te *Milaan* 1748 uitgegeven, en in het volgende jaar in BLANCHINI *Euangeliarium Quadruplex Romæ* 1749 4 *Voll. Folio* ingevoegd is.

(*) Men zie den Brief dezer Kerkvergadering bij ATHANASIUS (*ad Antiochen. pag.* 770. *sqq. Tom.* I. *P.* II. *ed. Bened.*)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

die de onverdraagzaamste waren, tot Bisschop in, welken, gevolglijk, de *Meletiänen* niet erkennen wilden. Dus schoot de scheuring te *Antiöchië* dieper wortelen, en kon eerst in de volgende eeuw worden uitgeroeid. EUSEBIUS, bij zijne aankomst dit vernemende, wilde zich in geene zaak inlaten, maar zette zijne reize voort. Het verdriet, hetwelk LUCIFER gevoelde, dat EUSEBIUS zijne verrichtingen niet goedkeurde, deed hem de Kerkelijke gemeenschap met denzelven afbreken, maar ook met allen, die het besluit der vergadering van *Alexandrië* aannamen (*). Op deze wijze scheidde zich LUCIFER allengs van de geheele kerk, en zelfs van ATHANASIUS, en stichtte eenen aanhang, die zijnen ijver bewonderde en goedkeurde. Dezelve schijnt het sterkst geweest te zijn, in *Sardinië*, alwaar LUCIFER tot het jaar 371 geleefd heeft; doch men ontmoet ze ook te *Rome*, en in andere plaatzen van *Italië*, in *Spanje*, *Afrika*, te *Antiöchië*, en in *Asië*. Deze aanhang had zijne eigene Bisschoppen, doch meest zijn onder denzelven bekend geworden twee Ouderlingen, MARCELLINUS en FAUSTINUS, omtrent het jaar 380, die aan de toenmalige Keizers een smeekschrift hebben ingeleverd, in hetwelk zij bitter klagen, over de vervolgingen, hunne partij aangedaan. Zij gewagen ook in dit geschrift van hunnen Bis-

schop

(*) HIëRON. *Dial. advers. Luciferianos Cap.* 20. RUFINUS *Hist. Eccles.* I. 27, 30. SULPIC. SEV. *Hist. Sacr.* II. 45. SOCRAT. III. 6, 7, 9. SOZOMEN. V. 12, 13. THEODOR. *Hist. Eccles.* III. 4, 5.

fchop GREGORIUS van *Illiberis*, als van eenen voortreflijken Leeräar, die zelfs wonderen verrichtte (*). FAUSTINUS fchreef bovendien een Boek tegen de *Ariänen*, (*de Trinitate, feu de fide contra Arianos*) (†). Nog telt men HILARIUS, Diakon te *Rome*, die door den Bisfchop LIBERIUS nevens LUCIFER aan den Keizer gezonden en insgelijks gebannen was, onder de aanhangers van LUCIFER, zelfs verwierp deze den doop der *Ariänen*, gelijk van alle andere Ketteren, en wilde allen, die overkwamen tot het rechtzinnig geloof, wederöm gedoopt hebben. Volgends HIËRONYMUS (§), beweerde hij dit gevoelen in een afzonderlijk werk, (*de Hæreticis rebaptizandis*,) hetwelk niet meer voorhanden is. Aan dezen HILARIUS hebben verfcheidene geleerden eene *Verklaring der* 13 *Brieven* van PAULUS toegefchreven, welke onder de werken van AMBROSIUS, Bisfchop van *Milaan*, ftaat (**), doch wien zij zeker niet toebehoort. AUGUSTINUS (††) haalt ze aan onder den naam van den *Heiligen* HILARIUS, welke benaming van *Heilig* genoeg aanduidt, dat

(*) Van dezen fpreekt ook HIËRONYMUS, als Schrijver, *de Viris. Illuftr. Cap.* 105.

(†) GENNADIUS *de Viris. Illuftr. Cap.* 16. Dit Boek ftaat in de *Biblioth. PP. Tom.* IV. *pag.* 545. *ed. Colon.*

(§) *Dial. adv. Lucif. pag.* 305. *Opp. Tom.* IV. *ed. Benedict.*

(**) *Tom.* V. *pag.* 170. *ed. Bafil.* 1555.

(††) *Contra duas Epistolas Pelagian. Libr.* IV. *Cap.* 7. *p.* 311. *ed. Bened. Antverp. Tom.* X.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

dat de door AUGUSTINUS bedoelde Schrijver een andere ons onbekende HILARIUS zijn moet. Nog een ander werk: *Onderzoekingen over het Oude en Nieuwe Testament*, (*Quæstiones Veteris et Novi Testamenti*,) hetwelk achter de werken van AUGUSTINUS gevoegd is (*), en hetwelk insgelijks aan dezen Romeinschen HILARIUS door sommigen toegeschreven wordt, schijnt eer eene verzameling uit verscheidene Schrijvers te wezen, dewijl 'er zelfs *Pelagiäansche* stellingen in voorkomen (†).

LUCIFER als een heilig geëerd.

De aanhang der *Luciferiänen* schijnt tot het begin der vijfde eeuw stand gehouden te hebben. HIËRONYMUS heeft 'er tegen geschreven eene *Samenspraak tegen de Luciferiänen*, (*dialogus contra Luciferianos*,) in welken hij nogthans van LUCIFER zelven zeer zacht en bescheiden spreekt. Ondertusschen is LUCIFER, hoe zeer zijne rechtzinnigheid niet in verdenking kwam (§), buiten de gemeenschap der *Katholijke* kerk gestorven. Zonderling is het daaröm, dat men hem in *Sardinië* als eenen Heiligen verëert, alwaar men in het jaar 1623 meende zijn ligchaam ge-

(*) *Tom.* III. *Append. pag.* 29. *sqq.*

(†) DU PIN *Nouv. Biblioth. des Aut. Eccles. Tom.* II. *pag.* 239. OUDIN *Diss. de Operibus Hilario, Rom. Eccles. Diacono, attributis, in Comment. de SS. Eccles. antiquis Tom.* I. *pag.* 480. *sqq.*

(§) Het geen men omtrent de onrechtzinnigheid van LUCIFER bij AUGUSTINUS *de Hæres. Cap.* 81. en bij THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 5. vindt, steunt enkel op een onzeker en onbepaald gerucht.

gevonden te hebben, door hetwelk zedert wonderwerken verricht zullen zijn. Een Pauslijk bevel verbood wel, in het jaar 1641, voor of tegen deze heiligheid te schrijven of te prediken, maar de vereering van dezen zoo onverdraagzamen Bisschop was voor de geestelijkheid te voordeelig, dan dat zij weder heeft kunnen afgeschaft worden (*).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Audianen of Audeanen.

Behalven deze twisten en verschillen, die met de *Ariäansche* min of meer in verband stonden, hadden 'er nog andere plaats, die minder de rechtzinnigheid betroffen, en meer aan dweepziekte en al te zinlijke denkbeelden omtrent den Godsdienst den oorsprong te danken hadden. Hier toe behooren de verschillen met de *Audianen* of *Audeanen*, die hunnen naam hebben naar zekeren AUDIUS of AUDEUS, die in het laatst der regeering van KONSTANTYN *den Grooten* opzien verwekte. Deze man, die in *Mesopotamië* t'huis hoorde, ijverig in zijnen Godsdienst, bestrafte de Bisschoppen en geestelijken, die zich aan ondeugd of vervalsching van het geloof schuldig maakten, met groote vrijmoedigheid. Weldra maakte hij zich daar door gehaat, en zij, die zich door hem beledigd rekenden, mishandelden hem en de zijnen, dikwijls met slagen zelfs, zoodanig, dat hij zich genoodzaakt vond, zich van de kerk af te zonderen, en eene scheuring te maken. Door eenen scheurzieken Bisschop tot Bisschop ingewijd zijnde, werd hij, op aanklagte der *Katho-*

lij-

(*) TILLEMONT *Mémoires Tom.* VII. *pag.* 233. *Notes pag.* 360. *ed. fol.* WALCH *Ketzerhist.* III. *Theil.* S. 338.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

lijke Bisſchoppen, naa *Scythië* gebannen, dat is, waarſchijnlijk, naa het één of ander gewest aan de Zwarte of Kaspiſche Zee. Van hier kwam hij onder de *Gothen*, van welken hij velen tot het Christendom bekeerde, kloosters onder hen ſtichtende, en Bisſchoppen aanſtellende. Hij ſchijnt, omſtreeks het jaar 370, geſtorven te zijn (*). Zijn aanhang, in het eerst vrij talrijk, was, door de vervolging der Christenen onder de Gothen, ſpoedig tot een zoo klein hoopjen in *Syrië* gedaald, dat zij reeds op het einde dezer vierde eeuw haren ondergang nabij was. Zij onthielden zich voornaamlijk in Kloosters, doorgaands van de ſteden verwijderd, en muntten uit in deugdzame zeden. Hunne Leeräars, gelijk AUDIUS zelf, hadden hun beſtaan door hunner handen-arbeid. Zij worden het laatst genoemd in eene wet van twee Keizers in het jaar 428 (†).

Worden beſchuldigd van Anthropomorphismus.

EPIFANIUS, die het breedvoerigst over deze lieden ſpreekt, kent hun hoofd AUDIUS vrij van alle gevaarlijke hoofddwalingen in de leer, alleen bericht hij, dat de *Audianen*, (*κατα το ἰδιωτικον*,) uit gebrek aan kennis, aan God eene menschlijke gedaante hebben toegeſchreven, waar toe AUDIUS zich op de woorden beriep: *Laat ons menſchen maken, naar*

(*) EPIFANIUS *hær.* 70. *Cap.* 1, 14, 15. THEODORET. *Hæret. Fab.* IV. 10. *Hist. Eccles.* IV. 10. Men voege hier bij AUGUSTIN *de Hæres. Cap.* 50. EFREM den *Syriër Serm.* XXIV. *adv. Hæres. Tom.* II. *Opp. Syro-Lat. p.* 493. *ed. Asſemann.* HIËRONYM. *Chron. ad ann.* 341.

(†) *Cod. Theodos. l.* XVI. *tit.* 5. *de hæret. leg.* 65.

naar ons beeld, welk Godlijk beeld hij in het menschlijk ligchaam zocht. Hier bij moet men aanmerken, dat zelfs al vroeger Leeräars van de tweede eeuw, MELITO en TERTULLIANUS, beschuldigd worden, dat zij aan God een ligchaam hebben toegeschreven (*), dat EPIFANIUS zelf onzeker schijnt, waar in dit beeld van God in den mensch moet gesteld worden, en dat meer Christenen, te zinlijk denkende en sprekende, van dit gevoelen, hetwelk men *Anthropomorphismus* noemt, gelijk deszelfs aanhangers *Anthropomorphiten*, niet geheel vrij te spreken zijn geweest, hoedanigen men 'er velen onder de Egijptische Monniken vond (†). Zij hadden verders, volgends EPIFANIUS, zoo groote verbeelding van hunne volmaaktheid, dat zij zelfs met den onberispelijksten Christen niet wilden bidden, omdat hij tot de *Katholijke* Kerk behoorde. Ook bleven zij bij de oude Asiätische gewoonte, om de Paaschmaaltijd te eten en hun Paaschfeest te vieren, op denzelfden tijd met de Jooden. Eindelijk zullen zij een menigte *Apokrijfe* en verdichte Boeken bij de Heilige Schriften gevoegd hebben. De hoofdzaak schijnt te zijn, dat de *Audianen* een gezelschap van godvruchtige maar dweepzieke menschen zijn geweest, zonder kennis, maar trotsch op den waan van heiligheid, ten minsten, indien de *Katholijken* ons, ten hunnen opzichte, alles naar waarheid

(*) Zie boven *Deel* II. *Bladz.* 163 en 372.

(†) CASSIAN. *Coll.* X. *Cap.* 2. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* VIII. 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Mesfalianen of Eucheeten.

heid verhaald hebben; want van hun zelven zijn ons geene gefchriften overig.

Soortgelijke *dweepers* of *geestdrijvers* fchijnen ook de *Mesfalianen* geweest te zijn, die omtrent het midden der IVde eeuw te voorfchijn traden. Deze lieden hebben hunnen naam van een *Sijrisch-Chaldeeuwsch* woord (*), hetwelk *biddenden* of *lovenden* betekent, hetwelk door de Griekfche woorden Ευχηται, (*Eucheeten*,) en Ευφημιται, (*Eufeemiten*,) *bidders* of *lovers*, wordt uitgedrukt, omdat zij den Godsdienst voornaamlijk in het gebed ftelden, en aanhoudende waren in het bidden. EPIFANIUS (†) leidt hunnen oorfprong af van eenen Heidenfchen aanhang, die evenwel maar éénen God geloofden, welken zij den *Almagtigen* noemden; tot deszelfs verëering hadden zij bijzondere *Bedehuizen*, (προσευχαι,) naderhand bouwden zij Kerken, welke naar die der Christenen geleken, en in welke zij zekere lofzangen tot eer van God zongen, om zijne genade te verwerven. Wegens deze nabootzing der Christelijke Kerken, werden zij van fommige ijverige overheden en landvoogden, onder anderen van zekeren veldheer LUPITIANUS vervolgd, en eenigen zelfs ter dood gebracht, doch nu noemden zij zich *Martijrianen*, wegens deze hunne medebroeders, die zij als *Martelaren* aanmerkten. Anderen onder deze lieden, voegt EPIFANIUS 'er bij, werden *Satanianen* genoemd,

(*) מצלין, welk woord zelfs in eene Chaldeeuwfche plaats des Bijbels (EZRA VI. 10.) voorkomt.

(†) *Hæres.* 80.

noemd, omdat zij den *Satan* aanbaden, opdat hij hun geen leed zou doen. Dit laatste nu is wel naauwlijks te geloven, en schijnt van spotters en kwalijkgezinden jegens deze menschen den oorsprong te hebben, doch, dat 'er voor het overige Heidensche dweepers geweest zijn, kan men even ligt geloven, als wij van de Joodsche *Esseenen* weten, dat deze van hun menigvuldig bidden den naam van ἱκέται (*ootmoedige bidders*,) bekomen hebben.

Hunne zeden en gevoelens volgends EPIFANIUS.

Van de nieuwe of Christenen *Messaliänen*, heeft EPIFANIUS de volgende bijzonderheden: „ Zij hebben wel dezelfde zeden, maar begin noch einde, hoofd noch wortel; zij zijn, zonder grondregelen, in dwalingen ingewikkeld, en door geene namen, plaats, noch wetten verbonden. Mannen en vrouwen, die tot dit genootschap behooren, zeggen, dat zij in CHRISTUS geloven, de wereld verzaakt, en al het hunne verlaten hebben. Zij slapen, zonder onderscheid van kunne, onder malkanderen, op de openbare straaten, als het warm is, omdat zij, naar hun zeggen, geen eigendom op de wereld bezitten. Als zoodanigen zwerven zij ook om, en steken de handen uit, om te bedelen. Maar hunne redenen loopen geheel in het dwaaze. Want elk van hun, wien men vraagt, geeft zich voor den genen uit, wien men wil. Noemt men hem CHRISTUS, of een' Profeet, Patriärch, of Engel, zoo zegt hij eenvouwig, het is zoo! Zij weten niet van vasten, maar eten veel meer bij dag en bij nacht. Daar tegen zijn zij geheel aan het gebed overgegeven. Van schandelijke handelingen is mij,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ten hunnen aanzien, niets bekend; doch dewijl mannen en vrouwen onder malkanderen liggen, kan het wel zijn, dat zij die plegen. Deze zeldzame leer is uit al te groote eenvouwigheid van sommigen van onze broederen ontstaan, die wel rechtzinnig waren, maar de zedenleere van JESUS niet genoeg verstonden. Misschien hebben zij hunne onverstandige gevoelens van MANES uit *Persië* geleerd — De *Messaliänen* zijn ook gewoon, den baard af te scheeren, hetwelk in de *Kerkregelen der Apostelen* verboden is. Ook laten zij, tegen de leere van PAULUS (1 *Kor*. XI. 11.) hun haair groejen. Zij zijn uit *Mesopotamië* ook naa *Antiöchië* gekomen."

Volgends AUGUSTINUS en THEODORETUS.

Andere Schrijvers voegen hier nog veel bij. De oudsten, uit de vierde en vijfde eeuw, hebben nog deze bijzonderheden: EFREM *de Syriër* verwijt hun lediggang en wellust (*). AUGUSTINUS (†), bij wien zij *Psalliänen* heeten (§), zegt van hun, dat zij zoo veel bidden, dat het den genen, die dit van hun hoorden, ongelooflijk voorkomt. Sommigen schreven hun, volgends AUGUSTINUS, het belagchelijk gevoelen toe, omtrent de reiniging der zonde, dat, wanneer deze bij den mensch plaats heeft, eene zeuge met hare biggen den mensch ten monde uitkomt, terwijl integendeel een vuur, dat niet zengt, hem

(*) *Opp. Tom.* II. *pag.* 485.

(†) *De Hæres. Cap.* 57.

(§) Misschien door eene fout der Afschrijveren, voor *Messaliänen*, ten ware de naam zij af te leiden van *Psallere*, lofzingen.

hem ten monde ingaat — THEODORETUS (*) meldt, dat zij ook den naam van ενθυσιασαι, (*geestdrijvers*,) hadden, omdat zij door eenen boozen geest gedreven werden, dien zij voor den Heiligen Geest hielden, wiens tegenwoordigheid zij zinlijk wilden ontwaaren; gelijk zij, in 't gemeen, de drie perfoonen der Godheid met hunne oogen geloofden te zien. Zij hielden alle handwerk vóor iet kwaads, en gelijk zij zich geheel aan den flaap overgaven, hielden zij hunne droomen voor voorzeggingen. Zij wilden zich niet van de gemeenfchap der Kerk fcheiden, maar beweerden echter, dat het Avondmaal zoo min voordeel als nadeel aanbrengt, als ook dat de Doop nutteloos is, dewijl, alfchoon de begaane zonden daar bij weggenomen worden, de wortel der zonden echter daar door niet wordt uitgeroeid. Dit gefchiede alleen door het gebed, hetwelk den boozen geest verdrijft, die in den mensch woont. Want alle menfchen erven van hunnen eerften Vader, gelijk de natuur, dus ook de dienstbaarheid der booze geesten. Maar, wanneer de Heilige Geest in derzelver plaats gekomen is, bevrijdt hij het ligchaam van de beweging der driften en hartstochten, en trekt de ziel af van de geneigdheid ten kwade; zoodat, van dien tijd af, geen vasten tot beteugeling van het ligchaam, of onderwijs omtrent de rechte levenswijze, meer nodig is. Somtijds dansten zij onverziens, met verzekering, dat zij op de geesten dansten; of zij zetten zich in eene houding,

(*) *Hist. Eccles.* IV. 11. *Hær. Fab.* IV. 11.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ding, als of zij eenen boog wilden affchieten, waar mede zij, naar hunne verklaring, op de booze geesten doelden. Wanneer men hen, over hunne gevoelens, vraagde, loochenden zij dezelve, en wanneer men hen daar van overtuigde, vervloekten zij, met dezelfde geveinsdheid, de genen, die zoodanige gevoelens geloofden.

Beöordeeling dezer berichten.

Wanneer men bedenkt, dat wij alle berichten, nopens deze lieden, enkel van hunne partijën hebben, en daar bij voegen de befcheidenheid, welke EPIFANIUS jegens hen laat blijken, het getuigenis, hetwelk hij geeft van hunne rechtzinnigheid, en van hunne zeden, waar van hij bekent, dat hem niets kwaads bewust was; wanneer wij THEODORETUS hooren erkennen, dat zij zich niet van de Kerk wilden fcheiden, en dat zij ten fterkften zich tegen zulke gevoelens verklaarden, als hun opgedrongen, of misfchien bij gevolgtrekkingen, uit hunne ftellingen, werden afgeleid, zullen wij over het algemeen gunftiger gedachten van deze menfchen opvatten, die zich misfchien wel meest gehaat gemaakt hebben, omdat zij zich tegen alle uiterlijke plegtigheden verklaarden, waar mede men, ten dezen tijde, reeds zoo veel ophad. Eene neiging tot mijftikerij en dweepzucht, uit onkunde, en verhitte verbeeldingskracht, zal hen daar bij tot overgedrevene denkbeelden vervoerd, en fommigen van die verbeeldingen nopens de geesten, en volmaakte zuivering, aan de hand gegeven hebben, welke men hun toefchrijft.

Verdere

Toen deze lieden, voornaamlijk door den ijver van

van hunne voornaamfte hoofden, DADOËS, SABBAS, en anderen, bijzonder ADELFIUS, naar wien zij ook *Adelfiänen* heeten, zich in *Syrië, Pamfylië*, en *Lycaönië*, omtrent het jaar 380, begonnen te vermenigvuldigen, begon men tegen hen op de Kerkvergaderingen te waaken; zij werden verjaagd, en hunne Kloosters verbrand. THEODOSIUS *de Jongere* noemt hen ook, in het jaar 428, in die wet, welke hij tegen alle Ketters afkondigde (*). Doch desniettegenftaande ziet men hen nog tot in de zevende eeuw voortduuren (†).

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Gefchiedenis van dezelieden.

Volgends laater berichten, die ons de *Mesfaliänen* befchrijven, zoo als zij 2 of 300 jaren naderhand zullen geweest zijn, verfchilden deze zeer veel van die oudere *Mesfaliänen*. Deze laateren, trouwens, zullen gewigtige dwalingen van God en CHRISTUS gekoefterd hebben (§). Op het einde der XIde eeuw geeft MICH. PSELLUS (**) eene zoo affchuwlijke befchrijving van hunne zeden, wellust, bloedmaal-

Laatere Mesfaliänen.

(*) *Cod. Theodos. Libr.* XVI. *tit.* 5. *de hær. leg.* 65.

(†) FOT. *Biblioth. Cod.* 52. ASSEMANI *Biblioth. Orient. Tom.* III. *P.* II. *pag.* 172. *fqq.*

(§) Dus fchildert hen TIMOTHEUS, een Schrijver uit de VIIde eeuw, (*de recept. hæreticor. in* COTELERII *Monumenta Eccl. Gr. Tom.* III. *pag.* 400. *fqq. Paris.* 1686.) en een meer vermaard Schrijver uit de VIIIfte eeuw, JOANNES DAMASCEN. (*de Hæres. Tom.* II. *Opp. p.* 95. *ed.* LEQUIEN.)

(**) *De Operat. Dæmonum pag.* 9. *Paris.* 1615. 8. en *in* TOLLII *Infign. Itin. Ital. pag.* 126.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

maaltijden, omtrent zoo als de Heidenen aan de eerste Christenen plegen ten last te leggen, dat men zijn verhaal naauwlijks geloven kan; hoewel niets zekerer is, dan deze waarneming, dat onkundige geestdrijvers voor alle spoorloosheden blootstaan. Zij herleefden, in de XIIde eeuw, weder, in den aanhang der *Bogomilen*, en zijn nooit te niet gegaan, wanneer men ze als voorbeelden beschouwt, van eene gemaklijke inrichting, om vroome luiheid, vuurige verbeeldingskracht, en ijver voor den Godsdienst, samen te vereenigen.

Twisten met AËRIUS.

Van eenen anderen aart en inhoud waren de twisten met AËRIUS, waar van wij bij EPIFANIUS (*) het uitvoerigste bericht hebben. Hij was Ouderling te *Sebaste*, in *Pontus*, en eerst een vriend van EUSTATHIUS, Bisschop aldaar, maar na deszelfs verkiezing tot dat Bisdom, zijne tegenpartij. EPIFANIUS vertoont hem als eenen *Ariäan*, en schrijft hem *bijkans ongelooflijk woedende leerstellingen* toe, gelijk hij zich uitdrukt. Zoodanigen waren, vooreerst, dat hij *alle onderscheid tusschen eenen Bisschop en eenen Ouderling* ontkende. Dat hij het vieren van het *Paaschen* wilde afgeschaft hebben, als zijnde eene Joodsche plegtigheid. Hier bij moet men echter aanmerken, dat AËRIUS door dit *Paaschen* niet verstond het Feest der Opstanding, maar de *Paaschmaaltijd*, welke tot hier toe nog steeds door de Christenen, ter gedachtenis van JESUS dood,

(*) *Hæres. Cap.* 75. *pag.* 905. *Tom.* I. *Opp. ed. Petav. Col.*

dood, gevierd werd. Verders, verklaarde AËRIUS zich tegen het *bidden en offeren voor de dooden*, dat is, het noemen van hunne namen bij den Godsdienst, het gebed tot God, om hun de zaligheid te schenken, en het uitdeelen van aalmoessen in hunnen naam, want een *eigenlijk gezegd offer voor de dooden*, en een zoogenoemd *vagevuur*, of vuur der reiniging na de dood, waar uit de zielen verlost zouden kunnen worden, waren toen nog onbekend, gelijk 'er EPIFANIUS, in zijne wederlegging van AËRIUS, ook niets van gewaagt. Eindelijk, geloofde AËRIUS ook niet, dat het *godsdienstig vasten* op bepaalde tijden, in de Heilige Schrift, bevolen zij, maar hield dit voor iet *Joodsch*, en tot de oude Joodsche dienstbaarheid behoorende. Wanneer iemand wilde vasten, kon hij zulks vrijwillig doen, en op welken dag hij verkoos — Deze zijn zijne *bijna ongelooflijk woedende leergevoelens*, gelijk EPIFANIUS ze noemt, die in het oog van dezen Bisschop alszins zoodanig konden schijnen, door de vreeze voor zijn Bisschoplijk aanzien, in gevalle dezelve de overhand mogten nemen, maar die, op zich zelven, AËRIUS als een meer verlicht man tekenen, dan men in die tijden zou verwacht hebben, in welke soortgelijke bijzaken, als van de voorouderen overgenomen, voor wezenlijke bestanddeelen van het Christendom gehouden werden, aan welke men niet behoorde te twijfelen. Met dit alles kan men EPIFANIUS daar in niet volstrekt tegenspreken, als hij ons bericht, dat hoogmoed en onverdraagzaamheid de bron dezer scheuring van de zijde van AËRIUS ge-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337 tot 363.

weest zij, die liever zich zelven, dan zijnen vriend EUSTATHIUS, tot het Bisdom van *Sebaste* zou bevorderd gezien hebben. AËRIUS intusschen, zich van de Kerk scheidende, vond wel vele aanhangers, zoo mannen als vrouwen, maar zij werden zoo streng vervolgd, dat zij nergens geduld werden, en zich dikwijls, midden in den winter, op het open veld, of in holen en wildernissen onthouden moesten, waar door deze aanhang schielijk te niet liep. In laater tijden hebben sommige Roomsch-Katholijke Schrijvers den Protestanten verweten, dat zij de *Ketterij* van AËRIUS weder hadden opgewarmd (*); doch, gelijk soortgelijke beschuldigingen ligt opgeraapt worden, en in gebruik vrij gemeen zijn, zoo weinig hechten zij bij hen, die weten, dat reeds in deze vierde eeuw de naam van *Ketter* ruimschoots gegeven werd, ook aan elk, die zich durfde vermeten, eenig algemeen aangenomen gevoelen, gewoonte of plegtigheid, tegen te spreken, of zelfs maar in twijfel te trekken.

EUSTATHIUS van Sebaste veröordeeld om zijne dweepzucht.

Inmiddels ging de Bisschop van *Sebaste* EUSTATHIUS ook zelf niet vrij, daar hij tot geene geringe dweepzucht verviel, en de buitensporigheden van het *Ascetisch* en *Monnikenleven* tot uiterstens dreef. Hij is ons in de geschiedenis der *Ariäansche* twisten reeds meermalen voorgekomen, in welke hij als één der hoofden van de *Halve Ariänen* bekend staat, waarom ook de *Ariänen* hem, in het jaar 360, van zijn Bisdom ontzetten. Ook weet men van

(*) Zie WALCH *Ketzer-Gesch. Th.* III. S. 321.

van hem, dat hij het Monniken-leven in verſcheidene *Aſiätiſche* Landſchappen het eerst heeft ingevoerd (*). Hij had tot Vader EULALIUS, Bisſchop van *Cæſareä* in *Kappadocië*, en te *Alexandrië* was ARIUS zijn leermeester geweest. Zijn Vader, die hem, gelijk waarſchijnlijk is, Ouderling gemaakt had, ſloot hem naderhand uit de Kerkgemeenſchap, omdat hij een kleed droeg, hetwelk voor den geestelijken ſtand niet voegde, welk kleed de wijsgeerige mantel ſchijnt geweest te zijn (†). Toen gaf EUSTATHIUS zich geheel aan het Monniksleven over, waaröm ook ſommigen, volgends SOZOMENUS (§), hem een werk *over het Monniksleven* toeſchrijven, hetwelk anderen aan BASILIUS, Bisſchop van *Cæſareë* toekennen. EUSTATHIUS ging, in zijnen ijver, voor deze ſchijnbaar godzalige levenswijze zoo ver, dat de *Kerkvergadering* te *Gangra* zijne daar toe behoorende gevoelens opzetlijk veröordeelde. Voorts leefde hij geſtadig in twist met de Rechtzinnigen en *Ariänen* beide. In het bijzonder klaagt BASILIUS van *Cæſarea*, die eerst een vriend van hem geweest was, over zijne veränderlijkheid, veinzerij, en lasterzucht, en noemt hem onder anderen ook een aanvoerer der Ketterij van de *vijänden des H. Geestes* (**). Te vooren echter

(*) Zie boven *Bladz.* 111 en 112.

(†) SOCRAT. *H. E.* II. 43. SOZOMEN. *H. E.* IV. 24.

(§) *Hist. Eccles.* III. 14.

(**) *Epist.* 130, 131, 223, 224. enz. *Tom.* III. *Opp. ed. Benedict.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ter geeft BASILIUS hem vele lofspraken. Dus noemt hij hem zijnen medehelper en medestrijder, die voor alle zielen bezorgd was (*), en zelfs roemde hij nog in later tijd, de standvastigheid van EUSTATHIUS, tegen de *Ariänen* (†). Ook verhaalt EPIFANIUS (§), dat zijne levenswijze van velen bewonderd werd (**). Maar FILOSTORGIUS (††) beschuldigt hem van list, lasteringen, en eenen bitter onverdraagzamen geest van vervolging. Uit zoo strijdige oordeelen, die niet zonder partijdigheid zijn voortgebracht, kan men 's mans karakter niet veilig opmaken (§§). EUSTATHIUS kreeg, onder de regeering van JULIANUS, zijn Bisdom weder, en schijnt, omtrent het jaar 380, gestorven te zijn.

Besluiten der Kerkvergadering te Gangra tegen de buitensporigheid van het Ascc-

Van de Kerkvergadering te *Gangra*, de hoofdstad van *Paflagonië*, die EUSTATHIUS en zijne aanhangers veröordeelden, hebben wij nog eenen Brief en de daar bijgevoegde besluiten overig (***), alhoewel wij niet recht weten, wanneer deze Kerkvergadering gehouden is, in het jaar 360, volgends SOCRATES, of vóór het jaar 341, volgends SOZOMENUS.

(*) *Epist.* 79. *pag.* 172. *sqq.*.

(†) *Epist.* 244. *pag.* 380. (§) *Hæres.* 75. *p.* 906.

(**) Vergel. SOZOMENUS *H. E.* III. 13. IV. 27.

(††) *Hist. Eccles. Epit.* III. 16-27. en SOZOMENUS zelf *Hist. Eccles.* IV. 24.

(§§) Men zie WALCH *Ketz-Hist. Th.* III. S. 536.

(***) Zij staan in BEVERIDGE *Pandect. canon. Tom.* I. *pag.* 415. en bij HARDUIN. *Act. Concilior. Tom.* I. *pag.* 529. *sqq.*

NUS. Deze Brief en Besluiten zijn door 13 Bisschoppen getekend, *Rechtzinnigen*, of *Ariäansch-gezinden*, kan men niet bepalen, het eerste echter het waarschijnlijkste, omdat deze Besluiten steeds in de Kerk in hoogächting geweest zijn. Deze Bisschoppen zeggen in hunnen Brief, dat zij de buitensporigheden van EUSTATHIUS en zijne aanhangers hadden moeten beteugelen; want, alzoo dezen *het huwlijk verwierpen*, en leerden, dat niemand, die gehuwd was, op de genade van God kon hoopen, hadden zich vele echte lieden van elkanderen gescheiden, die, de gave der onthouding niet hebbende, zich aan echtbreuk schuldig maakten. Dezelfde aanhang hield ook *afgezonderde bijëenkomsten*, en veräclitte de Kerken; bediende zich van ongewone kleding; en hield de vrijwillige gaven van vruchten, die anders altijd aan de Kerk behoorden, voor zich; knechten werden door denzelven verleid, om zich aan de gehoorzaamheid hunner heeren te onttrekken; vrouwen, die tot dezen aanhang behoorden, droegen mans kleding, en lieten zich het haair afscheeren. Ook verachtten de *Eustathiänen* de in de Kerk ingevoerde vastendagen; hoewel sommigen van hun het vleesch-eten voor verboden verklaarden. In de huizen van getrouwde lieden wilden zij het gebed niet verrichten, noch het Heilig Avondmaal laten ontvangen. Zij zagen laag neder op *gehuwde Ouderlingen* of *Priesters*. Zij bestraften de genen, welke de plaatzen, aan *Martelaren* gewijd, bezochten, en daar Godsdienst hielden. Zij ontzei-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zeiden den rijken, die geen' afstand deden van alle hunne bezittingen, alle hoop der zaligheid. Om deze en meer dergelijke afwijkingen en gevoelens, hadden deze Bisschoppen, gelijk zij schreven, deze *heilige vergadering* gehouden, om de *Eustathiänen* te veröordeelen, en te verklaren, dat zij buiten de Kerk waren, in welke zij echter weder aangenomen konden worden, indien zij deze bijzonder aangewezene gevoelens of misbruiken verwierpen. Deze worden, vervolgends, tot *twintig* in getal, in de bijgevoegde besluiten, met het banvonnis veröordeeld. Men moet, zeker, deze Kerkvergadering prijzen, dat zij zich tegen de buitensporigheden der *Asceten* en het Monnikswezen verzette, welke thans zoo zeer de overhand namen, en uit de stelling, dat *Asceten*, en *Monniken*, die zich afzonderden, eene grooter volmaaktheid bereikten, dan de arbeidzame man, die zijne pligten in de samenleving vervulde, bijna noodwendig voortvloeiden; maar zij verklaarde zich niet rechtstreeks, noch volstrekt, tegen deze voor het waare Christendom gevaarlijke grondbeginzels, waar van ook het gevolg was, dat de *Eustathiänen* misschien slechts korten tijd stand gehouden, en zich spoedig met de Kerk veréénigd hebben, maar dat de *Monniken* en *Asceeten* van tijd tot tijd talrijker en eerwaardiger werden; en reeds in de daad de Leeräars der Christenen waren, zonder dat zij zulks naar hunnen stand zijn konden.

Kerkvergadering.

Omtrent het midden dezer vierde eeuw, is nog eene Kerkvergadering merkwaardig, welke te *Laödi-*

diceä, in *Pacatiäansch Frygië*, waar toe ook *Lydië* behoorde, gehouden is (*). Men heeft van deze Kerkvergadering 60 *Besluiten* of *Regels* (†). Een groot getal derzelven raakt de *geestelijkheid*, bij voorbeeld: Geen *nieuwbekeerde* zal in den geestelijken stand aangenomen worden. Geen geestelijke mag *woeker* bedrijven. De *inwijding* der Leeräaren mag niet, in tegenwoordigheid der *Katechumenen* of onderwijzelingen, geschieden. Geene vrouwen *Ouderlingen*, (*πρεσβυτιδες*,) of *Opziensters*, (*προκαθημεναι*,) zullen in de Kerk ingewijd worden. De *Kerkedienaresſen*, (*διακωνοι*, *Diakonisſæ*, *Diakonesſen*,) werden wel tot haar ambt, ook met oplegging der handen, ingewijd, maar zij mogten volstrekt geene Leeräaresſen zijn, die godsdienstige verrichtingen konden waarnemen; waaröm EPIFANIUS (§), haren eigenlijken naam, dien zij naar haren ouderdom droegen, (*πρεσβυτιδες*,) van den naam eener vrouwe Ouderling, (*πρεσβυτεριδες*,) onderscheidt. Verders werd besloten, dat een *Bisschop*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van Laödiceä.

(*) GOTHOFREDUS *Disſ. ad* FILOSTORG. *Hist. Eccles.* VIII. 3, 4. *pag.* 325., houdt ze voor dezelfde, welke bij dezen Schrijver gemeld wordt, en die in het jaar 363 door den *Ariäanschen* Bisschop in *Lydië*, THEODOSIUS, belegd is. Alleen schijnt het vreemd, dat eene Kerkvergadering van *Ariäanen* zoo veel aanziens in de Kerk zou verkregen hebben.

(†) In BEVERIDGE *Pand. Canon. Tom.* I. *pag.* 453. en HARDUIN. *Act. Concil. Tom.* I. *pag.* 777. *ſqq.*

(§) *Heres.* 7, 9. *Cap.* 4.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ſchap alleen naar het oordeel der *Metropolitanen* en nabuurige Bisſchoppen zal worden aangeſteld, nadat men zijn geloof en leven lang genoeg beproefd heeft. Maar het *vòlk* zal het niet vrijſtaan, *geestelijken te verkiezen*. Behalven de wettig aangeſtelde *Voorzangers*, (κανονικοι ψαλ]αι,) die voor den lezenaar optreden, en uit het Boek zingen, zal niemand in de gemeente voorzingen. Eèn *Kerkedienaar* zal in tegenwoordigheid eens *Ouderlings* niet nederzitten, vóór dat deze hem zulks beveelt. Een *Kerken-Oppasſer*, (ὑπηρε]ης,) zal niet in de Kerkekamer, (διακονὶκον,) komen, noch de godsdienſtige vaten aanraken, en de kerkedeur niet verlaten. Ook zal het hem, noch ook den *Voorlezer* of *Voorzanger* vergund zijn, den overmantel, (ωραριον,) te dragen, dien de hooge geestelijkheid droeg. Niemand, van den Ouderling af, tot den geringſten Kerkebedienden, den *Duivelbanner* en *Deurwachter* toe, mag, zoo min als een *Asceet*, in eene *kroeg* gaan. De *Kerken-Oppasſers* zullen het Brood van het Heilig Avondmaal niet uitdeelen, noch de Wijn zegenen enz. Ook ſchafte deze vergadering de *Land-Bisſchoppen* af, en ſtelde in derzelver plaats *rondreizende Opzieners der Gemeenten op het platte Land*. (περιοδευ]αι.) Anderen van hare Beſluiten betreffen den *openbaren Godsdienst*. Daar toe behoort het verbod, om iet van het Brood tot het Heilig Avondmaal gezegend, (]α ἁγια εις λογον ευλογιον,) ten tijde, als het Paaschfeest gevierd werd, aan andere Gemeenten te zenden. Op den *Sabbath* zullen de *Euangeliën* met de overige Hei-

li-

lige Schriften gelezen worden. Men zal in de Kerk niet verscheidene *Psalmen* achter elkanderen zingen, maar na elken Psalm zal een stuk uit de H. Schrift voorgelezen worden. Men zal het zelfde *gebed* op het negende uur van den dag en des avonds gebruiken. Het *gebed* met de *Onderwijzelingen* zal eerst na de *Predikatie* van den Bisschop gesproken worden, en als deze uit de Kerk gegaan zijn, het gebed met de *Boetelingen*; als eindelijk ook deze, met oplegging der handen, zijn heengegaan, zullen de *gelovigen* driemalen achter malkanderen het gebed doen, eerst zacht, maar de beide volgende keeren overluid. Hier op zullen zij malkanderen den *kus des vredes* geven. Eindelijk zal het *Heilig Avondmaal* van de *vrijwillige gaven* gehouden wörden, doch alleen de hooger geestelijken, (ἱερατικοί,) zullen dat binnen het Altaar genieten. Geene *Geestelijken* noch *Leeken* zullen iet van de *Liefdemaaltijden*, waar toe zij genodigd zijn, en die men *niet in de Kerken* vieren mag, mede naa huis nemen. De Christenen zullen geene Joodsche plegtigheden waarnemen, en dus den *Sabbath* niet vieren, maar op *Zondag*, indien het mooglijk is, als Christenen, van hunnen arbeid rusten. Maar *Joodschgezinden* zullen ter eere van CHRISTUS verbannen worden. Geen Christen zal, met verlating van Gods Kerk, in bijzondere vergaderingen, de *Engelen* verëeren; als hij dit doet, vervalt hij, als een Afgodendienaar, in den Kerkelijken Ban. Geen vrouwspersoon zal den *Altaar* naderen.

Vier wetten bepalen het één en ander omtrent den

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den *Doop*. (φωτισμος.) Deze zal, na de twee eerste weeken der veertigdaagsche vasten, geduurende dezelve aan niemand bediend worden. De Doopelingen zullen de geloofsbelijdenis van buiten leeren, en daar van op den vijfden dag der groote week, aan den Bisschop of de Ouderlingen, kennis geven. Zij, die geduurende eene ziekte gedoopt zijn, zullen, gezond wordende, insgelijks de belijdenis leeren. Ook zullen de gedoopten met hemelschen olie gezalfd, en het *Rijk van* CHRISTUS deelächtig, dat is, waarschijnlijk, als volkomene gelovigen aangemerkt worden.

Vier andere besluiten handelen van de *veertigdaagsche vasten*. Geduurende dezelve zal men het *H. Avondmaal* alleen op den *Sabbath* en den *Zondag* houden. Op den vijfden dag der laatste week zal men het vasten niet afbreken; maar achtervolgends alleen drooge spijze gebruiken. In die dagen zullen geene *gedachtenisdagen* van *Martelaren* gevierd, maar altijd op *Sabbath* of *Zondag* verschoven worden. Ook zal men, op dezen tijd, geene *bruiloften* of *geboortedagen* vieren. Nog wordt verboden, het *Heilig Avondmaal* in *bijzondere huizen* te houden.

Deze Kerkvergadering heeft ook het één en ander omtrent de *zeden* der Christenen voorgeschreven en bepaald. Onder anderen zegt de 53ste *Canon* of *Regel*, dat de Christenen op *Bruiloften* niet buitensporig vrolijk behooren te zijn, of te dansſen; maar op eene voor Christenen betamende wijze, te eten enz.

Streng is de vergadering omtrent alle *ongelovigen*

en

en *Ketters*, onder welke laatſten ook *Scheurzieke* Christenen begrepen worden. Niemand derzelven, in zijne dwaling volhardende, mag in het huis Gods toegelaten worden, ook mag niemand, om te bidden of eerbied te bewijzen, op de begraafplaatzen of in de Kerken, (μαρτυρια,) van Ketters gaan. Bovendien verbiedt deze vergadering, van *Jooden* noch Ketters geſchenken, zoo als men elkanderen, bij gelegenheid van Feestdagen, zond, aan te nemen; geene Feestdagen met hun noch met de Heidenen te vieren; ook van de *Jooden* geen ongezuurd brood aan te nemen, noch in hunne godloze gebruiken te deelen.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Allermerkwaardigst echter is de 59 en 60ſte *Canon* of *Regel* van deze vergadering. In de 59ſte vindt men deze bepaling: „ 'Er zullen geene *Pſalmen*, door *bijzondere Perſonen* opgeſteld, (ψαλμοι ιδιωτικοι,) bij den openlijken Godsdienst, gezongen worden; ook zal men geene Schriften „ voorlezen, die niet *Kanoniek* zijn; maar enkel en „ alleen de *Kanonieke Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments*." Daar op wordt, in den 60ſten *Canon* of *Regel*, de lijst dezer *Kanonieke* Boeken opgegeven, op welke lijst de zoogenoemde *Apokrijfe Boeken*, als ook de *Openbaring van* JOANNES, voorbijgegaan worden. Des te belangrijker is deze bijzonderheid, omdat deze de eerſte Kerkvergadering is, welke zoodanige lijst heeft opgegeven, als ook, omdat de beſluiten dezer vergadering, die eigenlijk eene *gewestelijke*, geene *algemeene* was,

Bepaling van den Canon of lijst der H. Boeken door deze vergadering.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

niet lang daar na in eene verzameling van Kerkelijke Wetten voor de geheele Kerk, (*Codex Canonum Ecclesiæ Universæ*,) aangenomen, en door de *Algemeene Kerkvergadering* te *Chalcedon*, in het jaar 451, bevestigd zijn geworden. Men kan derhalven het gevoelen en de denkwijze der *Katholijke* Kerk van deze tijden, omtrent de Boeken, die de Heilige Schriften der Christenen uitmaken, uit dezen *Canon* of *Regel* afleiden. Ondertusschen mogen wij niet voorbijgaan aan te stippen, dat over de echtheid van dezen 60sten regel bedenkingen gemaakt zijn (*), en zelfs zeer schijnbare, welke echter door anderen geöordeeld worden, het stuk niet te voldingen (†).

Eerste Kerkvergadering te Karthago.

Nog werd, in het jaar 348 of 349, eene merkwaardige *Kerkvergadering* gehouden, te *Karthago*, in *Afrika*, welke men gemeenlijk de *eerste Kerkvergadering van Karthago* noemt, alhoewel 'er reeds verscheidene, zedert het begin der derde eeuw, in die stad gehouden waren. Het oogmerk van deze vergadering was, het herstellen der orde in de *Afrikaansche* Kerk, na het dempen der onlusten met de *Donatisten*.

Vervolg van de geschiedenis der Donatis-

In de laatste jaren van Keizer KONSTANTYN *den Grooten*, waren de *Donatisten*, deels door 's Keizers zachtheid omtrent hen, deels door sommige geweldige stappen, welke zij deeden, in het eigenlijk

(*) Zie SPITTLER *Kritisch. Untersuchung des Sechszigsten Laodicenischen Canons*, *Bremen* 1777. 8vo.

(†) SCHRÖCK *Kirch-Gesch.* VI. *Th. S.* 251. *f.*

lijk Romeinsche *Afrika*, een uitgebreide en bloejende aanhang geworden (*). Na zijne dood, maakten zij zich, voornaamlijk door de buitensporigheden der *Circumcelliones*, die tot de *Donatisten* zeiden te behooren, tevens gehaat en ongelukkig. Deze *Circumcelliones*, als zeide men *Landlopers*, waren eene soort van geestdrijvers onder de *Donatisten*, die hunnen naam hadden, van hun rondloopen ten platten lande, om de boerenwoningen, (*cellæ*,) alzoo zij zelve geene vaste woonplaatzen hadden. Bij verkorting noemde men hen ook *Circelliones*, of ook *Circuitores*; (*Rondlopers*;) zij zelve noemden zich de *Kampenden*, *Agonistici*, omdat zij met den Duivel te kampen hadden (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ten. Circumcelliones.

Deze *Circumcelliones* waren *Afrikaansche* landlieden, evèn zoo dom en onkundig, als woedend ijverig voor hunne partij, die de *Katholijken*, op eene wreede wijze, vervolgden. Zij verstonden enkel de *Punische*, maar niet de *Romeinsche* taal; zij oefenden geenen landbouw meer, maar liepen gewapend om langs de openbare wegen, waar zij de reizigers mishandelden, terwijl zij alle schuld-eischers noodzaakten, het gene men hun schuldig was, kwijt te schelden; 's nachts vielen zij in de huizen der *Katho-*

Derzelver wilde buitensporigheden.

(*) Zie boven *Bladz.* 147.

(†) OPTAT. *Milevit. de Schism. Donatist. Libr.* III. *Cap.* 4. *sqq.* FILOSTORGIUS *Hæres.* 85. AUGUSTINUS geeft voorbeelden van hunne buitensporigheden, die zij, nog ten zijnen tijde, omtrent het begin der Vde eeuw, bedreven, in verscheidene plaatzen van zijne Werken.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

tholijke geestelijkheid, die zij uitplunderden, de geestelijken met hunne zwaarden ſlaande en kwetzende, en met azijn en kalk van hun gezicht berovende. Dus verloren niet weinige *Katholijken* het leven. Aan den anderen kant raasden zij even zoo dikwijls tegen zich zelven. Uit eene onzinnige begeerte, om Martelaars te worden, vernielden zij de Afgodsbeelden en Tempels der Heidenen, opdat zij van dezelven zouden gedood worden; zij vielen de Heidenen aan, midden onder hunne Godsdienſtige plegtigheden, om daar den Marteldood te vinden. In denzelfden waan, dat zij den Marteldood voor den Godsdienst ondergingen, ſtortten zij zich zelven van hooge en ſteile rotzen in den onderliggenden afgrond, of in het vuur of water; ook zochten zij anderen te overreden, om insgelijks zulke zelfsmoorders te worden; ja ſomtijds noodzaakten zij anderen, om hun het leven te benemen. Velen van hunne vrouwsperſonen, die zich aan de kuischheid gewijd, (*Sanctimoniales*,) maar die niet bewaard hadden, zegt AUGUSTINUS (*), brachten zich zelven om, dewijl zij geloofden, dat God haar daar voor niet ſtraffen zou, indien zij zich zelven ſtraften: eene verbeelding, die, in het gemeen, bij deze *Circumcelliones* plaats greep. THEODORETUS (†) voegt 'er bij, dat die genen, welke van deze partij tot eenen vrijwilligen dood beſloten, aan hunne medebroederen daar van vooräf kennis gaven,

(*) *Contra Gaudent. Libr.* I. *Cap.* 36. *pag.* 449.
(†) *Haeret. Fab.* IV. 6.

ven, van welke zij dan, met overvloed van spijzen, als vet gemest werden. Ook legt AUGUSTINUS (*) hun ontuchtige zeden, en eene bijkans aanhoudende dronkenschap, te last, waar door zij tot zulke afschuwlijkheden vervoerd werden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Beöordeeling van de berichten aangaande dezelven.

Met dit alles, moeten wij ook hier in het oog houden, dat alle deze verhalen van den kant eener vijändige en beledigde partij komen. Daarënboven moet men de tijden onderscheiden. In het eerst wilden deze lieden, volgends het bericht van AUGUSTINUS zelven (†), geen zwaard gebruiken, omdat CHRISTUS dit aan PETRUS verboden heeft, maar zij bedienden zich enkel van stokken en knuppels, waar mede zij evenwel de *Katholijken* zoo onthaalden, dat zij 'er van stierven. Zij schijnen derhalven, bij trappen, tot de uiterste woede overgeslagen te zijn. Misschien gaven de *Katholijken* zelve aanleiding tot haat en bitterheid. AUGUSTINUS verhaalt dus van Keizerlijke bevelen, om den *Donatisten* hunne Kerken te ontnemen, waar tegen deze zich, met hulp der onstuimige landlieden, verzetteden (§). Hier in toch is niets vreemds, dat onwetende landlieden, aangezet door hunne Leeräaren, het ontnemen hunner Kerken met geweld poogden te verhinderen. Even min vreemd is het, dat deze

(*) *Contra Epist. Parmeniani Libr.* II. *Cap.* 3. *pag.* 19. *Tom.* IX.

(†) *Psalmus contra partem Donat. pag.* 4. *contra Epist. Parmeniani Libr.* I. *Cap.* 11. *p.* 14. *T.* IX. *Opp.*

(§) *Contra Epist. Parmen. Libr.* I. *Cap.* 11. *p.* 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ze lieden hunne mishandelingen als martelingen, en hunne dood, als eene marteldood, hebben aangezien, en dewijl men zulke hooge gedachten van dezelve koesterde, als werden de zonden daar door uitgedelgd, was de overstap tot die geestdrijverij, dat de zelfsmoord, in hunne omstandigheden, als eene marteldood kon beschouwd worden, voor zoo verhitte hersfenen niet te groot.

Men kan hunne buitenspoorigheden niet in 't gemeen op rekening der Donatisten stellen.

Men zou onbillijk zijn, indien men de buitenspoorigheden, door deze *Circumcelliones* gepleegd, in het gemeen, op rekening der *Donatisten* wilde stellen. De meesten van hun keurden dezelven af, en merkten ze aan, als iet, dat hen niet aanging (*); zij zelve leden 'er door, en verloren, even als de *Katholijken*, door deze onzinnige menschen het leven (†). De *Donatistische* Bisschoppen verboden op hunne Kerkvergaderingen de zelfsmoord uitdruklijk (§), en boden op ééne derzelven aan, alle schade te willen vergoeden, welke deze oproerige hoop veröorzaakt had (**). Nogthans kan men hen hier in niet ontschuldigen, dat zij met deze menschen Kerkgemeenschap hielden, die zij met de *Katholijken* weigerden; dat zij deze lieden gebruikten, om de uitvoering der Keizerlijke wetten te verhinderen; dat zij met dezelve dreigden; dat zich Leeräars aan het hoofd der plunderben-

(*) AUGUST. *de hær. l. c. contra Epist. Parmen. l. c.*

(†) *Idem, Epist.* 44. *pag.* 79.

(§) *Idem. contra Crescon. Libr.* III. *Cap.* 49.

(**) *Idem. Epist.* 108. *pag.* 238.

benden ſtelden, en dat Bisſchoppen hen in hun gevolg hadden (*). Zoo veel blijkt ondertusſchen, dat ſommige Bisſchoppen der *Donatisten*, vóór het jaar 348, zelve met eenen Brief den Keizerlijken Bevelhebber in *Afrika*, TAURINUS, verzochten, om deze verſtoorers der openbare rust, met geweld, te beteugelen; gelijk dan ook deze, door zijne ſoldaten, verſcheidenen van dezelve ter dood bracht en verſtrooide (†).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Maar in de jaren 348 en 349, werden harder maatregelen tegen de *Circumcelliones* en tegen de *Donatisten*, in het werk geſteld. Keizer KONSTANS had twee mannen van aanzien, PAULUS en MACARIUS, met veel geld, naa *Afrika* gezonden, om hetzelve onder de behoeftige Christenen uit te deelen, waar bij zij tevens ieder eenen tot Kerkelijke éénheid vermaanden. Bij DONATUS, Bisſchop van *Karthago* gekomen, vraagde deze: Wat de Keizer met de Kerk te doen had? 'er bijvoegende, dat hij reeds aan de gemeenten geſchreven had, dat dit geld niet aan de armen zou gegeven worden. Het gevolg van deze bedreiging bleek wel ras: Als deze afgevaardigden te *Bagaja* of *Vagaja*, eene ſtad in *Nu-*

Harde maatregelen tegen hen en tegen de Donatisten.

(*) OPTAT. III. 4. *pag.* 59. *ſqq.* AUGUST. *contr. Epist. Parmen. l. c. contra litter. Petiliani* II. *Cap.* 39, 47, 88. *contra Crescon.* III. 42. *Tom.* IX. *Epist.* 188. *pag.* 236. *Tom.* II.

(†) OPTAT. *Milevit.* III. 4. *pag.* 60. *Donatistæ ſermo de vexat. Donatistar. in* PINII *Monumt. Donatist. p.* 190. *ſqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Numidië, gekomen waren, ontbood de Bisschop der *Donatisten* aldaar, die ook DONATUS heette, alle de *Circumcelliones* op, ten einde de afgevaardigden uit de stad te houden. Hier op liet MACARIUS van de *Romeinsche* Bevelhebbers in *Afrika* eene bende soldaten komen, die eene menigte van deze oproermakers nedersabelden. DONATUS van *Bagaja* werd in eene bron, en MARCULUS, een ander van deze gezindte, van eene rots afgeworpen. Ook verloren nog andere *Donatistische* Leeraars het leven, die van hunnen aanhang, als Martelaars, werden aangemerkt. En nu noodzaakte MACARIUS alle *Donatisten*, om zich met de *Katholijken* te vereenigen. De Bisschoppen, die zulks weigerden, kozen de vlucht, of werden gebannen. Onder dezen was ook DONATUS van *Carthago*, die in ballingschap stierf, en PARMENIANUS voor zijnen opvolger had (*).

Geweldig waren de klagten der *Donatisten*, over deze vervolging, beweerende, dat MACARIUS deswegens niet in de gemeenschap der Christenen geduld kon worden, en noemende de *Katholijken*, schimpswijze, de Kerk van MACARIUS. De *Katholijken* daar tegen verzekerden, dat geen van hunne Bisschoppen het geringste aandeel in deze gewelddaadigheden genomen, daar toe aanleiding gegeven, of ze goedgekeurd heeft, ook dat het onzeker ware, of MARCU-

LUS

(*) OPTAT. *Milev.* III. 1, 3, 4; 7. *Passio Marculi* in PINII *Monum. Donatist. pag.* 193. *Passio Maximiani et Isaaci; ibid. pag.* 197. *etc.*

LUS zich niet zelf van eene rots geſtort had. Ook willen de *Katholijke* Schrijvers volſtrekt niet toegeven, dat dit eene *vervolging der Donatisten* te noemen zij. De Heidenen, zeggen zij, wilden de Christenen dwingen, om hunnen Godsdienst en het geloof te verloochenen, deze was eene *vervolging*, maar hier wilden *bewerkers der éénheid*, (*operarii unitatis*,) enkel de Christenen tot deze *éénheid der Kerk* wederbrengen. Welke verwarring van denkbeelden! En van hoe gevaarlijke en ver-uitziende gevolgen, wanneer men het geöorloofd verklaart, menſchen, die geene gemeenſchap met de Kerk begeerden te houden, door vreeze en ballingſchap, daar toe te dwingen, en dit nog geene *vervolging* te willen heeten!

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Kerkvergadering te Karthago.

De *éénheid der Kerk* in *Afrika* werd echter nu als herſteld aangemerkt, en tot bevestiging derzelve hielden de *Katholijke* Bisſchoppen van dat land, in het jaar 349, eene Kerkvergadering te *Karthago*, op welke GRATUS, Bisſchop dezer hoofdſtad, het voorzitterſchap bekleedde (*). Na God gedankt te hebben, dat hij, door zijne dienaren, PAULUS en MACARIUS, dit heilig werk tot ſtand gebracht had, beſloot men, vooreerst, dat niemand, die, naar de leere der Euangelisten en Apostelen, de vereëring der Heilige Drieëenheid beleden had, en daar op gedoopt was, *weder* daarömtrent ondervraagd, of ge-

(*) De beſluiten dezer vergadering ſtaan bij HARDUIN. *acta. Concil. Tom.* I. *pag.* 685. en DU PIN *Monum. Donatist. pag.* 201.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gedoopt zou worden. Vervolgends ſtelde GRATUS eenen *tweeden* regel voor, om te verbieden, dat men de waardigheid der *Martelaren* niet zou hoonen, door dezen eernaam aan zulke lieden te geven, welke de Kerk alleen uit barmhartigheid liet begraven, aan zulken, die zich zelven omgebracht, of anders door hunne zonden de dood verdiend hadden. Maar, wie, in 't vervolg, een ſoortgelijk misbruik omtrent den naam van Martelaar zou plegen, zou, als hij een leek was, onder de boetelingen geplaatst, en zò hij een geestelijke was, na voorgaande vermaning, van zijn ambt ontzet worden. Op dit voorſtel van GRATUS, die zich nederig voor hun boog, riepen alle de Bisſchoppen eenparig: „ *Uwe Heiligheid* oordeelt wel!" De overige beſluiten dezer Kerkvergadering betreffen hoofdzaaklijk het gedrag der Bisſchoppen en de Kerkelijke tucht, en behelzen niets bijzonders.

Op deze wijze hadden de *Donatisten* geene vrijheid van Godsdienst meer, alhoewel hunne gedwongene veréeniging met de *Katholijken* niet kon beletten, dat 'er nog een groot getal *Donatisten* overbleef. Keizer KONSTANS ſchijnt, gemeenſchaplijk met zijnen broeder KONSTANTIUS, wetten tegen hen gegeven te hebben (*). In dezen toeſtand bleven zij, geduurende het leven van den laatstgemelden Keizer, tot aan de regeering van Keizer JULIANUS.

Regeering van

Te weten, onder dezen Keizer, onderging de toeſtand van den Godsdienst eene geheele veränderring,

(*) AUGUSTIN. *Epist.* 105. *C.* 2. *p.* 227. *T.* II. *Opp.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Keizer JULIANUS.

ring. De Christelijke Godsdienst was nu omtrent eene halve eeuw de Godsdienst van den Staat geweest, en door KONSTANTYN *den Grooten* en zijne Zoonen voorgestaan en beschermd, maar JULIANUS, in het jaar 361, aan het Keizerrijk gekomen, deed belijdenis van den Heidenschen Godsdienst, en poogde, op allerleië wijze, denzelven uit de laagte, waar in hij vervallen was, weder op te beuren. Omtrent dezen Keizer vinden wij de berichten en beöordeelingen van de Schrijvers, zijne tijdgenoten, geheel tegenstrijdig. De meesten van dezen zijn Redenaars, die de zaken, van den éénen en anderen kant, plegen te vergrooten, en terwijl de Christenen onder dezen hem den *Apostaat* of *Afvalligen* noemen, en zijne beeldenis met zwarte verwen schilderen, verheffen de Heidensche Redenaren hem ten uitersten, stellen hem voor, als bijna zonder gebreken, en keuren hem den eernaam van *den Grooten* overwaardig. Ook laater Geleerden, na de herstelling der wetenschappen, hebben hem verschillend beöordeeld, zonder zich, altijd, behoorlijk voor den invloed van partijschap en menschlijke driften te hebben kunnen wachten (*). Daar wij geloven, dat, in

(*) Eén der eerste Schrijvers onder de nieuwen, na de herstelling der Wetenschappen, die gematigdheid aanprees, in het beöordeelen van JULIANUS, was LEEUWENKLAU of LEUNCLAVIUS, (*Apologia pro* ZOSIMO, *præfixa H.* ZOSIMI, *ex edit.* CELLARII.) Op zijn voetspoor volgde GOTFR. ARNOLD (*Kerk- en Ketter-Hist.* I. *Deel*, IV. *Boek.* I. *Hoofdst. Bladz.* 194.) Het leven van JULIANUS, door den

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

in het algemeen, de overgang van iemand, wie hij ook zij, van het één Wijsgeerig of Godsdienstig gevoelen tot het ander, op zich zelven, niets be-

flist

den Abt LA BLETTERIE is, over het geheel, wel geschreven. Nog is 'er eene levensbeschrijving van JULIANUS door DESVOEUX in het Engelsch, onder den titel: *The Life and Character of Julian the Apostat*. Met veel kracht en bevalligheid heeft de Hoogleeräar A. KLUYT, in zijne Redenvoering *pro Juliano*, de goede hoedanigheden van dezen Keizer voorgedragen. Al te sterk zijn de woorden van MONTESQUIEU *L'esprit des Loix Livr.* XXIV. *Chap.* X. „ Il n'y a point eu après lui de Prince plus „ digne de Gouverner des hommes." *'Er heeft nooit na hem een Vorst geleefd, die waardiger was over menschen te regeeren.* Geheel anders oordeelt over hem MOSHEIM *Kerkel. Geschied.* II. *Deel*, *Bladz.* 25. De gematigdheid van den Christen Dichter PRUDENTIUS in zijn oordeel over JULIANUS verdient lof. Dus zingt hij van hem *Apotheos. vs.* 449. *sqq.*

Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
Me puero, ut memini, ductor fortissimus armis,
Conditor et legum celeberrimus, ore manuque
Consultor patriae, sed non consultor habendae
Relligionis; amans tercentum millia divûm:
Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Orbi.

Dat is:

Van alle Vorsten leefde, in mijne kindsche jaren,
Eén Vorst, het heugt mij nog, in 't oorlog fiks ervaren,
Die wijze wetten gaf; een steun, met mond en hand,
Niet voor den Godsdienst, neen! maar toch voor 't Vaderland.
Hij, die een vriend was van een duizendtal van Goden,
Was, trouw aan 't Rijk, ontrouw aan God en zijn geboden.

ſlist voor of tegen de waarheid van zoodanig gevoelen, en dat dus het waare Christendom 'er niets bij wint of verliest, wie of wat JULIANUS, ten opzichte van zijnen Godsdienst, geweest is, zullen wij, zonder haat of gunst, eenvoudig verhalen, het geen wij, bij de Schrijvers van dien tijd, en in zijne eigene ſchriften, hem en zijne verrichtingen, voornaamlijk met betrekking tot den Godsdienst, betreffende, vinden opgetekend.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De Keizer JULIANUS was de jongſte Zoon van JULIUS KONSTANTIUS, Stiefbroeder van KONSTANTYN *den Grooten*, en omtrent 30 jaren oud, toen hij Keizer werd. Bij den algemeenen moord der bloedverwanten van den zoo evengemelden Keizer, in het jaar 337, door de ſoldaten, door aanſtoking of onder oogluiking van Keizer KONSTANTIUS, werd zijn ouder Broeder GALLUS verſchoond, omdat hij zieklijk was, en JULIANUS, die naauwlijks zeven jaren oud was, om zijne jongheid. MARKUS, Bisſchop van *Arethuſa*, beveiligde hem, voor de woede der ſoldaten, in eene Kerk (*). Hij werd vervolgends opgevoed, door EUSEBIUS, Bisſchop van *Nikomedië*, die zijn ver-

De geſchiedenis van zijne jeugd.

(*) JULIANUS *ad S. P. Q. Athen. p.* 270. *ed.* SPANHEMII *Lipſ.* 1696. *fol.* LIBAN. *Orat.* VII. *pag.* 236. *ed. Morel. Paris.* 1627. *fol.* EUTROP. *Hist.* X. 1. SOCRAT. *Hist. Eccles.* III. 1. GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 90. *Paris.* 1630. *Tom.* II. *Opp.* Deze laatſte ſchrijft zijne behoudenis aan de zorg van KONSTANTIUS zelven toe. Maar hij is te zeer partijdig voor dezen Keizer, dan dat men hem alleen geloven kan.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

verre bloedverwant was (*), een hoofd der *Ariänen*, of liever *Eusebiänen*. Met zijn vijftiende jaar werd JULIANUS, benevens zijn Broeder GALLUS, ver van het Hof, naa een Keizerlijk slot bij *Cæsarea* in *Kappadocië* gezonden, alwaar zij verder onderwijs ontvingen, maar voor het overige zeer ingetogen leven moesten (†).

Belijdt twintig jaren lang het Christendom.

Waarschijnlijk was de bedoeling van KONSTANTIUS, de beide Broeders GALLUS en JUSTINIANUS, tot den geestelijken stand, en tot de Bisschoppelijke waardigheid, te brengen, om hen des te zekerer van alle aanspraak op den troon te verwijderen. Zij genoten dan, onder andere kunsten en wetenschappen, zoo veel onderwijs in den Godsdienst, dat zij, als voorlezers, bij den openbaren Godsdienst, de Heilige Schrift voorlazen. Ook werden zij tot de beöefening der Godzaligheid opgeleid, naar de denkbeelden, welke men, ten dien tijde, onder de Christenen, daar van vormde. Zij betoonden ongemeene hoogächting jegens de Leeräars, en andere vroome Christenen, bezochten de Kerken vlijtig, en bewezen aan de Martelaren, bij hunne graven, den gewonen eerbied, bijzonder door het stichten van kerkelijke gebouwen en rijke geschenken. Dus bewandelde JULIANUS, gelijk hij zich zelven uitdrukt (§), den weg van het Christendom twintig jaren lang. Evenwel stelt GREGORIUS van *Nazianzus* hem voor, als een

(*) AMMIAN. MARCELL. *Hist*. XXII. 9.

(†) JULIAN. *l. c.* SOZOMEN. V. 3.

(§) *Epist*. 51. *pag*. 434. *ed. Spanhem.*

een' loos bedrieger en geheimen vriend van het Heidendom, van zijne eerste jeugd af aan; die, in de twist-oefeningen met zijnen broeder, altijd de verdediging der Afgoderij gewoon was op zich te nemen (*). Ook schrijft de Heidensche Geschiedschrijver AMMIANUS MARCELLINUS (†), dat hij, van zijne eerste kindsheid af, reeds geneigd was tot den dienst der Goden, en dat hij, jongeling zijnde, meer en meer in ijver daar voor ontvlamde, maar dat hij, uit vreeze, het één en ander, dat daar toe behoorde, zoo geheim mooglijk, verrichtte (§).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS was vlug van vernuft, en vaardig, om alles schielijk te bevatten; zijne leeslust was onverzadelijk; toen zijn broeder GALLUS in het jaar 351 tot *Cæsar* benoemd was, kreeg hij vrijheid, om te *Konstantinopolen* te komen, en zich in de wijsbegeerte en welsprekendheid te oefenen. Thans werd hij het eerst bekend met de Heidensche Geleerden; zijn voortgang in de geleerdheid was buiten-

Legt zich toe op de wijsbegeerte en welsprekendheid.

(*) Door een wonderwerk zal ook de hemel toen reeds de geveinsdheid van JULIANUS openbaar gemaakt hebben. Als de beide broeders samen eene Kerk stichten op het graf van den Martelaar MAMAS, stortte dat gedeelte, hetwelk JULIANUS bekostigde, telkens weder in, en kon niet voltooid worden. GREGOR. *Nazianz. l. c.* SOZOMEN. *l. c.* (†) XXII. 5.

(§) Men ziet hier de reden, waaröm sommigen ontkend hebben, dat JULIANUS ooit een Christen geweest is, zie *Dissertations Histor. sur divers sujets* door LA CROZE *pag. 76.* enz.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

tengemeen; hij ſprak zoo innemend, en zijn geheel gedrag was zoo bevallig, dat, alhoewel hij, op raad van zijnen Hofmeester, zich in kleding niet onderſcheidde van jongelingen van burgerlijken ſtand, de inwoners der hoofdſtad hem reeds aanmerkten, als waardig het deelgenootſchap des rijks. Dit ontrustte den argwanenden KONSTANTIUS zoodanig, dat hij zijnen Neef gebood, zich naa *Nikomedië*, of eenige andere ſtad van *Klein-Aſië*, te begeven; doch met uitdruklijk bevel, om de lesſen van LIBANIUS, die aldaar leerde, niet aan te hooren (*), ECEBOLUS, die JULIANUS leermeester in de welſprekendheid was, deed hem zelfs, met eenen eed, beloven, dat hij LIBANIUS niet zou gaan hooren, maar JULIANUS las heimlijk de ſchriften van LIBANIUS, en ſtelde zich die ten voorbeeld (†).

LIBANIUS.

LIBANIUS werd voor éénen der welſprekendſte Redenaren van zijnen tijd gehouden, maar was tevens een ijverig Heiden. Hij had te vooren de welſprekendheid te *Konſtantinopolen*, met veel toejuiching, onderwezen, tot hij, in het jaar 346, op aanſtoken van eenen mededinger in deze kunst, naa *Nikomedië* verdreven werd. Hij prees den Keizer KONSTANTIUS, in zijne ſchriften, zoo lang deze Keizer leefde, maar overlaadde hem met beſchuldigingen na zijne dood, gelijk SOCRATES (§) hem ver-

(*) LIBAN. *Orat.* V. *pag.* 174. *ſqq. ed. Morel.* 1627. *fol.* SOCRAT. III. 1. SOZOM. *l. c.*

(†) LIBAN. *Orat.* XII. *pag.* 363. *ſqq.*

(§) *Hist. Eccles.* III. 23.

verwijt. Zelfs in zijnen ouderdom, verdedigde hij den Afgodsdienst nog ftout weg, in eene redenvoering, aan den Keizer THEODOSIUS gericht. (*Oratio pro Templis.*) Men heeft van hem eene menigte *Redenvoeringen*, zoo tot oefening, (*Progijmnasmata et Declamationes*,) als bij wezenlijke gelegenheden, opgefteld, waar van F. MORELLUS te *Parys* eene verzameling uitgegeven heeft; in twee Deelen in folio, in het jaar 1606 en 1626. Naderhand zijn 'er nog eenigen door anderen in het licht gegeven, bij voorbeeld JAC. GOTHOFREDUS (*) en FABRICIUS (†). Zijne *Brieven* (§) zijn reeds van ouds nog boven zijne *Redenvoeringen* gekeurd, ten aanzien van den fraaien ftijl, vernuft, en levendigheid. Over het algemeen heeft niemand der laater Griekfche Schrijvers den befchaafden *Attifchen* ftijl zoo in zijne magt gehad, als LIBANIUS; hoewel hij meermalen in het duiftere en onregelmatige valt.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS omhelst in het geheim het Heidendom.

Wij vervolgen, na dezen uitftap, de Gefchiedenis van JULIANUS. In *Klein-Afië*, waar hij zich thans onthield, bevonden zich eenige vermaarde Heidenfche Wijsgeeren van den *Nieuw-Platonifchen* aanhang, of *Eclectici*, die, gelijk wij gezien hebben, beweerden, dat, in alle Godsdienften en wijsgeerige famenftellen, de waarheid bevat, doch in den

(*) *Genevæ* 1641. 4. en in zijne *Opufc. Jurid. minora Lugd. Bat.* 1733. *fol.*

(†) *Bibl. Gr. Vol.* VII. *pag.* 145. *fqq.*

(§) Uitgegeven door JOH. CHRISTOPH. WOLF *Amfterd.* 1738. *fol.*

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den éénen meer dan in den anderen verdonkerd was, en die daaröm den grootſten ſteun van het Heidendom uitmaakten. De vermaardſte onder dezen was ÆDESIUS, wien JULIANUS te *Pergamus* een bezoek gaf, om zijn onderwijs te genieten. De Wijsgeer, zich met zijne hooge jaren ontſchuldigende, prees hem tevens twee zijner leerlingen, in dezelfde ſtad, aan, EUSEBIUS en CHRYSANTHIUS. Deze Wijsgeeren waren echter in hunne beginſelen niet ééns. CHRYSANTHIUS prees hem boven alles de *Theurgie* aan, als de volmaaktſte wijsgeerige Wetenſchap, welke leerde, hoe de menschlijke zielen, door den bijſtand der geesten, die in een groot aantal, als tusſchen-wezens, tusſchen den hoogſten God en de menſchen, beſtaan, allengs tot het aanſchouwen van God, en tot de innigſte veréëniging met hem, opgeleid, ja zelfs in ſtaat kunnen geſteld worden, om de Goden zelve op te roepen, de *Demons* te bevelen, en onder Godlijke medewerking, meer dan menschlijke dingen te verrichten. EUSEBIUS integendeel veráchtte den gewaanden omgang met geesten, en zinlijke verſchijningen: Alleen de wezenlijke denkbeelden der dingen, zeide hij, zijn waarheden; maar de werkingen der ſtoflijke krachten brengen enkel bedriegerijën, of goochelſpel zonder rede of verſtand, voort. JULIANUS geraakte, door deze verſcheidenheid van gevoelens, in het eerst, in eenige verlegenheid, maar zijne oplettendheid werd geheel opgewekt, toen EUSEBIUS hem berichtte, dat MAXIMUS één der oudſte en geleerdſte leerlingen van ÆDESIUS was, die zich, als een uitmun-

muntend verſtand, niet met diepe onderzoekingen, maar met zoodanige buitengemeene proeven ophield. Deze had hem en anderen van zijne vrienden onlangs in den Tempel van HEKATE gebracht, alwaar, nadat hij een korentjen wierook gereinigd, en heimlijk een ſtil gebed had geſproken, het beeld der Godin had beginnen te lagchen. Vervolgends had hij de fakkels, welke de Godin in de handen hield, door een van hem voortgebracht licht, ontſtoken. Ondertusſchen, moet men zich aan dit alles niet vergapen, voegde EUSEBIUS 'er bij, dewijl de Wijsgeerte ons eene andere reiniging leert. Doch, JULIANUS had genoeg gehoord, om te beſluiten, een leerling van MAXIMUS te worden (*); volgends bericht van EUNAPIUS ging hij denzelven te *Efeze* een bezoek geven, volgends de Christen-Schrijvers kwam MAXIMUS, door den roem, welken JULIANUS zich reeds verworven had, zelf tot dezen jongen Prins (†). Hoe dit zij, daar in ſtemmen zij onderling, en ook met LIBANIUS (§) overëen, dat JULIANUS, van dezen tijd af, tot den Heidenſchen Godsdienst is overgegaan. MAXIMUS, door zijnen ouderdom, een achtbaar voorkomen hebbende, kondigde JULIANUS, met eene ſtoute verzekering, aan, dat hij ééns den Keizerlijken troon zou bekleden (**). Deze voorzegging trof den jongen vuurigen Prins ongemeen, die nu het

(*) EUNAPIUS *de Vit. Sophist. p.* 86. *ſq. Baſil.* 1596.4.

(†) SOCRAT. III. 1. SOZOM. V. 2. (§) *Orat.* V. *p.* 174.

(**) MAXIMUS maakte, in het vervolg, van zoodanige voorzeggingen, om aan Vorſten den troon te voorſpellen,

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

het eerst eene levendige begeerte ontwaar werd, om eens te regeeren, en voortäan dikwijls met waarzeggers raadpleegde, om het toekomende door hen te vernemen, terwijl hij zijne vrienden verzekerde, dat de wereld gelukkig zou zijn, wanneer hij ééns de hoogste magt in handen kreeg. Uit vreeze nogthans voor den argwanenden Keizer KONSTANTIUS, verbergde JULIANUS niet alleen zijnen overgang tot het Heidendom, maar nam zelfs den schijn van grooter ijver voor het Christendom aan, latende zich tot Monnik scheeren, en tot voorlezer der gemeente te *Nikomedië* aanstellen (*).

Beöordeling van den afval van JULIANUS tot het Heidendom.

Dit is het eenvoudig bericht, dat ons de Geschiedenis geeft van het Christendom van JULIANUS, en zijnen afval tot het Heidendom. Men leest daar in niets, dat *de zeden der Christenen* tot denzelven aanleiding gegeven hebben. Hoe bedorven dezelve ten dien tijde ook waren, hoe zeer de twisten en verdeeldheden onder hen tot schandelijke en onverdraagzame handelingen aanleiding gaven, en aanstootlijk waren voor verstandige Heidenen, evenwel waren de zeden der Christenen nog zoo zuiver, in vergelijking van die der Heidenen, dat wij, in het vervolg zullen zien, dat JULIANUS zelf, in zijne schrif-

len, meer zijn werk, doch niet met hetzelfde gevolg. Om iet dergelijks heeft hij, naderhand, onder de Keizeren VALENTINIANUS en VALENS, het hoofd moeten verliezen. MOSHEM. *Diss. ad H. E. pertin. Vol.* I. *p.* 160.

(*) JULIAN. *Epist.* 64. *pag.* 454. SOCRAT. en SOZOM. *l. c.* THEODORET. *H. E.* III. 1. FILOSTORG. III. 27.

ſchriften, hen aan de Heidenen ten voorbeeld voorſtelt. Neigden de Christenen reeds tot Bijgelovigheden, deze konden echter niet haalen bij de Bijgelovigheden van het Heidendom, en konden JULIANUS niet ergeren, die zelf, met alle zijne Wijsbegeerte, aan Bijgeloof gehecht was. Ook kon JULIANUS, indien hij behoorlijk onderwezen was geweest, in de leere van het *Christendom*, in dezelve, vergeleken met de leere van het Heidendom, hoe zeer ook door de Wijsgeeren verkunſteld, door hunne Fabelleere *Allegorisch* te verklaren, en als geheimzinnige beelden te beſchouwen, onder welken gewigtige waarheden nopens de kennis van God, der natuur, en der menschlijke pligten verborgen lagen, geene reden voor zijnen afval vinden. Wij weten niet naauwkeurig, hoe het met het onderwijs van JULIANUS in het Christendom gelegen is geweest, maar zoo veel blijkt ons, uit zijne ſchriften, dat hij tot den waaren geest van dezen Godsdienst niet is ingedrongen, hij zou anders deszelfs leerſtukken niet zoo hebben kunnen misvormen; de rechte uitlegkunde der Heilige Schrift zal hem insgelijks ontbroken hebben, waar door hij zoo menige plaats derzelve in een verkeerd licht beſchouwde, en alöm ongerijmdheden en ſtrijdigheden meende te ontwaaren. Hoe het zij, zijn voornaamſte leermeester ECEBOLIUS was te zwak van verſtand en geest, om de zuivere leere van het Christendom van de bijvoegzelen der dweeperij te onderſcheiden, en bezat voor zich zelven zelf te weinig kracht van overtuiging, dan dat hij die zijnen voedſterling

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zou hebben ingeprent. Men ziet dus, hoe sommigen, zonder grond in de Geschiedenis dier tijden, en tegen alle blijkbaarheden aan, hebben beweerd, dat de reden van JULIANUS overgang tot het Christendom geheel en alleen in zijne redelijke overtuiging, versterkt door den toenmaligen toestand van het Christendom, gelegen hebbe. Het geen de echte berichten in zich vervatten, maakt dezen overgang zeer bevattelijk, zonder dat eenige gissingen nodig zijn. De moord van zijn geslacht, het gevaar, hetwelk hij zelf gelopen had, en waar hij nog aanhoudend voor bloot stond; de dwang, hem aangedaan, door hem tot de strengste levenswijze, en den geestelijken stand, te bestemmen, en hem te beletten, zijnen smaak, in het verkiezen van zijne letter-oefeningen, en het hooren van eenen vermaarden man, omdat die een Heiden was, te volgen; de listige gedragingen der Heidensche Wijsgeeren jegens hem, hun voorwendzel van geheime wetenschappen, en hunne stoute voorzeggingen, dat hij éénmaal zou regeeren; dit alles, dus saamgenomen, hetwelk op echte geschiedkundige waarheid steunt, was genoeg, om den vuurigen en vluggen geest van den jongeling met wraak tegen KONSTANTIUS, met afkeer van den Godsdienst, voor welken deze Keizer zoo grooten ijver betoonde, en tot welken JULIANUS met zoo veel dwang bepaald werd, en met eene geneigdheid tot het Heidendom, hetwelk hem door de Wijsgeeren, inzonderheid door MAXIMUS, met wien hij geheel was ingenomen, van de fraaiste zijde werd voorgesteld, te vervullen. Onder dit alles

kan

kan men zijn veinzen en huichelen, tot die mate, dat hij zelfs naar den geestelijken ſtand ſcheen te dingen, naauwlijks verſchoonen, met het gevaar, waar in hij, wegens den argwaan van Keizer KONSTANTIUS, verkeerde.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hij wordt na Atheenen gezonden, alwaar hij zich in de wetenſchappen oefent.

Voornaamlijk liep hij groot gevaar, toen in het jaar 354, zijn Broeder GALLUS, op bevel van den Keizer, wegens zijne buitenſporigheden, waar bij kwam het vermoeden, dat hij naar de kroon dong, ter dood gebracht werd. De Opperkamerheer EUSEBIUS drong zelfs op zijne dood aan, maar de voorſpraak der Keizerin EUSEBIA behield hem. Na zeven maanden, meest in het gevolg des Keizers, maar in de daad, als een ſtaatsgevangene, geſleten te hebben, in welke omſtandigheid hij zich zeer ſchrander gedroeg, om alle kwaad vermoeden weg te nemen, werd hem gelast, zich naa *Griekenland* te begeven (*); geern volbracht hij dit bevel, hetwelk ieder een als eene verbanning beſchouwde, omdat te *Atheenen* de wetenſchappen en kunſten toen nog ſteeds bloeiden (†). Het geen GREGORIUS van *Nazianzus* (§) hier bij voegt, dat JULIANUS nog eene geheime reden van genoegen in deze reize had, te weten, om dus de Priesters en bedrieglijke Tooveraars aldaar nopens zijn lot voor het toekomende te kunnen raadplegen, zullen wij aan

(*) JULIAN. *ad Atheniens. pag.* 272. *ſqq.* LIBAN. *Or.* X. *pag.* 266. AMMIAN. MARCELL. XV. 1. *ſqq.*

(†) JULIAN. *Orat.* III. *pag.* 118. *Epiſt. ad Themiſt. pag.* 260. (§) *Orat.* IV. *pag.* 132.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

aan zijne plaats laten. Evenwel is zoo veel zeker, dat de waarzeggers voorbeduidzelen zijner toekomende grootheid voor hem naarſpeurden, en dat hij zich zelven geheel overgaf, aan eenen man, van wien de Heidenen zeiden, dat hij alleen onder alle menſchen zonder zonden was (*). Deze ſchijnt de Opperpriester van *Eleuſis* geweest te zijn, die MAXIMUS hem, als den allerbekwaamſten man in de *Theurgie*, had aangeprezen (†). Thans zal ook gebeurd zijn, indien wij den Christen Kerkgeſchiedſchrijver THEODORETUS geloven (§), dat JULIANUS ééns door eenen Wichelaar in het binnenſte van eenen Tempel gebracht, waar deze de geesten deed verſchijnen, door derzelver vreeslijke gedaante ontſteld, het bij de Christenen gewoone teken des kruis maakte, waar door terſtond alle de *Demons* verdwenen, die wisten, dat zij door dit teken overwonnen waren. De goochelaar, die dit begreep, verweet aan JULIANUS zijne vrees, en gaf hem tevens te kennen, dat de geesten, niet uit ontzag voor het kruis, maar uit afkeer tegen zijne verrichting, verdweenen waren; waar mede JULIANUS zich liet te vrede ſtellen. Doch, deze vertelling riekt te zeer naar de bijgelovige vereering van het kruis, welke thans onder de Christenen de overhand nam. Geduurende zijn verblijf te *Atheenen* droeg JULIANUS (**) de verwondering weg van zeer velen, wegens zijne kundigheden en zachte ze-

(*) LIBANIUS *Orat* V. *pag.* 175. *Orat.* X. *pag.* 268.

(†) EUNAPIUS *de Vit. Sophist. Cap.* 5.

(§) *Hist. Eccl.* II. 3.

(**) Volgends LIBANIUS *l. c.*

zeden. Ten zelfden tijde oefenden twee naderhand voorname Christen-Leeräars zich aldaar in de welspre- kendheid, GREGORIUS van *Nazianzus*, en BASILIUS *de Groote*. De laatstgemelde werkte zelfs, gemeen- schappelijk met JULIANUS, in de uitlegkunde der H. Schrift, hetwelk hij hem naderhand onder het oog gebracht heeft (*). En GREGORIUS meende toen reeds, in de gelaadstrekken, gebaarden, gesprekken en andere in het oog lopende bijzonderheden van den jongen Prins, een ligtvaardig, trotsch, en ge- vaarlijk vernuft te ontdekken, gelijk hij, in laater jaren, verzekerde (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS wordt Cæsar en Veld-heer aan den Rhyn.

In het jaar 355 ontbood de Keizer KONSTANTIUS JULIANUS bij zich te *Milaan*, en benoemde hem tot *Cæsar* (*Rijks-opvolger.*) Hier omtrent bericht hij ons zelf (§), dat, als hij voornemens was, de Kei- zerin, wier voorspraak hem deze waardigheid be- zorgd had, met eenen Brief, te verzoeken, om hem daar mede niet te bezwaren, de Goden, die hij ge- beden had, hem daarömtrent hunnen wil te openba- ren, hem den smadelijksten dood gedreigd hadden, indien hij den Brief afzond. Tevens overwoog hij, hoe onbillijk hij handelde, in de Goden te weder- streven, en een beter besluit te willen nemen, dan zij, die alles wisten, en ook in de toekomste za- gen. Hoe het zij, hij begaf zich, als *Cæsar*, naa *Gallië*, om dat land van de invallen en verwoestin- gen der *Germaansche* of duitsche volken te verlos- sen;

(*) *Epist.* 41. *p.* 124. *T.* III. *Opp. ed. Benedictin.*
(†) *Orat.* IV. *l. c.* (§) *Ad Atheniens. p.* 275.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

fen; en, hoewel door den argwaan des Keizers zeer bepaald in zijn gezag, en bovendien geene ondervinding hebbende van de kunst des oorlogs, toonde JULIANUS echter terftond, alle de veréischten van eenen goeden veldheer te bezitten. Hij dreef de *Germanen* terug over den Rhijn, trok zelfs één en andermaal de rivier over, en beftookte hen in hun eigen land, waar door *Gallië* bevrijd, en in zijnen vorigen bloei herfteld werd. Ook maakte hij zich bij de foldaten en ingezetenen bemind, door lieftaligheid, wijsheid en billijkheid; terwijl hij allen een goed voorbeeld gaf van eene matige en zelfs ftrenge levenswijze, welke hij met geleerde bezigheden paarde (*).

JULIANUS wordt door de foldaten tot Keizer uitgeroepen.

Ten einde den invloed van JULIANUS te verzwakken, ontbood KONSTANTIUS een aanzienlijk gedeelte der troepen onder zijn gebied naa het Oosten op, onder voorwendzel, van die tegen de *Perfen* nodig te hebben. De foldaten (†), weinig zin hebbende in dezen verren togt, riepen, in plaats van te gehoorzamen, op het einde des jaars 360, hunnen veldheer JULIANUS tot *Augustus*, of Keizer, uit. De Christen-Schrijvers, GREGORIUS van *Nazianzus* (§) en FILOSTORGIUS (**), befchuldigen JULIANUS, dat hij

(*) JULIAN. *ad Atheniens. p.* 277. *ejusd. Mifopogon p.* 340. *fq.* AMMIAN. XV. 8. XVI, XVII, XVIII.

(†) Misfchien *Batavieren*, die een verding hadden met de Romeinen, dat zij niet over het Alpisch Gebergte dienen zouden. WAGENAAR *Vad. Hist.* I. *Deel Bl.* 252.

(§) *Orat.* III. *pag.* 58. (**) *Libr.* VI. *Cap.* 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

hij zelf, onder de hand, het volk tot dezen ſtap hebbe aangezet; maar volgends AMMIANUS (*) ſtelde hij, integendeel, alle pogingen in het werk, om hen van dezen ſtap af, en bij hunnen pligt, te houden, tot hij eindelijk voor hun onſtuimig geweld genoodzaakt was te wijken. JULIANUS zelf (†), neemt JUPITER, en alle zijne overige Goden, tot getuigen, dat hij van het voornemen der ſoldaten, vóór den avond, op welken zij dat begonnen werkſtellig te maken, niets geweten, en niet dan met den uiterſten tegenzin in hunne begeerte bewilligd hebbe. Ook meldt hij, dat hij de Goden, in deze zorglijke omſtandigheid, om éene buitengewoone blijk van hunnen wil gebeden, en die ook dienvolgends bekomen hebbe. Te weten, in den daar op volgenden nacht, zal hem de beſchermgeest van het Rijk verſchenen zijn, en hem dus aangeſproken hebben: „ Reeds lang onthield ik mij, heimelijk, „ in uwen Voorhof, ô JULIAAN! en zou geern uwe „ waardigheid vergrooten. Ik ben reeds eenige keeren, als afgewezen zijnde, voortgegaan; zo gij „ mij ook thans niet aanneemt, daar zoo velen eenparig hunne genegenheid op u vestigen, dan zal „ ik het opgeven, en treurig heengaan. Prent u „ ten minſten dit diep in, dat ik niet langer bij u „ wonen zal (§)." Bedroog JULIANUS anderen, of bedroog hij zich zelven, en werd hij door bedriegers om den tuin geleid? Hoe het zij, in de Brie-

(*) XX. 4. *ſq.* (†) *Ad. Atheniens. pag.* 284.
(§) AMMIAN. *l. c. Cap.* 5.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Brieven, welke hij aan den Keizer schreef, gaf hij zich zelven den titel van *Augustus* niet, en sprak daar in met onderwerping en eene houding van oprechtheid. Maar wanneer hem bleek, dat de Keizer hem nooit zou erkennen, en zelfs de *Germaansche* Volken tegen hem opstookte, besloot hij, zijne waardigheid met zijn leger te handhaven, met hetwelk hij langs den *Donau* naa *Konstantinopolen* op weg sloeg (*).

Hij belijdt het Heidendom openlijk.

Thans verklaarde hij zich openlijk voor den Heidenschen Godsdienst, en riep in *zijnen Brief aan die van Atheenen*, gelijk wij gezien hebben, de *Goden* tot getuigen aan; ook deed hij de Heidensche Tempelen in *Illyrië*, die lang gesloten geweest waren, weder openen, offerde in dezelven, en wekte anderen op, om insgelijks te doen; waar in de Heidenen te *Atheenen* hem terstond navolgden (†). AMMIANUS (§) spreekt wel zoo, als of JULIANUS, eerst na zijne komst te *Konstantinopolen*, zich openlijk verklaard hebbe, in den grond nogthans wederspreekt hij het bovenstaande niet. Ook kan men GREGORIUS van *Nazianzus* (**) wel geloven, dat de Keizer KONSTANTIUS reeds zeder eenigen tijd de Godsdienst-verändering van zijnen Neef geweten hebbe.

Voor-

Bij deze gelegenheid, worden van Heidensche en Chris-

(*) JUL. *ad Athen. p.* 285. AMMIAN. XX. 8. XXI. 1.

(†) JULIAN. *Epist.* 38. *pag.* 415. LIBAN. *Orat.* X. *p.* 288. SOCRAT. III. 1. SOZOMEN. V. 1. (§) XXII. 5.

(**) *Orat.* III. *pag.* 68.

Christelijke Schrijvers zoo vele wonderen en voortekens verhaald, dat zij, om ſtrijd, elkander in Bijgeloof of ligtgelovigheid ſchijnen te willen overtreffen. JULIANUS zelf was zeer ijverig, in het onderzoeken van de ingewanden der geſlachte offerbeesten, om daar uit, en uit de vlucht der vogelen, zijne aanſtaande lotgevallen te ontdekken; op de waarſchuwing der Wichelaren, ſtaakte hij voor eene poos zijnen togt; en geloofde, op het oogenblik van de dood van KONSTANTIUS, van dezelve een voorgevoel gehad te hebben (*). GREGORIUS van *Nazianzus* verhaalt (†), doch enkel als een gerucht, dat men ééns in de ingewanden van één der offerbeesten, het teken van het kruis, omringd van eene kroon, gevonden hebbe; en SOZOMENUS (§), dat, bij de aankomst van JULIANUS in *Illyrië*, wanneer de wijnöogst reeds geëindigd was, de wijnſtokken onvoorziens vol onrijpe druiven gehangen hebben; ook was 'er een daauw gevallen, waar van elke druppel op de klederen van JULIANUS en zijne togtgenoten een kruis verbeeldde. De Christenen verklaarden deze tekenen van JULIANUS kort leven, en de bewaring van hunnen Godsdienst.

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Voorbeelden van Heidensch en Christelijk Bijgeloof.

Ondertusſchen overleed KONSTANTIUS, in het jaar 361 (**), waar op JULIANUS, zonder verderen tegen-

Dood van KONSTANTIUS. JU-

(*) AMMIAN. XXII. 1. ZOSIM. *Hist.* III. 9, 11.

(†) *Orat.* III. *pag.* 70. (§) V. 1.

(**) Een gerucht, als of JULIANUS den Keizer zou hebben laten vergeven, vinden wij alleen bij GREGORIUS (*Orat.* III. *pag.* 68.)

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

LIAAN wordt Keizer.

genstand, in het geheele Romeinsche Rijk, als Keizer, erkend werd. Terstond legde hij zich toe op de verbetering der gebreken in den Staat, eerst en vooräl het overdadige in de hofhouding, en de weelde afschaffende, en meer dan duizend overtollige hofbedienden afdaukende, hoewel sommige Christen-Schrijvers willen beweeren, dat tot dit laatste veel hebbe toegebracht, dat deze lieden Christenen waren (*). Echter met weinig schijn, dewijl JULIANUS, die als Wijsgeer wilde handelen, de dartelheid en overdaad, welke aan het Hof van KONSTANTIUS had plaats gegrepen, niet te dulden stond (†).

JULIANUS herstelt het Heidendom.

Men mag, uit de volgende daadzaken, met grond, beweeren, dat JULIANUS zich twee groote oogmerken voorstelde, bij zijne regeering te bereiken; de *Persen* te vernederen, en het Heidendom, zoo veel mogelijk, te herstellen. Ten opzichte van dit laatste, schrijft LIBANIUS (§), dat de wensch van JULIANUS, om eenmaal Keizer te wezen, daarop gegrond was, omdat zijn hart getroffen was, ziende zoo vele Tempels ter neder geworpen, de verborgenheden (*Mysteria*) afgeschaft, de Altaren omgekeerd, de offervuuren gebluscht, de Priesters in ballingschap verdreven, en de heilige schatten aan ondeugende lieden verdeeld. Zoodra hij, derhalven, in het bezit van den troon was, gaf hij bevel, dat de geslotene Heidensche Tempels, bijzonder

der

(*) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *p.* 74. SOCRAT. *H. E.* III. 1. (†) AMMIAN. MARCELL. XXI. 10. XXII. 1.
(§) *Orat. parent. in Julian.* §. 7. *pag.* 235.

der in het Oosten weder geöpend, de vervallene en gesloopte weder opgebouwd, en alle plegtigheden van den Godsdienst, voornaamlijk de offeränden, weder ingevoerd zouden worden. Aan de Priesters der Goden, en andere dienaren van den Tempel, schonk hij de ontnomene vrijheden, rechten en eerbewijzingen weder, ook wees hij hun genoegzame inkomsten voor hun bestaan, en tot de oefening van hunnen Godsdienst, aan. Die genen, welke van omvergeworpen Tempelen huizen hadden gebouwd, moesten thans daar voor betalen. Den Nijlmeter in *Egypte*, die volgends last van KONSTANTIUS in eene Christelijke Kerk bewaard werd, liet hij weder in den Tempel van *Serapis* brengen, om daar bewaard te worden (*). Hij zelf was allerijverigst, in het verëeren der Heidensche Goden, zich toeleggende, om het ambt van *Opperpriester*, dat met de Keizerlijke waardigheid verbonden was, daadlijk waar te nemen. Ook nam hij den post van eenen Opziener of *Profeet* aan bij het *Didymëisch* orakel van APOLLO. In zijnen hof of tuin, had hij menigvuldige Altaren, ter eere van alle Goden, op welke hij elken morgen offerde. In zijn Paleis had hij eene bijzondere kapel, aan de zon gewijd, want deze, of vader MITHRAS, (naar de oude *Persische* benaming,) was, naast den hoogsten God, zijne bijzonder gekozene Godheid, wier lessen en leidingen hij, in dit leven, wilde gehoorzamen, en die hij eens,

(*) AMMIAN. XXII. 5. LIBAN. *Orat.* X. *pag.* 291, SOZOMEN. *Hist. Eccles.* V. 3.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

eens, als hij de wereld zou verlaten, ook tot *leidsman* dacht te nemen (*). Aan de Zon offerde hij daaröm bij haren op- en ondergang; zelfs offerde hij des nachts, aan de Godheden van den nacht, zeer dikwijls verscheen hij in de Tempels der Goden, bijzonder op derzelver feestdagen. Nu eerst werd de Afgodsdienst in *Konstantinopolen* openlijk uitgeöefend. Men zag hem zelfs voor de beelden der Goden nedervallen, de muilen van JUNO kussen, de offerbeesten zelf slachten, en in derzelver ingewanden gunstige voortekens zoeken, hout tot de Altaren aanbrengen, dat aanstoken, en het vuur aanblazen. Handelingen, die aan verstandige Heidenen zelve verächtelijk en laag voorkwamen. AMMIANUS (†) zegt ook daaröm van hem, dat hij een meer bijgelovig, dan stipt waarnemer derGodsdienstplegtigheden was (§).

Zijne verkeering met de Wijsgeeren enz.

In 't bijzonder ontbood hij de twee Heidensche Wijsgeeren, aan welke hij zich zoo sterk verpligt rekende, ten Hove, MAXIMUS en CHRYSANTHIUS. De laatstgemelde weigerde deze nodiging op te volgen; waaröm de Keizer hem, benevens zijne vrouw, tot opperften opziener van den Heidenschen Godsdienst in *Lydië* maakte, waar in deze Wijsgeer zich verstandig en gematigd gedroeg, latende zelfs de Heidensche

(*) JULIANI *Caesares pag.* 336. *ed.* SPANHEM.

(†) *Hist.* XXV. 11.

(§) Het bovenverhaalde blijkt ons uit JULIANUS zelven *Misopog. pag.* 344, 346. *Epist.* 62. *pag.* 450. LIBAN. *Orat.* VIII, *pag.* 245. *Orat.* X. *pag.* 291. SOCRAT. III. 11. SOZIM. II. 3. PRUDENT. *Apotheos. vs.* 455. *sq.*

ſche Tempels niet opbouwen, en geenen Christen beledigende. Maar MAXIMUS verſcheen ten Hove, wordende door den Keizer met buitengemeene hoogachting ontvangen, waar door deze Wijsgeer zoo trotsch en laatdunkend werd, dat hij toen reeds zich het ongeluk voorbereidde, hetwelk hem, gelijk wij gezien hebben, naderhand getroffen heeft (*). Van andere wijsgeeren en ſofisten, ten Hove met achting onthaald, zond JULIANUS ſommigen, zonder hun eenige weldaad bewezen te hebben, weder weg, zijnde misſchien in zijne groote verwachting van hun bedrogen (†), doch met anderen hield hij gemeenzame verkeering, onder welke PRISCUS was, een wijsgeer, wiens ſtrenge zeden aan het Hof niet veränderden. Van het overig gezelſchap van den Keizer, geeft ons CHRYSOSTOMUS (§) eene afzichtelijke beſchrijving. „ Tooveraars (**), waarzeggers, goo„ chelaars, en allerlei ſoort van bedriegers," zegt hij, „lieden, die van ſnoode kunſten overtuigd en „ daaröm veröordeeld waren, of daar niet langer „ van leven konden, kwamen, zoodra de Keizer „ zijne genegenheid voor het Heidendom bekend „ maak-

(*) AMMIAN. XXII. 7. LIBAN. *Orat.* X. *pag.* 299.

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *pag.* 120.

(§) *Liber de S. Babijla et contra gentil. pag.* 673. *Opuscul. Tom.* I. *Francof. ad Moen.* 1698. *fol.*

(**) JULIANUS had voorheen, met KONSTANTIUS, eene wet tegen deze ſoort van menſchen gegeven, *Cod. Libr.* IX. *Tit.* 18. *Leg.* 5, 6, 7. doch toen was hij ſlechts *Cæſar*, en beleed nog het Christendom uiterlijk.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ maakte, van alle kanten ten Hove lopen; en wer„ den, als zij zich slechts voor Afgodspriesters uit„ gaven, ongemeen geëerd. Men zag den Vorst „ zelven, onder eenen hoop ontuchtige en veräch„ telijke personen van beiderleië kunne, op de stra„ ten openlijk wandelen." Deze Kerkvader beroept zich op vele ooggetuigen, ook merkt AMMIANUS aan (*), dat men hem openbare verkeering met Heidensche vrouwen verweten heeft (†).

Hij begunstigt de Heidenen met ambten, van welke hij de Christenen uitsluit.

Dat JULIANUS, in zijnen ijver voor het Heidendom, de Heidenen, bij het uitdeelen van ambten en bedieningen, de voorkeuze gaf, is niet vreemd. Hoe hij daarömtrent dacht, blijkt uit dezen volgenden Brief (§): „ Ik wil wel niet, zoo waar helpen mij „ de Goden! dat men de *Galileërs*," (dus noemt hij de Christenen, omdat JESUS in *Galileë* was opgevoed,) „ ombrengen, of ten onrechte slaan, „ of hun eenig lijden aandoen zal. Maar het is „ toch ten vollen mijne mening, dat men God„ vruchtige lieden boven hen stellen moet. Want, „ het scheelde weinig, of de dwaasheid der *Gali„ leërs* zou alles bedorven hebben; daar wij toch „ door de genegenheid der Goden allen gelukkig

„ zijn.

(*) *Libr.* XXII. *Cap.* 14.

(†) Uit GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *p.* 121, waar hij niet zonder bitterheid tegen JULIANUS uitvaart, blijkt echter, dat deze vrouwspersonen tot den Tempeldienst behoorden, en dat de Keizer, bij plegtige omgangen, zich dus vernederen wilde, om de Goden te veréëren.

(§) JULIAN. *Epist.* VII. *pag.* 376. *ed. Spanh.*

„ zijn. Wij moeten dus niet alleen de Goden, „ maar ook de godvruchtige menschen en steden „ vereeren.” Volgends GREGORIUS *Nazianzenus* (*), had hij het voornemen, om de Christenen van alle bedieningen uit te sluiten. SOCRATES (†) en SOZOMENUS (§) verzekeren, dat hij zulks wezenlijk gedaan heeft. Zelfs voegde hij 'er al spottende deze reden bij, dat hunne wet den Christenen verbood, het zwaard tegen misdadigers te gebruiken, die de dood verdiend hadden. Ja zelfs zal hij de Christenen uit alle openbare volksvergaderingen en gerichtsplaatzen hebben willen weeren, omdat hun geboden was, onrecht geduldig te lijden.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Met alle de bijgelovige plegtigheden, voor welke JULIANUS zoo veel ijver betoonde, wilde hij eenen Wijsgeerigen Godsdienst gepaard hebben, volgends de beginselen der *Eclectici* of *nieuwe Platonisten*. Dus had hij, met de *Pythagoreërs* en *Platonisten*, deze grondstelling aangenomen: Daar is een Allerhoogste God, die alles geschapen heeft, en bestuurt, tot wiens kennis ook de menschen, door de ervaring, geleid worden; maar onder dezen hoogsten God zijn vele laager Godheden van verschillende krachten en werkzaamheden. Deze werken bijzonder sterk op de kundigheden en daaden der volken. Zij zijn van eene tweeledige natuur: onzichtbare, die van God geteeld, in en bij hem zijn; en zichtbare, die hij geschapen heeft, en die zich buiten hem bevinden. Deze leere vindt men in zijne schriften. Dus

Zijne gevoelens, als Heidensch wijsgeer;

(*) *Orat.* III. *p.* 94. (†) III. 13. (§) V. 18.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Dus hebben wij van hem eene *Lofrede op den Koning de Zon* (*), waar in hij deszelfs natuur, oorſprong, krachten en werkingen, als ook zijne voortreflijkheid boven alle Goden zoekt te verklaren (†). In eene andere Redenvoering ter eere van de *Moeder der Goden*, of CYBELE (§), geeft hij van de Geſchiedenis dezer Godin eene geheimzinnige verklaring. In eene andere, *tegen de onbeſchaafde Cynici* of *hondſche Wijsgeeren* (**), verdedigt hij den *Hondſchen* DIOGENES, en toont, dat zijne Wijsgeerte in den grond met die van andere Wijsgeeren overeenſtemt. In eene aan den *Hondſchen* HERAKLIUS (††) verdedigt hij de Heidenſche Fabelen, door het gebruik aan te wijzen, hetwelk verſtandige lieden daar van gemaakt hebben. Met deze Redenvoeringen echter, hoe zeer zij niet ontbloot waren van vernuft, geleerdheid, en welſprekendheid, kon hij geene overtuiging te weeg brengen, dan bij lieden, die, of reeds met het Heidendom vooringenomen waren, of die door eene levendige verbeelding, of door den ſchijn van overäl, doch zeer dikwijls verkeerd, te pas gebrachte Wijsgeerte konden medege-

(*) Εἰς τον Βασιλεα Ἡλιον *pag.* 130. *ed. Spanh.*

(†) Veel van den inhoud dezer Redenvoering is uit JAMBLICHUS ontleend. Zij is gericht aan SALLUSTIUS, een Heidensch Wijsgeer, van wien een klein Grieksch opſtel overig is: *over de Goden en de Wereld*, uitgegeven door THOMAS GALE in zijne *Opusc. Mythologica*; en door FORMEY in eene Franſche Vertaling, te *Halle* 1756. 8.

(§) *Orat.* V. *p.* 158. (**) *P.* 180. (††) *P.* 204.

gesleept worden. Hij klaagt hier zelf over (*): „ Ik heb het één en ander bij den Raad te *Berrhoea* „ gesproken over den dienst der Goden. Allen pre„ zen zij mijne Redenvoering, doch maar zeer wei„ nigen werden daar door overreed, en dezen wa„ ren nog zulken, die reeds, vóór dat ik redende, „ gezond scheenen te denken."

III. BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS gevoelde, hoe ver de inrichtingen bij den eeredienst der Christenen, in eenvoudige deftigheid, als ook hunne zedenleere en deugden, die der Heidenen te boven streefden. Hij poogde daaröm dezelve ook bij de Heidenen in te voeren, en aan te prijzen. Hij was, ten dien einde, voornemens, de inwendige inrichting der Christelijke Kerken bij de Heidensche Tempelen aan te nemen (†), daar predikstoelen voor de onderwijzers te plaatzen, openbare Leeräars van den Heidenschen Godsdienst, en voorlezers van nuttige boeken, aan te stellen, bepaalde dagen en uuren voor het gebed af te zonderen, kloosters voor mannen en vrouwen, en gasthuizen voor armen en vreemdelingen op te richten. Voornaamlijk, was hij bedacht, om eene Kerkelijke tucht ook bij de Heidenen in te voeren, gelijk hij, in de daad, eenen Heidenschen Priester, wegens eenen beganen misstap, voor drie maanden in zijn ambt schorste (§). Bij verscheidene gelegenheden vermaande hij de Heidensche Priesteren, de deugden en

Hij prijst den Heidenen de deugden der Christenen aan.

(*) *Epist.* 27.

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *p.* 101. SOZOMEN. V. 16. (§) *Epist.* 62. *pag.* 451.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

en zeden der Christenen ten voorbeeld te nemen, en na te volgen. In eenen Brief aan THEODORUS, Opperpriester van *Klein-Asië* (*), beklaagt hij zich, dat de Heidenen de vereëring der Goden zoo verwaarlozen, daar de Christenen daar in zoo vuurig zijn, dat zij geern voor hunnen God sterven, en alle gebrek en honger lijden wilden. Zij schijnen, zegt hij, daar in geheel betaamlijk te handelen, dat zij hunne wetten niet overtreden, en zijn daar in alleen gebrekig, dat zij ook niet de overige Goden vereëren, maar alleen en voornaamlijk dezen God, van wien zij gelooven, dat hij ons, Heidenen, onbekend is. In eenen anderen Brief, aan ARSACIUS, Opperpriester van *Galatië* (†), wil hij insgelijks het Heidendom naar de Christelijke zedenleere verbeteren, en prijst daar in de menschlievendheid der Christenen jegens armen en vreemdelingen, hunne zorgvuldigheid om de dooden te begraven, en hunne eerbaarheid, hoewel hij die geveinsd noemt. „ Het is schandelijk," zegt hij onder anderen, „ dat, daar onder de Jooden niemand bedelt, en de godloze *Galileërs* niet alleen hunne, maar ook onze bedelaars, onderhouden, de onze de hulp schijnen te missen, die hun van ons behoorde bewezen te worden (§)."

Gedrag van JULIANUS omtrent de

Terwijl JULIANUS dus zijn best deed, om het Heidendom op de been te helpen, had hij niet alleen, bij het aanvaarden der regeering, openlijk eene algemeene verdraagzaamheid in den Godsdienst geboden, maar

(*) *Epist.* 63. *pag.* 453.

(†) *Epist.* 49. *p.* 429. Ook te vinden bij SOZOM. *H. E.* V. 26.

(§) Vergelijk ook *Epist. Fragm. pag.* 288-305.

maar hij verklaarde, bijzonder met betrekking tot de Christenen, dat hij geenen Christen, met geweld, naar de Altaren der Goden getrokken wilde hebben; maar wie vrijwillig verklaarde, den Heidenschen Godsdienst aan te nemen, zou vooräf zijne ziel, door gebeden, en zijn ligchaam, door zuiveringen, met de Goden verzoenen, eer hij in de gemeenschap der Heidenen zou worden aangenomen (*). Evenwel gedroeg hij zich zoodanig jegens de Christenen, door hen te beschimpen en te bespotten, met hen *Galileërs*, *Godlozen* enz., te noemen, beneden de waardigheid zelfs van eenen Vorst en Wijsgeer, door listen en streeken, door onrechtvaardigheden, die zelfs Heidenen erkend hebben, en door daaden van geweld, welke hij of zelf jegens hen uitöefende, of ten minsten duldde, dat men, met SOCRATES (†), moet oordeelen, dat JULIANUS, met even veel recht, een *vervolger* der Christenen heet, als elk ander, die menschen, welke stil en gerust leven, op eene of andere wijze, ontrust. Heidensche Schrijvers (§) erkennen insgelijks, dat hij zijnen haat tegen de Christenen, al te sterk, botvierde. Het is waar, dat de Christenen, wier getal dat der Heidenen evenäarde, zo niet overtrof, zich niet allen en altijd zoo lijdzaam en stil gedroegen, als hun be-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Christenen.

(*) *Epist.* 52. *p.* 436. (†) *Hist. Eccl.* III. 12.

(§) EUTROP. *Hist. Rom.* X. 8. *nimius religionis Christianae insectator, perinde tamen, ut cruore abstineret.* Een later Christen-Schrijver, PROSPER in zijne *Chronick*, noemt deze vervolging: *blanda persecutio, illiciens magis, quam impellens ad sacrificandum. etc.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

betaamde, dat 'er hier en daar volks-opschuddingen plaats hadden (*), dat zij dikwijls op eene bittere en hoonende wijze van den Keizer spraken en schreven, en zelfs met zijne uitwendige gestalte en kleding spotteden, bij voorbeeld, als zij zich lieten verluiden, dat men hem den baard zou afscheeren, om 'er stroppen van te maken (†), evenwel moet men dit, tot hunnen lof, erkennen, dat zij geen oproer verwekt, en dat geen Christen ondernomen heeft, JULIANUS, in het bezit van den troon, te stooren. Of JULIANUS, indien hij langer geleefd had, niet verder gegaan, en tot eene openlijke en geweldige vervolging zou gekomen zijn, is onzeker. De Christenen vreesden 'er ten minsten voor, en hunne Schrijvers zeggen ons, dat hij voornemens was, indien hij overwinnaar uit den *Persischen* oorlog wederkeerde, de Christenen met verdubbelde hevigheid te vervolgen, hen van alle burgerlijke rechten, zelfs van de vrijheid, om hunne klagten voor den Rechter te brengen, te berooven; het beeld van VENUS in hunne Kerken te plaatzen; in eene daar toe opzetlijk te bouwen schouwplaats te *Jerusalem*, hunne Bisschoppen, Monniken en andere Godvruchtige Christenen, met de wilde beesten te laten kampen, en zelfs den naam van den Christen Godsdienst uit te roejen (§).

„ Hij

(*) THEODORET. III. 6.

(†) AMMIAN. XXII. SOCRAT. III. 17. enz.

(§) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 93. *Orat.* IV. *pag.* 114-123. THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 21. OROS. *Hist.* VII. 30.

„ Hij dreigde ons," zegt CHRYSOSTOMUS (*), „ den geheelen ondergang; te kennen gevende, dat „ hij eerst den kleinen oorlog met de *Perfen* moest „ eindigen, vóór dat hij den grooten begon, dien „ hij met ons te voeren had."

Hij roept alle gebannen Bisfchoppen terug.

Doch dit daar latende, willen wij, in de bijzonderheden, het gedrag van JULIANUS omtrent de Christenen befchouwen. Vooreerst dan, riep hij, terftond in 't begin zijner regeering, alle de voorheen gebannen Bisfchoppen, zoo *Katholijke*, als *Halve Ariäanfche*, uit hunne ballingfchap terug, vermaande hen, hunne twisten bij te leggen, hun voorts alle vrijheid gevende, om hun geloof te belijden. In fchijn was dit eene verdraagzaamheid; ondertusfchen verdenken hem hier niet alleen de Christen-Schrijvers van fnoode inzichten, maar de Heidenfche Schrijver AMMIANUS MARCELLINUS (†) zegt, met even zoo vele woorden, dat hij bedoelde, de tweedragt onder de Christenen, door zoo algemeene vrijheid, te vergrooten, opdat derzelver geheele menigte zich niet eenparig tegen hem verzetten mogt. Ook betoonde hij zich bijzonder gunftig jegens de *Dwaalleeräars* en de *Scheurzieken*. Den Bisfchop AETIUS, zijnen ouden vriend, ontbood hij uit zijne ballingfchap ten Hove, en fchonk hem een landgoed

(*) *De S. Babijla pag.* 692. *Tom.* I. *Opusc.*

(†) XXII. 5. *Quod agebat ideo obftinate, ut, disfenfiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, ut funt fibi ferales plerique Christianorum, expertus.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

goed (*). Aan de *Donatistische* Bisschoppen gaf hij niet alleen hunne vrijheid, maar ook hunne Kerken weder (†). Maar integendeel was hij vertoornd, dat ATHANASIUS, die *vijand der Goden*, gelijk hij hem noemde, naa *Alexandrië*, en tot zijn Bisdom, zonder uitdruklijk bevel, te rug gekeerd was, en aanzienlijke Heidensche vrouwen gedoopt had. Hij had, schreef hij (§), den gebannen *Galileërs* wel vergund, in hun vaderland, maar niet tot hunne gemeenten, te rug te keeren, en beveelt, onder zwaare bedreigingen, dat ATHANASIUS in *Egypte* niet geduld zal worden.

Hij verbiedt den Christenen onderwijs te geven in de welsprekendheid en Grieksche geleerdheid.

Een ander kunstmiddel, om de Christenen te benadeelen, stelde JULIANUS te werk, door hun te verbieden, onderwijzers te zijn, in de welsprekendheid, de fraaie kunsten en wetenschappen, en Grieksche geleerdheid. Dit gebod, op eenen spottenden en hoonenden toon gegeven (**), wordt zelfs van AMMIANUS (††) *ongenadig*, en *eene eeuwige vergetelheid waardig* verklaard. Evenwel gehoorzaamden alle Christelijke Leeräars, zelfs PROHÆRESIUS te *Atheenen*, die voor den grootsten meester in de welsprekendheid onder de Christenen gehouden werd, en dien JULIANUS alleen van dit verbod had uitgezonderd (§§). Indien wij de Christenen geloven, zal

(*) JULIAN. *Epist.* 31. *p.* 404. FILOSTORG. *Epit.* IX. 4.

(†) AUGUST. *contra literas Petiliani L.* II. *C.* 83. *T.* IX. *p.* 182. *C.* 92. *p.* 189. (§) *Ep.* 6. *p.* 376. *Ep.* 26. *p.* 398.

(**) JUL. *Ep.* 42. *p.* 422. (††) XXII. 10. en XXV. 4.

(§§) HIËRON. *Chron. ad a.* 362. EUNAP. *Vit. Sophist.* Cap.

zal JULIANUS, bij een tweede bevel, nog verder gegaan zijn, en der Christelijke jeugd het aanleeren dezer kunsten en wetenschappen insgelijks verboden hebben, zeggende, dat dezelve voor haar onnodig waren, nademaal der Christenen geheele wijsheid bestaat, in het woord: *Geloof!* (*) Doch de Christenen schijnen dit laatste, alleen bij gevolg, uit het eerste te hebben afgeleid, dewijl zij hunne kinderen niet aan Heidensche onderwijzers wilden toebetrouwen. Immers JULIANUS zegt zelf (†): „ Wie van de „ jongelingen daar, (bij het onderwijs) zal willen „ komen, wordt niet verhinderd: Het zou toch „ niet redelijk zijn, de kinderen, die nog niet we„ ten, waar zij zich wenden moeten, van den bes„ ten weg uit te sluiten." De Christen-Leeraärs poogden inmiddels de gevolgen van dit verbod voor te komen, door over Christelijke onderwerpen, in den smaak der oude Grieksche Dichteren, en met eene naauwkeurige navolging derzelven, schriften te vervaardigen.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Verders ontzette JULIANUS de geestelijkheid, de Bisschoppen en Leeraärs der Christenen, van alle die voorrechten en inkomsten, welke zij van Keizer KONSTANTYN, en zijne Zoonen, ontvangen hadden; ook moesten zij die laage burgerdiensten weder waarnemen, van welke zij ontslagen waren geweest. Het

Hij ontneemt den Geestelijken hunne voorrechten enz.

Cap. 8. *pag.* 126. OROS. *Hist.* VII. 30.

(*) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 96. AUGUST. *de Civit. Dei* XVIII. 52. SOCRATES, SOZOMEN. THEODORET. RUFIN. enz. (†) *Epist. cit.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Het geen zij en arme vrouwen uit de openbare schatkist tot onderstand ontvangen hadden, moesten zij te rug geven, hetwelk ten strengsten werd ingevorderd. Christenen, die, onder de voorgaande regeeringen, door hunnen ijver, zich hadden laten vervoeren, om eigenmagtig Heidensche Tempels en Beelden te verwoesten, werden gelast, dezelve, op hunne kosten, weder te herstellen, en dewijl velen daar toe buiten staat waren, en de geestelijken in 't gemeen weigerden, de kostbare vaten en andere geschenken, aan hunne Kerken gedaan, op zijne begeerte, over te geven, werden, bij die gelegenheid, vele Christenen in de gevangenis geworpen, gegeesseld, en gepijnigd (*).

Bijzonderevoorbeelden hier van.

Hij beval ELEUSIUS, den Bisschop der *Halve-Ariänen* van *Cyzikum*, eene Kerk der *Novatiänen*, door hem, ten tijde van KONSTANTIUS, ter neder geworpen, weder op te bouwen, en bande hem met eenige anderen tevens uit die stad, onder voorwendzel, om oproer voor te komen. In 't gemeen beschuldigde JULIANUS de Leeräars der Christenen, dat zij onrusten stichtten; misschien waren sommige heethoofden niet vrij van oproerige gezindheden, maar de wijze, op welke zich JULIANUS, in het volgende geval, gedroeg, heeft toch iet laags en haatlijks. Hij schreef aan TITUS, Bisschop van *Bostra* in *Arabië*, dat hij, indien 'er opschudding on-

(*) JULIAN. *Epist.* II. *pag.* 380. CHRYSOSTOM. *Orat.* 40. *in Juventin. et Maxim. Martt. Tom.* I. *Opusc. pag.* 485. SOZOMEN. *Hist. Eccles.* V. 5, 15.

onder het volk ontſtond, zulks aan hem en zijne geestelijken zou wijten. De Bisſchop verzekerde, in zijn antwoord, dat de Christenen te *Bostra*, alhoewel zoo ſterk als de Heidenen aldaar, op zijne vermaning, zich ſteeds ſtil gehouden hadden. En JULIANUS bedient zich van deze laage kunstgreep, om den Bisſchop bij zijne gemeente zwart te maken, als of deze hen had aangeklaagd, dat zij oproerig zouden geweest zijn, indien hij hen niet terug had gehouden; hen tevens aanzettende, om den Bisſchop deswegens uit hunne ſtad te verdrijven (*).

Hij hoont de Christenen bij alle gelegenheden.

Bij alle gelegenheden hoonde en beſchimpte hij de Christenen, en toonde hun zijnen onwil en haat. Te *Edesſa* hadden de *Ariänen* eenige gewelddaadigheden bedreven tegen de *Valentiniänen*. De Keizer ontnam daar op aan de *Ariäanſche* Kerk aldaar alle hare ſchatten en landerijën, met bijvoeging van dezen hoon; ,, opdat hij hun, tot het vervullen van ,, hunne bewonderenswaardige wet, behulpzaam mogt ,, zijn, volgends welke zij arm moesten wezen, in- ,, dien zij in het Rijk des Hemels wilden ingaan (†).” Hij beloofde aan de ſtad *Pesſinus* bijſtand, indien zij zich de gunst der Godin CYBELE verwierf; zoo zij deze veráchtte, zoude zij zich zijne ongenade op den hals halen (§). De ſtad *Niſibis*, die geheel uit Christenen beſtond, en bloot lag voor eenen aanval der *Perſen*, dreigde hij, geene hulp aan haar te zul-

(*) JULIAN. *Epist.* 52. *p.* 435. GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 86. SOZOM. *l. c.* SOCRAT. II. 38. III. 11.

(†) JUL. *Ep.* 43. *p.* 424. (§) *Ep.* 49. *p.* 431.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zullen zenden, indien zij den Heidenſchen Godsdienst niet wilde belijden (*). Aan *Majuma*, de haven der ſtad *Gaza*, welke KONSTANTYN tot eene ſtad verheven had, onder den naam *Konſtantia*, om haren ijver voor het Christendom, ontnam JULIANUS de ſtadsrechten, en onderwierp ze weder aan *Gaza*, om dezelfde reden (†). Geld nodig hebbende tot den Perſiſchen krijg, legde hij den genen, die niet offerden, eene zwaare belasting op, waar toe dus de Christenen het meest moesten bijdragen (§).

Hij gebruikte, naar het verhaal der Christen-Schrijveren, allerhande listen, om de Christenen te misleiden. Bij gelegenheid, dat hij een geſchenk uitdeelde aan zijne ſoldaten, waar bij voor dezen een offer aan de Goden geſchiedde, liet hij een Altaar met brandend vuur zetten, op welken ieder der ſoldaten eenig wierook moest werpen; ten einde zij dus zouden ſchijnen, CHRISTUS verloochend en den Goden gewierookt te hebben. Sommigen, die hem naderhand het geſchenk te rug brachten, klagende, dat zij misleid waren, verbande hij naa de uiterſte grenzen des rijks (**), zoo liet hij nevens zijne beeldenis, waar aan de onderdanen gewoon waren, eenigen eerbied te bewijzen, beelden van Goden plaatzen, opdat het den ſchijn mogt hebben, als of men die te gelijk eerbiedigde. De Christenen,

(*) SOZOMEN. V. 3. (†) SOZOMEN. *l. c.* en III. 5.

(§) SOCRAT. III. 13.

(**) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 75, 85. SOZOMEN. V. 17. THEODORET. III. 16, 17.

nen, die dit weigerden, werden, als verächters der majesteit, gestraft (*). Ook nam hij het kruis weg, uit de Keizerlijke Hoofdbanier, (*Labarum*,) en bracht die tot de oude gedaante (†).

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De gevolgen van deze handelwijze des Keizers waren natuurlijk, dat de Heidenen, zoo veel vrijheid bekomende, hunnen haat tegen de Christenen, die verbitterd was, door het geen zij, onder de vorige regering, hadden moeten dulden, aan de Christenen koelden, terwijl, aan den anderen kant, vele Christenen zich niet alleen daar tegen verzetten, maar sommigen ook, door onbezonnen en verkeerden ijver, dien haat te meer tergden. Bij de buitensporigheden, welke deze Godsdiensthaat veroorzaakte, gedroeg JULIANUS zich niet altijd onpartijdig naar recht en billijkheid, integendeel vuurde hij, door zijn voorbeeld en gedrag, de moedwilligheden der Heidenen aan. Wanneer de Christenen zich bij hem daar over beklaagden, was veelal zijn andwoord, „ dat het hun pligt was, volgends het „ voorschrift van hunnen God, het onrecht gedul- „ dig te lijden (§).” De Heidensche ingezetenen te *Gaza* staken, gelijk dit op meer plaatzen gebeurde, eene Christelijke Kerk in brand, jaagden vele Christenen de stad uit, en sloegen 'er drie van dood. In plaats van hen te straffen, ontnam JULIAAN den stad-

Geweld door de Heidenen aan de Christenen gepleegd, niet gestraft.

(*) GREGOR. *Naz. Orat.* III. *p.* 83. *sq.* SOZOM. V. 17.

(†) GREGOR. *Naz. l. c. pag.* 75. SOZOM. *l. c.*

(§) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 74. *Orat.* IV. *pag.* 120. SOCRAT. III. 14, 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

ſtadhouder van dat gewest zijn ambt, omdat hij eenigen van deze oproermakers had in hechtenis genomen. „ Waar toe," zeide hij, „ menſchen gevangen te nemen, die zich aan weinige *Galileërs*, „ wegens het menigvuldig onrecht, dat zij en hunne Goden van hun geleden hadden, gewroken „ hadden (*)?" De Heidenen te *Arethuſa* mishandelden op eene wreede wijze den Bisſchop dier plaats MARCUS, die den Keizer in deszelfs kindsheid het leven gered had, willende hem noodzaken, eenen Tempel, dien hij te vooren verwoest had, weder op te bouwen, of deszelfs waarde te betalen; waar toe de oude man buiten ſtaat was. De grijsaart gedroeg zich, onder deze mishandelingen, zoo ſtandvastig en geduldig, dat de landvoogd SALLUSTIUS zelf zich verwonderde, en den Keizer berispte, dat hij zulke wreedheden ſtraffeloos duldde (†). Bij later Christen-Schrijvers, als ook in de Martelaarsboeken, komen nog vele andere voorbeelden voor van mishandelde, en door vuur en zwaard ter dood gebrachte Christenen, doch deels zijn dezelve min geloofwaardig, deels gewagen zij zelve van den onbezonnen en ſtrafbaren ijver van ſommigen dezer Christenen, die, in ſpijt van den Vorst, nog beſtonden, Heidenſche Tempelen en ſtandbeelden hunner Goden te ſchenden. Te *Alexandrië*, in *Egypte*, werd de *Ariäanſche* Bisſchop GEORGIUS, na eenen

(*) GREG. *Naz. Orat.* III. *p.* 87-91. SOZOM. V. 9, 15.

(†) GREGOR. *Nazianz. Orat.* III. *pag.* 87. THEODOR. *Hist. Eccles.* III. 7. SOZOMEN. V. 10.

eenen geheelen dag mishandeld te zijn, vermoord. JULIANUS vergenoegde zich met eene fcherpe beftraffing, en fchreef aan de Heidenen te *Alexandrië*, dat het hun geluk was; dat dit onder zijne regeering was gebeurd, alzoo hij, uit eerbied voor den God *Serapis*, onder wiens befcherming zij ftonden, en omdat zijn Oom hun ftadvoogd geweest was, hun vergiffenis wilde fchenken (*).

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Veel van het geen JULIANUS tegen de Christenen ondernam, viel in den tijd voor van zijn verblijf te *Antiöchië*, geduurende de laatfte maanden en den winter van het jaar 362. De meeste inwoners dezer ftad waren ijverige Christenen, maar te gelijk dartel en losbandig. Op het Feest van APOLLO vond JULIANUS, in den prachtigen Tempel van dezen God te *Dafne*, de voorftad van *Antiöchië*, éénen enkelen Priester, die zelf eenen gans had moeten medebrengen, wilde hij aan APOLLO offeren. De Keizer deed deswegens een fcherp verwijt aan den Raad, van welken hij, onredelijk genoeg, eischte, dat zij den Heidenfchen Godsdienst in aanzien zouden houden, en deszelfs plegtigheden bekostigen (†). Zelf betoonde hij in deze ftad, tot de uiterfte bijgelovigheid toe, zijnen eerbied voor zijne Goden. Somtijds offerde hij honderd osfen op éénmaal, behalven eene menigte ander vee, zoodat men hem fpottende eenen offerflachter noemde, en zich liet verluiden;

Zijn gedragte Antiöchië.

(*) JULIAN. *Ep.* X. *pag.* 379. AMMIAN. MARCELL. XXII. 11. GREGOR. *Nazianz. Orat.* XXI. *p.* 389. enz.

(†) JULIAN. *Mifopog. pag.* 362. *fqq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

den; men zou osfen gebrek hebben, als hij van den Perfifchen togt te rug kwam. Zijne foldaten, die daagelijks hun deel van de offermalen kregen, werden daar door zoo ongebonden, dat zij meestal dronken naa huis moesten gedragen worden. Ook werd de wichelarij, om het toekomende te weten, naar zijn voorbeeld, van velen geöefend (*). Volgends de Christen-Schrijvers, deed zijn Bijgeloof hem zelfs in het geheim affchuwlijke wreedheden bedrijven. Hij deed eene menigte jongens en meisjens dooden, om, bij zijne nacht-offeränden, hunne verfcheurde ledenmaten te gebruiken, tot het oproepen der afgefcheidene zielen, en tot zijne wichelarijën. Ook werden 'er Christenen heimlijk geworgd. Men vond, na zijne dood, geheele kisten en kasten vol menfchenhoofden, in het Paleis te *Antiöchië*, ook vele lijken in bronnen, vijvers, en graften, behalven die, welke in de rivier *Orontes* geworpen waren. In eenen Tempel te *Carren*, in welken hij zich, na zijn vertrek van *Antiöchië*, een' tijd lang onthouden had, maar die na zijn vertrek gefloten en met eene wacht bewaard was, vond men eene vrouw aan de haairen opgehangen, met uitgebreide armen, in wier ingewanden hij de uitkomst van zijnen krijgstogt zal naargefpoord hebben (†). Doch deze verhalen, waarfchijnlijk door het gerucht, uit haat tegen den Keizer na zijne dood verfpreid, en te ligt geloofd, missen allen fchijn van waarheid.

Hoe-

(*) AMMIAN. XXII. 12, 14. XXV. 4.

(†) GREG. *Naz. Orat.* III. *p.* 91. THEOD. *H. E.* III. 26, 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Andere voorbeelden van zijn listig gedrag jegens de Christenen.

Hoewel JULIANUS nog ſteeds bij zijn voornemen bleef, om zich aan het leven der Christenen niet te vergrijpen, of hen, wegens hunnen Godsdienst, te ſtraffen, zocht hij hen nogthans, eenigermate, als te noodzaken, om aan de offeränden deel te nemen. Ten dien einde liet hij eenig offervleesch in de openbare fonteinen werpen, en op zijn bevel werden alle levensmiddelen op de markt met wijwater beſprengd. Dit viel den Christenen hard. Twee bevelhebbers onder de lijfwacht beklaagden zich op eene maaltijd over deze handelwijze, onder anderen met de woorden uit het gebed van AZARIAS: „ Gij hebt ons „ ô God! aan eenen onrechtvaardigen Koning, en „ den ergſten dwingeland op de gantſche wereld, „ overgegeven." Deze gezegden den Keizer aangediend zijnde, werden zij ontboden, en als zij bij hem dezelven ſtaande hielden, en 'er nog andere verwijtingen bijvoegden, liet hij hen geesſelen en in de gevangenis zetten, en als zij volſtandig bleven, ter dood brengen; gelijk hij voorgaf, om hun oneërbiedig gedrag jegens hem, doch de Christenen vereërden hen, als Martelaren (*). Gelijk JULIANUS alle vermaarde godſpraken raadpleegde, om de uitkomst van zijnen krijgstogt te weten, die hem allen de overwinning beloofden, zoo liet hij ook de *Castaliſche* bron te *Dafne* weder openen, die de Keizer ADRIANUS had laten ſtoppen, opdat, in het vervolg, geen Vorst,

(*) CHRYSOSTOMUS heeft hunne gedachtenis gevierd. *Serm. panegyr. in SS. Martyres Juventinum et Maximum Tom.* I. *Opusc. pag.* 484. THEODOR. *H. E.* III. 15.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Vorst, gelijk hij, daar door zijnen opvolger te vooren zou weten. Doch APOLLO gaf aan JULIANUS geene antwoorden, zich bezwarende, dat hij belet werd door de lijken, die te *Dafne* begraven waren. JULIAAN gebood hier op, het lijk van den Martelaar BABYLAS (*) en andere Christenen, daar begraven, weg te nemen. Dit deeden de Christenen met groote ſtaatlijkheid, onder het zingen der woorden uit den PSALM: *allen die de Afgoden verëeren, zullen tot ſchande worden!* JULIANUS gaf daar op aan zijnen ſtaatsdienaar SALLUSTIUS bevel, om de aanleggers van dezen optogt te ſtraffen. Vergeefs ſtelde deze den Keizer voor, dat de Christenen zich zouden verheugen, indien zij voor hunnen Godsdienst mogten lijden; hij liet dan eenen jongeling uit dezelven eenen geheelen dag pijnigen; en deszelfs ſtandvastigheid bewoog den Keizer ſpoedig, om zijn gebod in te trekken (†). Kort daar na verbrandde de Tempel van APOLLO te *Dafne* onverwachts. Schoon nu onder de Heidenen zelve het gerucht ging, dat de brand veröorzaakt was, door de onvoorzichtigheid van eenen wijsgeer, en 'er geene reden van vermoeden was, om de ſchuld op de Christenen te leggen, geloofde echter JULIANUS, dat deze den brand geſticht hadden, en deed daaröm, ter vergelding, hunne groote Kerk te *Antiöchië* ſluiten, en derzelver kostbaarheden in de Keizerlijke ſchatkamer over-

(*) Zie III. *Deel*, *Bladz.* 429.

(†) AMMIAN. XXII. 12. RUFIN. X. 35. SOZOM. V. 19. THEODOR. III. 10, 12.

overbrengen (*). 's Keizers Oom van Moeders zijde, die ook het Christendom verlaten had, ging verder, dan hem geboden was, alle Kerken der ſtad ſluitende, en éénen der geestelijken ter dood brengende. 's Keizers Oom viel kort daar na in eene pijnlijke ziekte, die hem van het leven beroofde, hetwelk de Christenen niet nalieten, als eene ſtraffe des hemels aan te merken (†). Op gelijke wijze meenden zij ook de menigvuldige aardbevingen, die geheele ſteden verwoestten, eenen algemeenen hongersnood, en andere landsplagen, welke onder de korte regering van JULIANUS gebeurden, als Godlijke ſtraffen te moeten aanzien, even gelijk, te vooren, de Heidenen ſoortgelijke onheilen aan de Christenen toeſchreven, als blijken van den toorn der Goden. Zoo beweerden ook de Christenen, en zelfs CHRYSOSTOMUS (§), dat de Heilige BABYLAS den Duivel uit zijnen Tempel verdreven, en dien had doen verbranden. Maar de Keizer, die het veel beter meende te weten, verzekerde, dat zijn God, vrijwillig, lang vóór dat de Tempel afbrandde, uit denzelven geweken was, dat deszelfs beeld hem dit aangewezen had, en hij roept daar bij de groote Godheid, de Zon, tot getuigen aan (**).

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Bij al dit bovenſtaande, ontmoeten wij tevens voor- Voor-

(*) AMMIAN. XXII. 13.

(†) CHRYSOST. *de S. Babijla et contra Gentil. Liber Tom.* I. *Opusc. pag.* 680. SOCRAT. III. 18, 19. SOZOM. V. 8. THEODORET. III. 11-13. FILOSTORG. VII. 10.

(§) CHRYSOST. *l. c. p.* 684. (**) JULIAN. *Miſopog. p.* 361.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

beelden van zachtmoedigheid en verdraagzaamheid van JULIANUS.

voorbeelden in de Geschiedenis, van eene bijna verwonderenswaardige zachtmoedigheid en bedaardheid, met welke JULIANUS de onbezonnenheid van sommige Christenen wist te verdragen. Die van *Antiöchië* ontzagen zich niet, hem door allerleië soort van bespottingen en beschimpingen te hoonen; voornaamlijk was zijn baard, dien hij als wijsgeer droeg, het voorwerp van hunne spotternijën. Alle wraak, welke de Keizer hier over oefende, was het opstellen en uitgeven van een Hekelschrift, hetwelk hij *Μισοπωγων*, of *den baardhater*, noemde, hetwelk met vernuft en levendigheid is opgesteld, doch waar in hij te veel zijne waardigheid door enkele laffe aartigheden vergeet; gelijk, wanneer hij de Christenen hun gebed, tegen het onheil, dat hij hun aandeed, aan oude wijven laat opdragen, die zich ijverig bij de graven der overledenen onthielden, ziende, waarschijnlijk, op den eerbied, welken de Christenen aan de Martelaren bewezen. Daar zijn nog andere bijzondere voorbeelden, in welke de Keizer zijnen toorn, hoe zeer door dezen of genen Christen getergd, wist te bedwingen. De oude en blinde Ariaansche Bisschop van *Chalcedon*, MARIS, liet zich zelven in den Afgodstempel brengen, in welken de Keizer zich bevond, en noemde hem eenen Godlozen, eenen afvalligen, eenen man zonder Godsdienst. Maar deze zeide alleenlijk: „ Gij blinde man! uw „ God, de *Galileër*, zal u nooit genezen." „Ik dank „ God," hernam MARIS, „dat hij mij blind gemaakt „ heeft, opdat ik uw aangezicht niet zou zien, „ daar gij tot zoo groote godloosheid vervallen zijt."

Hier

Hier op zweeg JULIANUS ſtil. Evenwel heeft hij, naar het zeggen der Christen-Schrijvers, naderhand te zwaarer wraak over dezen Bisſchop geöefend (*). Eene Christelijke weduwe, eene opzichtſter van een gezelſchap van jonge dochters, die zich aan den ongehuwden ſtaat hadden toegewijd, verkoos, zoo dikwijls JULIANUS voorbijging, juist zulke *Pſalmen* te zingen, die de dwaasheid van den Afgodsdienst op het ſterkst uitdrukken. De Keizer haar dit hebbende laten verbieden, en als zij desniettemin daar mede voortging, haar eens hebbende doen buiten komen, en door éénen zijner lijfwachten in het aangezicht ſlaan, ging, toen zij nog hardnekkig bleef voortzingen, vervolgends voorbij, en hield zich, of hij het niet merkte (†). Te *Berroeä* had een lid van de ſtadsregering zijnen Zoon ten huize uitgejaagd, omdat hij een Heiden was geworden. Deze zich hier over bij den Keizer beklaagd hebbende, nodigde JULIANUS den Vader bij zich ter maaltijd, en deed hem met zijnen Zoon naast zich zitten. Over tafel zeide hij tot den Vader: „ Mij dunkt, dat „ men nooit iemands genegenheid moest trachten te „ dwingen. Laat uwen Zoon de vrijheid, om eenen „ anderen Godsdienst, dan den uwen, te belijden, „ gelijk ik u insgelijks deze vrijheid laat, die ik u „ echter zou kunnen ontnemen." De Vader beändwoordde dit met hevig ſchelden en ſchimpen, waar op JULIANUS zich tot den Zoon wendende, zeide: „ Ik

III BOEK III Hoofdſt. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) SOCRAT. III. 12. SOZOMEN. V. 4.

(†) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 19.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ Ik zal voor u zorgen, dewijl uw Vader, hoe zeer „ ik hem zulks verzoek, dit niet doen wil (*).”

JULIANUS schrijft tegen de Christenen.

JULIANUS vergenoegde zich niet, met zijnen ijver voor het Heidendom door daaden te toonen. Als wijsgeer, vatte hij de pen op, en schreef, in de wintersche avonden, die hij te *Antiöchië* doorbracht, omringd van Wijsgeeren, en misschien met derzelver hulp, een werk tegen de Christenen, nadat te vooren één der bekwaamste Christen-Leeräaren APOLLINARIS, tegen den Keizer en de Heidensche Wijsgeeren, een Boek geschreven had, *over de waarheid*, waar van JULIANUS gezegd wordt, in zekeren Brief aan eenige Bisschoppen, al spottende geschreven te hebben, met eene soort van woordspeling: *Ik heb het gelezen, verstaan, en veröordeeld*, (Ανεγνων, εγνων, κατεγνων,) waar op deze hem, in denzelfden toon, antwoordden: „Gij hebt het gelezen, maar niet ver„ staan, want, indien gij het verstaan hadt, zoudt „ gij het niet veröordeeld hebben.” (Α'νεγνως, ἀλλ' ὐκ ἔγνως, ἐι γαρ ἔγνως, ὐκ ἀν κατεγνως) (†). Het werk van JULIANUS bestond uit *zeven kleine Boeken*; het is voor ons verloren, uitgezonderd de aanzienlijke uittrekzels, die wij in de wederlegging van het-zel-

(*) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 22.

(†) SOZOMENUS V. 18. die te gelijk zegt, dat sommigen dit antwoord aan BASILIUS *den Grooten* toeschrijven, in wiens brieven ook in de daad de gemelde woorden voorkomen, BASIL. *Magn. Epist.* 40 en 41. *Tom.* III. *pag.* 123. doch aan derzelver echtheid is reeds voor lang getwijfeld. *Vita S. Basilii l. c. pag.* 63.

zelve door CYRILLUS van *Alexandrië* hebben (*). De Christenen maakten 'er geen werk van, om het af te schrijven, en het Heidendom verviel kort hier na geheel tot niet. Dit verlies is ondertusschen te beklagen, uit hoofde van de menigvuldige merkwaardigheden, welke men, zelfs in de overblijfzelen, aantreft. In het begin der vijfde eeuw, is dit werk wederlegd geworden, door FILIPPUS SIDETES, CYRILLUS van *Alexandrië*, en THEODORETUS. De arbeid van deze twee laatsten is nog overig, en die van CYRILLUS bijzonder schatbaar, wegens de breede uittrekzels, uit het werk van JULIANUS daar in bewaard, ook is de wederlegging, over het geheel, niet kwalijk getroffen, alhoewel zij zich alleenlijk tot de drie eerste Boeken bepaalt. In de onlangs geëindigde eeuw heeft de Marquis D'ARGENS, van het werk van JULIANUS eene, hoewel niet te naauwkeurige, Fransche Vertaling met aanmerkingen uitgegeven (†). Over het algemeen hebben zij, die het Christendom min gunstig zijn, veel met dit werk op, hoewel het, niettegenstaande het gene wij zoo zeiden, van de merkwaardigheden in hetzelve vervat, geenszins doel beschiet, noch het Christendom benadeelen kan. De leere van hetzelve wordt niet naar waar-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

(*) SOCRATES *Hist. Eccles.* III. 23. *coll. C.* 1. heeft 'er ook nog ééne plaats uit bewaard.

(†) Onder den titel: *Defense du Paganisme par l' Empereur Julien* enz. à *Berlin* 1764 en 1767. 8. Men heeft dit werk ook geplaatst in het zoogenoemde *Evangile du Jour. etc.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

waarheid daar in opgegeven, maar verwrikt, en misvormd, en vermengd met de bijvoegzelen, welke de Christenen van dien tijd hadden aangenomen, bij voorbeeld, hunne veelal bijgelovige vereëring bij de graven der Martelaren, de vereëring van het teken van het kruis, den titel aan MARIA gegeven van *Godsbaarster*, (θεότοκος,) of *Moeder Gods*, het mishandelen van Heidenen of Ketters; dingen, met welke de leere en Godsdienst van JESUS niets te maken heeft. JULIANUS toont verders geen recht begrip te hebben nopens de betrekking, waar in de *Mosaïsche* Godsdienst tot den Christelijken staat; ook maakt hij zich schuldig aan verdraajing van de Heilige Schriften der Christenen. Ondertusschen erkent JULIANUS de echtheid en geschiedkundige geloofwaardigheid dier Heilige Boeken in zoo ver zelfs, dat hij de wonderwerken van JESUS toestaat, alhoewel hij die, op eene min edelmoedige wijze, zoekt te verkleinen, en ze als beuzelingen wil aanmerken.

Andere schriften van JULIANUS.

Behalven dit werk, en eenige verhandelingen betreklijk de Heidensche Godenleere, zijne Brieven en Hekelschrift tegen die van *Antiöchië*, allen reeds door ons gemeld; heeft JULIANUS nog een Hekelschrift onder den titel: Καισαρες, (*de Keizers*,) geschreven, waar in hij alle de voorgaande Keizers, bijkans zonder uitzondering, tot voorwerpen van zijne bijtende hekelzucht neemt. Alle zijne werken zijn door PETAVIUS, en naderhand door den Baron VAN SPANHEIM, tevens met de wederlegging van CYRILLUS, uitgegeven, (*Leipzig* 1696 *Fol.*)

Uitwer-

Hoe zeer JULIANUS zich van openbare en regelrech-

rechte vervolging der Christenen onthield, de middelen nogthans, door hem te werk gesteld, waren te zeer geschikt, om onstandvastige gemoederen te doen wankelen, dan dat niet velen, voornaamlijk zulken, die, om de gunst van het Hof te bejagen, of uit dergelijke beweeggronden, van het Heidendom tot het Christendom waren overgegaan, thans, met die zelfde inzichten, het Christendom verzaakten, en het Heidendom beleden (*). In het bijzonder verdient hier gemeld te worden ECEBOLIUS, de gewezen leermeester van JULIANUS, die hem onder eenen eed verpligt had, om den Heiden LIBANIUS niet te gaan hooren. Deze man werd nu insgelijks een zoo ijverig Heiden, als hij een ijverig Christen geweest was. Maar, na de dood van JULIANUS, keerde hij even schielijk tot het Christendom te rug, en wel met zoo vele uiterlijke blijken van veröotmoediging, welke in het buitenspoorige vielen. Hij wierp zich voor de kerkdeur neder, roepende tot de Christenen, die binnen traden: „ Treedt mij met voeten, „ als smaakloos zout (†)!" Maar aan den anderen kant, hebben wij reeds de voorbeelden gezien, van de standvastigheid der Christenen, en de klagten van JULIANUS aangehaald (§), dat men zich door hem niet liet overreden. Deze standvastigheid had bijzonder plaats bij zijne Bevelhebbers en bij vele Ho-

III. BOEK III. Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

—— king van het gedrag van JULIANUS op de Christenen.

(*) *Multi ex nostris voluntate propria corruerunt.* PROSPER *in Chron.*

(†) SOCRATES *Hist. Eccles.* III. 13.

(§) Men voege 'er bij JULIAN. *Epist.* 4 en 27.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

Hovelingen, die liever hunne ambten nederlegden, dan hem te wille te zijn, en de Afgoden te offeren. Onder dezen muntten bijzonder JOVIANUS, VALENTINIANUS en VALENS uit, die allen na hem den Keizerlijken troon bekleed hebben. Dewijl zij mannen van verdienste waren, behielden zij hunne posten. Als VALENTINIANUS eens voor den Keizer ging, toen deze den Tempel der *Fortuin* bezocht, en de Heidensche Priester ook hem met wijwater besprengde, gaf hij denzelven een oorvijg, en riep uit, dat men hem veröntreinigd had. Om dezen ijver werd hij met gevangenis gestraft, hoewel onder een ander voorwendzel (*).

JULIANUS onderneemt den Tempel te Jerusalem te herbouwen.

Allermerkwaardigst, geduurende JULIANUS regering, is zijn verlof, aan de Jooden verleend, om hunnen Tempel te herbouwen. Volgends zijne schriften, zoo min een vriend van den Joodschen, als van den Christen-Godsdienst, toonde hij nogthans, van eersten af, bijzondere genegenheid jegens de *Jooden*, niet min vijänden dan hij, van de bij hem gehaatte Christenen. Al ras werd deze gunst door de Jooden misbruikt, daar zij hen stout maakte, om te *Alexandrië*, en in andere steden, Kerken der Christenen in brand te steeken (†). JULIANUS schreef niet alleen eenen vriendelijken Brief (§), waar in hij hen van de zoogenaamde *Apostelbelasting*, (Ἀποστολη,) dus genoemd naar de afgevaardigden van hun-

(*) SOCRAT. *l. c. et Cap.* 22. THEODOR. *H. Eccl.* III. 16.

(†) AMBROS. *Ep.* 17. *p.* 213. *Paris.* 1603. *fol.*

(§) *Ep.* 25. *p.* 396. Ook aangehaald bij SOZOM. V. 22.

hunnen Patriarch, die dezelve in de gewesten inzamelden, ontheft; maar eenigen tijd daar na eenige voorname Jooden gevraagd hebbende, waaröm zij niet offerden? en ten antwoord bekomende, dat hun zulks niet geöorloofd was, buiten *Jerusalem*, en den Tempel, die thans verwoest lag, beloofde hij hun, den Tempel weder te zullen laten opbouwen (*). Volgends zijne eigene verzekering (†), was des Keizers oogmerk de eere van dien God, die weleer in dezen Tempel gediend werd. AMMIANUS (§) geeft, als de reden van deze onderneming op, 's Keizers begeerte, om zijne regeering, door groote en heerlijke gedenkstukken, onvergeetlijk te maken. Maar de Christenen twijfelden geheel niet, of JULIANUS had tevens ten doel, om de voorzeggingen van JESUS, die door de puinhoopen van dezen Tempel, en het lot des geheelen Joodschen volks, zoo krachtig bevestigd worden, te beschimpen en te schande te maken. Wat 'er ook van zijn oogmerk zij, men kan naauwlijks twijfelen, of JULIANUS, die deze voorzeggingen gelezen had, zou, indien het ontwerp gelukt was, daar mede zijn voordeel tegen het Christendom gedaan hebben.

Ten einde zijne beloften ten uitvoer te brengen, gebood JULIANUS, alle nodige bouwstoffen aan te voeren, dragende het opzicht over het werk aan éénen zijner voornaamste staatsdienaren, ALYPIUS genaamd,

(*) CHRYSOST. *de S. Babijla et contra gentil. T.* I. *p.* 692. RUFIN. *H. E.* X. 37. SOCRAT. III. 20. SOZOM. V. 22. THEODOR. III. 20. (†) *Fragm. p.* 295. (§) *Hist.* XXIII. 1.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

De onderneming wordt op eene wonderbare wijze verhinderd.

naamd, op; terwijl de Jooden, in menigte, uit alle oorden der wereld naa *Jerusalem* samenvloeiden, om met alle vermogen het werk te bevorderen.

Doch, als zij nu begonnen, een nieuw fundament voor den Tempel te graven, stortte 's nachts alles over hoop, wat zij éénen geheelen dag beärbeid hadden. Een orkaan verstrooide en bedorf eene verbazende menigte kalk, die men bijëen had gebracht. Als zij desniettemin wilden voortgaan, om het fundament te leggen, vernietigde eene aardbeving weder alles, waar door vele nabijgelegen gebouwen instortten, en eene menigte Jooden omkwamen. Eindelijk, als zij hunnen arbeid niet wilden staken, braken vuurvlammen uit den grond uit, welke verscheidene Jooden verbrandden, en de overigen noodzaakten, de geheele onderneming op te geven. Dus verhalen de Christenen, die toen of kort daar na leefden, deze gebeurenis; wel met eenig verschil in eenige bijömstandigheden, maar in de hoofdzaak volmaakt overëenkomende (*). De hoofdzaak wordt, ook zelfs door Joodsche Schrijvers (†), en door den Heidenschen AMMIANUS MARCELLINUS (§) er-

(*) Men zie, behalvan de reeds aangehaalde Schrijvers GREGOR. *Nazianz. Orat.* IV. *pag.* 111. AMBROS. *Opp. Tom.* V. *pag.* 213. CHRYSOSTOMUS *Homil.* III. *adv. Judeos Tom.* I. *pag.* 433. *Opusc.* etc. en FILOSTORG. VII. 9.

(†) *Apud* WAGENSEIL. *Sota pag.* 236.

(§) XXIII. *Cap.* 1. *pag.* 286. Zijne woorden zijn: *Quum itaque rei eidem fortiter instaret* ALYPIUS, *juvaretque provinciae rector, metuendi globi flammarum prope funda-*

erkend, welke zegt, „ dat vreeslijke vuurklompen „ meermalen uit de fundamenten uitberstende, en „ de arbeidslieden meermalen verbrandende, die „ plaats ontoeganglijk maakten; en dat het vuur „ hardnekkig wederstaande, men eindelijk de onder„ neming opgaf.” JULIANUS zelf schrijft, dat hij den Tempel weder heeft willen herstellen, en erkent, dat dezelve tot hier toe niet hersteld was (*), zonder zich echter verder uit te laten, waarom zijn oogmerk niet tot stand was gekomen.

Aanmerking over deze gebeurenis.

Men kan, gevolglijk, deze daadzaak niet in twijfel trekken, dat JULIANUS ondernomen heeft, den Tempel der Jooden te herstellen, en dat deze onderneming, door aardbevingen en uitberstende vuurklompen, is gestuit geworden (†). Doch, het is eene andere vraag, of men deze gebeurenis uit natuurlijke verschijnselen verklaren, dan of men die volstrekt tot de wonderwerken rekenen moet? Aardbevingen, gepaard met uitberstend vuur zijn in de zuidelijke landen menigvuldig, en waren zulks bijzonder, geduurende de regeering van JULIANUS. J. D. MICHAËLIS heeft nog aan eene andere natuurlijke oorzaak gedacht (§): De ou-

damenta crebris assultibus erumpentes, fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum, hocque modo, elemento destinatius expellente, cessavit inceptum.

(*) *Fragm. pag.* 295.

(†) De geleerde WARBURTON heeft de waarheid dezer gebeurenis in eene afzonderlijke verhandeling bewezen. Vergel. mijnen *Bibl. Verded.* I. *Deel*, *Bladz.* 200.

(§) In eene verhandeling, welke ook geplaatst is in de *Nieu-*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

oude en diepe Tempelgewelven waren, bij de verwoesting van dit gebouw, overgebleven, en zijn misschien nog voorhanden; uit deze schoten vlammen uit de salpeterstoffen, die ontvlamden, toen zij lucht kregen, wanneer de *Jooden* dezelve begonnen te openen. Ondertusschen, blijft dit toch altijd merkwaardig, dat eene onderneming, welke, indien zij volbracht ware, als een groot bewijs tegen de waarheid van JESUS voorzeggingen en van zijnen Godsdienst, had kunnen aangevoerd worden, en welke, door den Keizer begunstigd, door geene menschlijke magt verijdeld kon worden, op zoodanige, in het oog lopende, wijze, gestuit is geworden, en wel op eenen tijd, wanneer het Christendom, voor het laatst, te worstelen had met het Heidendom; zonder dat wij nodig hebben, andere wonderbare omstandigheden aan te nemen, welke sommige Christenen hier nog hebben bijgevoegd, bij voorbeeld, dat CYRILLUS, toenmalige Bisschop van *Jerusalem*, terstond *voorzegd* zou hebben, dat de onderneming vruchteloos zou aflopen (*); dat twee nachten achter één zich een glansrijk teken van een kruis, omringd met eene soort van kroon, aan den hemel hebbe vertoond (†); en

Nieuwe Nederl. Bibliotb. IV. *Deel*, II. *Stuk. Bladz.* 431.

(*) SOCRAT. III. 20. Deze CYRILLUS zelf zwijgt, in zijne schriften, van deze geheele onderneming, hetwelk echter geen bewijs tegen derzelver waarheid kan opleveren, alzoo men van dit stilzwijgen meer dan ééne reden geven kan.

(†) GREG. *Naz. Orat.* IV. *p.* 112. THEODOR. *H. E.* III. 20.

en dat op alle klederen der ingezetenen van *Jerusalem*, die van het geval fpraken, of, volgends THEODORETUS, op de klederen der Jooden alleen, kruisfen gezien werden, die men vergeefs trachtte af te wasfchen (*). Nog befchrijft SOZOMENUS (†) een wonder, hetwelk gebeurd zou zijn, omtrent het ftandbeeld te *Paneas*, gelijk men voorwendde, JESUS en de vrouw, die den bloedvloed had, verbeeldende. JULIANUS liet het beeld van JESUS wegnemen, en het zijne in de plaats ftellen, hetwelk terftond daar op van den bliksem getroffen en verbrijzeld werd.

III BOEK III Hoofdft. na C. G. Jaar 337. tot 363.

JULIANUS zelf fchijnt het geval als natuurlijk te hebben befchouwd, doch nam 'er tevens aanleiding uit, om den *Joodfchen* Godsdienst te befchimpen: „ Wat zullen," fchrijft hij (§), „de Joodfche Pro- „ feeten van hunnen Tempel zeggen, welke driemaal „ verwoest, en tot heden toe nog niet weder opge- „ richt is? Ik zeg dit niet, om hun verwijtingen „ te doen, dewijl ik zelf dezen Tempel, na een „ zoo lang tijdsverloop, ter eere van dien God, „ die in denzelven plagt gediend te worden, weder „ heb willen herftellen: maar, om te toonen, dat „ geen menfchelijk werk onverganglijk kan zijn; en „ behalven dit, dat de Profeeten, die dit gefchre- „ ven, en met ellendige arme wijven verkeerd heb- „ ben, geraaskald hebben."

Uitwerking van dit geval op JULIAAN.

Volgends de Christelijke Schrijvers, had dezelfde ge-

Op de Jooden.

(*) GREGOR. *Nazianz.* THEODOR. en SOCRAT. *ll. cc.*
(†) V. 21. (§) *Fragm. pag.* 291.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

gebeurenis eenen verfchillenden invloed op de Jooden. Velen van dezen erkenden, tegen wil en dank, dat CHRISTUS God is; zonder nogthans van zich te kunnen verkrijgen, zijnen Godsdienst aan te nemen (*). Anderen wierpen zich aan de voeten van Christen Leeräaren, begeerende in hunne gemeenten aangenomen te worden (†). Anderen, eindelijk, fchijnen, door wanhoop, wegens hunne mislukte onderneming, tot het Heidendom vervallen te zijn, ten minften indien het bericht van CHRYSOSTOMUS (§) tot dezen tijd behoort, dat een groot deel der Jooden, onder JULIANUS regeering, genegenheid tot den Afgodsdienst getoond hebbe.

JULIANUS trekt tegen de Perfen te veld. Voortekens van zijne dood.

In het jaar 363, toog JULIANUS, alle krijgstoerustingen gereed gemaakt hebbende, tegen de Perfen te veld. Op dezen togt zelven gaf hij nog verfcheidene blijken van zijnen ijver voor het Heidendom, welke hem tot onberadene ftappen verleidde. Hij fchreef aan ARSACES, Koning van *Armenië*, die een Christen was, om zich met zijne troepen bij zijn leger te voegen; hem dreigende, dat zijn God niet in ftaat zou zijn, hem voor de ftraffe te bewaren; indien hij zijn bevel niet gehoorzaamde (**). Zijne legermagt bij *Hiërapolis* aan den *Eufraat* verzameld hebbende; beproefde hij, geheel ontijdig, de Christenen, die in zijn leger waren, tot afval te bewegen,

(*) SOCRATES. III. 20.

(†) GREGOR. *Nazianz. l. c. pag.* 113. SOZOM. V. 22.

(§) *Homil.* 44. *Tom.* I. *Opp. Exeget. pag.* 491.

(**) SOZOMEN. VI. 1.

gen, maar bij de meesten eenen ſterken tegenſtand vindende, durfde hij hen, die ſtandvastig bleven, niet wegjagen (*). Voorts was hij zeer begeerig, om gunſtige voortekens voor zijnen togt te ontdekken, die hij ook menigvuldig meende te vinden, waar in de wijsgeeren hem verſterkten, maar de wichelaars waarſchuwden hem, dat 'er groote gevaren gedreigd werden. In het *Perſisch* gebied over den *Eufraat* getrokken, liet hij, na het behalen van eenige voordeelen, tien ongemeen ſchoone ſtieren aanvoeren, om ze aan MARS *den Wreeker*, tot dankbaarheid, op te offeren. Maar negen van dezen vielen dood neder, vóór dat zij nog bij het Outaar gekomen waren; de tiende ſcheurde zich los en kon niet dan met moeite weder gegrepen worden; geſlacht zijnde, vonden de wichelaars, naar hunne verklaring, de ergſte voortekenen van ramp en onheil. JULIAAN vertoornde zich hierom op den Krijgsgod, en zwoer bij JUPITER, dat hij denzelven geene offers meer zou ſlachten; welke bedreiging hij ook gehouden heeft. 's Nachts voor het gevecht, waar in hij gekwetst werd, zal ook de Schutsgod van het Rijk, die hem in het begin zijner regering verſcheenen was, hem weder, maar in eene droevige gedaante, verſcheenen zijn. Deze waren zoo vele voorboden van zijne dood, zo wij den Heidenſchen Schrijveren geloven (†). Volgends de Christenen, zullen vele Christenen Godlijke verſchijningen en openba-

(*) CHRYSOSTOM. *l. c. pag.* 693.

(†) AMMIAN. MARCELL. XXIII. 2. *ſq.* 5. XXIV. 1-6.

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

baringen gehad hebben, welke hun des Keizers dood verkondigden. Toen ATHANASIUS *Alexandrië* moest verlaten, op JULIANUS bevel, zeide hij: „ Laat „ ons een weinig wijken; dit ligte wolkjen zal schie- „ lijk overdrijven (*)!" Zoo verhaalt men, dat een kinder-schoolmeester te *Antiöchië*, door LIBANIUS spottende gevraagd zijnde: Wat de Zoon des Timmermans, (bedoelende CHRISTUS,) thans wel maakte? aan den wijsgeer geäntwoord hebbe: „Hij, „ die de Schepper der wereld is, maakt thans eene „ doodkist voor den Keizer (†)."

JULIANUS wordt gewond. Zijne dood.

Ondertusschen rukte JULIANUS onvoorzichtig genoeg steeds dieper 's vijands land in, trok den Tigerstroom over, en zich door verraderlijke gidzen latende misleiden, stak hij zijne vloot, welke hij op deze rivier had, zelf in brand; waar na hem deze verraders in eene geheel verwoeste landstreek geleidden, waar hij zich welhaast van het geheele *Persisch* leger, onder het beleid van den Koning zelven, omringd, en van alle kanten hevig aangevochten vond. In één der daaglijks geleverd wordende gevechten, werd JULIANUS gevaarlijk gewond, aan welke wonde hij dien zelfden nacht, tusschen den 26 en 27sten *Junij* des jaars 363, in het 32ste jaar zijns ouderdoms, overleed, hebbende één jaar en acht maanden geregeerd.

Bijzonderheden

Men heeft velerhande bijzonderheden van de dood van dezen Keizer verhaald. Alles, wat zijne gedach-

(*) SOCRATES III. 14.

(†) SOZOM. VI. 2. THEODOR. III. 20, 24.

dachtenis kon bevlekken, werd bij de Christenen ligtelijk geloofd. Volgends sommigen, zal een Engel (*), volgends anderen eene bliksemstraal (†), hem het leven benomen hebben. Gewond zijnde, zal hij eene hand vol bloeds ten hemel geworpen, en CHRISTUS met deze woorden toegeroepen hebben: „ Gij hebt het gewonnen, *Galileër* (§)!" Anderen zeggen, dat hij dit tegen de zon gedaan, en gezegd hebbe: „ Verzadig u met mijn bloed!" Ook zal hij de andere Goden bitter en schandelijk gescholden hebben (**). Hoe geneigd men geweest zij, alle wonderbare berichten van dezen Keizer voor waar aan te nemen, blijkt uit deze gezegden van SOZOMENUS (††): „ Dat JULIANUS, in zijne laatste „ oogenblikken CHRISTUS gezien heeft, kan ik niet „ voor zeker zeggen, dewijl het slechts weinigen „ melden, evenwel durf ik het ook niet volstrekt, „ als eene onwaarheid, verwerpen. Want, het is „ gelooflijk, dat bij deze gelegenheid nog wonderlijker dingen gebeurd zijn, tot een bewijs, dat de „ Christelijke Godsdienst niet door menschlijke pogingen bevestigd is geworden." De Heidensche Redenaar LIBANIUS geeft, in zijne *Lijkreden* op JULIANUS (§§), te kennen, dat de Christenen, die den Keizer reeds lang hadden gehaat, oorzaken van zijne dood, door eenen Christelijken soldaat, geweest zou-

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

van zijne dood.

(*) THEODORET. *Hist. Eccles.* III. 25.

(†) EFREM *Syrus Tom.* III. *Opp.*

(§) SOZOM. VI. 2. THEODOR. III. 23, 24.

(**) FILOSTORG. VII. 15. (††) *L. c.*

(§§) *Orat. in Juliani necem pag.* 323. *sq.*

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

zouden zijn. In eene laatere redenvoering (*), schijnt hij, want de plaats is verminkt, beweerd te hebben, dat een Christen, op bevel van zijnen Bisschop, den Keizer vermoord heeft, en hij vermaant den Keizer THEODOSIUS, dezen moord te straffen. De Kerkelijke Geschiedschrijver SOZOMENUS (†), de eerstgemelde plaats van LIBANIUS aangehaald hebbende, voegt 'er bij, dat dit voorgeven heel wel waar kon zijn, want dat een Christen door den hoogen lof daar toe kan aangevuurd zijn, dien men, ten allen tijde, aan zulken gegeven heeft, die het menschdom van eenen geweldenaar verlost hadden. Men kan, zegt hij, onvoorzichtig genoeg, en niet naar de lessen van het Christendom, den genen niet ligt berispen, die, om Gods en des Godsdienst wil, eene moedige daad verricht heeft. Ondertusschen hebben van alle deze bijzonderheden, de ééne zoo min als de andere, zekerheid, dewijl 'er de Godsdiensthaat en partijzucht zoo blijkbaar in is. De berichten van onpartijdige Heidensche Geschiedschrijvers luiden veel eenvoudiger, en zonder in het wonderbare te vallen. EUTROPIUS (§), die zelf bij dezen togt tegenwoordig was, schrijft: „Terwijl de Vorst zich onvoorzichtig „in de gevechten blootgaf, is hij door eene vijande„lijke hand gesneuveld." AURELIUS VICTOR (**): „Hij is door eenen vluchtenden vijand met een spies „doorstoken." AMMIANUS MARCELLINUS (††), insge-

(*) *De Vindicanda Juliani nece in* FABRIC. *Biblioth. Gr. Vol.* VII. *pag.* 145. (†) VI. 1, 2.

(§) *H. Rom.* X. 8. (**) *Epit. C.* 43. (††) XXV. 3.

gelijks een ooggetuige, die onder de lijfwacht diende, beschrijft alles omstandig: „ De Keizer," zegt hij, „ in één van deze schielijke aanvallen, zonder zijn „ borstwapen, toevliegende, om den vijänd af te slaan, „ werd door een schicht, die, zijnen arm en zijde „ doorboord hebbende, de lever zelve kwetste, ge- „ vaarlijk gewond." De Schrijver meldt wel niet, of deze schicht van eene vijändlijke hand kwam, dan niet, doch zijn geheel verhaal verwekt geen het minste vermoeden, of argwaan, van verraad. JULIAAN zelf zal, volgends dezen Schrijver, merkende dat zijn einde naderde, zijne om het bed staande vrienden, met gelatenheid hebben aangesproken: „ Dat hij „ thans geroepen, om den tol der natuur te betalen, „ zulks geern en blijgeestig deed, door de wijsgeerte „ geleerd, dat de staat der ziel gelukkiger is, dan die „ des ligchaams. Dat hij, in den ambtelozen, en „ naderhand in den verhevenen staat, zich zoo ge- „ dragen had, dat hij zich geens dings bewust was, „ hetwelk hem thans eenige de minste knaging ver- „ oorzaakte, hebbende hij steeds het doel van alle re- „ gering, het geluk des volks, behartigd, dat hij lang „ uit wichelarijën geweten hebbende, dat hij door „ het staal zou sneuvelen, de Godheid dankte, dat „ hij niet door heimlijke samenzweeringen was omge- „ komen, noch door kwijning onder eene moeilijke „ en langduurige ziekte; noch dat hij als een misda- „ diger stierf. Ik onderwerp mij, zeide hij, met „ vreugd onder de eeuwige en onveranderlijke raads- „ besluiten der Goden, schoon ik in den bloei mij- „ ner jaren ben; zijnde wel bewust, dat hij, die naar

„ het

III BOEK III Hoofdst. na C. G. Jaar 337. tot 363.

„ het leven haakt, wanneer de dood onvermijdelijk is, „ zoo groot een bloodäart is, als hij, die wil ſterven, wanneer hij leven moet."

Dus overleed de Keizer JULIANUS, die van de Christenen als een *afvälligen*, van de Heidenen als een voorbeeld van een *volmaakt* Vorst, beſchouwd wordt.

Karakter.

Zijn waar karakter, lof en laster, zal de Lezer uit de onpartijdige voordragt, die wij van zijn leven en verrichtingen gegeven hebben, kunnen opmaken, en oordeelen, dat hij, in alle opzichten, zoo van zijn verſtand, als van zijne verrichtingen, in de regeering, den oorlog, en den Godsdienst, meer ſchitterend dan groot is geweest. Trouwens, van onbezonnenheid in het beſtuur; onvoorzichtigheid in den krijg; bijgeloof, al te grooten ijver voor het Heidendom, en haat tegen het Christendom; gelijk van trekken van valsch vernuft, en voor eenen Vorst en Wijsgeer te laage ſpot- en hekelzucht, kan zelfs de Heiden AMMIANUS MARCELLINUS hem niet vrijſpreken, hoewel hij hem, anderszins, met de besten der Keizeren vergelijkt.

Invloed van zijne regeering op het Christendom.

Weinig of geene verändering heeft intusſchen zijne regeering op den Kerkelijken toeſtand der Christenen veröorzaakt. Zij hadden, onder hunne Leeräars, ten dezen tijde, geleerde en welbeſpraakte mannen. Zelfs had de handelwijze des Keizers hun nuttig kunnen wezen, om hunne inwendige onëdelmoedige twisten te bedaren, en hen verdraagzaamheid te leeren. Of zij, in de daad, wijzer zijn geworden, zal ons de Geſchiedenis in het volgende *Deel* ontdekken.

Einde van het Vierde Deel.